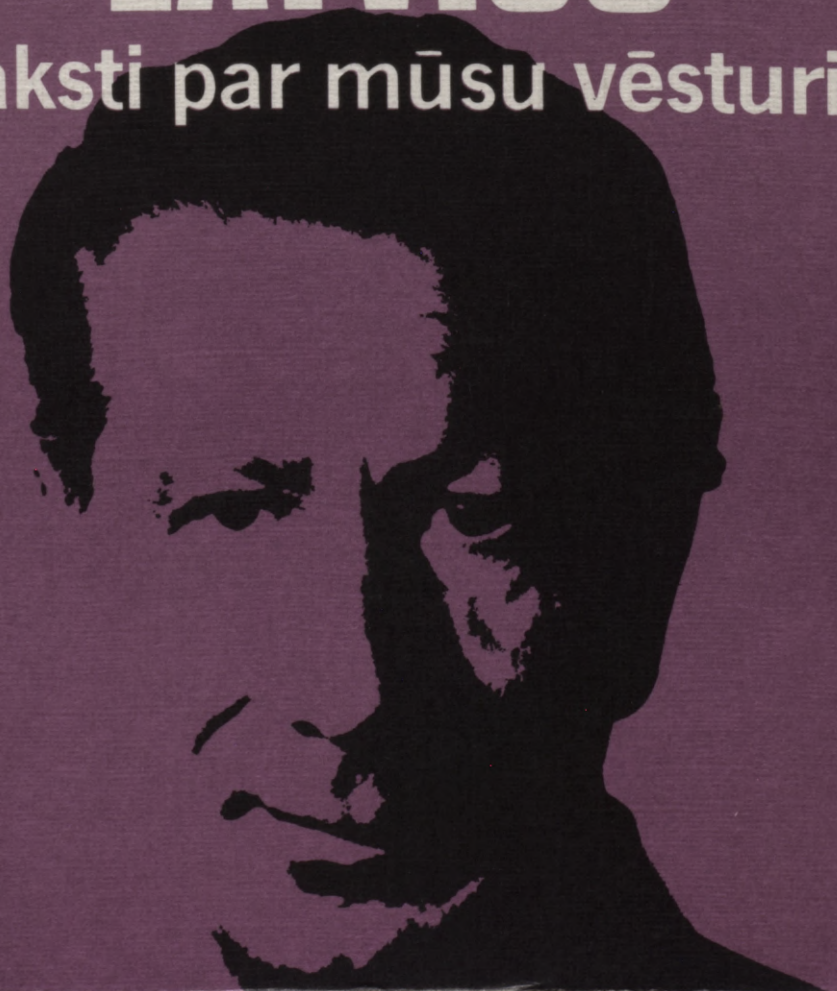

Uldis Ģermanis

91-4
L35

CEĻĀ UZ LATVIJU

Raksti par mūsu vēsturi

H. BIEZDIS

S.M.B

2
9

Uldis Ģermanis

CĒĻĀ UZ LATVIJU

— Raksti par mūsu vēsturi —

B, M, L

L 91-4
35

duell L
9

SATURA RĀDITĀJS

Uldis Ģermanis

CEĻĀ UZ LATVIJU

— Raksti par mūsu vēsturi —

VĪNI SATIKĀS PIE BERMONTA.....	151
LATVIEŠU STRELNIKI PADOMJU VESTURĒ.....	157
LATVIEŠU STRELNIKI TĀ LAIKA ZVIEDRU PRESĒS GAISMA.....	191
PIEZĪMES PAR SACELŠANOS JĀROSLAVLĀ 1918. GADĀ.....	217
ASV VĪBDOKLIS BALTIJAS JAUTĀJUMA — 1922.....	227
BIBLIOGRAFISKĀS PĪEZĪMES.....	234
PERSONU RĀDĪTĀJS.....	241

Šīs grāmatas izdošanu atbalstījis
Andreja Bērziņa stipendiju fonds (Upsalas univ.).

Uldis Ģērmanis
Ceļā uz Latviju
— Raksti par mūsu vēsturi —

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~97-20,329~~

0300032161

Uldis Ģērmanis, *On the Road to Latvia — Essays on Our History.*

A collection of previously published historical essays analyzing the events and years during which independent Latvian statehood was formed.

Normunda Hartmaņa
sējuma mets

© Uldis Ģērmanis 1990

ISBN 91-87114-06-2

Memento
Box 47
S-143 01 Vårby, Sweden

Printed in Sweden 1990 by
Centraltryckeriet AB, Uppsala

LATVIJAS SATURA RĀDĪTĀJS

LATVIJAS NEATKARĪBAS IDEJAS ATTĪSTĪBA.....	7
LATVIJAS SATVERSMES SAPULCES PROJEKTS 1917. GADĀ	89
RAINIS REVOLŪCIJAS LAIKA PREŠĒ 1917. GADĀ.....	105
NACIONĀLPOLĪTISKĀS DOMAS RAIŅA "DAUGAVĀ".....	115
LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATI 1918. GADA BEIGĀS.....	123
AUGUSTS VINNINGS PAR LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATIEM 1919. GADĀ.....	145
VIŅI SATIKĀS PIE BERMONTA.....	151
LATVIEŠU STRĒLNIEKI PADOMJU VĒSTURES LITERĀTŪRĀ	157
LATVIEŠU STRĒLNIEKI TĀ LAIKA ZVIEDRU PRESES GAISMĀ.....	191
PIEZĪMES PAR SACELŠANOS JAROSLAVLĀ 1918. GADA JŪLIJĀ.....	217
ASV VIEDOKLIS BALTIJAS JAUTĀJUMĀ 1918. — 1922.	227
BIBLIOGRAFISKAS PIEZĪMES	239
PERSONU RĀDĪTĀJS	241

SATURA RADIALIS

7	LATVIJAS NEATKARĪBAS IDEJAS ATTĪSTĪBA <i>Latvia as Idea</i>
89	LATVIJAS SATVERĒMES SAKĪSMĒS PROJEKTS 1917. GADA
102	KAINĪS REVOLŪCIJAS LAIKA PRESĒ 1917. GADA
118	NACIONĀLPOLITISKĀS DOMAS KAINĀ "DAUGAVĀ" 1917. GADA
123	LATVIJAS SOCIĀLDĒMOKRĀTI 1917. GADA BEIGAS <i>Latvia: On the Road to Independence</i>
143	AUGUSTS PIŅINOVIS PAR LATVIJAS NEATKARĪBAS LATVIJAS SOCIĀLDĒMOKRĀTIEM 1919. GADA
151	VIŅI SAITĀS PĪR BĒRMONTA LATVIJAS STREĻNIEKI
157	PADOMU VĒSTURAS PĪRSTĀSTĀRA LATVIJAS STREĻNIEKI
191	TĀ LAIKA ZVIEDRU PRESĒS GAISMA LĀTVIJAS STREĻNIEKI
217	PĪRĒMĒS PAR SACĒLĀNOS JĀROSLAVJA 1918. GADA JŪNIJĀ
227	ASV VIEDOKĻIS BALTIJAS JĀUTĀJUMA 1918. — 1922.
239	BIBLIOGRĀFISKĀS PĪRĒMĒS LĀTVIJAS STREĻNIEKI 1917. — 1918.
241	PERSONU RĀDĪTĀJS LĀTVIJAS STREĻNIEKI 1917. — 1918.

LATVIJAS NEATKARĪBAS IDEJAS ATTĪSTĪBA

IEVADS

Nopietnākais pētījums par šo jautājumu vēl joprojām ir baltvācu vēsturnieces Helēnes Dopkevičas (Helene Dopkewitsch) darbs *Latvijas valsts idejas attīstība līdz 1918. gadam*, kas 1936. gadā vācu valodā iznāca Berlīnē. Šī grāmata plašākām lasītāju aprindām diemžēl grūti pieejama, jo tā brīvā tirgū sen vairs nav dabūjama. H. Dopkeviča savā pētījumā izmantojusi plašu avotu materiālu un veikusi savu uzdevumu ar slavējamu prasmi un objektivitāti. Kā ikviena pētnieka darbā, tā arī šis baltvācu vēsturnieces grāmatā atrodamas dažas kļūmes, un var iebilst, ka pārāk vienkāršota Latvijas Sociāldemokrātijas (LSD) nostāja nacionālajā jautājumā, it īpaši 1917. gadā. Taču ar visu to H. Dopkevičas nopelni šai laukā daudz pārāki par visu to, ko atsevišķos rakstos devuši mūsu pašu vēsturnieki un publicisti.

Šai darbā esmu mēģinājis zināmā mērā aizpildīt šo robu mūsu vēstures literatūrā. Koncentrētā veidā esmu izsekojis mūsu neatkarības (sākumā: autonomijas) idejas attīstībai līdz tam laikam, kad tā sasniedz savu pilnveidojumu un kad sākas pirmie organizātoriskie priekšdarbi tās īstenošanai.

Šajā attīstības procesā ārkārtīga nozīme bija 1917. gada vētrainajiem notikumiem Krievijā, kad latviešu nacionālā ideoloģija piedzīvoja tādu attīstību, kas citādos apstākļos būtu prasījusi gadu desmitus. Šim periodam tāpēc arī ierādīta plašāka vieta manā apcerējumā.

Esmu mēģinājis izlabot dažu labu kļūdu un neskaidrību pētījumos un rakstos, kas skar šo tematu. Es, protams, nedomāju, ka tāpēc būtu atrisinājis šo jautājumu pilnīgi un nemaldīgi.

Piezīmes

Šai apcerējumā notikumi datēti pēc jaunā stila, ko Krievijā oficiāli sāka lietot tikai ar 1918. gada 14. februāri (turpretī paturēti vecie nosaukumi "februāra" un "oktobra revolūcija"). Lai atvieglotu orientēšanos avotos un literatūrā, esmu bieži vien pievienojis iekavās datumus vecajā stilā.

Norādēs visiem latviešu (un krievu) laikrakstiem, kas iznākuši pirms 1918. gada 14. februāra datumi, protams, ir vecajā stilā (lai dabūtu attiecīgo datumu jaunajā stilā, tam jāpieskaita 13 dienas). Kā apcerējuma tekstā, tā norādēs lietota modernā pareizrakstība. Tai pieskaņoti arī agrāko laiku grāmatu un laikrakstu nosaukumi, kā arī avotu citāti.

SAĪSINĀJUMI

BrS "Brīvais Strēlnieks", Iskolastrela laikr. 1917./18.g.

CK Centrālkomiteja

DB Demokratisks Bloks, Rīgā, 1917./18.g.

DzA "Dzimtenes Atbalss", nac. dem. laikr. Maskavā, 1915./18.g.

ISKOLASTRELS Latviešu strēlnieku pulku Deputātu Padomes
Izpildu Komiteja

ISKOLATS Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku
Deputātu Padomes Izpildu Komiteja

ISKORADS Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes Izpildu komiteja

ISKOSOLS 12 12. armijas kareivju Deputātu Padomes Izpildu komiteja

LKNS Latvju Kareivju Nacionālā Savienība

LKP 1917 "Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917,
Dokumenti un materiāli", Rīgā, 1959

LNDP Latviešu nacionāldemokrātiskā partija

LPNP Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome

LS "Latvju Strēlnieks", Iskolastrela laikr., 1917. g. sept.-nov. (aug.-okt.)

LSD Latvijas Sociāldemokratija

LSDSP Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija

LSS Latviešu sociāldemokrātu savienība

L.S.V. "Latvju strēlnieku vēsture", Maskavā, 1928

LZS Latviešu zemnieku savienība

PETROSOVET Pēterpils Strādnieku un Kareivju Deputātu Padome

VCIK Viskrievijas Padomju Kongresa Centrālā Izpildu Komiteja

1. Latviešu politiskā nacionālisma izcelšanās

Latviešu *nacionālā kustība* ("nacionālā atmoda") iesākās 19. gadsimta vidū un deva spēcīgus impulsus latviešu kultūralajai un saimnieciskajai rosmei. Taču jau 1880-tajos gados šī kustība nonāca strupceļā, *nespējot pāraugt politiskā nacionālismā*. Ar piekāpīgu un lojālu izturēšanos pret krievu valdību tās vadoņi cerēja panākt reformas Baltijas feodālajā iekārtā, kur joprojām dominēja baltvācu muižniecība. Šādas taktikas pārstāvji, protams, arī nespēja radīt nekādu organizētu pretestību pret cara valdības pārkrievošanas politiku, kas, sākot ar 1880-to gadu otru pusī, tika ievadīta Baltijas guberņās (katoļticīgajā Latgalē, kas bija piedalīta Vitebskas guberņai, pārkrievošana sākās jau 1860-tajos gados).

Šajā nacionālās ideoloģijas apsikuma un pieaugošās apspiestības laikmetā latviešu sabiedriskajā dzīvē izcēlās jauna kustība, kas ieguva apzīmējumu "*jaunā strāva*". Tā radās 1890-tajos gados un ievirzīja latviešu intelliģences un pusintelliģences nemierīgākos un jaunākos pārstāvjus (liela daļa no tiem bija saimnieku jaunākie dēli) vācu marksisma internacionālajos ūdeņos.¹

Kritizējot pieticīgos un pret cara valdību lojālos vecos tautībniekus, jaunā strāva arvien vairāk nostājās naidīgi pret latviešu nacionālajiem centieniem vispār, sekojot šķiru cīņas sauklim: "*Strādniekam nav tēvzemes*". No šīs strāvas izauga latviešu pirmā nelegālā politiskā partija — Latvijas Sociāldemokrātija.

Taču tieši latviešu sociāldemokrātiskajā kustībā, kas principā neatzina, ka latviešu tautai varētu būt kopīgas nacionālas intereses, *dzīma latviešu politiskais nacionālisms*, un tieši šajās aprindās jau gadsimtu maiņā sāka veidoties tā nacionālā ideoloģija, kas spēcīgi izlauzās uz āru 1917. gadā.

Šo ideoloģiju laikā no 1900. līdz 1903. gadam izveidoja neliela latviešu sociāldemokrātu grupa, kas kā politiski emigranti bija nonākuši Šveicē (M. Valters, E. Rōlavs, E. Skubikis). Spēcīgus ierosinājumus tie bija guvuši 1) no austriešu sociāldemokrātu K. Rennera un O. Bauera idejām nacionālajā jautājumā (prasība pēc nacionāli kultūras autonomijas)² un 2) no Šveices federālās satversmes.³

1 E. Arnis, *Latvju tautas politiskā atmoda*, Rīgā 1934, 12. - 14. lp.; E. Blanks, *Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs*, Rīgā 1923, 184 ff; skat. arī S. Paegle, *Kā Latvijas valsts tapa*, Rīgā 1923, 14. - 16. lp.

2 M. Valters, *Mūsu tautības jautājums, Domas par Latvijas tagadni un nākotni*, Rīgā 1914, 48. - 49. lp.; cf Helene Dopkewitsch, *Die Entwicklung des lettlaendischen Staatsgedankens bis 1918*, Rigaer volkstheoretische Abhandlungen, 3, Berlin 1936, 17 ff.

3 *Revolucionārā Baltija*, 1905, nr 1, 14. lp.; E. Arnis, op. cit., 120. lp.

Nacionālās prasības viņi motivēja ar strādnieku interesēm, norādot, ka tikai nacionāla izglītības sistēma var plašākas tautas masas celt kultūras ziņā. Tādā kārtā tika radīta *nacionālo un demokrātisko ideālu sinteze*.

Ši latviešu sociālistu grupa Šveicē pārņēma ne vien austriešu sociālistu izvirzīto prasību pēc nacionāli kultūrālas autonomijas, bet tie prasīja arī *valsts autonomiju*. Viņu programma nacionālajā jautājumā isumā ir šāda: Patvaldību nost! Krieviju nost!⁴ Revolūcionārā ceļā Krievija jāpārveido par nacionālu demokrātiju (valstu) federāciju; ja to nevarētu, tad jālaužas pilnīgi ārā no Krievijas.

1903. gadā šie sociāldemokrāti atšķēlās no dogmatiskā marksisma piekritēju vairākuma un nodibināja Latviešu sociāldemokrātu savienību (1913. gadā to pārveido par Latvijas revolūcionāro sociālistu partiju). Šis savienības preses izdevumos "*Proletārietis*", "*Revolūcionārā Baltija*", "*Uz priekšu!*" un "*Laukstrādnieks*" tad arī izteiktas un pamatotas latviešu politiskā nacionālisma idejas. Par tām Latviešu sociāldemokrātu savienība cīnījās 1905. gada revolūcijas laikā⁵, kamēr lielā Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija⁶ toreiz neiestājās par Latvijas politisko autonomiju, bet apmierinājās ar prasību pēc plašas demokrātiskas pašpārvaldes.⁷ Šai partijai bija stingri internacionāls virziens, uzskatot, ka cīņa par nacionāliem mērķiem var sašķelt un vājināt revolūcionāro kustību.

Taču ārzemju presē jau toreiz (1905. gadā) izplatījās ziņa, ka latvieši nodibinājuši savu republiku un savu revolūcionāro valdību.⁸ Kaut arī tas neatbilda īstenībai, 1905. gada revolūcija bija vareni saviļņojusi visu latviešu tautu, un tai neapšaubāmi bija liela nacionāla nozīme. Jāatzīmē, ka šīs revolūcijas laikā demokrātiski noskaņotais redaktors, filozofijas doktors P. Zālite, kādā sanāksmē nolasīja paša izstrādātu *Latvijas autonomijas projektu*, ko tas bija sarakstījis studiju laikā Jēnā (Jena) 1891. - 1893. g. To var uzskatīt par pirmo latviešu politiskās

4 *Proletārietis*, 1903, nr 11, cit. pēc E. Arnis, op. cit., 34. - 36. lp.

5 *Revolūcionārā Baltija*, 1905, nr 1; E. Arnis, op. cit., 42 lp.

6 LSDSP dibināta 1904. gadā, apvienojoties vairākām latviešu sociāldemokrātu organizācijām. 1906. gadā šī partija kā teritoriāli autonoma organizācija apvienojās ar Krievijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju un pēc tam to sauca par Latvijas Sociāldemokrātiju (LSD), 1914. gadā LSD-jas partijas aparāts un prese nonāk lielinieku ietekmē; 1918. gadā maziņieki atšķēlās no LSD un atjauno neatkarīgo LSDSP.

7 B. Kalniņš, *Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi*, Stokholmā 1956, 72.-73. lp.; H. Dopkewitsch, op. cit., 27.-28. lp.

8 H. Comberg, *Die lettische Revolution von 1905/06 im Spiegel der reichsdeutscher Presse und Publizistik*, Greifswald 1939, 144. - 162. lp.; K. Meyer, *Theodor Schiemann als politischer Publizist*, Frankfurt a.M. - Hamburg 1956, 143. - 144. lp. (Vilhelmu II satrauc baumas par "latviešu republiku"); skat. arī zviedru laikr. *Dagens Nyheter*, 15.12.05., *Social-Demokraten*, 15.12.05. un 21.12.05., *Svenska Dagbladet*, 15.12.05.

autonomijas projektu, bet tas neguva plašāku ievēribu, jo aiz tā autora nestāvēja neviena politiska vai sabiedriska organizācija.⁹

Pēc revolūcijas apspiešanas nelielā Latviešu sociāldemokratu savienība turpināja cīņu kā pret latviešu pilsonības politisko bezrūpību un piekāpību krievu despotisma priekšā, tā pret sociāldemokrātiskās partijas (LSD) vienaldzību nacionālajā jautājumā.¹⁰ Bet arī pašā LSD-jā politiskā nacionālisma ideoloģija sāka rast atbalsi, un vairāki ievērojami partijas darbinieki (mazinieki M. Skujenieks, J. Rainis, F. Cielēns u.c.) kļuva par tās paudējiem. Šim apstāklim bija liela nozīme nacionālās domas attīstībā.

1912. gadā viens no latviešu pārstāvjiem 3. Valsts domē, sociāldemokrāts (mazinieks) Dr. A. Priedkalns, izstrādāja pašpārvaldes projektu, kas paredzēja Kurzemes un Vidzemes apvienošanu vienā administratīvā vienībā. To viņš iesniedza Valsts domei, kas tomēr nekādu lēmumu šai jautājumā nepieņēma.¹¹

1913. gadā Pēterpilī iznāca mazinieka M. Skujenieka ievērojamais darbs *Nacionālais jautājums Latvijā*. Autors vērsās gan pret latviešu pilsoņu veikalniecisko nacionālismu ("Pārciet pie latviešu tirgotājiem!"), gan pret sociāldemokratu antinacionālo nostāju un vienaldzību pret pārkrievošanas draudiem. Viņš prasīja no visiem latviešu novadiem — Kurzemes, Vidzemes un Latgales — izveidot vienu pārvaldes apgabalu — Latviju, kam dodama plašāka pašpārvalde un ne-traucētas nacionālas kultūras attīstības iespējas. Šīs domas viņš plašāk pamatoja savā apcerējumā *Vietējā pašpārvalde Baltijā*, kas iespiests Maskavā, 1916. gadā.¹²

Pasaules kara priekšvakarā M. Valters publicēja divus nozīmīgus apcerējumus par nacionālo jautājumu — *Latviešu kultūrdemokrātija, viņas uzdevumi un viņas spēki* (Rīgā, 1913) un *Mūsu tautības jautājums, Domas par Latvijas tagadni un nākotni* (Rīgā, 1914). Šajos darbos viņš prasīja izveidot plašu demokrātisku bazi nacionālajai ideoloģijai, pasvitrojot latviešu vidusšķiras (it īpaši lauku iedzīvotāju) nozīmi. Tāpat kā M. Skujenieks, viņš asi kritizēja dogmatisko sociāldemokratu nihilismu nacionālajā jautājumā un konservatīvo pilsoņu "pazemības garu" un vairīšanos no politiskas cīņas.

Latvijas autonomijas doma minētajos M. Valtera darbos ir jau lielā mērā atraisīta no sociāldemokrātiskās ideoloģijas un motivēta kā vispārēja latviešu tautas prasība. Viņš 1917. gadā pārgāja jaundibinātās Latviešu zemnieku savienības

9 P. Zālite, *Latviešu tautas dvēsele*, 2. izd., Rīgā 1932, 38. - 40. lp.; E. Blanks, *Latvijas valsts sagatavošanas laikmets, Latvija desmit gados*, Jubilejas komisijas izd., Rīgā, 1928, 17. lp.; A. Plensners, *Latvijas atbrīvošanās, I: Latvija pasaules kara priekšvakarā*, Rīgā 1928, 199. lp.

10 H. Dopkewitsch, op.cit., 30. lp.; E. Blanks, *Latvju nacionālā doma sadzīves cīņu ugunīs*, 217. lp.

11 M. Skujenieks, *Vietējā pašvaldība Baltijā*, Maskavā 1916, 142. -143. lp.

12 Ibid., 149 ff.

rindās, un 1918. gadā bija iekšlietu ministrs neatkarīgās Latvijas pirmajā ministru kabinetā.

M. Valters šai ziņā nebija nekāds izņēmums. Laikmetā starp 1905. un 1917. gada revolūciju vesela rinda latviešu intelektuāļu atstāja sociāldemokratu un revolūcionāro sociālistu partijas un pieslējās liberālajai pilsonībai, kuŗas preses izdevumos tie iestājās par nacionāliem mērķiem.¹³ Tādā kārtā *politiskais nacionālisms sāka pamazām izplatīties arī demokratiskās pilsonības aktīvākajās aprindās*. Ievērojama nozīme bija laikrakstam *Lidums*, kas sāka iznākt Rīgā 1914. gada janvārī. Tas pārstāvēja lauksaimnieku intereses un 1917. gadā kļuva par Latviešu zemnieku savienības organu. Jau no paša sākuma bija publicēja savus rakstus nacionālliberāli noskaņoti žurnālisti un rakstnieki, to vidū vairāki bijušie sociālisti.

Par konsekvētāko latviešu politiskā nacionālisma paudēju pasaules kara laikā tomēr izvērtās laikraksts *Dzimtenes Atbalsis* Maskavā. To 1915. gada septembrī sāka izdot grupa jaunāku publicistu, no kuŗiem daži bija studējuši sabiedriskās zinātnes privātajā Šaņavska Augstskolā (Šanjavskogo Universitet). Arī viņu vidū atradās pārnācēji no sociālistiskajām partijām. Tie visi bija ļoti radikāli un ļoti nacionāli noskaņoti. Ap *Dzimtenes Atbalsi* pulcējās arī lielāks skaits rakstnieku, kas bija devušies bēgļu gaitās.

Tomēr jāatzīst — tai brīdī, kad sākās pirmais pasaules karš, latvieši, atskaitot kreisos pagrīdniekus, tikpat kā nebija politiski organizēti, un plašāki tautas slāņi vēl nebija aktivizēti lielākiem nacionāli politiskiem mērķiem.¹⁴ Šis apstāklis bija pretrunā ar latviešu ievērojamo kultūrālo un saimniecisko attīstību, ko arī aprādīja tā laika latviešu prese.¹⁵

Pēc 1905. gada gan parādījās dažas latviešu pilsoņu "partijas" sakarā ar Krievijas Valsts domes vēlēšanām, taču tās nebija nekas vairāk kā samērā islaicīgas vēlēšanu organizācijas un nekad neattīstījās par īstām politiskām partijām.¹⁶ Ar visu to svarīgi konstatēt, ka šaurākās aprindās Latvijas autonomijas ideja tomēr jau bija skaidri un noteikti deklarēta.

13 Lielinieciskais laikr. *Ciņa* 1917. gada 3. augustā (21. jūlijā) uzskaitīja šādus "pārbēdzējus": J. Akurāteru un L. Laicēnu no soc.-rev., E. Blanku, J. Lapiņu, G. Palcmani un K. Upti no sociāldemokrātiem (tie ir tikai daži piemēri. U. Ģ.).

14 A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800-1914*, Stokholmā 1958, 734. lp.; A. Plensners, op. cit., 218 ff.

15 Skat., piem., Andreja Leišes rakstus *Liduma* 1914. gada 32. un 34. numuros; cf J. Jansona-Brauna rakstu žurnālā *Darbs*, 1914. gada jūnijā.

16 S. Paegle, op. cit., 33. lp.

Isi pirms kara izcelšanās (1913.gadā) atkal pastiprinājās pārkrievošanas tendence, kas bīstami apdraudēja latviešu skolas un nacionālo kultūru.¹⁷ Ap to pašu laiku internacionāli revolucionārais virziens guva izšķirīgus panākumus Latvijas Sociāldemokrātijā. 1905. gada revolūcijas sagrāve, deportācijas, aresti un cara žandarmērijas provokācijas bija jūtami vājinājušas šo partiju, sevišķi tās mazinieku spēmu. LSD IV kongresā, kas notika 1914. gada janvārī Briselē, latviešu lieliniekiem izdevās sagrābt savās rokās visu partijas aparātu un presi.¹⁸

21 *Russkaja Invalida*, 31.10.15. nr 248, 1. lp.; *Lidums*, 20.10.15. nr 269, 4. lp. izd. 31.10.15. nr 279, 4. lp.; izd. 12.1.15. nr 289, 4. lp.; cf. P. Brūnšvīds, *Krievu karu* (Pārskats un vēsture), Berlīne 1917, 90. lp.

17 Skat. ievadrakstu "*Gadu maiņā*", *Lidums*, 3.1.14. nr 1; skat. arī dep. J. Zāliša runu Valsts domē, *Lidums*, 17.6.14. nr 47, 2. lp.

18 V. Caune, *Konspiratora piezīmes*, Rīgā 1931, 25. - 35. lp.; F. Cielēns, *Laikmetu maiņā*, I, Lidingö (Stockholm) 1961, 378. - 385. lp.

2. Nacionālās ideoloģijas attīstība pasaules kara laikā.

Pasaules karš sagādāja ārkārtīgas ciešanas un milzīgus zaudējumus latviešu tautai, bet reizē deva ļoti spēcīgus impulsus tās nacionālajiem centieniem. Sākot ar 1915. gada pavasari, Latvijas teritorija kļuva par kaujas lauku un palika par tādu līdz pat krievu armijas sabrukumam. Kurzemi bija ieņēmis vācu karaspēks, Rīga bija apdraudēta, un apmēram 750.000 latviešu (to vidū ap 90.000 rūpniecības strādnieku) bija izkļudināti kā bēgļi pa visu Krieviju. Tas nozīmēja, ka puse latviešu tautas vairs neatradās savā zemē, un nācijas turpmākajai eksistencei draudēja nopietnas briesmas.

Arī liela daļa latviešu intelligences bija atstājusi Latviju un apmetusies dažādās Krievijas pilsētās, galvenokārt Pēterpilī un Maskavā. *Rīga vairs nebija latviešu kultūras un sabiedriskās dzīves centrs*; arī tās rūpniecība bija gandrīz pilnīgi iznīcināta, steigā evakuējot fabriku iekārtas uz Iekškrīeviju, kur liela daļa no tām aizgāja bojā.

Šis tautas posts izraisīja lielu latviešu aktivitāti, kas izpaudās palīdzības organizēšanā bēgļiem un centienos stiprināt savas teritorijas aizsardzību. 1915. gadā izveidojās plašā *Latviešu bēgļu apgādāšanas organizācija* ar nodaļām visās Krievijas malās un Centrālkomiteju Pēterpilī. Redzamu latviešu sabiedrisko darbinieku (V. Olava, J. Čakstes, A. Berga u.c.) vadībā tā izvērtās par ievērojamu nacionālās dzīves centru.¹⁹

1915. gada vasarā latviešu pilsoņu aprindās (studentu pārstāvji un vairāki akadēmisko profesiju darbinieki) ar Valsts domes deputātu Jāni Goldmani priekšgalā griezās pie krievu armijas virspavēlnieka ar lūgumu atļaut organizēt *brīvprātīgas latviešu karaspēka vienības* dzimtenes aizsardzībai. Kaut arī Krievijas valdība teritoriālu (nacionālu) karaspēka vienību dibināšanu uzskatīja par politiski bīstamu,²⁰ taču frontes stāvoklis 1915. gada vasarā bija tik kritisks, ka latviešu ierosinājumu izšķīra pozitīvi.

19 J. Lapiņš "Latviešu sabiedriskās varas pieaugšana", *Lidums*, 16.11.15, nr. 292, 2. lp.; cf A. von Hedenström, *Rigaer Kriegschronik 1914-1917*, Riga 1922, 88. lp. (A. v. H. atzīmē 1916. gada 20. janvāri: "(Das lettische Zentralkomitee)... das sich neben der Flüchtlingshilfe mit der Organisation des zukünftigen Staates Latvija besch äftigt und von der russischen Regierung betr ächtliche finanzielle Mittel erh ält." — Šis baltvācu autors pārspilē Centrālkomitejas nacionālos centienus tajā laikā, bet viņa piezīme ir raksturīga baltvācu bažām par latviešu politiskajiem mērķiem. U.G.).

20 A. I. Denikin, *The Russian Turmoil*, London (1922), 248. lp.

Tā radās *latviešu strēlnieku bataljoni* (1916. gadā — pulki), kuŗos vēlāk ietilpināja arī daudz latviešu kaŗavīru no krievu daļām un jauniesauktos. Šīnī nacionālajā kaŗaspēkā bija apmēram 30-40.000 vīru, un tas ātri guva plašu ievēribu ar savām izcilajām kaujas spējām Rīgas frontē. Latviešu strēlnieku panākumus vairākkārt atzīmēja krievu armijas oficiālajos ziņojumos,²¹ par tiem daudz rakstīja krievu laikraksti, un tos sāka ievērot arī ārzemju prese. Viņu cīņas dziļi saīļņoja un aizrāva tautu, un *šiem pulkiem bija ārkārtīga nozīme latviešu nacionālās pašapziņas celšanā*.

Latvijas sociāldemokrātijas vairākums — lielinieki un internacionāli noskaņotie mazinieki (atskaitot nelielu grupu t.s. "aizsardzībnieku") — bija pret jebkādu atbalstu valdībai "imperiālistiskajā kaŗā", un tie asi nosodīja strēlnieku bataljonu dibināšanu. Sociāldemokrāts J. Jansons-Brauns rakstīja partijas nelegālajā laikrakstā "*Cīņa*" 1915. gada decembrī: "Viens no briesmīgākajiem noziegumiem, kas guļ uz mūsu tautiskās buržuāzijas sirdsapziņas, ir daudzināto latviešu strēlnieku bataljonu dibināšana."²² Tomēr LSD-jas iespējas ietekmēt notikumu gaitu 1915. gadā bija ļoti niecīgas.

1915. gada vasarā, kad tika apspriests jautājums par latviešu kaŗaspēka vienību dibināšanu, latviešu pārstāvji (J. Goldmanis u.c.) iesniedza krievu Ziemeļrietumu frontes vadībai arī dažas mērenas politiskas prasības: latviešiem piešķirama plašāka komūnālā pašpārvalde, un ierobežojamas baltvācu muižnieku privilēģijas. Tie saņēma atbildi, ka politiski jautājumi neietilpst armijas iestāžu kompetencē.²³

Pasaules kaŗa laikā latviešu deputāti Valsts domē (J. Goldmanis un J. Zālītis) turpināja cīņu par tādas *komūnālās pašvaldības ("zemstvo")* piešķiršanu Baltijas guberņām, kāda bija Iekšskrievijā. Par Latvijas politisko autonomiju tie izvairījās runāt, jo baidījās, ka krievu pretestība pret šādu prasību būs pārāk liela. Tikpat piesardzīgi politiskā ziņā bija bēgļu Centrālkomitejas vadītāji Pēterpili un šim aprindām tuvais laikraksts *Baltija* (iznāca Pēterpili, 1916. - 17. g.).

Tāču doma par *Latvijas autonomiju* jau bija izplatījusies latviešu demokratis-

21 *Russkij Invalid*, 31.10.15. nr 248, 1. lp.; *Lidums*. 20.10.15. nr. 269, 4. lp.; idem, 31.10.15. nr 279, 4. lp.; idem, 12.11.15. nr 289, 4. lp.; cf P. Braeunlich, *Kurländischer Frühling im Weltkrieg*, Berlin 1917, 90. lp.

22 J. Jansons-Brauns, "*Uz ežiņas galvu liku*", cit. pēc *Latvju strēlnieku vēsture* (turpmāk: L.S.V.), I:1, Maskavā 1928, 18. lp.

23 *Latviešu Strēlnieki*, Vēsturiski materiāli un atmiņas, I, Rīgā 1929, 42. lp.; 1917. gada vasarā J. Goldmanis rakstīja: "Latviešu bataljoniem vajadzēja noderēt par ķilu, ka mēs iegūsim Brīvo Latviju." ("*Brīvā Latvija*" pēc 1917. gada februāra revolūcijas nozīmēja "autonoma Latvija". U. Ģ.). Skat. J. Goldmanis, "Par latviešu strēlnieku pulku dibināšanu un viņu nozīmi", *Dzimtenes Atbals* (turpmāk: DzA), 19.8.17. nr 64, 2. lp. — Nav tomēr nekādu pierādījumu, ka strēlnieku pulku organizētāji būtu domājuši par autonomu valsti jau 1915. gadā.

kajā intelligencē, un daži tās pārstāvji centās šai virzienā ietekmēt un aktivizēt latviešu deputātus, brīdinot tos, ka citādi tie zaudēs savu vadītāju lomu kā sabiedrībā, tā strēlnieku pulkos.²⁴

Joprojām izvairoties minēt prasību pēc politiskas autonomijas, J. Zālītis, runājot Valsts domē 1916. gada 24. (11.) februārī, tomēr izteicās: "...te (Baltijā) bez kavēšanās jāievieš zemstu iestādes... kā pārejas pakāpe uz plašāku pašvaldību" (autora kursiv.).²⁵

1916. gada vasarā un rudenī Pēterpilī notika divas apspriedes autonomijas jautājumā, kurās piedalījās minētie latviešu deputāti un vairāki publicisti, rakstnieki un sabiedriski darbinieki. Dr. phil. P. Zālīte (skat. 10. lp.) tur nolasīja savu Latvijas autonomijas projektu, kas tagad bija izstrādāts pēc Austrālijas satversmes parauga. Apspriežu dalībnieku vairākums iestājās par to, ka jāprasa pilnīga valsts autonomija.²⁶

Tai pašā gadā autonomijas jautājumam no jauna pieskārs latviešu prese. Radikāli demokratiskajā žurnālā *Taurētājs*, kas iznāca Maskavā, redaktors Kārlis Freinbergs atklāti deklarēja, ka latviešiem vajadzīga demokrātiska autonomija uz vispārēju vēlēšanu tiesību pamata.²⁷ Bijušais sociāldemokrāts J. Lapiņš skarbi kritizēja latviešu pasīvitāti nacionālajā politikā. Viņš rakstīja *Lidumā* 1916. gada 28. (15.) jūnijā: "...šī autonomijas prasība ir visu attīstības spējīgo tautu prasības, un ne tikai autonomijas. Kuŗš polis nav sapņojis par poļu ķēniņa valsti, kuŗš ķechs, kroāts vai serbs nedzenas pēc savas tautas pilnīgas patstāvības. Bet šīs tautas taču ir stipri neattīstītākas par latviešu tautu, kuŗai būtu daudz vairāk tiesības uz politisku patstāvību. Bet kas gan ir dzirdējis, ka latvieši runātu par latviešu valsti...!"²⁸

Tomēr vēl pirms 1917. gada latviešu sabiedrībā bija kļuvis pazīstams vēlāk revolūcijas laikā tik populārais sauklis: "*Brīvu Latviju brīvā Krievijā!*" Rakstnieks Pāvils Rozītis par to izteicās *Lidumā*: "*Brīvu Latviju brīvā Krievijā!*", šos vārdus pirmie izrunāja rakstnieki, un tagad viņi jau kļuvuši par mūsu visu devīzi..²⁹ Ja arī P. Roziša vārdi nav jāsaprot vārda tiešā nozīmē, tad tomēr nav

24 P. Zālīte, op. cit., 41. lp.

25 *Lidums*, 15.2.16. nr 35, 2. lp.

26 P. Zālīte, op. cit., 41. - 42. lp.; Jēkabs Līgotis (Līgotņu Jēkabs), *Latvijas valsts dibināšana*, Rīgā 1925, 20. - 21. lp.; skat. arī rakstu "*Baltiešu un latgaliešu tuvināšanās*", *Lidums*, 20.12.16. nr 293, 4. lp.

27 K. Freinbergs, "*Autonomija*", *Taurētājs*, 1916, nr 3, 29. - 33. lp.

28 J. Lapiņš, "*Kā sveštautieši saprot latviešu prasības*", *Lidums*, 15.6.16. nr 133, 1. - 2. lp.; skat. arī ievadrakstu "*Politiska paškastrēšanās*", *Lidums*, 12.7.16. nr 155, 1. - 2. lp.

29 P. Rozītis, "*Salauzta gredzena lauzēji*", *Lidums*, 13.11.16. nr 262, 2. lp.; liela nozīme nacionālās ideoloģijas attīstībā bija J. Rainim, kas savā dzejā 1916. gadā deva lapidāro formulējumu: "*Zeme - tā ir valsts.*" Skat. B. Kalniņš, "*Rainis kā brīvības cīnītājs*", Kastaņola, J. Raiņa rakstu papildsējums, Vāsterās 1965, 252. lp.

noliedzams, ka politiskā nacionālisma ideoloģija pasaules kara gados bija izplatījusies jau tālu ārpus tā šaurā loka, kur tā bija izveidojusies gadsimta sākumā (skat. 9.-10. lp.).

Nozīmīgu nacionālu darbu pasaules kara laikā veica latviešu politiskie emigranti Šveicē. Mazinieks ("aizsardzībnieks"³⁰) F. Cielēns 1915.gada oktobrī izstrādāja Bernē detalizētu *Latvijas politiskās autonomijas projektu*, kuŗu apsprieda emigrantu grupās Rietumeiropā. Tā norakstu izdevās slepeni ievest arī Krievijā.³¹ Viņa ierosmē 1916. gada sākumā nodibināja *Latviešu nacionālo komiteju Šveicē*; par tās priekšsēdi ievēlēja lielo dzejnieku sociāldemokratu Jāni Raini, kas, tāpat kā F. Cielēns, bija "aizsardzībnieks".³² Šī komiteja centās propagandēt Latvijas autonomijas ideju Rietumeiropā un protestēja pret vācu aneksijas un ģermānizācijas plāniem Baltijā, cenšoties *Latvijas jautājumu padarīt par internacionālu problēmu*.³³

1916. gadā J. Raini kādu laiku nodarbināja pilnīgi neatkarīgas kopīgas *latviešu un leišu valsts ideja*, kam turpretī nepievienojās F. Cielēns, domādams, ka agrārā un katoliskā Lietuva aizkavēs Latvijas attīstību.³⁴ Šī doma par latviešu un leišu valsti, kā redzēsim, citā sakarībā par jaunu parādījās 1917. gadā.

Briesmas latviešiem un viņu kaimiņu tautām draudēja ne vien no krievu centrālizācijas un rusifikācijas centieniem, bet arī no Vācijas imperiālistiskajiem plāniem Austrumeiropā. Kara gados *vairāki baltvācu baroni*, un jo sevišķi Kurzemē dzimušais Berlīnes universitātes profesors Krievijas vēsturē Teodors Šimānis (Theodor Schiemann), kuŗam bija draudzīgas attiecības ar ķeizaru Vilhelmu II, centās ieinteresēt Vācijas valdību un armijas vadību (Oberste Heeresleitung) par dažāda veida *aneksijas un kolonizācijas projektiem Baltijā*. Šai propagandai bija nenoliedzami panākumi, kaut gan Vācijas valdībā līdz pat kara beigām

30 "Aizsardzībnieki" bija tie sociāldemokrāti, kas atbalstīja aizstāvēšanās karu pret ķeizarisko Vāciju.

31 F. Cielēns, op. cit., I, 395.- 400. lp.; apmēram tai pašā laikā (1915. - 16. g.) arī mazinieks K. Kurševics izstrādāja *Latvijas autonomijas projektu*, ko apsprieda latviešu bēgļu Kultūras birojs Maskavā. Skat. B. Kalniņš, *Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi*, 181. - 182. lp.; skat. arī "Lekcija par Baltijas pašvaldību", *Baltija*, 10.1.17. nr 7, 4. lp.

32 F. Cielēns, op. cit., I, 400 ff; B. Kalniņš, op. cit., 182. lp.

33 Skat. rakstu "Latvieši ārzemju literātūrā", *Lidums*, 11.11.16. nr 260. 3. lp.; skat. arī E. Doumergue, *Les Lettons, Les Provinces Baltiques et le Pangermanisme Prussien en Russie*, Paris 1917, (šis darbs radies A. Ķeniņa kundzes ierosmē, kuŗa darbojās Latviešu nacionālajā komitejā Šveicē).

34 J. Raina vēstule F. Cielēnam, 8.10.16., J. Rainis, Raksti, XVI: *Kalnā kāpējs*, Vāsterāšs 1965, 171. - 172. lp.; cf F. Cielēns, op. cit., I, 406. lp.

nebija istas vienprātības par to, kādai jābūt vācu politikai Austrumos.³⁵ Šie nodomi latviešiem nebija nekāds noslēpums, jo par tiem parādījās raksti vācu presē, brošūras un apcerējumi.³⁶ Kā minēts, viens no Raiņa vadītās komitejas uzdevumiem bija apkarot vācu ekspansijas politiku Baltijā. Šī komiteja gan drīz sašķēlās, taču tās atsevišķie locekļi turpināja iesāktu darbu.

Vācu slepenajā stratēģijā toreiz ietilpa *revolūcionāro* (galvenokārt lielinieku) un *nacionālo* (sevišķi ukraiņu, somu) *kustību atbalstīšana*, lai vājinātu Krievijas pretestības spējas. Tādā kārtā izveidojās visai sarežģīta sadarbība, kurā bija iesaistīti vācieši, krievu un nekrievu revolūcionāri, nekrievu nacionālisti un vairāki skandināvu kreisie sociāldemokrāti, jo *Stokholma* kara laikā bija ievērojams starptautisko *intrigu centrs*.³⁷

Jāatzīmē, ka *robeža starp nekrievu nacionālistiem un internacionālistiem bija visai labila*. Bieži vien notika uzskatu maiņa un "pārbēgšana" pretējā nometnē (skat. 12. lp.). Tas bija atkarīgs no tā, vai attiecīgā persona *politisko atrisinājumu saskatīja nacionālā neatkarībā vai internacionālā brālībā*. Dažreiz viena un tā pati persona paguva savu nostāju mainīt vairākas reizes (piem., latviešu rakstnieks un politiķis L. Laicēns). Vāciešiem bija nauda, un tie iedomājās, ka spēs izmantot kā revolūcionāro pagrīdi, tā nacionālās kustības Krievijā saviem mērķiem.

Tomēr Baltijas tautu nacionālie centieni visumā netika atbalstīti, jo tas nesaņakneja ar vācu "Austrumu politikas" diezgan neskaidrajiem plāniem.

Taču kādā atsevišķā vācu (un somu aktivistu³⁸) *organizētā propagandas akcijā* 1916. gadā bija iesaistīti arī dažas, kaut arī maz pazīstamas, latviešu un leišu cilmes personas, kā arī citu nekrievu tautu pārstāvji. Šī propagandas "bumba", kas eksplodēja Stokholmā, izraisīja debates Krievijas Valsts domē un ārzemju presē. 1916. gada 9. maijā divi zviedru laikraksti — *Aftonbladet* un *Nya Dagligt Allehanda* — kas bija pazīstami ar savām simpatijām pret Vāciju un somu aktivistiem (laikraksta *Aftonbladet* akciju majoritāte atradās vācu rokās³⁹), publicēja telegrammu ASV prezidentam Vilsonam, ko bija parakstījusi

35 K. Meyer, op.cit., 216 ff; F. Fischer, *Griff nach der Weltmacht, Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands 1914/18*, 2. Aufl., Duesseldorf 1962, 164., 201., 349. - 350. lp.

36 Skat. S. Broedrich-Kurmahlen, *Das neue Ostland*, Charlottenburg (Berlin) 1915; skat. arī, piem., rakstu "Das Ziel des siegreichen Deutschlands", *Hamburger Fremdenblatt*, 11.12.16.

37 Skat. Z. A. B. Zeman (ed.), *Germany and the Revolution in Russia 1915-1918, Documents from the Archives of the German Foreign Ministry*, London 1958; skat. arī Michael Futrell, *Northern Underground*, London 1963.

38 Somu aprindas, kas kara laikā organizēja somu brīvprātīgo nosūtīšanu uz Vāciju un cerēja ar Vācijas palīdzību panākt Somijas neatkarību.

39 Skat. L. Kihlberg, *Dagens Nyheter och demokratins genombrott, II: Seglar sin egen sjö 1911-1921*, A. Bonnier, Stockholm 1960, 121. - 123., 126. lp.

kāda "Krievijas apspiesto tautu savienība". Rakstā bija minētas nekrievu tautām nodarītās pārestības cara imperijā, un tas nobeidzās ar šādiem vārdiem: "Tādā kārtā Krievija pati ir atgrūdzusi mūs no sevis! Un arī turpmāk tā nebeigs vajāt mūsu tautiešus un nerimsies, iekāms mērķis nebūs sasniegts: kamēr nekrievi kā nacionālas vienības nebūs iznīcināti. Tāpēc mēs saucam: Palīdziet mums! Sargait mūs no draudīgās iznīcināšanas!"

Telegrammu bija parakstījis arī pazīstamais Kurzemes kolonizācijas plānotājs barons Broedrichs (skat. 36. norādi) un dēkainais somu nacionālists Konni Zilliacus, kas krievu un japāņu kara laikā bija nodarbojies ar ieroču piegādi krievu revolucionāriem.⁴⁰ To iespieda arī grāmatā *Krievija tāda, kāda tā ir* ("Ryssland sådant det är"), ko tai pašā gadā izdeva A. Bonnira apgāds Stokholmā. Grāmatas redaktors bija somu aktivists H. Gummerus,⁴¹ kam bija kontakts ar vāciešiem Stokholmā un kas pazina arī vācu sakarnieku ar krievu lieliniekiem, igauņu nacionālistu (bij. lielinieku) A. Keskūlu (A. Keskūla).

Zīmīgi, ka zviedru sociāldemokrātu vadonis H. Brantings jau toreiz nojauta šīs telegrammas aizkulisēs. Kaut gan viņš bija labvēlīgi noskaņots pret apspiegtajām tautām Krievijā, tas *noteikti norobežojās no šīs akcijas*.⁴² Tāpat rikojās latviešu deputāti Valsts domē,⁴³ J. Rainis ar domu biedriem Šveicē⁴⁴ un skolotājs (vēlāk literātūras vēsturnieks) K. Egle, jo telegrammu bija parakstījis arī kāds ar līdzīgu vārdu.⁴⁵

Krievu valdībai šī neitrālajā Zviedrijā publicētā telegramma bija visai nepatīkama. Kā krievu pretakciju šajā propagandas karā var uzskatīt ārzemju ceļojumu, kuŗā 1916. gada beigās devās Valsts domes deputāts J. Zālītis. Tas notika ar krievu iestāžu un diplomātisko pārstāvju gādību un noveda J. Zāliti caur Skandināviju Londonā.⁴⁶ Tur Krievijas sūtniecības padomnieks K. Nabokovs noorganizēja priekšlasījumu par latviešu lojalitāti pret Krieviju karā ar Vāciju. Pēc J. Zālīša manuskripta to Londonas universitātē nolasīja Dr. E. H. Raits (E. H. Wright), un tad "miglas bildēs" tika rādītas Latvijas ainavas un lat-

40 M. Futrell, op. cit., 66 ff.

41 Ibid., 122., 125. lp.

42 Skat H. Brantinga rakstus laikrakstā *Social-Demokraten*, 10.5.16. un 12.5.16.

43 Šādu latviešu deputātu rīcību *DzA* vēlāk apzīmēja par nevajadzīgu. Skat. *DzA*, 14.1.17. nr 4, 1. lp.

44 Raiņa protests iesp. *Gazette de Lausanne*, 26.5.16. nr 144; to iesp. arī *Jaunais Vārds*, 7.6.16. nr 128 (2.). Par to J. Raini kritizēja J. Lapinš *Lidumā*, 15.6.16. nr 133, 2. lp. (it kā Rainis nodotu Latviju pilnīgā Krievijas aizbildniecībā, kas nebūt neatbilda Raiņa nostājai).

45 Skat. K. Egles "Paskaidrojumu" konserv. laikr. *Dzimtenes Vēstnesis*, 20.17.16. nr 162.

viešu karavīru attēli. Konservatīvais un politiskā ziņā pieticīgais laikraksts Dzimtenes Vēstnesis par to rakstīja:

"...Latviešu kareivju tipus un latviešu lauku skatus pavadīja piezīmes, ka tie esot gluži angļiski — augstākā uzslava, uz kādu angļi spējīgi." Sarikojuma īstais nolūks parādās atreferējuma beigās: "...Priekšlasījumu, kas spēcīgi uzsvēra latviešu gribu paglabāt vienu un vienotu Latviju, *latviešu nelokāmu uzticību (krievu) valstij* (autora kursiv.) uzņēma ar dziļu gandarījumu. Paskaidrojums, ka latvieši pa kara laiku ir piemirsuši visas sūdzības par nodarītajām pārestībām, un tas, ka neviens pats vārds negrēkoja pret šo paskaidrojumu, radīja cienību pret latviešiem..."⁴⁷

Tai laikā, kad J. Zālītis no sava propagandas ceļojuma atgriezās Krievijā, 12. armijas komandieris ģenerālis Radko Dimitrijevs (Radko Dimitriev) gatavojās lielākai ofensīvai Rīgas frontē. Savas cerības viņš galvenokārt lika uz latviešu strēlniekiem, kas 1916. gada marta un jūlija kaujās no jauna bija pierādījuši savas augstās kaujas spējas kā triecienvienības. Strēlnieku bataljoni bija papildināti un 1916. gada rudenī pārveidoti par pulkiem (8 kaujas pulki un 1 rezerves pulks), kurus gada beigās apvienoja latviešu strēlnieku divīzijā.

Virspavēlnieka stābs-pret šo operāciju izturējās skeptiski, jo citās krievu frontēs nekādi uzbrukumi toreiz nebija paredzēti. Tā bija lokāla operācija, par ko atbildīgi bija ģen. Dimitrijevs un Ziemeļu frontes pavēlnieks ģen. Ruzskijs,⁴⁸ kā arī zināmā mērā daži latviešu virsnieki un strēlnieku Organizācijas komitejas aprindas, kas cerēja ar šādu uzbrukumu atgūt zaudēto latviešu teritoriju.⁴⁹ Nav tomēr nekādu pierādījumu, ka ģen. Dimitrijevs domāja ar šo ofensīvu atgūt Kurzemi. Taču, lai kāpinātu strēlnieku sparu cīnīties, viņš 1916. gada 31. (18.)

46 Skat. "*Valstsdomnieks J. Zālītis par savu ārzemju ceļojumu*", *Lidums*, 7.12.16. nr 282, 1. lp. (J. Z. norāda, ka ceļojumam bijuši humānāri un informatīvi mērķi un ka krievu oficiālie pārstāvji ārzemēs visur tam izrādījuši "vislielāko uzmanību un pakalpību". Viņš arī pasvīturo, ka "Stokholmā strādā daudz vācu aģentu, kuri izplata par Krieviju un tās iekšējiem apstākļiem kompromitējošas baumas".); šo J. Zāliša propagandas braucienu piemin arī vēsturnieks E. Andersons savā apcerējumā "Latvijas autonomijas idejas izveidošanās" (*Universitas*, Stuttgart 1963, nr 12, 10. lp.). E. Andersonam, šķiet, nav bijusi zināma šī ceļojuma priekšspēle un līdz ar to krievu nolūki, sūtot J. Zālīti uz ārzemēm.

47 Cit. pēc DzA. 28.1.17. nr 8., 3. - 4. lp.

48 P. Bērziņš, "*Kādos apstākļos radās un veidojās 1916. g. Ziemassvētku kauju plāns*", *Latviešu Strēlnieki*, Latviešu veco strēlnieku vēsturisko dokumentu un atmiņu krājums, VI, Rīgā 1939, 2977. - 3019. lp.; cf B. Gourko, *Memories and Impressions of War and Revolution in Russia 1914-1917*, London 1918, 234. - 235. lp.

49 R. Bangerskis, *Mana mūža atmiņas*, I, Kopenhāgenā 1958, 357. - 358. lp.; K. Goppers, *Strēlnieku laiki*, Rīgā 1931, 10. lp.; cf A. v. Hedenström, op. cit., 116. lp. (A. v. H. nosauc kapteini F. Briedi nepareizi par "Preede").

decembri izdeva sevišķu pavēli latviešu strēlniekiem, kas iedvesa tiem šādas cerības⁵⁰.

Tā kā pēc vecā stila ofensīva sākās 23. decembrī (pēc jaunā stila — 1917. gada 5. janvārī), tad tā dabūja apzīmējumu — "Ziemassvētku kaujas". Tās bija jāpiemin šai apcerējumā, jo šo kauju sekām bija diezgan liela nozīme turpmākajā politiskajā agitācijā.

50 J. Kaimiņš, *Latviešu strēlnieki cīņā par oktobra revolūcijas uzvaru*, Rīgā 1957, 49. lp. (šī darba krievu izdevums, Rīgā 1961, 51. lp.); skat. arī *1. latviešu strēlnieku brigādes stāba kaujas žurnāls*, 1916. g. dec. - 1917. g. janv., *Latviešu Strēlnieki*, VI, 2753. lp.

3. Politiskais noskaņojums latviešu sabiedrībā 1917. gada sākumā. Autonomijas prasība.

1917. gada sākumā latviešu skati bija pievērsti 12. armijas ofensīvai Rīgas frontē. Ieskaitot vācu pretuzbrukumus, šis "Ziemassvētku kaujas" turpinājās no 5. janvāra līdz mēneša beigām. Latviešu strēlniekiem izdevās divās vietās izdarīt dziļus pārrāvumus vācu frontē, taču lielāku panākumu nebija, jo divi krievu pulki sadumpojās un atteicās iet uzbrukumā, un laikā netika ciņās iesaistītas rezerves.⁵¹ Vācieši bija spiesti pievest papildspēkus (divas divīzijas, kuŗas bija paredzēts sūtīt uz Rietumu fronti), bet arī viņi nespēja pilnīgi atjaunot savu agrāko frontes stāvokli.⁵²

Latviešu strēlnieki, kas gāja ciņā ar ārkārtīgu sparību un pašizliedzību, jutās vilušies un sašutuši.⁵³ Viņi šīs kaujās pazaudēja ap 8.000 kritušo, ievainoto un bez vēsts pazudušo,⁵⁴ kas pa daļai izskaidrojams ar krievu vadības nemākulīgo un nesaudzīgo rīcību.

Nav brīnums, ka drīz izplatījās baumas par krievu armijas vadības un galma aprindu nodevību pret latviešu strēlniekiem.⁵⁵ Kaut gan šādām baumām nebija nekāda objektīva pamata, tās vēlāk ar panākumiem savā labā izmantoja lielinieku agitatori.

Kritušo veterānu vietā nāca papildinājumi no strēlnieku rezerves pulka, to vidū daudz vecāka gada gājuma kaŗavīru un arī tikko mobilizēti jaunieši. Jāatzīmē, ka tieši rezerves pulkā jau 1916. gadā bija norisinājusies zināma sociāalde-

51 M. Peniķis, *Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā un latviešu strēlnieku bataljonu — pulku ciņas, II*, Rīgā 1939, 782. - 911. lp.; A. Auzāns, "Janvāra kaujas", *Latviešu Strēlnieki, VI*, 2785. - 2814. lp.; R. Bangerskis, *op. cit.*, I, 354. - 385. lp.; J. Vācietis, *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme, I*, Pleskavā 1922, 19. - 58. lp.; cf *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, Im Auftrage des Reichskriegsministeriums bearb. und hrsg. von der Kriegsgeschichtlichen Forschungsanstalt des Heeres, Bd. 11: Die Kriegsführung im Herbst 1916 und im Winter 1916/17, Berlin 1938, 398. - 405. lp.

52 *Der Weltkrieg 1914 bis 1918...*, Bd. 11, 404. lp.

53 R. Bangerskis, *op. cit.*, I, 375. - 376. lp.; J. Vācietis, *op. cit.*, I, 4. lp.; skat. arī R. H. Bruce Lockhart, *British Agent*, New York & London 1933, 330. lp. (par latviešu strēlnieku nicināšanu pret krieviem, kas tos bieži atstājuši bez atbalsta kaujās).

54 J. Vācietis, *op. cit.*, I, 58. lp.; līdzīgu zaudējumu apjomu iegūst, ja saskaita M. Peniķa sniegtos skaitļus par zaudējumiem no Ziemassvētku kauju atsevišķiem posmiem. Skat. M. Peniķis, *op. cit.*, II, passim.

55 "Nodevības teoriju" joprojām aizstāv padomju historiogrāfija, un tā atrodama arī

*mokratiska pretkaŗa propaganda.*⁵⁶ Œis pārmaiņas pulku sastāvā tātad notika februāŗa revolūcijas priekšvakarā.

Latviešu pulki bija gan ieguvuši slavu kā 12. armijas izlases vienības, un ar tiem lepojās visa tauta, bet politiskā laukā latvieši joprojām nevarēja uzrādīt nekādus panākumus. Viņu lojālitate pret Krieviju ķaŗa gados bija tiem sagādājusī tikai lielus materiālus un dzīvā spēka zaudējumus. 1917. gada sākumā latviešu sabiedrībā bija vērojama *vilšanās un neapmierinātība ar politisko situāciju*. Tā skaidri izpaudās nacionālajā ziņā aktivākajos laikrakstos.

Kādā 1917. gada janvāŗa ievadrakstā, kur cenzora svitrojumi bija atstājuši manāmas pēdas, "*Lidums*" analizēja latviešu politiku 1916. gadā:

"Pirmā pusgadā latviešu intelligēnce to vien darīja, ka noturēja sēdes sakarā ar bēģļu apgādāšanu. Otrā pusgadā redzamu vietu ieņēma latviešu bataljoni, kas pārveidojās par pulkiem un savu augstāko darbības pakāpi sasniedz pašās gada beigās. *Priekš pulkiem* vāc daudz līdzekļu, sūta uz viņiem delegācijas, veseli apgabali no viņiem un priekš *viņiem vien dzīvo*. *Iznāk daudz literatūras* par latviešu pulkiem, ar viņiem latvieši sāk *populārizēties ārzemēs*. Rodas pat savāda ideoloģija. Mūsu pulkiem nav citādas nozīmes kā tikai tā, ka viņi ir pierādījums, *cik augstsirdīgi mēs esam* pret tiem, kas uz mums skatījās ar neuzticību. Tagadējā grūtajā brīdī varēja daudz ko prasīt, bet mēs, lūk, redzam, ka valstij ir grūti un tāpēc nekādu reformu neprasām... Mēs jau, lūk, esam bagāti ar tiesībām un spēkiem, ar ļaudīm, mēs varam šķiesties, cik tik patīk, pretim neko neprasot, jo *mēs esam baronu tauta*, kaut arī *pelēko baronu* ("pelēkie baroni" — latviešu lielsaimnieki. U.G.)... Runā gan par Latvijas atdzimšanu, bet kas tas, kā tas notiks, neviens nevar pateikt... (*Mūsu iztapība un augstsirdība*) Œai gadā mūs ir vedusi pretim Pirra uzvarai... Tautas locekļi ir izkaisīti un gājuši mazumā... Līdzšinējā latviešu politika nedrīkst turpināties. Mēs nedrīkstam šķiesties, mums jāievēro ārkārtīga ļaužu ekonomija, maz upurējot, daudz jāiegūst. Ja caur Vakareiropu un vietējo politiku mēs neko necentīsimies iegūt, tad visa latviešu sapņošana ir tikai pašapmānīšanās, jo *augstsirdīgs pret mums neviens nav bijis*."⁵⁷

Œī kritika, acīm redzot, vērsās pret pārāk piesardzīgiem latviešu pārstāvjiem Valsts domē, latviešu organizāciju vadītājiem un vispār pret pilsoniskās intelligēnces nepietiekamo politisko aktivitāti.

latviešu pilsonisko autoru darbos. *Skat. Latvijas PSR vēsture, II*, Rīgā 1955, 364. lp.; J. Porjēts, *Sāpju ceļš*, Rīgā 1932, 160. - 171. lp.; E. Mednis, "*Tas, kas nav noklusējams*", *Strēlnieks*, nr 2, Ņujorkā 1959, 5. - 7. lp.; latviešu strēlnieku augstākie virsnieki, kā Auzāns, Bangerskis, Peniķis un Vācietis, nekad savos darbos nerunā par nodevību Ziemeļsvētku kaujās. Vēsturiskā materiāla analīze arī nedod nekādus pierādījumus apzinātai nodevībai. U.G.

⁵⁶ A. Anskins, "*Dažas piezīmes par kareivju sociāldemokrātisko pulciņu 'Pelēkie' (1916.- 17.)*", L.S.V., I: 2, Maskavā 1928, 375. - 384. lp.

⁵⁷ *Lidums*, 1917, nr 8, cit. pēc *DzA*, 18.1.17. nr. 5, 3. lp.; bēģļu Centrālkomitejas aprindām tuvā *Baltija* turpretī turpināja savu politiskā laukā pieticīgo un valdībai lojālo virzienu, kritizējot nacionālajā ziņā aktivākos un politiski neapmierinātos tautiešus. *Skat. Baltijas ievadrakstu*, 1.1.17. nr. 1; *skat. arī ievadrakstu "Mūsu nacionālpolitikas problēmas"*, *Baltija*, 1.2.17. nr 26, 1.- 2. lp. Taču drīz vien Œī laikraksta nostāja mainījās (*skat. 59. norādi*).

Sevišķi neapmierināts ar politisko situāciju un latviešu sabiedrības nostāju bija demokrātiski un nacionāli radikālais laikraksts "*Dzimtenes Atbals*" Maskavā (skat. 12. lp.). 1917. gada janvārī tas publicēja vairākus rakstus, kušos tika prasīts izveidot *īsti latvisku politisku orientāciju* un efektīvāku politisku propagandu ārzemēs.⁵⁸ "*Dzimtenes Atbals*" norādīja, ka latviešiem neder krievu politisko partiju vērtējumi un ka *Latvijas ideāls jāizsaka skaidri un noteikti*. Šie nacionālie demokrāti tomēr nebija šovinisti un vēlējās *nākotnes Latvijā sadarbību ar baltvāciešiem*, atsaucoties uz Beļģijas (valoņu un flāmu) piemēru.

21.(8).februārī šis laikraksts deklarēja, ka Latvijai līdzšinējā feodālā landtāga vietā jādabū demokrātiski vēlēta likumdošanas iestāde — *Saeima un autonoma satversme*. Desmit dienas vēlāk "*Dzimtenes Atbals*" precizēja savu viedokli, publicējot

"Latvijas vienības pamata principus".

Tas bija īss, astoņos punktos ietverts, *Latvijas politiskās autonomijas projekts*: Latvijā ietilpst visi latviešu novadi, t.i. *Kurzeme, Vidzeme un Latgale*, Latvijas iedzīvotājiem ir savas īpašas pilsoņu tiesības un sava demokrātiski vēlēta likumdevēja *Saeima*, sava administratīvā un nodokļu sistēma, sava nacionālā banka un finanču pārvalde, savas īpašas tiesas, *nacionāla skola* un nacionāla baznīca, kā arī sevišķa pašvaldība Latvijas dažādajiem novadiem, kas piemērota to īpatnībām. "Bez šiem galvenajiem principiem", teikts raksta nobeigumā, "nevar būt (nekādas) nacionālas pastāvēšanas."⁵⁹

Tāpat — *Latvijas politiskās autonomijas prasību* aktīvākā liberālā grupa, kas pulcējās ap "*Dzimtenes Atbalsi*" Maskavā, *atklāti deklarēja jau pirms februāra revolūcijas*, reizē publicējot vadlīnijas autonomās Latvijas satversmei (tas līdz šim nav pienācīgi ievērots latviešu historiografijā.⁶⁰) Šī grupa gan nebija liela, bet pie tās piederēja vairāki redzami latviešu rakstnieki (*J. Akurāters, L. Laicēns, V. Eglītis u.c.*) un publicisti. Laikraksts iznāca divas reizes nedēļā, un tā galvenie lasītāji bija latviešu bēgļi Krievijā. Tā metiens bija apm. 10.000 eksemplāru; redakcijā darbojās *J. Bankavs, E. Blanks un K. Ūpītis*.⁶¹ Kaut kādu sakarību starp

⁵⁸ Ievadraksts "*Orientācija un viedoklis*", DzA, 4.1.17. nr 1, 1. lp.; ievadraksts "*Latvieši ārzemēs*", DzA, 11.1.17. nr 3, 1. - 2. lp.

⁵⁹ DzA, 18.2.17. nr 14, 1. lp.; šo nozīmīgo rakstu atreferēja arī *Baltija* (22.2.17. nr 44, 2. lp.), piezīmējot, ka konservatīvais *Dzimtenes Vēstnesis* turpreti saucot uz "desmitkārtīgu apdomību" un neesot piedabūnams uzstādīt (politiskas) prasības. Tas rāda, ka revolūcijas priekšvakarā arī piesardzīgā *Baltija* sāka pamazām runāt drošāku valodu. Skat. arī interviju ar latviešu deputātiem J. Goldmani un J. Zāli, *Baltija*, 26.2.17. nr 47, 1. lp. (deputāti paskaidro, ka viņi stāv par augstāku pašvaldības formu nekā krievu "zemstvo" un aizstāv Latvijas vienību, t.i. Latgales apvienošanu ar pārējiem latviešu novadiem).

⁶⁰ To nepiemin ne A. Švābe, ne A. Spekke; skat. arī B. Kalniņš, *Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi*, 182. - 183. lp. (B. Kalniņš raksta, ka ne pilsoņu vadoņi, ne prese pirms februāra revolūcijas nebija nonākusi līdz autonomijas prasībai).

⁶¹ K. Ūpītis, *Pulkvedis Fr. Briedis Golgatas gaitā*, 2. izd., Lincoln 1963, 8. - 9. lp.

mazinieka F. Cielēna autonomijas projektu Šveicē (tāpat kā ar mazinieka K. Kurševica Maskavā izstrādāto projektu) un šo pilsonisko demokrātu legālā laikrakstā izteikto autonomijas prasību neesmu varējis konstatēt, kaut gan šāda varbūtība nav gluži neiespējama.

1917. gada 18.(5.) februārī radikāli demokrātiskais laikraksts "Jaunais Vārds" (iznāca Rīgā) iespieđa kādu rakstu nacionālajā jautājumā, kas radīja lielu ievēribu latviešu sabiedrībā. Tā autors bija politiskais trimdinieks Šveicē dzejnieks J. Rainis, kas nosodīja savu partijas biedru sociāldemokrātu vienaldzību pret pārkrievošanas draudiem un prasīja aktīvu nacionālu politiku arī no strādnieku puses. Viņš rakstīja:

"...tauta ir organiska būtne, ne tikai ļaužu pūlis... Pār tautu eksistenci nevar tikt pāri viņas noliedzot. Cilvēces nacionālam attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ielēcot beztautu kosmopolitismā... tagadējie kosmopolīti, atšacidamies no savas tautas, ielēktu ne nākotnes beztautu valsti, bet tikai citā apspiedējā tautā."⁶²

Šis jautājums aktualizējās un saasinājās sakarā ar pēkšņām politiskām pārmaiņām cara imperijā.

62 J. Rainis, "Atskats uz kādu neizdekušos sabiedrisku mēģinājumu", Jaunais Vārds, 5.2.17. nr 30, 1. lp.; skat. arī DzA, 15.2.17. nr 13, 1. - 2. lp.

4. Februāra revolūcija un "tautu pavasaris" Krievijā

1917. gada februāra (pēc jaunā stila: marta) revolūcija bija *spontāna un anonīma*, un to nevadīja neviena politiska partija.⁶³ No revolūcijas chaosa izveidojās t.s. *divvaldība* (dvoevlastie) — nevarīgā liberālā Pagaidu valdība un ietekmīgā Pēterpils strādnieku un kareivju deputātu padome (Petrosovet) ar tās Izpildu komiteju priekšgalā.

Pilsonisko tiesību un brīvību proklamēšana deva patvaldības laikā apspiestajām nelegālajām kreisajām partijām un nekrievu tautu nacionālajām kustībām līdz tam neiedomājamas darbības iespējas. No tā brīža politisko dzīvi Krievijā galvenokārt noteica šo divu spēku neatlaidīgie centieni pilnīgi pārveidot krievu koloniālo imperiju.

Reizēm *revolucionārais un nacionālais strāvājums* sadarbojās savā starpā, bet pa lielākai daļai tie uzstājās kā konkurenti un apkaņoja viens otru. Abu virzienu kadri sastādījās lielā mērā no neapmierināto, nospiesto nekrievu tautu locekļiem, un, kā minēts, pāriešana no vienas nometnes otrā tāpēc nebija nekas neparasts. *Renegāti* parasti bija vai nu dedzīgākie internacionālisti, vai *aizrautīgākie* nacionālisti.

Dabiski, ka arī latviešus pēkšņā revolūcijas uzvara pārsteidza. *Latviešu pilsoņu aprindās* visātrāk politisko situāciju un jaunās iespējas aptvēra tie demokrāti, kas pulcējās ap "*Dzimtenes Atbalsi*" Maskavā. Ziņojumu par revolūcijas uzvaru šis laikraksts iespieda 17.(4.) martā ar milzīgu virsrakstu:

"Lai dzīvo brīvā Latvija!"

"Tas ir *pavasara negaiss*", rakstīja DzA, "pēc kuŗa mums jāgaida un jāprasa īsts politisks pavasaris... lai uzgavilējam brīvai, atjaunotai, *autonomai* Latvijai!"⁶⁴

Bet laikraksts tai pašā laikā norādīja: "1905. gada revolūciju uz saviem pleciem galvenokārt iznesa Krievijas nomaļu tautas, starp kuŗām latvieši ieņēma vienu no pirmām vietām. Krievu tauta bija pārāk neorganizēta un neapzinīga, kādēļ revolūciju nācās paspēlēt... Latvieši bija tie, uz kuŗu muguras tika uzkrauts Krievijas revolūcijas galvenais grēks... *Pilsoniskās brīvības vēl nav nacionālās*

⁶³ "Atskats uz revolūcijas dienām", *Ciņa*, 7.3.17. nr 1, 4. lp.; M. S-k, *Revolucija v Petrograde*, Petrograd 1917; *Kak russkij narod zavoeva svobodu*, Petrograd 1917; N.N., *Kak soveršilsja veľikij perversot*, Moskva 1917; Skat arī F. Cielēns, *op. cit.*, I, 417. - 420. lp.

⁶⁴ DzA, 4.3.17. nr 18, 1. lp.

brīvības... Tagad mums vajag būt latviešiem vēl vairāk nekā līdz šim."

Turpat citā rakstā tika pasvītrots, ka laiks ir dārgs un var notikt, ka saukļi paliek tikai uz papīra. Tāpēc latviešiem jārada kopīgs ("vispārnacionāls") politiskais centrs, kas izteiktu visas tautas gribu — *Latviešu Nacionālpadome*.

21.(8.) martā DzA šo prasību formulēja tādā veidā, ka jāsasauca *Latvijas Satversmes Sapulce un Krievija jāpārveido par (demokratisku) republiku federāciju*. Latviešiem savā teritorijā nekavējoties jāpārņem visas valdības iestādes un tajās visām darīšanām jānotiek latviešu valodā.

K. Upītis, viens no šī laikraksta redaktoriem, publicēja šādu "in memoriam" vecajam režimam:

"...nebija vairs otras tādas valsts pasaulē, kur mazo tautu nacionālās brīvības tika tādā mērā kājām miditas, vajātas un nomāktas, kā tas bija vecajā Krievijā — šajā briesmīgajā cietumu un karātavu zemē... Visur augsti plivinās sarkanais karogs... iet bojā visstiprākais reakcijas atbalsts Eiropā.

Lai dzīvo atsvabinātā Krievija!
Lai dzīvo tautu nacionālās brīvības!
Lai dzīvo demokrātiskā republika!
Lai dzīvo revolūcija!"⁶⁵

Pārējie latviešu pilsoniskie laikraksti, kas iznāca dzimtenē vai tās robežu tuvumā, ⁶⁶ neuzrādīja tik lielu revolūcionāru un nacionālu spar. Aktivākais no tiem bija "Lidums", kas 17.(4.) martā ziņoja par revolūciju ievadrakstā "Krievijas saule lec", bet aicināja: "Par visām lietām uzturēsim mieru..."⁶⁷ 21.(8.) martā arī šis laikraksts mudināja dibināt centrālu politisku orgānu — *Latviešu Tautas Padomi*, kas sastādītos no "visu partiju, visu šķiru un kārtu priekšstāvjiem tautā". Formulējums bija visai neskaidrs un savā ziņā pretrunīgs, ja ar "kārtām" bija domāta baltvācu bruņniecība.

Konservatīvais "Dzimtenes Vēstnesis", kas iznāca Pliskavā (Pskov), neuzstādīja nekādas nacionālas prasības. Laikraksts komentēja revolūciju, fantazējot par kādu mistisku senlaiku latviešu vadoni, kas esot pārmetis latviešiem strīdīgumu un šķelšanos. "Klausīsim mūsu pirmā valdnieka Vidvuda padomam," nobeidza "Dzimtenes Vēstnesis" savas pārdomas, "tikai tad mēs piedzīvosim isto laimi Krievijas paspārnē!"⁶⁸

65 K. Upītis, "Vecais Krievijas režīms un Eiropas reakcija", DzA, 8.3.17. nr 19, 2. lp.

66 Pēterpils *Baltija* neiznāca laikā no 1917. gada 12. marta līdz 19. aprīlim.

67 20.(7.) martā *Lidums* atkārtoja aicinājumu "uzturēt vienprātību un disciplīnu", bet 28.(15.) marta ievadrakstā skeptiski piezīmēja: "Kaut tagad neatkārtotos krievu sakāms vārds: Krievijā viss labi sākas, bet slikti beidzas".

68 J. Leacs, "Kildas — latviešu tautas grēks", *Dzimtenes Vēstnesis*, 3.3.17. nr 51, 1. - 2. lp.

Latviešu laikraksti Rīgā apmierinājās ar to, ka vienkārši atreferēja politisko pārmaiņu norisi valstī. DzA šai sakarā 24.(11.) martā piezīmēja: "Lasot avīzes, kas pienākušas līdz šim no Latvijas un no Pliskavas, liekas, ka latvieši netic, ka notikušais būtu tiešām īstenība... vairums latviešu avīžu, ar retiem izņēmumiem, vienmēr ir bijušas kā tādas, kas krievu sarakstītas, bet tikai latviski nodrukātas." Nedaudz vēlāk DzA izskaidroja politiskās aktivitātes trūkumu latviešu dzimtenē šādā veidā: "Latvijā vairs nav tautas dzīvāko spēku. Jaunā paaudze mobilizēta, intelligence, bez maziem izņēmumiem, izklidusi pa lielākiem Krievijas kultūras centriem; palikuši tikai lielie septinieki, marodieri, veči un tās desmitiem tūkstošu sievietes, par kuņģam pēdējā laikā tik daudz rakstīja visās latviešu avīzēs... Latvijā tagad valda miegs, kaņa disciplina, nauda un viegla izprieca... izeja ir viena un vienkārša — latvju intelligencei jādodas uz Latviju."⁶⁹ Līdzīgā veidā apstākļus dzimtenē novērtēja arī sociāldemokrātiskā (lielinieciskā) "Cīņa", kas pirmos mēnešus pēc revolūcijas iznāca Pēterpilī.⁷⁰

Latviešu pilsoņu redzamākās vadītājas personas — Valsts domes deputāti J. Goldmanis un J. Zālītis, kā arī bēgļu Centrālkomitejas priekšsēdis J. Čakste, 1917. gada martā nespēja pietiekami ātri sekot notikumam attīstībai un no sākuma nostāties nacionālās cīņas priekšgalā. Pirmo nedēļu pēc apvērsuma abi deputāti izturējās pilnīgi pasīvi, un tas radīja nemieru nacionāli aktīvās aprindās.⁷¹ Tikai 24.(11.) martā parādījās viņu uzsaukums, kas bija datēts: "1917. gada martā."⁷² Tas bija sacerēts ļoti piesardzīgos vārdos, un to asi kritizēja kā sociāldemokrāti, tā nacionālisti. DzA rakstīja 4. aprīlī (22.3.): "Latviešu deputāti... uzaicina uz mierīgu darbu... Mierīgu darbu mēs darām vienmēr — par daudz mierīgu!... Mūs vairs nevar apmierināt tas, ja deputāti saka: brīvā Krievijā brīva Latvija!... Politiska nemiera ir par maz. Mēs bijām gaidījuši droša, noteikta politiska sauciena."

J. Čakste īsi pirms revolūcijas bija aizbraucis uz Skandināviju, lai no turienes dotos tālāk uz Angliju un ASV. Viņa uzdevumos ietilpa apkarot vācu aneksijas plānus Baltijā, nodibināt saimnieciskus sakarus nākotnes vajadzībām un izskaidrot ārzemēs latviešu nacionālo centienu mērķus. Revolūcija viņu pārsteidza, kad tas atradās Zviedrijā, un viņam bija jāatsakās no ceļojuma turpināšanas. Stokholmā J. Čakste atbildēja uz vairākiem jautājumiem, kuņģus tam 17. martā uzdeva Stokholmas telegrafa aģentūra (Stockholms Telegrambyrå). Zviedru

⁶⁹ E. Blanks, "Uz Latviju", DzA, 5.4.17. nr 26, 3. lp.

⁷⁰ Cīņa, 7.4.17. nr 23 (ievadraksts) un 16.4.17. nr 31, 2. lp. ("Vidzemes pagastos").

⁷¹ "Latviešu deputāti šini laikā", DzA, 11.3.17. nr 20, 3. lp.

⁷² Skat. Cīņa, 11.3.17. nr 5, 3. lp.; skat. arī Lidums, 12.3.17. nr 59, 2. lp. un DzA, 15.3.17. nr 21, 2. lp.

laikraksts "Social-Demokraten" 19. martā publicēja šo interviju ar Čaksti pirmajā lappusē ar virsrakstu: "Kurzeme un jaunā Krievija. Intervija ar latviešu bij. Valsts domes deputātu." Uz jautājumu par latviešu attiecībām ar Krieviju, Čakste atbildēja:

"Mēs esam bijuši pretinieki carismam, kas neļāva mums patstāvīgi organizēt mūsu pārvaldi (administrāciju), bet mēs nekad neesam bijuši Krievijas ienaidnieki, un mēs nekad neesam domājuši atdalīties no šīs zemes (mans kursiv. U.Ģ.). Mēs neprasām sev atsevišķu parlamentu, mēs tikai gribam, lai mūsu tauta, kas atrodas pilnīgi Rietumu ideju ietekmē un stāv uz augstākas pakāpes nekā krievu tauta vispārīgi, iegūtu komūnālas pašvaldības tiesības. Mums visu laiku ir bijis tikai viens ienaidnieks, Prūsija, kas apspiež un uzsūc sevi mazās nācijas. Tāpēc arī mūsu brīvprātīgo bataljoni ir vienmēr līdz pēdējam cīnījušies pret uzbrucējām vācu armijām. Tagadējā revolūcija apzīmogos mūsu savienību ar atbrīvoto Krieviju. Ne tikai latviešu kaŗaspēka vienības, bet arī visa krievu armija, jauna entuziasma iedvesmota un skaidri apzinoties, par kādiem lieliem demokratiskiem ideāliem tā cīnās, uzsāks priekšā stāvošo ofensīvu ar tādu pašu drosmi kā franču revolūcijas laikā franču armija, kas to veda preti uzvarām pie Jemappes un Valmy."

Nav pamata domāt, ka latviešu deputāti un J. Čakste būtu izteikuši tikai savas personiskās domas, jo viņi atradās saskarē un sadarbojās ar diezgan plašām pilsoņu aprindām, bet viņi izteica politiskā ziņā kūtākās un piesardzīgākās daļas uzskatus un tādā kārtā nevis vadīja nacionāli politisko attīstību, bet vilkās tai nopakaļ. Revolūcijas apstākļos tas kļuva par lielu kavēkli un apgrūtinājumu politiskajā sacensībā ar latviešu radikāli revolūcionāro virzienu, kas no paša sākuma uzstājās ar lielu drosmi, mērķtiecību un enerģiju.

5. Latviešu politiskās partijas

Kad izcēlās februāra revolūcija, latviešu pilsoņiem nebija savu politisko partiju. Tāpēc tie atradās daudz sliktākās izejas pozīcijās nekā latviešu sociāldemokrāti, kuriem bija ilga pieredze politiskajā cīņā, organizātoriskajā un propagandas darbā. Sociāldemokrāti bija vadījuši 1905. gadā plašo revolucionāro cīņu Latvijā, un viņu partija, kaut nelegāla, bija vispār pazīstama tautā. LSD bija gan stipri cietusi no vajāšanām reakcijas laikmetā pēc 1905. gada un frakciju strīdos (skat. 13. lp.), bet revolūcijas uzvara pavēra tai vislielākās iespējas politiskai aktivitātei, kurai sākumā tikpat kā nebija konkurences.

Kamēr sociāldemokrātu darbība Latvijā pirmajā laikā pēc februāra revolūcijas norisinājās stiprā maziņu ietekmē, tikmēr LSD savu legālo darbu Pēterpili un Maskavā uzsāka lielinieku vadībā, kaut arī sadarbībā ar internacionālajiem maziņkiem. Lielinieku rokās jau kopš 1914. gada atradās partijas CK, un turpmākajos mēnešos tiem izdevās savai ietekmei pakļaut visu strauji augošo LSD.

Pēterpili jau kopš 1915. gada darbojās latviešu sociāldemokrātu pagrīdes organizācija, t.s. Prometeja latviešu rajons, un latviešu lielinieku vadonis advokāts Pēteris Štučka bija viens no tiem diviem lieliniekiem, kurus pašā sākumā ievēlēja Petrosoveta Izpildu komitejā.⁷³

20.(7.) martā Prometeja rajons Pēterpili sāka legāli izdot laikrakstu "Cīņa" (dib. 1904. g.), kurā redakcijā galvenā noteikšana bija lieliniekiem. Jau dienu agrāk latviešu sociāldemokrāti Maskavā bija izdevuši laikrakstu "Sociāldemokrāts" kā LSD CK izdevumu. Pirmajās jucekļīgajās revolūcijas dienās vēl nebija nodibinājušies sakari starp izkaisītajiem partijas biedriem, bet, kad stāvoklis noskaidrojās, notika vienošanās par partijas preses uzdevumiem: sākot ar 26. aprīli "Cīņa" kļuva CK oficiālais laikraksts, bet "Sociāldemokrāts" pārņēma Krievijā izkaisīto latviešu sociāldemokrātu grupu aprūpi. Divus mēnešus vēlāk LSD pārcēla savu galveno darbību uz Latviju, un no 26.(13.) maija "Cīņa" atkal iznāca Rīgā.

Labā spāna latviešu sociāldemokrāti, kas negribēja pakļauties lielinieku vadītajai LSD, sāka 1917. gada 23. martā (v. st.) izdot Pēterpili "Strādnieku Avīzi", kas sevišķi pasvitroja latviešu tautas nacionālās intereses un mēģināja konkurēt ar "Cīņu" latviešu evakuēto rūpniecības strādnieku vidū.

Pēc revolūcijas uzvaras legālu darbību Rīgā uzsāka arī 1913. gadā dibinātā Latvijas revolucionāro sociālistu partija (sociālrevolucionāri), kas uzskatāma par Latviešu sociāldemokrātu savienības (skat. 10. lp.) pēcnācēju. Tā bija neliela ra-

⁷³ P. Dauge, *P. Štučkas dzīve un darbs*, Rīgā 1958, 170. lp. (P. D. kļūdains apgalvo, ka Štučka bija vienīgais lielinieks Petrosoveta izpildu komitejā); cf. N. Lindh "Kring mars-dager för 40 år sedan", *Morgon-Tidningen* (Stockholmā), 6.4.57.

dikalās inteliģences partija, kas izbeidza savu darbību ap 1920. gadu, daļai partijas biedru pieslienoties kreisā spārņa pilsoņu partijām, kamēr citi pārgāja pie 1918. gadā atjaunotās neatkarīgās Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP). Revolūcionāro sociālistu laikraksts bija "*Darba Tauta*", kas sāka iznākt 1917. gada 14.(1.) maijā.

Marta beigās Rīgā sāka organizēties dažas nelielas pilsoņu partijas — *Radikāldemokrātiskā partija*, par kuŗas laikrakstu kļuva "*Jaunais Vārds*" un *Republikāniskā partija*, kuŗas vadībā bija daži jaunāki advokāti (Ķempelis, Zēbergs).⁷⁴ Pēterpili izveidojās vēl kāda neliela centra partija, kuŗas locekļi nāca no laikraksta "*Jaunā Dienas Lapa*" aprindām. Tā saucās par *Demokrātisko partiju*.⁷⁵ un turpmākajos gados kopā ar radikāldemokrātiem un citām liberālām grupām iepļūda Demokrātiskā Centra partijā (dib. 1922. g.).

Marta beigās Rīgā nodibinājās arī neliela eksklūzīva organizācija — *Latvju Neatkarības Apvienība*, kas apvienoja vairākus redzamus sabiedriskus darbiniekus (inž. S. Paegli u.c.). Tā necentās izveidoties par politisku partiju, bet pūlējās veicināt latviešu nacionālo centienu īstenošanu politiskajā, kultūrālajā un saimnieciskajā laukā.⁷⁶

Par lielāko pilsonisko partiju izvērtās *Latviešu Zemnieku Savienība (LZS)*, kas sāka organizēties tai pašā laikā, bet oficiāli nodibinājās 12. maijā (29.4.) Valkā. Par tās vadoni kļuva agronoms *Kārlis Ulmanis* (Latvijas pirmais ministru prezidents), par partijas preses organu — laikraksts "*Lidums*".⁷⁷ Viens no LZS veiklākajiem politiķiem un propagandistiem bija *Zigfrīds Meierovics*, ko 1918. gadā iecēla par ārlietu ministru Ulmaņa kabinetā. Agrāk minētais Latviešu sociāldemokrātu savienības dibinātājs un izcilais nacionālais ideologs *Miķelis Valters* pieslējās LZS, un 1918. gadā kļuva Latvijas pirmais iekšlietu ministrs.

Neviena no šīm pilsoniskajām partijām vēl neprasīja pilnīgu atdalīšanos no Krievijas, bet iestājās par vairāk vai mazāk plašu politisku autonomiju. *Vistālāk nacionālajās prasībās gāja Latviešu nacionāldemokrātiskā partija (LNDP)*, ko nodibināja Maskavā tās aprindas, kas pulcējās ap laikrakstu "*Dzimtenes Atbalss*".

1917. gada 11. aprīlī (29.3.) DzA publicēja "*LNDP galvenos principus*", ko bija parakstījusi "LNDP Maskavas grupa". Šī partija prasīja visu latviešu novadu apvienošanu *autonomā Latvijas valstī*, kas tad ietilptu Krievijas federatīvajā republikā. Turpat deklarēts: Latvijas iekārtu un pārvaldi nosaka demokratis-

⁷⁴ "*Jaunas partijas*", DzA, 5.4.17. nr 26, 2. lp.; cf S. Paegle, *op.cit.*, 110. lp. un H. Dopkewitsch, *op. cit.*, 47. lp.

⁷⁵ DzA, 7.6.17. nr 43, 3. lp.; skat. arī P. Zālīte, *op. cit.*, 43. lp. un S. Paegle, *op. cit.*, 110. lp.

⁷⁶ S. Paegle, *op.cit.*, 111. lp. un J. von Hehn, *Die Entstehung der Staaten Lettland und Estland, der Bolschewismus und die Grossmaechte, Forschungen zur osteuropaeischen Geschichte*, hrsg. von Jablonowski und W. Philipp, Bd. 4, Berlin 1956, 116. lp.

⁷⁷ DzA, 7.6.17. nr 43, 2. lp.

ki vēlēta Saeima, Latvijai ir sava nacionālā banka un tiesu sistēma, sava satiksmes līdzekļu pārvalde un *nacionāls karaspēks*; latviešu valoda ir valsts valoda, bet minoritātēm tiek garantēta valodas brīvība skolās, tiesā un administrācijā; bezzemnieki apgādājami ar zemi, sadalot valsts un lielgruntnieku zemes īpašumus, jāizveido *moderna sociāla likumdošana* (jānodibina arī šķirējtiesas starp darba devējiem un ņēmējiem), un visi sociālās apdrošināšanas izdevumi jāsedz darba devējiem un valstij; *nacionālās kultūras veicināšanai* jābūt vienam no valsts galvenajiem uzdevumiem.

LNDP Maskavas nodaļas Izpildu komitejā⁷⁸ darbojās DzA redaktori *J. Bankavs un K. Upītis*, kā arī apdāvinātais un oriģinālais rakstnieks *Linards Laicēns*, kas no sociālista bija pārvērties dedzīgā nacionālistā. Turpmākajos gados viņš atkal mainīja savu politisko pārliecību un pieslēgās komūnismam.⁷⁹ LNDP atstāja savu darbību pirmā kārtā daudzo latviešu bēgļu vidū un latviešu kolonijās Krievijā. Nedaudz vēlāk tā noorganizēja arī partijas nodaļas dzimtenē. Pirmo trīs nedēļu laikā partijā iestājās ap 1000 aktīvu biedru,⁸⁰ to vidū daudz rakstnieku, publicistu un studentu.

1917. gada 7. un 8. jūlijā Maskavā sanāca LNDP pirmā konference, kas pieņēma partijas programmu (tā bija izveidota pēc agrāk publicēto "LNDP galveno principu" parauga) un ievēlēja partijas Centrālpadomi un tās Izpildu komiteju. Trīs Centrālpadomes locekļi nāca no latviešu strēlnieku pulkiem.

LNDP Izpildu komiteja (rakstnieks *J. Akurāters*, publicists *E. Blanks*, virsleitn. *S. Staprāns* u.c.) jūlijā pārcēlās uz Latviju, kur tā Cēsis sāka izdot partijas oficiālo laikrakstu "*Brīvā Latvija*". LNDP smaguma punkts tomēr joprojām atradās Maskavā (partijas Maskavas nodaļa), kur vēl vienmēr iznāca DzA.

78 DzA, 12.4.17. nr 28, 3. lp.

79 J. Bankavu un K. Upīti deportēja krievi 1941. gadā, un tie pazuda padomju koncentrācijas nometnēs. L. Laicēns 1932. gadā izceļoja uz Padomju Savienību, kur to likvidēja 1937./38. g. Par Laicēnu skat. A. B., "*Cilvēks no citas pasaules*", *Austrālijas Latvietis*, 1956, nr 336-344; skat. arī E. Salenieks, "*Tā viņi strādāja*", *Karogs*, 1964, nr 10, 115. - 121. lp. un *Latviešu literatūras darbinieki*, Biografiska vārdnīca, Rīgā 1965, 173. - 176. lp.

80 K. Upīts, *Pulkvedis Fr. Briedis Golgatas gaitā*, 22. - 23. lp.; A. Bļodnieks, *The Undeafated Nation*, New York 1960, 93. - 94. lp.

6. Politiska autonomija kā vispārīga demokrātiska un nacionāla prasība

Tās nacionāli politiskās prasības, kuŗas gadsimta sākumā formulēja Latviešu sociāldemokrātu savienība, drīz vien pēc 1917. gada februāra revolūcijas kļuva par visplašāko latviešu tautas aprindu, partiju un organizāciju prasībām.⁸¹ Visur toreiz daudzīnāja saukli: "*Brīvū Latviju brīvū Krievijā!*" Taču par tā *konkrēto saturu* sākumā vēl noteiktas *skaidribas* nebija, un Latvijas autonomijas jēdzienu tulkoja visai dažādi. *Mazākais kopējais saucējs* visu politisko virzienu (lieliniekus ieskaitot) prasībām bija: *apvienota autonoma Latvija* (t.i. Kurzeme, Vidzeme, Latgale) *ar plašu, demokrātiski vēlētu pašpārvaldi*, pie kam visas latviešu politiskās partijas *principā* iestājās par *tautu pašnoteikšanās tiesībām*. *Atšķirības* dažādos autonomijas projektos un deklarācijās, kas parādījās pēc revolūcijas, izpaudās *jautājumā par attiecībām ar Krieviju*.

Nacionālās ideoloģijas attīstība turpmākajos mēnešos ciņā ar lielinieku sludināto "demokrātisko centrālismu" (par to skat. 7. nod.) notika arvien lielākas patstāvības virzienā, un *agrākie autonomijas projekti ātri "novecoja"*.⁸²

17.(4.) martā Rīgā sanāca 48 dažādu latviešu organizāciju pārstāvji (sapulci vadīja nacionāli noskaņotais mazinieks Marģers Skujenieks), kas nodibināja *Rīgas Sabiedrisko Organizāciju Padomi* un pieņēma rezolūciju autonomijas jautājumā. Tajā teikts:

"*Latvijai jābūt nedalītai un autonomai provincei... Latvijai jātiek pārvaldītai no (demokrātiski vēlētas) Saeimas Rīgā... Saeima no sava vidus ievēl padomi, kas sastāv no 10 personām. Padome ir Saeimas izpildu orgāns...*" Rezolūcijā arī prasīts, lai nekavējoties tiktu ievēlētas demokrātiskas pašvaldības iestādes un

⁸¹ Tā, piemēram, visai piesardzīgais laikraksts *Baltija* Pēterpili, kas izteica latviešu bēgļu Centrālkomitejas domas, dedzīgi iestājās par "*autonomu Latviju federatīvā Krievijā*", kad tas par jaunu sāka iznākt 1917. gada 20.(7.) aprīli. *Baltija* taisnojās, ka vārdu "*autonomija*" laikrakstam pirms februāra revolūcijas sistematiski liegusi izrunāt cara cenzūra (šis paskaidrojums ir tikai daļēji pareizs, jo citi preses izdevumi — *DzA, Lūdums, Taurētājs* — tomēr to uzdrošinājās. U.Ģ.)

⁸² Kad mēnešraksts *Taurētājs* (Maskavā) savā 1917. gada 2. numurā (122. - 125. lp.) publicēja "*Latvijas satversmes projektu*", ko vēl pirms revolūcijas bija izstrādājis latviešu Maskavas Kultūras Birojs, redakcija piezīmēja: "Atzīstam, ka šis autonomijas projekts nav pietiekošs jau viņa likumdošanas un pārvaldības aprobežotās kompetences dēļ... projekta otrais paragrafs (par Krievijas centrālās varas kompetencēm) var atņemt visus zemes dzīvības avotus, pārvēršot Latviju par kaut kādu nikulīgu provinces autonomiju... Projekts tiek jau arī pārstrādāts."

mēneša laikā izstrādāts Latvijas autonomijas projekts.⁸³

Nacionāldemokrātiskā DzA 31. (18.) marta ievadrakstā "Latvijas prasības" asi kritizēja Rīgas sabiedrisko organizāciju sapulces rezolūciju: "... *Bailīgie vienmēr paspēlēs, bet drošie dabū... Autonomija ir — valsts* (mans kursiv. U.G.), Latvija arī būs valsts Krievijas sastāvā. Tādēļ *ne pašvaldību, bet valsti!*"

Pēc revolūcijas Vidzemes (*Livland*) guberņu beidzot sadalīja pēc etniskiem principiem: tās ziemeļu daļu apvienoja ar Igauniju, bet dienvidu daļa (Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķi), ko apdzīvoja latvieši, paturēja agrāko apziņējumu. Tādā nozīmē šai apcerējumā arī turpmāk lietots Vidzemes nosaukums.

Igauniem, kuŗu zeme nebija izpostīta un kas nebija izkļidināti bēgļu gaitās, izdevās panākt Igaunijai autonomu satversmi (*provinces autonomiju*), ko Pagaidu valdība apstiprināja 12. aprīlī (30.3.)⁸⁴

Latviešiem, kuŗu teritorijas rietumu daļa (*Kurzeme*) bija okupēta un kas paši bija lielā mērā izkļiedēti, nācās sadurties ar lielu Pagaidu valdības pretestību autonomijas jautājumā. Tā ne par ko nevēlējās pieļaut visu latviešu novadu (sevišķi Latgales) apvienošanu vienā pārvaldes vienībā.

Pagaidu valdība bija iecēlusi par Vidzemes komisāru (*gubernatoru*) konservatīvo latviešu advokātu A. Krastkalnu, ar kuŗu nebija apmierināti ne sociāldemokrāti, ne liberālā pilsonība. Pret Krastkalnu asi nostājās martā ievēlētā Rīgas Strādnieku Deputātu Padome, kuŗas Izpildu komitejā (Rīgas "Iskoradā") sākumā stipra ietekme bija maziniekiem. Šī padome viņu arestēja un izraidīja no Latvijas. Pēc tam par Vidzemes komisāru kļuva mazinieks Dr. A. Priedkalns, par tā vietnieku — K. Ulmanis.⁸⁵

25. un 26. martā Valmierā sanāca Vidzemes Zemes Sapulce, kuŗā piedalījās ap 440 delegātu no pagastiem, draudzēm, pilsētām un lielākām biedrībām.⁸⁶ Sapulci telegrafiski apsvēica arī 12. armijas komandieris ģenerālis Radko Dimitrijevs ar novēlējumu, lai latvieši paši būtu kungi savā zemē. Par sapulces uzdevumiem referēja K. Ulmanis, pēc kam notika plašas debātes par Vidzemes turpmāko pārvaldi un Latvijas autonomiju. Sapulce ievēlēja Vidzemes Zemes Padomi un autonomijas jautājumā pieņēma šādu rezolūciju:

"Latvijai (*Vidzemei, Kurzemei un Latgalei*) jābūt autonomai un nedalāmai Krievijas provincei ar plašām pašnoteikšanās tiesībām."

Šī rezolūcija, kā redzams, ir līdzīga tai, ko pieņēma Rīgas sabiedrisko organi-

83 "Pirmā biedrību sapulce", *Lidums*, 8.3.17. nr 56, 1. - 2. lp.; "Rīgas Sabiedrisko Organizāciju rezolūcijas", *DzA*, 15.3.17. nr 21, 3. lp.; cf S. Paegle, op. cit., 99. - 101. lp. (S. P. nedod pilnīgu rezolūcijas tekstu un nepareizi apgalvo, ka sanāksme notikusi 21. martā).

84 E. Uustalu, *The History of Estonian People*, London 1952, 155.- 156. lp.; skat. arī zviedru laikr. *Social-Demokraten*, 16.4.17., 1. lp. un 6.8.17., 3. lp.

85 B. Kalniņš, op. cit., 184. lp.; S. Paegle, op. cit., 108. lp.; cf A. v. Hedenström, op. cit., 128. - 129. lp.

86 "Zemes sapulce Valmierā", *Lidums*, 15.3.17. nr 61, 7. - 8. lp.; "Zemes sapulce Valmierā", *DzA*, 22.3.17. nr 23, 2. - 3. lp.; skat. arī S. Paegle, op. cit., 103. - 105. lp.

zāciju sapulce, un tā ne mazākā mērā neapmierināja nacionāli aktīvākās aprindas. Vairākos rakstos DzA pārmeta Vidzemes Zemes Sapulcei drošas un revolūcionāras rīcības trūkumu, vairākkārt *pasvītvoja, ka Latvijai jābūt nevis provincei, bet valstij* ("Latvijai jātop par demokrātisku republiku Krievijas tautu republiku savienībā"), ka nav jāgaida rīkojumi no Pēterpils, bet jārikojas pašiem.⁸⁷

Maija sākumā Tērbatā sanāca Kurzemes Zemes Sapulce; šī kongresa delegāti bija Kurzemes bēgļi. Tika ievēlēta Kurzemes Zemes Padome, un J. Čakste izraudzīts par Kurzemes pagaidu komisāru. Tam visam, protams, bija galvenokārt deklarātīva nozīme, jo Kurzemi bija okupējis vācu karaspēks. Par Latvijas autonomiju šī sapulce pieņēma jau daudz radikālāku rezolūciju:

"Latvija (Vidzeme, Kurzeme un Latgale) ir autonoma valsts Krievijas valstu federācijā; Latvijas pamatiekārtu noteic Latvijas Satversmes Sapulce; Latvijai ir savs nacionāli teritoriāls karaspēks jeb tautas milicija; Latvijas un Krievijas savstarpējās attiecības precizēs (noteiks) Latvijas Satversmes Sapulce."⁸⁸

Kurzemes Zemes Sapulce par šiem lēmumiem telegrafiski informēja Pagaidu valdību, Petrosovetu, Rietumu sabiedrotos, prezidentu Vilsonu un Latgales kongresu.⁸⁹

Nacionāldemokrāts E. Blanks tomēr kritizēja arī Kurzemes Zemes Sapulci, jo tā pazemīgi gaidot autonomijas piešķiršanu no Pagaidu valdības. Viņš nosauca šādu rīcību par "*vecu kalpu taktiku*" un piezīmēja: "Katēgorisku politisku prasību un revolūcionāras darbības kurzemnieks vēl nepazīst."⁹⁰

Tai pašā laikā Rēzeknē notika Latgales Zemes Sapulce (Latgales kongress), kas ievēlēja Latgales Pagaidu Zemes Padomi un pieņēma rezolūciju par apvienošanu ar autonomu Latviju Krievijas federatīvā republikā, paturot Latgalei īpašas pašvaldības tiesības. Apvienošanu ar pārējo Latviju sevišķi enerģiski aizstāvēja latgaliešu karavīru pārstāvji no latviešu strēlnieku pulkiem. Šajā apvienošanās kongresā bija ieradies arī Valsts domes deputāts J. Zālītis un Vidzemes Zemes Padomes pārstāvis Z. Meierovics.⁹¹ Krievijas Pagaidu valdība joprojām izturējās noraidīgi pret šim visai mērenajām latviešu prasībām, kaut gan latvieši vairāk

87 "Latviešu Zemes Padomei!", DzA, 22.3.17. nr 23, 1. lp.; J. Siliņš, "Nacionālkongresu un nacionālpadomi", DzA, 25.3.17. nr 24, 2. lp.; "Mācieties būt Latvijas pilsoņi!", DzA, 12.4.17. nr 28, 2. lp.

88 E. Blanks, "Kurzemes Zemes Sapulce", DzA, 6.5.17., nr 35, 1. - 2. lp.

89 Idem, DzA, 10.5.17., nr 36, 1. - 2. lp.

90 Idem, DzA, 13.5.17., nr 37, 2. - 3. lp.

91 M. Bukšs, *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim*, Minchenē 1954, 17. - 46. lp.; J. Rubulis "Latgales latviešu kongress Rēzeknē — izšķiršanās par Latviju", *Latvju Ziņas* (Stokholmā), 6.6.52. nr 23 un 12.6.52. nr 24; DzA, 6.5.17. nr 35, 4. lp.

nekā citas nekrievu tautas bija upurējuši mantu un asinis karā pret Vāciju,⁹² un viņu strēlnieku pulki bija ieguvuši vispārēju atzinību un ievēribu. Šāda valdības nostāja radīja vilšanos un sarūgtinājumu arvien plašākās latviešu aprindās. *Mīnētās Zemes padomes nebija ievēlētas vispārējās demokrātiskās vēlēšanās*, un zemes īpašnieki tajās bija pārstāvēti daudz lielākā mērā nekā tas atbilda viņu skaitam lauku iedzīvotāju vidū, kur bezzemnieki bija lielā pārsvarā. Tāpēc Zemes Padomes *neatzina ne LSD, ne Rīgas Strādnieku Deputātu Padome*. Pēc LSD un Rīgas Iskorada ierosinājuma *aprīļa beigās* sapulcējās *Vidzemes bezzemnieku delegāti uz kongresu Valmierā ("Latvijas bezzemnieku saeimu")*.⁹³ To vidū bija laukstrādnieku, zemes nomnieku, amatnieku un pašvaldību darbinieku (skolotāju u.c.) pārstāvji. *Bezzemnieku kongress* noritēja stiprā *mazinieku ietekmē*, un tas pieņēma rezolūciju arī autonomijas jautājumā, kuŗas svarīgākie punkti bija šādi: "*Latvijai jābūt politiski autonomam apgabalam Krievijas demokrātiski federatīvā republikā... Latvijas konstitūcijas izstrādāšanai jāsauc Latvijas Satversmes Sapulce.*" Šī rezolūcija, kas prasīja nokārtot attiecības ar Krieviju uz federāliem pamatiem, bija nacionālā ziņā tātad daudz radikālāka par to, ko bija pieņēmusi pilsoniskā Vidzemes Zemes sapulce.

Kongress ievēlēja *Latvijas Bezzemnieku Padomi*, kas uzsāka sarunas ar *Vidzemes Zemes Padomi*, kuŗu Pagaidu valdība bija atzinusi par pagaidu pašvaldības iestādi. Sarunas beidzās ar kompromisu, un *abas padomes apvienojās kopīgā Vidzemes Pagaidu Zemes Padomē*.⁹⁴ Kad šo padomi 1917. gada septembrī pārvēlēja, latviešu lielinieki tajā ieguva vairākumu.

Pagāja ilgāks laiks, kamēr *augusta sākumā* Maskavā lielinieku vadībā noorganizējās arī t.s. *Kurzemes Pagaidu Zemes Padome*. Turpmākajos notikumos tai tomēr lielākas nozīmes nebija.⁹⁵

Prasību pēc apvienotas un autonomas Latvijas pauda arī tās *daudzās*

92 Latviešu nacionālajiem centieniem ļoti nedraudzīgais baltvācietis Dr. V. Livens raksta savās revolūcijas laika piezīmēs (Dr. Wilhelm Lieven, *Das rote Russland*, *Tagebuchblätter*, Berlin 1918, 17. lp.): "... Wie man hört, schauen die Russen auf diese zentrifugalen Bestrebungen bereits schein. Esten, Grusinier, Armenier, Finnen usw. werden auch ihre Rechnungen praesentieren ohne freilich soviel auf den Tisch des Hauses legen zu können wie die Letten, die immerhin viel Gut und Blut geopfert haben."

93 *Latvijas komunistiskā partija oktobra revolūcijā 1917*, Rīgā 1957, (turpmāk: LKP 1917), dok. nr 10, 21. - 22. lp. un dok. nr 28, 42. - 46. lp.; *Ciņa* 27.4.17. nr 39, 3. lp.

94 T. Draudiņš, *Latvijas bezzemnieki ciņā par zemi un padomju varu 1917. gadā*, Rīgā 1957, 79. - 80. lp. (T.D. darbā vietām ir kļūdaini datumi un kļūdaini dažādo padomju nosaukumi. U.Ģ.)

95 *Par lielinieckās Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes tapšanas gaitu skat. Ciņa*, 9.5.17. nr 49 (160), 1. lp.; LKP 1917, dok. nr 37, 69. - 73. lp.; *DzA*, 26.7.17. nr 57, 1. - 2. lp. (Kurzemes Zemes Padome protestē pret Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes dibināšanu).

rezolūcijas, kuŗas tūlīn pēc februāŗa revolūcijas pieņēma dažādās latviešu saņāksmēs Helsinkos,⁹⁶ Pēterpilī, Novgorodā, Ribinskā, Odesā, Kazanā, Penzā u.c.⁹⁷ Vairākās rezolūcijās jau šai agrīnajā posmā bija pasvitrots *federātivais princips*.

Pirmā visplašākā autonomijas prasība 1917. gada pavasarī ir izteikta rezolūcijā, ko pieņēma *Latviešu Rakstnieku un mākslinieku biedrība Maskavā* savā ārkārtējā pilnsapulcē 4. aprīlī (22.3.) Šī biedrība toreiz bija arī pārstāvēta Apvienoto Nacionālo Organizāciju Padomē, kas jau martā bija nodibinājusies Maskavā. Tanī piedalījās visas Baltijas tautas, poļi, gruzīni, žīdi, tatāri, sartri (tadžiki) u.c., lai cīnītos par mazo tautu tiesībām. *Rakstnieku un mākslinieku 4. aprīļa rezolūcija prasīja Latvijai pilnīgu politisku autonomiju* (nevis provinces, bet pavalsts autonomiju) *Krievijas federātivās republikas sastāvā*.⁹⁸ Tā gandrīz pilnīgi lidzinājās nedaudz vēlāk publicētajiem "*LNDP galvenajiem principiem*" (skat. 31. - 32. lpp.). Tas arī saprotams, jo daudzi no šīs biedrības locekļiem piedalījās tai pašā laikā LNDR dibināšanā.

Rakstnieks V. Eglītis pilnsapulcē norādīja, ka *latviešu strēlniekiem nevajadzētu ātrāk nolikt ieročus, iekāms latviešu prasības nav apmierinātas*. Pēc tam 4. aprīļa sapulce pieņēma priekšlikumu, ko bija iesnieguši A. Ķeniņš, A. Brigadere un K. Kalniņš: "*Jāgriežas pie latviešu bataljoniem ar lūgumu, lai tie prasītu no krievu Pagaidu valdības noteiktu Latvijas satversmes deklarāciju*." Bez tam sapulce kritizēja Valsts domes latviešu deputātu pasivītāti nacionālās politikas jautājumos.⁹⁹

Latviešu strēlnieku un virsnieku pārstāvji jau 26. martā bija sapulcējušies Valmierā uz kopēju sapulci, kas ievēlēja *latviešu strēlnieku pulku pagaidu komiteju*, uzdodot tai tuvākā laikā sasaukt "istu delegātu pilnu sapulci". Latviešu pulku pārstāvji pieņēma šādu lēmumu: "*Galvenajam mūsu lozungam jābūt — autonoma Latvija demokrātikajā Krievijas republikā*." Bez tam tika izteikta apņēmšanās cīnīties kā pret ārējo ienaidnieku, tā pret reakciju.¹⁰⁰

Lielnieciskā "Cīņa" bija ļoti neapmierināta ar strēlnieku rezolūcijām un rakstīja 8. aprīlī (26.3.): "*Viscaur redzama kā tautisko lielpilsoņu un pelēko baronu, tā arī mūsu nacionālsociālistu (t.i. maziņu. U.G.) ietekme*."

Apvienoto latviešu strēlnieku pulku deputātu I kongress ("*Strēlnieku Saeima*") notika Rīgā no 9. līdz 11. aprīlim.¹⁰¹ Kongresa vairākums bija demokrātikiski un nacionāli noskaņots, taču zināma ietekme bija arī nedaudzajiem sociāldemokrātu pārstāvjiem, kas aktīvi piedalījās rezolūciju izstrādāšanā. Pēc to ierosinājuma tika izteikta *neuzticība strēlnieku pulku "tēviem"*, Valsts domes deputā-

96 Hufvudstadsbladet (Helsinki), 22.3.17.

97 DzA, 1917. nr 22 - 24, 28.

98 DzA, 25.3.17. nr 24, 3. lp.

99 Ibid., 4. lp.

100 Ibid., 3. lp.

101 *Strēlnieku I kongresa protokoli* ir publicēti L.S.V., 1:2, 567. - 574. lp.

tiem J. Goldmanim un J. Zālitim, sakarā ar viņu pasīvo izturēšanos revolūcijas dienās.

Atkal tika pieņemta prasība pēc autonomas Latvijas, pasvitrojot, ka jācinās par demokrātisku republiku (Krieviju par tādu pasludināja tikai 1917. gada 14. septembrī). Kongress ievēlēja latviešu strēlnieku pulku Izpildu komiteju, t.s. *Iskolastrelu*, kurā bija pārstāvēti kā strēlnieki, tā virsnieki, un nolēma izdot laikrakstu "*Brivais Strēlnieks*". Tas sāka iznākt 23.(10.) aprīlī, un to vadīja maziņnieks M. Skujenieks. Laikraksts noteikti iestājās par Latvijas teritoriāli politisku autonomiju, motivējot to (sociālistu garā) galvenokārt no saimnieciskā viedokļa.¹⁰²

Tātad Latvijas autonomija 1917. gada pavasarā mēnešos bija kļuvusi par vienu no visvairāk daudzīnātajām latviešu politiskajām prasībām. Tās apmēru un motivācijas ziņā ir vērojamas dažādas nianšes, bet visur un vienmēr tā ir izteikta kā demokrātiska un lielā mērā arī kā nacionāla prasība.

Liela nozīme revolūcijas laika notikumos bija ļoti aktīvās un ietekmīgās LSD nostājai autonomijas jautājumā, kas nebūt nebija tik skaidra un konsekventa kā tas attēlots agrākos apcerējumos par šo tematu (arī tik rūpīga pētniece kā H. Dopkeviča šo problēmu nav tuvāk noskaidrojusi; tas pats sakāms par E. Blanku u.c.).

102 "*Latvijas jautājums*", BrS, 1917, nr 13.

**7. "Sociālisma uzvara atnesis arī brīvību tautām:
vispirms jāatrisina sociālais jautājums!"
(LSD un Latvijas autonomija).**

Kopš 1906. gada LSD kā teritoriāli autonoma organizācija ietilpa Krievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā un līdz ar to tika ierauta šīs partijas frakciju strīdos. 1914. gadā LSD partijas aparāts nonāca lielinieku rokās, tomēr formāla sašķelšanās vēl nenotika. Taču tie latviešu mazinieki, kas atbalstīja aizstāvēšanās karu pret Vāciju ("aizsardzībnieki"), faktiski sāka darboties neatkarīgi no LSD, kamēr tie mazinieki, kas noraidīja Krievijas atbalstīšanu karā un nostājās pret karu vispār ("internacionālisti"), palika partijā un sadarbojās ar lieliniecisko vairākumu. Lai noskaidrotu lielinieku vadītās LSD viedokli attieksmē pret Latvijas autonomiju, ir jāsaka daži vārdi par Ļeņina un lielinieku taktiku nacionālajā jautājumā.

Ļeņins jau pirms pasaules kara bija skaidri izpratis apspiesto nekrievu tautu (pēc 1897. gada tautas skaitīšanas rezultātiem 57 proc. no Krievijas iedzīvotājiem bija nekrievi) lielo nozīmi cīņā pret carismu. Šo tautu brīvības tiesksmes viņš tad arī centās izmantot, lai panāktu lielinieku nodomu īstenošanu — sociālistiskās revolūcijas uzvaru Krievijā. Tāpēc viņa vadītie lielinieki principā iestājās par tautu pašnoteikšanās tiesībām un dēvēja Krieviju par "tautu cietumu".¹⁰³

1917. gada 30.(17.) martā "Pravda" deklarēja: "Ir nepieciešams galīgi atbrīvot Krievijas daudzās nācijas un tautības." Šis laikraksts 10. aprīlī (28.3) publicēja Staļina rakstu "Pret federālismu". Viņš norādīja, ka Krievijai nederot tāda federatīvā iekārta kā ASV, bet ieteica nacionālo jautājumu atrisināt šādā veidā: 1) tām tautām, kas apdzīvo Krievijas robežu apgabalus un kas nevēlas palikt Krievijas sastāvā, jādod tiesības atdalīties no šīs valsts; 2) pārējām nekrievu tautām piešķirama autonomija vienotas valsts ietvaros. Pēdējais formulējums atbilst lielinieku uzskatam par nepieciešamību organizatoriskā ziņā ievērot "demokrātisku centrālismu", t.i., to visai pretrunīgo principu, pēc kura, kā viņi apgalvoja, bija veidota lielinieku partijas organizācija. Stingri centralizētajai lielinieku partijai, kas no saviem locekļiem un zemākajām partijas instancēm prasīja vislielāko disciplīnu un pakļaušanos, sevišķi pretīga un noraidāma bija doma par federatīvu iekārta, ko tā apzīmēja par mazinieku un sīkpilsoņu izdomājumu. Pie daudzajiem "vēstures ironijas" piemēriem, pieder arī tas apstāklis, ka Padomju

¹⁰³ Skat. U.Ģermanis, *Den nationella frågan i Sovjetunionen och det nya parti-programmet, Utrikespolitik* (Stockholm), 1962, nr 3, 92. - 100. lp.

valsts vēlāk formāli noorganizējās kā Padomju republiku federācija un ka tās Augstākā Padome radās kā ASV kongresa plaģiāts.

16.(3.) aprīli *Ļeņins* no trimdas atgriezās Pēterpilī¹⁰⁴ un drīz sarakstīja savas "aprīļa tezes", kurās viņš cita starpā apskatīja nacionālo jautājumu. Viņš asi uzbruka Pagaidu valdībai, norādot, ka tā turpina carisma imperiālistisko politiku:

"Tā apstiprināja šos ligumus (ar Rietumu sabiedrotajiem), kurus bija noslēdzis *carisms*, kas *gadsimtiem ilgi laupījis un apspiedis vairāk tautu nekā citi tiranni un despoti* — carisms, kas ne tikai apspiedis *lielkrievu* tautu, bet arī aprai-pījis tās godu un maitājis šo tautu, *padarot to par citu tautu bendi*."¹⁰⁵ *Ļeņins* tālāk paskaidroja:

"Nacionālajā jautājumā proletāriskajai partijai vispirms jāprasa, lai tiktu paludināta un nekavējoties realizēta *pilnīga brīvība atdalīties no Krievijas visām nācijām un tautībām*, ko apspieda carisms un kas varmācīgi bija pievienotas vai varmācīgi tika turētas valsts robežās, t.i., anektētas... Pilnīga atdalīšanās brīvība, visplašākā vietējā (un nacionālā) autonomija, siki izstrādātas mazākuma tautību tiesību garantijas — tāda ir revolūcionārā proletāriāta programma."¹⁰⁶ Bet šais tezēs *Ļeņins* arī pasvītroja, ka proletāriātam ir izdevīgi radīt *pēc iespējas lielāku valsti*, taču lielinieku partija negrib to panākt ar vardarbību, bet "vienīgi ar visu nāciju strādnieku un darbaļaužu masu brīvu, brāļīgu savienību."

Lielinieckās KSDSP VII konference 1917. gada maijā noraidīja Bucharina un Pjatakova iebildumus pret *Ļeņina* tezēm nacionālajā jautājumā un tās apstiprināja.

Izveidojās visai *dīvaina spēle: Ļeņins piedāvāja nekrieviem pilnīgu neatkarību*, bet, kā to varēja sagaidīt, *nekrievu lielinieki, būdami krietni internacionālisti, atsacījās no augstsirdīgā piedāvājuma*. Viss norisinājās gluži kā tādās viesībās, kur ielūgtie (apzinīgie) viesi negrib izputināt pārāk devīgu mājas tēvu un tādēļ ir atturīgi piedāvāto labumu baudīšanā.

Tomēr nav šaubu, ka latviešu un citu nekrievu lielinieku vadoņi piedalījās šajā taktiskajā spēlē *labā apziņā, ka kalpo cēlam un lielam mērķim* — visu cilvēku un tautu vienlīdzībai un brālībai. *Ļeņina* tuvāko līdzstrādnieku skaitā vienmēr atradās *daudz nekrievu* (žīdi, latvieši, kaukaziēši u.c.) un šajā internacionālajā sabiedrībā grūti kādam bija iedomāties, ka Krievijas lielinieku partijā varētu izperināties lielkrievu šovinisms. Kādēļ tad prasīt atdalīšanos no valsts kur visas tautas būs vienlīdzīgas un brīvas. Bez tam lielinieku gala mērķis taču bija globāla komūnistiska sabiedrība, kur nacionālās atšķirības būs izzudušas.

Bet apspiesto Krievijas tautu nacionālā kustība pēc februāra revolūcijas piedzīvoja īstu *pavasara atmodu*. Šie nacionālie centieni un to izvirzītās prasības pēc autonomijas un pašnoteikšanās tiesībām strauji pieņēmas spēkā visā Krievijā un

104 Par vācu valdības lomu šai *Ļeņina* braucienā no Šveices skat. Zeman(ed), op.cit., 25 ff.

105 V. I. *Ļeņins*, *Aprīļa tezes*, Rīgā 1954, 24. lp.

106 *Ibid.*, 36. - 37. lp.

draudēja pārraut šķiru robežas, apvienojot atsevišķo tautu locekļus cīņā par nacionālo mērķu īstenošanu.

Pēc LSD lielinieciskās vadības (un vispār lielinieku) domām plašās nacionālās kustības, kas aicināja tautas uz nacionālu vienību, apdraudēja proletāriāta internacionālo sadarbību un *kavēja revolūcionārās sociāldemokratijas cīņu par cilvēces atbrīvošanu no kapitālisma važām*. Šāda atbrīvošana, pēc viņu domām, taču reizē nozīmēja arī to, ka automatiski izbeigtos nacionālā apspiešana, un tāpēc latviešu lielinieki savā presē un mutvārdu aģitācijā centās nemitīgi izskaidrot savu viedokli nacionālajā jautājumā. *Tomēr, kā redzēsim, svārstīšanās un zināma šaubīšanās bija vērojama arī apzinīgo biedru rindās.*

Jau savā *pirmajā legālajā numurā*, kas iznāca 20.(7.) martā, "Cīņa" ievietoja zīmīgu redakcijas rakstu — "Tautisku apvienību vai šķiru cīņu", kuŗā teikts: "Varētu vēl saprast, ja uzstādītu par mērķi... patstāvīgu Latvijas valsti (mans kursiv. U.G.). Taču tā pie mums jautājumu ir sapnī vēl neviens nacionālists nebija nostādījis... mēs joprojām staigāsim šķiras un ne tautiskas apvienošanās ceļus."

21.(8.) martā "Cīņa" publicēja plašu apcerējumu: "Kā atrisināms nacionālais jautājums." Tajā nosodīti mazinieki (J. Rainis), kas apzīmēti par "nacionālsociālistiem", jo tie prasot vispirms atrisināt nacionālo jautājumu. *Raksta sacerētājs J. Pakalns (J. Daniševskis)* turpreti deklarēja: "...pirms atrisināms sociālais jautājums, pēc tam nacionālais (mans retin. U.G.). Jeb labāk: līdz ar sociālo jautājumu atrisināsies arī nacionālais jautājums... Šķiru cīņā proletāriāts atsvabinās sevi, tautas, visu cilvēci... Un līdz ar internacionālā proletāriāta uzvaru būs galīgi izbeigta tautu apslaktēšanās." — Kaut gan pasaules kara izcelšanās un norise rādīja, ka nekāds "internacionāls proletāriāts" neeksistē, lielinieku frazeoloģiju tas, kā redzams, neietekmēja.

Latviešu lielinieku vadonis P. Stučka izskaidroja nacionālo jautājumu "Cīņas" 23.(10.) marta ievadrakstā "Latvija un Krievija". Norādījis, ka tieši *Leņins* jau pirms kara atzinis visu Krievijas tautu pašnoteikšanās tiesības un tātad tiesības dibināt patstāvīgas valstis, viņš piezīmēja: "Cits jautājums, vai latviešu tauta pati vēlas šo tiesību izmantot." (Jāievēro, ka ar "tautu" lielinieki saprata proletāriāta "apzinīgāko", t.i., lielinieku vadīto daļu.) Stučka tad arī proletāriāta vārdā paskaidroja, ka maza neatkarīga valsts nebūtu izdevīga un aicināja uzticēties krievu biedriem: "Mēs ticam no visas sirds, ka mūsu demokratiskajām brīvībām, arī cik tālu tas zīmējas speciāli uz mūsu valodu, no Krievijas demokrātijas briesmas nedraud."

Stučka tomēr nedomāja, ka cieša Latvijas apvienība ar Krieviju būtu vienīgais un labākais politiskais atrisinājums. Par to liecina šāda piebilde tai pašā rakstā: "Bet cita lieta, ja no Krievijas iesākušos pārgrozību gala iznākums būtu visas Eiropas apvienotā demokrātijā" (mans kursiv. U.G.). Pievērsoties aktuālajām debatēm par autonomiju, Stučka kritizēja latviešu pilsoņu un mazinieku autonomijas projektus un norādīja uz lielinieku 1913. gadā pieņemto lēmumu: "Vajadzīga plaša apgabala (teritoriālā) autonomija un pilnīgi demokrātiska vietējā pašvaldība... pilnīgas visu nāciju un valodu līdztiesības bez uzspiestas valsts valodas."

Līdzīgi saviem krievu biedriem, latviešu lielinieki asi nostājās pret federatīvu iekārtu Krievijā. "Cīņa" savā 25.(12.) aprīļa ievadrakstā deklarēja: "...varētu saprast buržuāzijas prasību pēc Latvijas pilnīgas atdalīšanas patstāvīgā valstī, ja

būtu pierādīts, ka viņas sabiedriskās interesēs vispār un proletāriāta cīņas interesēs pēc sociālisma sevišķi būtu šāda atdalīšanās. *Bet nekad viņa* (apzinīgā strādnieku šķira) *nevar piekrist federācijai un vēl mazāk — tautiskai federācijai.*"

Viens no latviešu lielinieku izcilākajiem agitatoriem un publicistiem, *Jūlijs Daniševskis*, 5. aprīli (23.3.) laikrakstā "*Sociāldemokrāts*" pamācīja tos, kas pirmā kārtā gribēja rūpēties par latviešu tautas nacionālajām interesēm:

"Tagad nav patstāvīgas un pat gluži autonomas vislielākās valstis: asiņainajā karā uzstājas stingri vienotas valstu koalīcijas... Vai latvju 'darba tautai' rūpēties vienīgi par sevi, neatkarīgi no tā procesa, kuŗš novērojams visā lielajā sabiedriskajā ārpusaulē?... *Ne Latvija tagad pirmā vietā stādama, bet Eiropa. Izglābsim Eiropu, izglābta būs arī Latvija.*"

Bet visi latviešu lielinieku intelektuāļi nebija pārliecināti, ka partijas nostāja nacionālajā jautājumā atzīstama par pareizu. 10. aprīli (28.3.) "*Ciņā*" parādījās *P. Dauges* raksts "*Internacionālisms un nacionālais indiferentisms*", kuŗš tas vērsās pret *J. Daniševska* apgalvojumu, ka "lidz ar sociālo jautājumu atrisināsies arī nacionālais jautājums" un kritizēja tos, "kas praktikā jau tagad grib noliegt tautu un tautību vēsturisko esību". Sava raksta nobeigumā *P. Dauge* uzsvē:

"Kaŗojot par demokrātisku republiku, mums reizē jākaŗo par mazo tautu politisko autonomiju, par viņu pašnoteikšanās tiesībām, kā to itin loģiski prasīja mūsu sociāldemokrātiskā partijas programma... 1) Latvijas sociāldemokrātijai jāprasa autonoma Latvija ar savu... tautas saeimu... 2) Latvijai jābūt nedalītai... *Biedrs Pakalns (J. Daniševskis)* un viņa piekritēji nāk par vēlu ar savu skaisti skanošo, bet ļoti šauri saprasto internacionālismu, kas tuvāki apskatīts galā galā izrādās par vienkāršu vienaldzību pret tautas likteni."

Lieliniekiem adresētā ievadrakstā 7. aprīli (25.3.) nacionāldemokrātiskā *DzA* norādīja:

"Ari viskarstākajam internacionāles piekritējam jāatzīst, ka tautu brālība sašniedzama, ja ir reāla, faktiskā tautu vienlīdzība, ja katrai tautai dos tiesības lemt pašai par sevi. Mums viņas vēl jāizkaŗo."

Kad *KSDSP VII konference* bija apstiprinājusi *Ļeņina aprīli izstrādātās tezes* nacionālajā jautājumā, *Stučka 20.(7.) maijā* komentēja šos lēmumus "*Ciņā*":

"Mēs sakām, ka *biedrs Ļeņins ar biedriem iet pārāk tālu uz nacionālisma pusi*, ja uzstāda ik kuŗas tautas neaprobežotu tiesību atdalīties (no Krievijas); mēs sakām, ka imperiālisma laikmetā runāt par mazo valstu patstāvību vispāri ir bērnišķi. *Mums biedrs Ļeņins, kā lielas nācijas loceklis, nāk pretim ar vairāk tiesībām, it kā mēs to paši gribam*, jo mēs sakām, ka *proletāriāta interesēs ir tieši lielas valstu apvienības...* Biedrs *Ļeņins* iet tik tālu, ka tieši dod tiesību Kurzemei, zināms, ja grib kopā ar pārējo Latviju — ik kuŗā laikā pavisam atdalīties. Bet arī mēs, Latvijas sociāldemokrāti, pielaižam, ja *starptautiski sarežģījumi* negrozāmi izbidītu Kurzemes patstāvību kā neitrālas zemes jeb kā brīvostu zemes, tad mēs, zināms, balsotu arī par pārējās Latvijas piedalīšanu patstāvīgai Kurzemei (mans kursiv. U.Ģ.)... Pirmā kārtā (mēs esam) par plaši demokrātiski pārvaldītu Latviju — demokrātiskā Krievijā, ja ne plašāki — *Vakareuropas vai Vispasaules demokrātiskā republikā.*"

Tātad zināmos apstākļos *P. Stučka* bija pat ar mieru atbalstīt neatkarīgu, neitrālu Latviju, ja tikai tādā veidā varētu glābt latviešu apdzīvoto teritoriju no sadalīšanas.

Latviešu nacionāldemokrāti Maskavā skarbi kritizēja lielinieku kosmopolitis-

kās ūtopijas, un viņu "demokrātisko centrālismu". Tie norādīja, ka kādā ļoti svarīgā politiskā jautājumā latviešu lielinieku uzskati pilnīgi saskanēja ar imperiālistiskās krievu kadetu (konstitucionālo demokratu) partijas programmu: kā vieni, tā otri cīnījās par centralizētu valsts iekārtu, *E. Blanks ironizēja DzA 2. jūnijā (20.5.)*:

"Krievu imperiālisti un latviešu kosmopoliti sapratušies!... Acīm redzot, šeit viens ir otru piešmaucis, jo nevar taču būt, ka latviešu strādnieku (kuŗu intereses aizstādot lielinieki) un krievu lielkapitālistu politiskās intereses būtu vienādas... Mūsu lielinieku vientiesīši krievu kadetu profesorus nekad ap stūri neapvedīs, bet gan otrādi... Kopīgiem spēkiem viņi grib stūrēt savu kuŗi uz centralizētas valsts satversmi, kur mazās tautas ir kumosss lielo tautu rīklē."¹⁰⁷

Nedēļu vēlāk par šo pašu jautājumu izteicās nacionāldemokrāts *K. Upītis*:

"Bet sacīt tā: tas ir liels ideālisms, ka latviešu strādnieks atsakās pats no sevis, lai varētu glābt Eiropas un Āzijas brāļus; latviešu strādnieks dzīvību atdod par saviem brāļiem Ķīnā un Afrikā! Bet šādā 'ideālismā' tieši slēpjas ideālisma sabrukums; latviešu sociāldemokrātiski lielinieckais strādnieks... nepanāk vis brāliskās taisnības..., bet pārkrievojas, ļaujās iesūkties citā tautā... Brālība dibinās uz vienlīdzības... Latviešu īpatnības sargāšanai un izkopšanai vajadzīga Latvija, Latvijas valsts. Tikai pilntiesīgi savā zemē valdoša un lemjoša tauta var būt biedrene citai tautai."¹⁰⁸

Pa to laiku LSD CK bija jau pieņēmusi kādu svarīgu lēmumu: partijas galvenā darbība bija jāizvērsē kara piemeklētajā dzimtenē, it īpaši Rīgas frontē un piefrontes joslā. *Maija sākumā vairums CK locekļu (J. Daniševskis, J. Lencmanis, R. Eiche u.c.) ieradās Rīgā, uz kuriem devās arī "Cīņas" redakcija. Sākot ar 26. (13.)maiju šis laikraksts iznāca Latvijas nākošajā galvaspilsētā. Šai lielinieku kāpinātajai aktivitātei bija liela nozīme turpmāko notikumu attīstībā.*

Lielinieckā CK tagad pārņēma savās rokās sociāldemokratu vadību Latvijā un lielā mērā ierobežoja maziņu iespējas ietekmēt partijas un revolūcionāro organizāciju darbību. Mazinieku vadītais Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes laikraksts "Ziņotājs" bija spiests izbeigt savu darbu, un tā uzdevumus turpmāk pārņēma "Cīņa".

Ārkārtīgu vēribu lielinieki veltīja latviešu strēlnieku pulkiem, kuŗos sociāldemokrātiskā aģitācija jau aprīli bija guvusi jūtamas sekmes. Šiem panākumiem bija vairāki iemesli. Pēc patvaldības krišanas notika vispārēja pakāpeniska sabiedriskās domas radikālizēšanās, un galēji kreisais spārms lietpratīgi izmantoja šo "climate of opinion". Vienīgais nopietnais kavēklis un konkurents revolūcionārās sociāldemokratijas aģitācijai bija pieaugošā nekrievu nacionālās atbrīvošanas kustība. Bet nacionālistiem trūka tās politiskās cīņas pieredzes un stin-

¹⁰⁷ E. Blankam atbildēja lielinieks J. Peterss: "Krievu kadeti — lielkapitālisti pret jums tāpēc, ka gribat viņu kapitālam aizvērt durvis uz Latviju; revolūcionārā sociāldemokratija pret jums tāpēc, ka gribat skaldīt proletāriāta armiju, lai atsevišķi vieglāk izsūktu vienu viņas daļu." (*Sociāldemokrāts*, 23.(10.)6.17. nr 38, 2. lp.)

¹⁰⁸ K. Upītis, "Caura zeķe", *DzA*, 27.5.17. nr 40, 2. lp.

grās organizācijas, kas bija kreisajam spārnam. LSD solīja ne vien mieru un sociālu taisnību, bet arī nacionālu brīvību, vienmēr uzsverot, ka stāv par tautu pašnoteikšanās tiesībām.¹⁰⁹

Enerģiskā uz izveicīgā J. Daniševska vadībā sociāldemokrātiskā aģitācija un organizātoriskais darbs strēlnieku pulkos izveidojās noteikti lielnieciskā garā. Lielinieku un mazinieku savstarpējās cīņas un teorētiskās diskusijas latviešu strēlniekiem bija maz saprotamas un neinteresantas. Kā vieni, tā otri sauca sevi par sociāldemokrātiem un piederēja joprojām pie tās pašas partijas (izņemot mazinieciskos "aizsardzībniekus", kas faktiski vairs nesadarbojās ar LSD). *Bet lielinieku propaganda bija revolūcionāri aktīvāka, vienkāršāka un tāpēc ietekmīgāka.* Tie likās istākie un noteiktākie cinitāji par "tautas lietu" un tādā kārtā pārāki par atturīgākajiem maziniekiem. Netaisnie politiskie, nacionālie, sociālie un saimnieciskie apstākļi Baltijā, kas joprojām nebija novērsti, kā arī kara radītais posts Latvijā un latviešu strēlnieku rūgtie piedzīvojumi līdzšinējās cīņās lielā mērā atvieglāja radikāli revolūcionāru ideju izplatīšanos šajās Rīgas frontes triecienībās.

Izmantojot sociāldemokrātisko Organizācijas Komiteju, kas jau aprīļa sākumā bija nodibināta strēlnieku pulkos, kā arī radikālīzētās rotu un pulku komitejas, lieliniekiem izdevās stipri ietekmēt delegātu izraudzīšanu latviešu strēlnieku pulku II kongresam (strēlnieku "Lielajai Padomei"), kas sanāca Rīgā no 25.(12.) līdz 30.(17.) maijam.¹¹⁰ Šajā kongresā ievēlēja jaunu Iskolastrelu, kuŗā lielinieki ieguva majoritāti, un tika pieņemta J. Daniševska izstrādātā rezolūcija. Tajā bija izteikta neuzticība Pagaidu valdībai un prasīts, lai vara pārīetu strādnieku, kareivju un zemnieku padomju rokās. Rezolūcija noraidīja jebkādu "aktīvu aizsargāšanos" (t.i. ofensīvu kara darbību), aicināja brāļoties ar ienaidnieku un prasīja, lai slēgtu mieru bez aneksijām un kontribūcijām, ievērojot tautu pašnoteikšanās tiesības. Galvenā doma bija izteikta vārdos: "...kaŗš izbeidzams tikai revolūcionārā ceļā, visu zemju proletāriešiem cīņā pret visu zemju kapitālistiem."¹¹¹ Šīs strēlnieku II kongresa pieņemtās lielnieciskās tezes tā laika diskusijās un vēstures literātūrā apzīmē par "latviešu strēlnieku 30.(17.) maija rezolūciju".

Tādā kārtā latviešu strēlnieku pulki, no kuŗiem demokrātiskās aprindas bija

109 Skat., piem., A. Auzāns, *Kā strēlnieki sasniedza lielākos slavas augstumus, Latviešu strēlnieki mūžības gaismā*, (U.S.A.) 1953, 68. lp. (A. Auzāns raksta: "Sevišķi plašu aģitāciju starp strēlniekiem attīstīja lielinieki... Solīja neatkarīgu, brīvu Latviju, neaprobežotu personīgo brīvību un mūžīgā miera paradīzi. Nav ko brīnīties un nav arī ko pārmest, ja daļa strēlnieku noticeja lielinieku solījumiem un, protams, vēlāk vilās. Lielinieki toreiz nebija parādījuši savu īsto seju...").

110 Latviešu strēlnieku pulku delegātu II kongresa atferējumu skat. L.S.V., 1:2, 577. - 598. lp.

111 *Cīņa*, 18.5.17. nr 5, 2. lp.; BrS, 18.5.17. nr 28; J. Vācietis, op.cit., I, XI - XII lp.; skat arī U.Ģermanis - J.Vācietis, *Pa aizputinātām pēdām*, Stokholmā 1956, 316. - 318. lp.

cerējušas iegūt spēcīgu atbalstu latviešu nacionālo prasību īstenošanai, bija nonākuši stiprā lielnieku ietekmē, kuŗi no tā laika cildināja strēlniekus kā "revolūcijas avangardu". Uzvarētāji kreisajā spārnā bija paši zināmā mērā pārsteigti par saviem panākumiem un kādā jūsmīgā rakstā nosauca latviešu strēlniekus par "revolūcijas krāšņāko rozī".¹¹² Krievu lielniekiem tamlidzīgu sekmju nebija, un *Stučka* steigzās informēt *Leņinu* par latviešu lielnieku veiksmīgo darbību Rīgas frontē. *Leņina* pamudināts, viņš sacerēja rakstu par strēlnieku 30.(17.) maija rezolūciju un latviešu lielnieku aktivitāti dzimtenē, ko "*Pravda*" publicēja 17.(4.) jūnijā. Tomēr arī pēc tam, kad strēlnieku vēlētais organizācijas bija nonākušas lielnieku ietekmē, latviešu strēlnieku "lieliniecisms" vienmēr palika stipri nacionāli iekrāsots. Tas izpaudās viņu īpatnējā nacionālajā lepnumā un pārākuma apziņā par krievu kaŗaspēka daļām,¹¹³ kā arī vairākkārtējās prasībās pēc apvienotas, nedalītas Latvijas un pilnīgām pašnoteikšanās tiesībām.¹¹⁴

Pret strēlnieku otrā kongresa lēmumiem sacēlās milzīga protestu vētra latviešu pretlielinieciskajās aprindās un presē, taču tas nespēja nopietni satricināt lielnieku iekārotās pozīcijas Iskolastrelā. Konservatīvajā baltvācu sabiedrībā šo latviešu nacionālo politiku neveiksmi uzņēma ar neslēptu prieku,¹¹⁵ jo baltvāci tai laikā daudz vairāk baidījās no latviešu politisko spēku konsolidēšanas nekā no lieliniecisma. Nacionāldemokrāts *E. Blanks* veltīja pilsoņu politiskajai darbībai šādus rūgtus vārdus:

"...*Lielinieku* zibens varēja trāpīt tikai purvu un trūdu gaisā, kuŗā 'darbojās' mūsu sabiedrība ar visām savām demokrātiskām un citām tūļīgo zemnieku savienībām... Tā Latvija, kuŗa stāv pa labi no sociāldemokrātiem... pati nav spējusi iet cīņā par Latvijas autonomiju un citus dzīvākos tautas spēkus nav varējusi sev līdz aizraut. Kas strēlniekiem bij darāms līdz ar miera iestāšanos vācu un arī krievu frontēs? (Pēc februāra revolūcijas abas puses vairākus mēnešus atturējās no ofensīvas kaŗa darbības. U.G.)... Latviešu sabiedrība pa labi no sociāldemokrātijas arī nezubruka feodālām un rusifikācijas atliekām Latvijā... Vai latviešu strēlniekiem bij jāsnauž un jāsūta delegāti uz Pēterpili, kā to pilsonība darīja? Nē. Tad nāca tie, kuŗi sauca strēlniekus uz cīņu... Bet kamēr mūsu sašutušie tūļas vēl

112 tdr (T. Draudiņš), *Revolūcija un latviešu strēlnieki*, *Sociāldemokrāts*, 12.6.(30.5.) 17. nr 33, 1. lp.

113 Par to liecina, cita starpā, vairāki ārzemju novērotāji. Skat. R. H. Bruce Lockhart. *British Agent*, New York & London 1933, 330. lp.; "*Bolsjevikernas pretorianer*, *De lettiska skyttarna*", *Nya Dagligt Allehanda* (konserv. zviedru laikr. Stokholmā), 27.10.18., 8. lp; skat arī "*Ententens rāfst med bolsjevismen*", *Social-Demokraten*, 29.11.18., 7. lp.

114 Izvilkums iz *Apvienoto Latviešu Strēlnieku pulku Mazās Padomes sēdes protokola* 2. nov. (20.10.) 1917, Iskolastrela laikrakstā *Latvju Strēlnieks* (turpmāk saisin.: *LS*), 29.10.17. nr 54, 2. lp.

115 W. Lieven, op. cit., 82., 116. - 117. lp.; A. v. Hedenström, op. cit., 137. lp.

arvien tūļojas, tiem nav ne mazākā iemesla blaut uz lieliniekiem, jo faktiski lielinieki bez viņiem nemaz nevar būt."¹¹⁶

Kamēr lielinieki turpināja nostiprināt savu stāvokli strēlnieku pulkos, tur pamazām sāka organizēties arī viņu pretinieki. 5. augustā Rīgā nodibinājās *Latvju Kareivju Nacionālā Savienība (LKNS)*, lai cīnītos pret lielinieku ietekmi latviešu kaŗaspēka vienībās un lai sekmētu nacionāli politisku un kultūrālu mērķu sasniegšanu.¹¹⁷ Tās dibinātāji un biedri bija galvenokārt jaunāki virsnieki, kā arī strēlnieku pulkiem piesaistīti žurnālisti un mākslinieki. Atgūt nokavēto toreiz vairs nebija iespējams, un Savienībai bija ļoti grūti izvērst plašāku darbību strēlnieku vidū. Lielāku nozīmi tā ieguva tikai 1918. gadā.

1917. gada 22.(9.) jūlijā Rīgas pili atklāja *LSD V kongressu*, kurā plaši apsprieda arī Latvijas autonomijas jautājumu un pieņēma nacionālā ziņā *ļoti radikālu rezolūciju*.¹¹⁸ To ievada dogmatiskās frazes par "demokratisko centrālismu" un "plašu apgalalu politisku apvienību", bet tad seko šādas prasības (mani kursiv.U.G.):

"Latvijas proletāriāta interesēs kongress uz *visstingrāko stāv par vienotu, nedalītu Latviju* (t.i., par apvienotu Vidzemi, Kurzemi, Latgali) un *noteikti prasa Latvijai politisku autonomiju*, t.i., *visu vietējo varu kā saimnieciskā, tā politiskā, administratīvā utt. ziņā; ...demokratijas un sevišķi Latvijas proletāriāta interesēs nekavējoši jāķerās pie Latvijas politiskās autonomijas projekta izstrādāšanas un realizēšanas, neatkarīgi no centrālās varas politikas šai jautājumā... Kā arī nebeigtos imperiālistiskais kaŗš, LSD V kongress, ievērodams vispirmā kārtā proletāriāta intereses, neatlaidīgi stāv par Latvijas vienību... LSD prasa, lai par Latvijas nākotni un starptautisko stāvokli lemj paši Latvijas iedzīvotāji un uz visstingrāko un visasāko apkaŗos katru mēģinājumu slepeni mest kauliņus par Latvijas likteni."*

Rezolūcijā *"Par vietējo administrāciju"* teikts: "Attiecībā uz Latviju kongress atzīst, ka *Latvijas Seims (Saeima) ir augstākā teritoriālā pašvaldības iestāde*, kurā koncentrētas visas likumdošanas un administrācijas funkcijas, ciktāl tās attiecas uz vietējās dzīves jautājumiem. *Sazināšanās ar Krievijas centrālo varu notiek caur Latvijas Seimu, pie kuŗa pastāv centrālā parlamenta emisārs bez likumdevēja vai korektora tiesībām."*

Šīs rezolūcijas pauzē ne vien *lielu nacionālu patosu*, bet arī faktiski prasa Latvijai tik patstāvīgu demokratisku iekārtu, ka ievadā deklarētais "demokratisks centrālisms" princips kļūst tikai par formālu izkārti. Bet LSD V kongress gāja vēl tālāk nacionālo interešu aizsardzībā un savās rezolūcijās *prasīja rūpēties par*

116 E. Blanks, *Lielinieku lauku mēsloņāji*, DzA, 17.6.17. nr 46, 2. lp.; līdzīgi arī F. Cielēns, op. cit., I, 447. lp.; skat. arī J. Velme, *Kāda latviešu strēlnieka vēstule*, DzA, 14.6.17. nr 45, 2. - 3. lp.; cf V. Krauklis, *Kaŗa laika atmiņas, Latviešu Strēlnieki*, VI, 2918. lp.

117 DzA, 12.8.17. nr 62, 3. lp.; *Baltijas Vēstnesis*, 14.8.17. nr 107; *Laika Vēstis*, 17.9.17. nr 2, 3. lp. (*LKNS uzsaukums*); skat. arī S. Paegle, op. cit. 88. lp.

118 LKP 1917, dok. nr 129, 191. - 193. lp.

bēgļu gaitās izkliedēto latviešu sociāldemokrātu grupu un strādnieku kultūrālo vajadzību apmierināšanu un organizēšanu, paredzot, ka daudzi no tiem atgriezīsies atpakaļ Latvijā.¹¹⁹ Tas nozīmēja, ka lielinieki šai gadījumā iestājās par zināmu eksterritoriālu nacionāli kultūrālu autonomiju, pret kuŗu tie principā vienmēr bija izturējušies noraidīgi. Šo nekonsekvenci, protams, varēja attaisnot ar kara apstākļu radīto, ārkārtīgi plašo latviešu bēgļu kustību. Svarīgi tomēr konstatēt, ka latviešu internacionālisti nebūt nebija vienaldzīgi pret savas tautas vītālajām interesēm un praksē bieži vien bija nacionālāki nekā tas secināms no viņu dogmatiskās frazeoloģijas un no lielinieku preses uzbrukumiem "tautiskajiem pilsoņiem".¹²⁰

To ievēroja arī tai laikā ļoti dedzīgais nacionālists *Linards Laicēns* un augusta sākumā izteica šādas domas:

"Nav jāaizmirst, ka sociāldemokrātija un īpaši viņas *lielinieku puse savā būtībā ir visrevolucionārākā latviešu partija*. Bet Nacionāldemokrātiskā Partija ir arī revolūcionāra partija, tikai viņas revolūcionārai būtībai piekrīt latviešu nacionālā revolūcija. Cik tālu kreisās frontes pretinieki nekaitē Latvijas vienībai un cik tāli viņi veicina nacionālo revolūciju — taktika pret tiem prasīs nevis cīņu, bet kontaktu... Katra cita partiju vara, ja viņa veicina Latvijas kultūru, ceļ tautu uz augšu un ved Latviju uz suverēnitāti, ir Nacionāldemokrātiskai Partijai draudzīga vara... vēlēšanās... kopā iešana ir apsveicama tikai ar revolūcionārām, nacionāli jūtošām grupām, bet tās ir vairāk pa kreisi nekā pa labi... Šāds taktikas virziens var visvairāk tuvināt tam mērķim, kas programmā kā pirmais, proti, *Latvijas vienība un patstāvība*."¹²¹

Latviešu lielinieki arī 1917. gada vasarā un rudenī vairākos gadījumos autonomijas jautājumā *sadarbojās ar nacionālajām aprindām*. Ievērojot minētos LSD V kongresa lēmumus, tas arī nepārsteidz. Šai nodaļā jāmin viens šāds gadījums: 12. augustā (30.7.) *sapulcējās desmit dažādu sabiedrīsku un revolūcionāru organizāciju pārstāvji uz konferenci Rīgas pili*. Tā bija sasaukta pēc Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes iniciatīvas, *lai pieņemtu kopīgu latviešu lēmumu par Latvijas autonomiju*. Pirmo reizi kopš februāra revolūcijas visu latviešu politisko virzienu pārstāvji (atskaitot nenozīmīgās galēji konservatīvās aprindas) bija izveidojuši kaut ko līdzīgu "tautas fronteī", lai iestātos par savas tautas un zemes interesēm.

12. augusta konferences 52 dalībnieki (pilsoņi, maziņieki un lielinieki) ar visām balsīm pieņēma rezolūciju par latviešu tautas pilnīgām pašnoteikšanās tiesībām un par nedalītu Latviju, kas apvienotu Vidzemi, Kurzemi un Latgali (Latgalei piešķirama sevišķa pašvaldība, ievērojot tās īpatnības); Latvijai bija jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas demokrātiskajā republikā un autonomās

119 Ibid., 198. - 199. lp.

120 Par to dažas interesantas piezīmes izteiktas tā laika baltvācu literatūrā. Skat., piem., W. Lieven, op. cit., 54. un 108. lp.

121 "Par taktiku", *DzA*, 5.8.17. nr 60, 3. lp.

Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varai jāatrodas *Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās*, kuŗa ievēlama uz vispārīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata, bez dzimumu izšķirības. Konference arī protestēja pret aneksijām un vispār pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai viņas atsevišķo daļu valstisko stāvokli un robežas bez Latvijas ziņas un lemjanas.¹²² (*Padomju historiografija izvairās pieminēt kā šo konferenci, tā arī tās pieņemtos lēmumus.*)

Tajā laikā politiskā nacionālisma ideoloģijas attīstība nacionāli aktīvākajās aprindās bija jau sasniegusi savu augstāko pakāpi — prasību pēc pilnīgi neatkarīgas Latvijas.

122 Skat. DzA 26.7.17. nr 57, 2. lp. (aicinājums uz konferenci) un 5.8.17. nr 60, 2. lp. (konferences lēmumi); cf B. Kalniņš, op. cit., 187. lp.; skat. arī K. Ozoliņš, *Divas revolūcijas, kaŗš ar muižniecību. Kā Latvija cēlās 1917 - 1920*, Rīgā 1934, 60. - 61. lp. un S. Paegle, op. cit., 119. - 120., 182. - 183. lp

8. Latviešu politiskā nacionālisma radikālizēšanās: neatkarīgās Latvijas ideja

Pirmajos divos mēnešos pēc februāra revolūcijas vēl nekur latviešu presē un diskusijās (spriežot pēc tā vēstures materiāla, kas bijis autora rīcībā) *nemana domu par Latvijas pilnīgu atdalīšanos no Krievijas. Bet politiska autonomija bija kļuvusi par vispārēju demokratisku un nacionālu prasību, kas izteicās dažādos projektos, rezolūcijās un iesniegumos Pagaidu valdībai, kā tas iepriekš attēlots.*

Taču jau 1917. gada maijā kā lielinieku, tā nacionālistu presē tika norādīts, ka zināmos apstākļos kara nobeigumā var izveidoties neatkarīga, neitrāla Latvija. Lielinieku vadonis Stučka rakstīja par to 20.(7.) maijā "Cīņā" (skat. 42. lp) kamēr nacionāldemokrātiskajā DzA šādas domas izteiktas 26.(13) maijā:

"... Var jau būt, ka tieši Baltijas jūras piekraste, pateicoties viņas lielajai stratēģiskai un politiskai nozīmei, netiek pie kara rēķinu noslēgšanas atstāta nevienai no lielajām valstīm, bet paliek vietējo kultūrālo pirmiedzīvotāju — latviešu un igauņu rokās, kas jau apliecinājuši savas kultūrālās spējas un politisko gatavību... Latvijas nākotne atkarājas no mums pašiem."¹²³

Konkrēti tomēr cīņa joprojām notika par iespējami plašāku Latvijas autonomiju. Visaktīvākie šai ziņā bija latviešu nacionāldemokrāti, kuŗu galvenais centrs atradās Maskavā. Viņi cīnījās vienlaicīgi vairākās frontēs: no vienas puses tie asi kritizēja Pagaidu valdību par tās negatīvo nostāju pret nekrievu nacionālajām prasībām un nikni uzbruka krievu kadetu partijai par tās valsts centralizācijas centieniem un imperiālistiskajiem kara mērķiem; no otras puses tie apkaŗoja latviešu marksistiskos internacionālistus un kritizēja pārējās latviešu pilsoniskās partijas un organizācijas par to pārāk pasīvo un nedrošo politisko rīcību.

Nacionāldemokrāti meklēja sadarbību ar citām nekrievu tautām, kas cīnījās par nacionāliem mērķiem. Viņi nodibināja sakarus ar židiem, ukraiņiem, muhamedāņiem u.c., sūtot delegātus uz viņu sapulcēm un kongresiem.¹²⁴ Norādot uz citu tautu centību un sasniegumiem nacionālajā cīņā, dažādo tautu aktivisti mudināja paši savus kadrus uz lielāku dedzību un piepūli. Latvieši bieži vien uzsvēra ukraiņu, somu un igauņu panākumus politiskajā darbā, cionisti par paraugu minēja latviešu un leišu aktivitāti u.tml.

Krievijas Pagaidu valdība neizrādīja nekādu vēlēšanos ievērot apspiesto nekrievu tautu sākumā visai mērenās un taisnīgās prasības. Tā centās visādā veidā

123 L. G., *Ap mūsu tautas likteni*, DzA, 13.5.17. nr 37, 2. lp.

124 DzA, 22.3.17. nr 23, 4. lp., 12.4.17. nr 28, 4. lp., 3.5.17. nr 34, 4. lp.

novilcināt un sabotēt šo prasību īstenošanu, parasti atsaucoties uz to, ka šādi jautājumi jāizšķir *Krievijas Satversmes Sapulcei*, kuŗas sasaukšanu Pagaidu valdība vienmēr atlika uz vēlāku laiku. Šī novilcināšanas taktika radīja vilšanos un sašutumu nekrievos vēl jo vairāk tāpēc, ka Pagaidu valdība pretojās arī tādām reformām, kas viegli bija izdarāmas administratīvā kārtā (piem., *nacionālās valodas lietošana skolās, guberņu iedalījuma pārkarāšana u.c.*).¹²⁵ Tādā veidā *Pagaidu valdība*, kuŗu, sevišķi pēc Ļeņina atgriešanās Krievijā, nesaudzīgi un neatlaidīgi apkaŗoja lielinieki, pāris mēnešu laikā *bija pilnīgi zaudējusi aktīvāko nekrievu nacionālistu uzticību*. Sekas bija tās, ka *nacionālās kustības strauji radikālizējās*. Runājot par latviešiem, šo attīstību visuzskatāmāk atspoguļo nacionāldemokrātu, to vidū it īpaši *Ernesta Blanka*, politiskie raksti. *1917. gada 30.(17.) maijā* viņš izteicās (mani kursiv. U.Ģ.):

"... Latvietis vēl nav drikstējis nemaz domāt par vienīgi kultūras tautas cieniņu valsts iekārtu — *suverēnu Latviju*... Vārds 'autonomija' ir vispopulārākais latviešu sabiedrībā (E. Bl. kritizē pārāk pieticīgās autonomijas prasības)... Ar kādu sašutumu jūs, piem., lasāt *Jaunajā Vārdā*, ka Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes delegāti — Meierovics un doktors Valters — vizīti pie iekšlietu ministra, runājot par Latvijas pašvaldību, izvairījušies no vārda 'autonomija'. Ko tas lai nozīmētu!?"

... Tādu taktiku priekš revolūcijas *Baltijā* sludināja Bergs... *Vairāk nacionālpolitiskas drosmes! Vairāk nemiera un cīņas!* Tikai tad Latvijai būs ista valsts autonomija."¹²⁶

13. jūnijā (31.5.) E. Blanks jau atklāti sludināja, ka *nepieciešams sadalīt Krievijas imperiju*:

"... *Tagadējā Krievija ir nedabisks, tūri nejauši un mechaniski savienots konglomerāts* visās valsts nozarēs... nepieciešama ir Krievijas dalīšana... Latvijai par Krievijas vienību vismazāk jā rūpējas... Šī vienība ir pārdzīvojusi savu laiku un mums no viņas jāatvadās ar mierīgu sirdi."¹²⁷

16.(3.) jūnijā koncentrētā vēsturiskā apskatā par latviešu tautisko kustību viņš kritizēja latviešu pilsonības materialistiski praktisko ievirzi un nobeidza savu rakstu ar jautājumu: "*Kad nāks tā diena, kad brīvais latvietis pagriezīs savu vaigu pret saules lēktu un droši teiks: 'Kur sākas Latvija, tur beidzas Krievija?'*" (Mans kursiv. U.Ģ.)¹²⁸

Jūnijā notika *I Viskrievijas padomju kongress*, kuŗā, cita starpā, tika kritizēta Pagaidu valdības nostāja nacionālajā jautājumā. Nekādu jūtamu atbalstu nekrievu tautas tur tomēr nedabūja. Kongresa nacionālā sekcija gan prasīja nekavējo-

125 Skat., piem., K. Upits, *Ciņā par nacionālo autonomiju*, DzA, 10.6.17. nr 44, 1. - 2. lp.; "*Viskrievijas Strādnieku un Zaldātu deputātu padomju kongress*", ibid., 3. lp.; S. Paegle, op. cit., 106. - 107. lp.

126 E. Blanks, *Tautu pašnoteikšanās*, DzA, 17.5.17. nr 38, 2. lp.

127 Idem, *Krievijas vienība*, DzA, 31.5.17. nr 41, 2. lp.

128 Idem, *700 un 200 gadi*, DzA, 3.6.17. nr 42, 1. lp.; skat. arī idem, *Divas strāvas*, DzA, 17.6.17. nr 46, 1. - 2. lp.

ties izdarīt Krievijas decentrālizāciju un uzaicināja Pagaidu valdību izdot deklarāciju par visu tautu pašnoteikšanās tiesībām un valodu vienlīdzību (atstājot krievu valodai valsts valodas tiesības), bet izteicās pret patvarīgu nacionālā jautājuma atrisināšanu pirms Satversmes Sapulces sanākšanas.¹²⁹

Drīz pēc tam latviešu nacionāldemokrati vēl skaidrāk deklarēja savus mērķus. 11. jūlijā (28.6.) DzA publicēja E. Blanka rakstu "Vēl un vēlreiz", kurā tas apskatīja to postu, ko latviešu tautai un tās politiskajai domāšanai nodarījis krievu režīms un nobeigumā uzsvēra (mani kursiv. U.G.):

"Latvijai nav pienākumu pret Krieviju, bet gan otrādi... *Latvietim jāsaprot, ka viņam ir tiesības pilnīgi atdalīties no Krievijas*, un, ja tikai Latvijas prasības pēc suverēnitātes būs nobriedušas, mēs pacelsim karogu par Latvijas maksimālo prasību, par suverēnu Latviju..."

Turpat bija iespiests L. Laicēna raksts "Baznīca un skola Latvijā", kurā tas prasīja visdrīzākā laikā izveidot pilnīgi nacionālu skolu sistēmu, aicināja *triekt prom no Latvijas "Iekškrievijas tumšos un varmācīgi āziātiskos ierēdņus"* un gādāt par to, "lai no skolām tiktu izmēsti pārkrievināšanas mēsli uz visiem laikiem."

5. jūlijā (22.6.) Pagaidu valdība beidzot apstiprināja Vidzemes pagaidu pārvaldes likumprojektu, bet nepieļāva Latgales apvienošanu ar Vidzemi. Tas satrauca visai plašas latviešu aprindas, jo par vienotu Latviju iestājās visi latviešu politiskie virzieni. DzA savā 18.(5.) jūlija ievadrakstā aicināja rīkoties revolūcionāri:

"Ar to (Latgales nepievienošanu Vidzemei) Pagaidu valdība ir izaicinājusi uz cīņu visu Latviju... Ilgāk gulēt ir grēks pret revolūciju un Latviju... Revolūcijas laikā var būt tikai viena taktika — revolūcionārā. *Caur revolūciju uz Apvienotu Latviju!*" (Mans kursiv. U.G.)

LNDP Maskavas grupas Padome steidzīgi pieņēma rezolūciju par Latgales pievienošanu revolūcionārā cīņā un uzaicināja Vidzemes un Latgales Zemes Padomes izdarīt kopīgas jaunas apvienotas Zemes Padomes vēlēšanas un par faktisko apvienošanu iesniegt formālu paziņojumu Pagaidu valdībai.¹³⁰ Taču jau tas apstākļi vien, ka šie abi latviešu novadi atradās tuvākajā frontes aizmugurē, kur bija novietots daudz krievu kaņaspēka, padarīja šādu uzstāšanos par ilūzorisku. Stāvoklis šai ziņā mainījās tikai pēc oktobra revolūcijas.

Vienā laikā ar Latgales jautājuma saasināšanos, Maskavā notika pārrunas par iespēju nodibināt kopīgu *leišu un latviešu republiku* (skat. 17. lp.). Ierosinājums nāca no Amerikas leišu pārstāvja Dr. J. Šļupa (*Jonas Šliupas*), kas 11. jūlijā (28.6.) ar šo ideju iepazīstināja LNDP Maskavas grupas Padomi.¹³¹ 21.(8.) jūlijā DzA publicēja E. Blanka ievadrakstu "*Lietuvas-Latvijas republika*", kurā tas rezumēja diskusijas šajā jautājumā un izteica nacionāldemokrātu politiskos

129 "Nacionālais jautājums", DzA, 24.6.17. nr 48, 3. lp.

130 "Par Latgales - Latvijas apvienošanu", DzA, 5.7.17. nr 51, 4. lp.; skat. arī bēgļu CK protestu pret Pagaidu valdības rīcību, DzA, 26.7.17. nr 57, 3. lp.

131 DzA, 1.7.17. nr 50, 3.- 4. lp.; skat. arī S. Paegle, op. cit., 184.- 185. lp.

ideālus. Raksta svarīgākās domas ir šādas (mani kursiv. U.Ģ.):

"Krievijas un Latvijas kultūrām nav nekā kopēja... Latvija ir Krievijai samērā nesen pievienota un tādēļ to atšķirt no Krievijas nav grūti... federācija ar Krieviju nav mūsu ideāls, bet tikai kompromiss. *Mūsu ideāls ir suverēna Latvija. Kamēr latvieši vēl līdz tam nav izauguši — nesiet to klusi savā sirdī. Otrā pakāpe uz leju — Latvijas-Lietuvas republika un trešā pakāpe, vēl zemākā pakāpe - federācija ar Krieviju. Pēc tam nāk Latvijas pašnāvība...* Bet neatlaidīgā cīņā Latvija var panākt vismaz Latvijas-Lietuvas republiku."

Par pilnīgi suverēnu Latviju laikrakstā DzA drīz pēc tam izteicās vēl vairāki nacionāldemokrātu publicisti. K. Uptis 1. augustā (19.7.) rakstīja (mani kursiv. U.Ģ.):

"... Krievija pati atrodas galējas anarchijas un pilnīga bankrota priekšvakarā. Tāpēc ir labāk, ja mēs cenšamies *Latvijas likteni šķirt tālāk no Krievijas likteņa...* Un Latvija, tāpat kā Polija un Lietuva, pēc saviem apmēriem ir pietiekoši liela, lai varētu *prasīt pilnīgi neatkarīgas republikas garantiju no citām Eiropas lielvalstīm...* Kā jau zināms, šo ideju ļoti stipri pabalsta arī Ziemeļamerikas Savienotās Valstis (šai ziņā K. Uptis, šķiet, pārāk paļāvies uz Dr. J. Šļupa apgalvojumiem. U.Ģ.), kurām droši vien tagadējā karā paliks beidzamašis un noteicošais vārds. Tāpēc šīs idejas realizēšana mums ir varbūt pat daudz tuvāk, nekā autonomijas iegūšana Krievijas federatīvā republikā... Bez tam *kultūralā ziņā mums, latviešiem, taču būs gan daudz lielāka radniecība ar Vakareiropas valstīm nekā ar tumšo Krieviju...* mums nav ne mazākā iemesla atteikties no *pilnīgi suverēnas latviešu valsts nodibināšanas idejas...* tas nebūt nepieder pie tālākiem, bet ir varbūt viens no vistuvākiem mūsu tagadējā momenta politiskiem mērķiem un uzdevumiem. Vienīgi pašiem mums vajaga nenogurstoši strādāt, tad *vienotā cīņā mēs pilnīgi brīvu Latviju gūsim... ar lielu steigu jāstājas pie Latvijas Satversmes Šapulces sasaukšanas... kurai visādā ziņā jānotiek pirms Krievijas Satversmes Šapulces...*"

Šis raksts interesants arī tai ziņā, ka K. Uptis apskata Latvijas jautājumu nevis kā Krievijas, bet gan kā *starptautisku problēmu* un neatkarības centieniem atbalstu *sagaida no rietumu demokratiem*. Šāda politiska orientācija vēlāk arī bija Latviešu Pagaidu Nacionālajai Padomei un Latvijas Pagaidu valdībai cīņā par Latvijas neatkarību.

Augustā parādījās arī vēl daži citi raksti, kas atbalstīja E. Blanka un K. Upiša ievadīto neatkarības idejas propagandu un tajos deklarēts, ka *"jācinās pēc patstāvīgas Latvijas"*, ka *"mūsu ceļa zvaigznei jābūt Latvijas valsts idejai"* u.tml.¹³²

Varam konstatēt, ka jau 1917. gada jūlijā un augustā latviešu politiskā nacionālisma attīstība bija sasniegusi savu augstāko pakāpi, *nonākot pie neatkarīgas Latvijas idejas*. Tās aizstāvji pie tam uzskatīja šo mērķi par pilnīgi reālu un domāja, ka tā īstenošana var notikt pat *vistuvākajā nākotnē*. Viņi arī lielos vilcienos norādīja, kāds ceļš ejams šī mērķa sasniegšanai. Šo vīru politiskā nojauta izrādījās pareiza.

132 D. Muške, *Kritiskā brīdī*, DzA, 5.8.17. nr 60, 2. lp.; J. Siliņš, *Latvijas politiskais stāvoklis*, DzA, 9.8.17. nr 61, 1. lp.

Latvijas neatkarības ideju visskaidrāk izteica un propagandēja *nacionāldemokrātu publicisti* savā Maskavas laikrakstā "Dzimtenes Atbalss".¹³³ Tie visi bija latviešu jaunākās paaudzes intelektuāļi, un aktīvākie no tiem bija agrāk piederējuši politiski kreisajam (sociālistiskajam) virzienam (skat. 2. nod.) Tas norāda uz kontinuitāti latviešu politiskā nacionālisma attīstībā laikā no šī gadsimta sākuma līdz 1917. gadam.

Kaut arī aprindas, kas pirmās atklāti iestājās par neatkarīgās Latvijas ideju, bija visai šauras, taču tās izrādīja ievērojamu aktivitāti, un viņu ietekmi 1917. gada rudenī varam konstatēt latviešu politiskajā darbībā Vidzemē un Pēterpilī, kamēr grūtāk noteikt, kāda nozīme tai bijusi neatkarības domas nobriešanā vācu okupētajā Latvijas daļā.

No suverēnitātes idejas deklarēšanas līdz pirmajiem organizatoriskajiem priekšdarbiem neatkarības īstenošanā pagāja tikai daži mēneši. *Latvijas neatkarības sagatavošanas darbs tika vienā laikā veikts Rīgā, Vidzemē (Valkā) un Pēterpilī*, un tas deva nozīmīgus rezultātus 1917. gada pēdējā ceturksnī.

133 S. Paegle raksta (op. cit., 184. lp.): "Par pilnīgu latvju tautas politisko, nacionālo, kultūrālo un saimniecisko neatkarību jau tūlī pēc Krievijas 1917. gada marta (febr.) revolūcijas izteicās un par to iestājās no atsevišķiem pilsoniskiem un sabiedriskiem darbiniekiem toreiz ierosinātā Latvju Neatkarības Apvienība." — Taču šis nelielās organizācijas darbība neatkarības idejas propagandā nav atstājusi nekādas manāmas pēdas vēstures avotos, un nav pagaidām nekādas iespējas novērtēt tās nozīmi un ietekmi.

9. Rīgas Demokrātiskais Bloks

1917. gada 1. septembrī pastiprinātā vācu 8. armija iesāka ofensīvu Rīgas frontē, lai galīgi sagrautu krievu 12. armiju, kuŗu revolūcionārā miera propaganda bija jau padarījusi ciņai nespējīgu. Tikai latviešu strēlnieku *otrās brigādes sīvā pretestība pie Mazās Juglas* izglāba šo skaitliski vislielāko krievu armiju (vairāk nekā 0,5 milj. vīru) no krišanas vācu gūstā.¹³⁴

3. septembrī vācu karaspēks ieņēma Rīgu un drīz pēc tam arī lielāko daļu no Rīgas apriņķa. Demorālizētā krievu armija, nekārtībā atkāpdamās, izturējās Vidzemē kā ienaidnieka zemē, kur neviens tagad vairs nejutās drošs par savu mantu un dzīvību.¹³⁵ Latviešu strēlnieki, kas pa lielākai daļai bija iesaistīti ciņās, tikai reizēm varēja aizkavēt šos varas darbus.

Tā kā vācieši uzbrukumu neturpināja, tad fronte pamazām nostabilizējās Dienvidvidzemē un nemainījās līdz pat 1918. gada februārim (atskaitot igauņu salu okupāciju, ko vācieši izdarīja 1917. gada oktobrī). Neokupētajā Vidzemes daļā ietilpa Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķi, kā arī daži Rīgas apriņķa pagasti.

Rīgas krišana bija ārkārtīgi smags trieciens LSD, kas visu laiku bija sludinājusī, ka miers panākams, brāļojoties ar ienaidnieku un atturoties no "aktīvas aizsardzības". "Ciņa" iznāca Rīgā līdz 2. septembrim, bet tā ne vārda neziņoja par vācu iesākto ofensīvu. Taču kaut kas beidzot bija jāsaka, un 2. septembrī laikraksts publicēja īsu LSD uzsaukumu. Tur nebija nekā no internacionālās un revolūcionārās frazeoloģijas, bet arī tagad partija nespēja nosaukt briesmas istajā vārdā. Šajā uzsaukumā teikts:

Neatstājiet Rīgu! Neatstājiet Latviju!

"Grūtību un šausmu visapkārt ir daudz. Briesmas jau redzamas pilsētā. Bet — mierīgi skatāit briesmām acīs. Visur ir posts. Bet Latvija nezudīs, kaut bries-

134 U. Ģērmanis — *J. Vācietis*, op. cit., 137. - 183. lp.; cf. *Der Grosse Krieg 1914 - 1918* in zehn Bänden, hrsg. von M. Schwarte, III: 3, Leipzig 1925, 317. - 318. lp.

135 Laikrakstos parādījās neskaitāmi ziņojumi par izirušās krievu 12. armijas mežonībām: slepkavošanu, laupīšanu, izvarošanu un dedzināšanu. Netika taupīti ne bēgļi, ne nabagmāju iemītnieki, un Cēsis krievu kareivji atklāti tirgojās ar salaupītiem pulksteņiem, rotas lietām, apaviem, drēbēm un sieviešu veļu. Skat. *Br.S*, 1917, nr 3(110); *LS*, 1917, nr 4 (krievi latviešus apzīmē par vāciešiem, kas pelnījuši, ka tos aplaupa un terorizē), 12, 13, 14 (nabagus aplaupa), 24 (latviešu pārstāvji sūdzas Kerenskim par Vidzemes izpostīšanu, 26 (bēgļus aplaupa), 37, 48; *DzA*, 1917, nr 72, 79 (franču prese par izpostīto Latviju); *Laika Vēstis* (LKNS organs), 1917, nr 1, 3, 4 ("Cēsu 'bazārs'"), 8.

mas un nelaimes vēl lielākas kļūtu. Neejiet projām no pilsētas. Neatstājiet savas āres. Visām sabiedriskām, revolūcionārām un partijas iestādēm jāpaliek savās vietās! Tāpat it visiem iedzīvotājiem. Tāds ir Latvijas sociāldemokrātijas lēmums."

Tomēr visi partijas vadītāji darbinieki nepalika okupētajā pilsētā. Savā pēdējā sēdē pirms Rīgas krišanas (2. sept.) LSD CK nolēma, ka astoņiem CK locekļiem jāatstāj Rīga, bet septiņiem jāpaliek uz vietas.¹³⁶ Tur palika arī vairums redzamāko maziņu (F. Menders, M. Skujenieks, P. Kalniņš, B. Kalniņš u.c.) un laba daļa pilsonisko politiķu (K. Ulmanis, M. Valters, A. Deglavs, Ē. Pipiņš, S. Paegle, E. Bite, M. Bružis u.c.).

Jau dažas nedēļas pēc Rīgas okupācijas tur izveidojās latviešu maziņu un pilsoņu politisko darbinieku sadarbības organizācija, kas vēlāk ieguva apzīmējumu Rīgas Demokrātiskais Bloks (turpmāk: DB).¹³⁷ Šī organizācija, kurā bija pārstāvēti visi latviešu politiskie virzieni, izņemot lielniekus un reakcionārā F. Veinberga "Tautas partiju", noturēja savas sēdes slepeni, bet par pārrunātajiem jautājumiem un ierosinājumiem tās dalībnieki centās informēt latviešu sabiedrību.

Pārmaiņas militārajā situācijā ietekmēja lielā mērā latviešu demokrātisko aprindu viedokli Latvijas autonomijas jautājumā. Krievijas acīmredzamais sabrukuma process mudināja atteikties no populārā saukļa "brīvu Latviju brīva Krievijā" un cīnīties par neatkarīgas Latvijas nodibināšanu.

1917. gada 23. septembrī nelegālais DB iesniedza memorandu Rīgas vācu kara gubernātoram, kurā izteiktas vairākas latviešu kultūrālās, saimnieciskās un politiskās prasības. Tas darīts it kā Rīgas Sabiedrisko Organizāciju Padomes Izpildu komitejas (skat. 6. nod.) vārdā un memoranda 5. pantā teikts: "Beidzot gribam aizrādīt, ka latviešu tauta kā agrāk, tā arī pašreizējos apstākļos aizstāv viedokli par Latvijas nedalāmību, tautas pašnolemšanos un pašpārvaldi."¹³⁸

Šis iesniegums palika bez atbildes, un septembra beigās DB uzdeva maziņiem F. Menderam un P. Kalniņam kopā ar Zemnieku Savienības pārstāvjiem K. Ulmani un M. Valteru izstrādāt rezolūciju, kas piesūtāma Vācijas valsts kancleram un reichstāga abām sociāldemokrātu frakcijām. Tādā veidā DB centās izrādīt pretestību vācu aneksijas un ģermānizācijas nodomiem Latvijā un mēģinājumiem ar dažu niecīgu un tautā nepopulāru grupu (tas zīmējas galvenokārt uz F. Veinberga "Tautas partiju") palīdzību viltot latviešu politisko viedokli Latvijas nākotnes jautājumā.

¹³⁶ LKP 1917, dok. nr 172, 259. - 260. lp. un dok. nr 204, 288. lp.; LS, 2.9.17. nr 6 ("Rīgas krišanas dienās").

¹³⁷ P. Kalniņš, *Kā izauga Tautas Padome, Tautai un brīvībai, Rakstu krājums Dr. Paula Kalniņa piemiņai*, red. K. Dzīlleja, Stokholmā 1952, 16.- 30., 50. - 53. lp.; B. Kalniņš, op. cit., 190 ff; K. Ozoliņš, op. cit., 58. - 63. lp.; S. Paegle, op. cit., 151. - 152. lp.

¹³⁸ P. Kalniņš, op. cit., 19. lp.

Tā radās dokuments, ko Dr. P. Kalniņš pamatoti apzīmē par "Latvijas neatkarības rezolūciju". Tā ir pieņemta vai nu 1917. gada septembra pašās beigās, vai oktobra sākumā (noteikts datums tajā nav atzīmēts). Rezolūcijā DB ("latviešu politiski noteicēju aprindu pārstāvji") atsaucas uz 12. augusta (30.7.) apspriedes lēmumiem (skat. 47. lpp.), konstatē, ka Latvijas jautājums kļuvis starptautisks, noraida visus mēģinājumus ģermānizēt, sificēt vai kolonizēt Baltiju, noraida latviešu zemes vai tās daļas pievienošanu Vācijai un prasa neatkarīgu, nedalītu Latvijas republiku. Šī prasība izteikta šādos vārdos:

"Republikāniska, neitrālizēta, nedalīta Latvija, kuņai ir brīva noteikšana par savu valsts satversmi, savu teritoriju un savu neitrālu jūras piekrasti un ostām, ir nenoraidāma prasība, kāda izriet no 1917. gada 12. augusta (30. 7.) lēmuma."¹³⁹

Tātad vēlākais 1917. gada oktobra sākumā neatkarīgas Latvijas prasību deklarēja ne vairs atsevišķi politiski publicisti, kā tas notika 1917. gada vasarā, bet gan politiska organizācija (DB), kas apvienoja latviešu demokrātiskās partijas Rīgā. Līdzīgu lēmumu tai pašā laikā pieņēma arī Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes Izpildu komiteja (Iskorads).¹⁴⁰

Jau 1917. gada septembrī latviešu sociāldemokrātiem Rīgā bija izdevies nodibināt sakarus ar dažiem vācu kareivjiem, kas piederēja pie vācu neatkarīgās sociālistu partijas (USPD); tās vadītājiem, G. Lēdebūram (Georg Ledebour) un H. Hāzem (Hugo Haase), bija no agrākiem laikiem draudzīgas attiecības ar vairākiem latviešu sociāldemokrātiem. Ar šo vācu kareivju starpniecību 1917. un 1918. gadā Lēdebūram un Hāzem tad nu nosūtīja norakstus no gandrīz visiem DB un Rīgas Iskorada memorandiem un rezolūcijām, kas toreiz tika iesniegtas vācu militārajām iestādēm. Dažu dokumentu norakstus piegādāja arī vācu sociāldemokrātu vairākuma partijai (SPD). Tādā kārtā Latvijas jautājums atbalsojās vācu presē un reichstāga debatēs, kur neatkarīgo sociālistu līderi asi uzstājās pret mēģinājumiem okupācijas varas atbalstā radīt Latvijā fiktīvas tautas pārstāvniecības (landtāgus), lai panāktu šīs zemes piesaistīšanu Vācijai.

DB Latvijas neatkarības rezolūciju G. Lēdebūrs nolāsīja Vācijas reichstāgā 1917. gada 1. decembrī,¹⁴¹ un to iespieda "Leipziger Volkszeitung" 30. decembrī. Par ģermānizācijas un aneksijas plāniem Latvijā (Baltijā), kas atklājās

¹³⁹ Ibid., 23. lpp.; H. Dopkewitsch, op. cit., 121. lpp.; S. Paegle, op. cit., 152. lpp.; K. Ozoliņš, op. cit., 60 ff (K. O. kļūdiņies, datējams šo DB rezolūciju ar 1918. gada oktobri. Tā pieņemta gadu iepriekš — 1917. g. U.G.)

¹⁴⁰ P. Kalniņš, op. cit., 24. lpp.; cf. B. Kalniņš, op. cit., 191. lpp. (B. K. raksta, ka minētais Iskorada lēmums un DB rezolūcija pieņemti 1917. g. sept. beigās, kamēr P. K. norāda, ka tas noticis "vai nu 1917. g. sept. pašās pēdējās vai oktobra pirmajās dienās").

¹⁴¹ *Verhandlungen des Reichstags*, XIII Legislatur, II Session, 128. Sitzung, Berlin 1917, 3976. lpp.

reichstāga debatēs un vācu, un antantes presē, rakstīja arī neitrālo valstu laikraksti.¹⁴²

Vācu okupācijas vara sāka vajāt DB darbiniekus: vairākus apcietināja un ievietoja koncentrācijas nometnēs. Taču bloka darbību sagraut neizdevās, un tam bija ievērojama nozīme Latvijas neatkarības proklamēšanas sagatavošanā, vai, runājot P. Kalniņa vārdiem — "*Tautas padome* (kas 1918. gada 18. novembrī pasludināja Latvijas neatkarību) *izauga no Demokratiskā Bloka*.¹⁴³

Taču DB nebija vienīgā politiskā organizācija, kas veica priekšdarbus Latvijas neatkarībai. Ļoti svarīga loma bija *Latviešu Pagaidu Nacionālajai Padomei (LPNP)*, kas nodibinājās 1917. gada novembra beigās Valkā. — Vispirms tomēr jāapskata politiskā attīstība un diskusijas par autonomijas jautājumu neokupētajā Latvijā daļā.

142 Skat. piem., zviedru laikr. *Social-Demokraten*, 12.11.17., 1. lp. ("*Uppseendeväckande avslöjanden från kronrådet i Berlin*"); idem, 11.12.17., 1. lp. ("*Protest mot de tyska erövringsplanerna*"); idem, 31.1.18., 1. lp. ("*De tyska rovpplanerna i öster, Uppseendeväckande avslöjanden av Haase*") u.c.

143 P. Kalniņš, op. cit., 30. lp. K. Ozoliņš, op. cit., 30. lp.

10. Politiskās cīņas saasināšanās un latviešu padomju vara Vidzemē

Rīgas zaudēšana daudzus LSD biedros radīja vilšanos un vienaldzību pret politisko darbu.¹⁴⁴ 12. armijas nekārtīgā atkāpšanās Rīgas frontē bija atstājusi pēdas arī latviešu strēlnieku pulkos (II strēlnieku brigāde bez tam bija stipri cietusi savajās kaujās pie Juglas). Simtiem strēlnieku bija pametuši savas vienības un nebija viegli tos apzināt un nogādāt atpakaļ pulkos.¹⁴⁵ *Strēlnieku komitejas bija lielā mērā dezorganizētas, un strēlnieku pulku sociāldemokrātiskā organizācija bija cietusi smagus zaudējumus.* Pirms Rīgas krišanas LSD rindās skaitījās ap 3000 strēlnieku, bet pēc atkāpšanās vairs tikai 1430.¹⁴⁶

Kerenska valdība izmantoja šīs latviešu sociāldemokrātu (lielinieku) grūtības un pārgāja uzbrukumā: septembra sākumā *aizliedza* izdot kā LSD organu *Ciņu*, tā Iskolastrela laikrakstu *Brīvo Strēlnieku*. Pēdējā vietā gan Iskolastrels jau 9. septembrī sāka izdot *Latvju Strēlnieku*, taču agrākā, plaši izplatītā strēlnieku laikraksta aizliegšana bija zināms *prestīža zaudējums*, un kreisās aprindas nebeidza pret to protestēt līdz pat oktobra revolūcijai, kad atkal atjaunoja *BrS*.¹⁴⁷

1917. gada septembrī LSD vienīgais oficiālais laikraksts Vidzemē bija *Laukstrādnieku Ciņa*, kas reizi nedēļā *iznāca Valmierā*; 12. oktobrī partija sāka turpat *divreiz nedēļā izdot Mūsu Ciņu*. Neveiksmes un zaudējumi tomēr nespēja nopietnāk satricināt LSD iekārtās pozīcijas latviešu strēlnieku pulkos un plašāka

144 F. Markus, *Vissteidzamākie soļi*, *LS*, 29.8.17. nr 2 (lielinieks F. M. rakstīja: "Strādnieku komitejas un padomes izmētātas tagad pa malu malām. Izjukusi visa organizācija, ir pārvilkta stripa pāri visiem līdz šim gūtiem panākumiem... Man ir stāstīts, ka daži biedri vairs neliekoties ne par ko zināt. Tā ir nodevība..."); U. Ģermanis — *J. Vācietis*, op. cit., 186. lp. (plkv. J. V. izsakās: "Tie, kuŗi nesen bija pārliecināti, ka vācu zaldāti nedos iespēju vācu ģenerāļiem iesākt uzbrukumu, tagad staigāja apkārt acis nolaiduši...").

145 *Iskolastrela protokols* 1917. g. 10. sept. (28.8.), *L.S.V.*, I : 2, 603. lp.; *BrS*, 24.8.17. nr 2 (109), 1. lp. (Iskolastrela uzaicinājums strēlniekiem); skat. arī *LS*, 1917, nr 4, 19, 28.

146 *LKP 1917*, dok. nr 204, 289. lp.; A. Feldmanis, *Latviešu strēlnieku pulku komūnistiskā Organizācijas Komiteja*, *L.S.V.* I : 2, 90. lp.; skat. arī strēlnieku pulku sociāldemokrātiskās Organizācijas Komitejas uzsaukumu, *LS*, 30.8.17. nr 3.

147 *LS*, 1917, nr 3, 4, 7, 8, 21, 22, 31. (*LS* sāka iznākt Cēsīs, bet septembra vidū tā redakcija pārcēlās uz Valku).

jos tautas slāņos, un šī partija drīz vien izvērtās par noteicēju politisku spēku visā neieņemtajā Vidzemes daļā. Tam bija vairāki iemesli.

Kā jau agrāk minēts, Vidzemes iedzīvotāju dzīves apstākļi pēc Rīgas krišanas pasliktinājās sakarā ar nedisciplinētās 12. armijas postījumiem un varmācībām, un militāro iestāžu biežajām pārtikas un lopbarības rekvizīcijām. Bez tam tur bija pavairojies bēgļu skaits. Apgādes grūtības, nekārtības un vispārējā nedrošība radīja nemiera pilnu gaisotni, kuŗa bija izdevīga radikāli revolūcionārai propagandai, vēl jo sevišķi, ja tā izmantoja latviešu tautas nacionālo neapmierinātību. Liela nozīme bija arī politisko notikumu attīstībai Krievijā.

1917. gada septembra otrajā nedēļā notika virspavēlnieka ģenerāļa Korņilova neveiklais un kļūmīgais mēģinājums pārņemt savās rokās visu civilo un militāro varu. Pēc sacelšanās sabrukuma Kerenska valdība pasludināja Krieviju 1917. gada 14 (1.) septembrī par Republiku.¹⁴⁸ Īstie ieguvēji šajā krīzē bija lielinieki, kuŗiem Kerenskis bija atļāvis apbruņot strādnieku "sarkano gvardi" Pēterpils aizsardzībai. "Korņilova afēra" stipri palīdzēja arī latviešu lieliniekiem pārvarēt to islaicīgo sajukuma un apmulsma periodu, kas bija iestājies pēc Rīgas zaudēšanas. Tiem bija iespējams no jauna aktivizēt revolūcionāro propagandu, it īpaši strēlnieku pulkos, aicinot uz modrību un cīņu pret kontrrevolūcijas draudiem.¹⁴⁹

Latviešu lielinieki savā aģitācijā nekavējoties sasaistīja Korņilova sacelšanos ar saviem agrākajiem apgalvojumiem par apzinātu Rīgas nodošanu vāciešiem,¹⁵⁰ lai tādā veidā atvairītu pārmetumus partijai par disciplīnas graušānu armijā un "brāļošanās" kļūmīgajām sekām Rīgas frontē. Tai pašā laikā viņi asi vērsās pret Pagaidu valdību, aģitējot par revolūcijas turpināšanu un varas pārņemšanu "patiesi revolūcionārās demokrātijas rokās".¹⁵¹

LSD guva lielus panākumus Vidzemes Zemes Padomes un Vidzemes apriņķu padomju vēlēšanās, kas notika 1917. gada septembrī. Raksturīgi, ka par LSD nodoto balsu skaits sevišķi pieauga pēc "Korņilova afēras". Vidzemes Zemes Padomē LSD ieguva 60% un apriņķu padomēs (septembra beigās) vairāk nekā 70% no visiem mandātiem. Nākošā stiprākā partija Vidzemes Zemes Padomē bija LZS, kas dabūja 33% no mandātiem.¹⁵²

21. (8.) septembrī Kijevā sanāca Krievijas tautu kongress, ko bija ierosinājuši ukraiņu "Rada" (Ukraiņu Centrālā Padome). Tanī piedalījās arī Vidzemes Zemes Padomes pārstāvji — Z. Meierovics no LZS un K. Seržants no LSD (arī abas pārējās latviešu Zemes Padomes sūtīja savus pārstāvjus). Kongresā tika asi kritizēta Pagaidu valdības nostāja nacionālajā jautājumā (latviešu vārdā runāja Z.

148 LS, 5.9.17. nr 8.

149 Skat. LS, 30.8.17. nr 3 (Iskolastreļa uzsaukums sakarā ar Korņilova sacelšanos).

150 LKP 1917, dok. nr 199, 284. - 285. lp. (norādījumi LSD biedriem Ziemeļvidzemē par aģitāciju un propagandu); skat. arī LS, 30.8.17. nr 3 ("Nodevēji").

151 Pilāts (J. Krūmiņš), Rotaļšanās ar uguni, LS, 31.8.17. nr 4; skat arī Iskolastreļa telegrammu VCIK (Viskrievijas Padomju Kongresa Centrālajai Izpildu Komitejai), LS, 6.9.17. nr 9

152 J. Kaimiņš, op. cit., 291. lp.; K. Ozoliņš, op. cit., 30. lp.

Meierovics), un pieņemta rezolūcija, ka *Krievija pārveidojama par federatīvu republiku. Ipašu rezolūciju kongress pieņēma par Latvijas jautājumu*, prasot, lai Pagaidu valdība nekavējoties izdod sevišķu dekrētu par visu latviešu novadu apvienošanu autonomā, demokrātiskā Latvijā, kas ietilptu Krievijas federatīvi demokrātiskajā republikā.¹⁵³

Lai gan Pagaidu valdības stāvoklis bija kļuvis ārkārtīgi kritisks, tā stūrgalvīgi atteicās mainīt savu nacionālo politiku. Par to lieku reizi dabūja pārliecināties Vidzemes Zemes Padomes un citu latviešu organizāciju pārstāvji, kas 2. oktobrī ieradās apspriedē pie Kerenska, lai panāktu vairāku saimniecisku, administratīvu un politisku jautājumu nokārtošanu. Latviešu delegācijā ietilpa kā lielinieki, tā pilsoņi, un tie kopīgi iestājās par savas tautas interesēm.

Delegācijas vārdā runāja lielinieks O. Kārklis, prasot aizsargāt iedzīvotājus pret krievu kaņaspēka varmācībām Vidzemē, pārtraukt labības rekvizīcijas un izbeigt bēgļu izsūtīšanu uz Krieviju spaidu kārtā. Kerenskis atbildēja izvairīgi un nedeva nekādus noteiktus solījumus.

Pēc tam latviešu delegāti prasīja atrisināt Latvijas autonomijas jautājumu, uzsverot, ka Latgale jāapvieno ar pārējo Latviju. Viņi aizrādīja, ka šai lietā nav vairs vietas teorētiskiem spriedelējumiem un ka "Pagaidu valdībai Latvijas autonomiju tomēr vajadzēs apstiprināt". Atbildes vietā Kerenskis smagi nopūtās un sāka runāt par to, ka latviešu strēlnieki un viņu laikraksts "*Brīvais Strēlnieks*" esot saskaldījuši un dezorganizējuši (12.) armiju. Pret to asi protestēja R. Kārklis, norādot, ka tieši revolūcionārie latviešu strēlnieku pulki izrādījuši vāciešiem sivāko pretestību arī pēdējās kaujās Rīgas frontē. Šai apspriedei nebija nekādu pozitīvu rezultātu.¹⁵⁴ Bija skaidrs, ka latviešiem no Kerenska režīma arī turpmāk nekas labs nav gaidāms.

Jāpiezīmē, ka tikpat negatīvi Pagaidu valdība izturējās pret latviešu militāro aprindu lūgumu atļaut izveidot latviešu strēlnieku korpusu, par ko sevišķi enerģiski cīnījās 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka komandieris pulkvedis Jukums Vācietis (vēlāk Sarkanās armijas pirmais virspavēlnieks).¹⁵⁵ Tikai tad, kad lielinieki jau pilnīgi atklāti gatavojās apvērsumam, Kerenskis novembra

153 J. Bankavs, Tautu kongress, DzA, 16.9.17. nr 72, 2. lp.; LS, 1917, nr 10, 16, 21 (kongresa rezolūcija Latvijas jautājumā), 23, 24; Laika Vēstis, 1917, nr 6 - 9 (Z. Meierovica runa tautu kongresā Kijevā); skat. arī J. Ligotnis (Ligotņu Jēkabs), op. cit., 38. - 39. lp.

154 Skat. O. Kārklīša ziņojums par sarunām ar Kerenski, LS, 23.9.17. nr 24; skat arī Lidums, 23.9.17. nr 219, 1. - 2. lp.; cf J. Seskis, *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē, Atmiņas un apcerējumi 1914. - 1921.*, Rīgā 1938 (2. izd. Lincoln 1961), 66. - 67. lp.; — Kerenskis vēlāk emigrācijā centās attēlot savu nacionālo politiku daudz gaišākās krāsās, nekā tā īstenībā bija. Skat. viņa darbu *The Catastrophe. Kerensky's Own Story of the Russian Revolution*, New York — London 1927, 124. lp.

155 Iskolastrela protokols 1917. g. 12. okt.(29.9.), L.S.V., I: 2, 617. - 618. lp.; U. Ģermanis — J. Vācietis, op. cit., 193. lp.

sākumā šajā jautājumā *pēkšņi piekāpās*.¹⁵⁶ Tad bija jau daudz par vēlu, lai tāda atļauja kaut kā ietekmētu latviešu strēlniekus.

Neatrisinātais *autonomijas jautājums* bija centrālajā vietā latviešu politiskajās debatēs 1917. gada rudenī. Par to dzīvi diskutēja laikrakstos¹⁵⁷ un Vidzemes Zemes Padomē, kur sevišķa *Autonomijas komisija (nodaļa)* strādāja gar *detalizētu autonomijas projektu*.¹⁵⁸ *Iskolastrels pieņēma vairākas rezolūcijas* par Latvijas pašnoteikšanās tiesībām un "*par nacionālā principa ievērošanu armijā*".¹⁵⁹

Par Latvijas nacionālajām interesēm sevišķi iestājās *LKNS* (skat. 7. nod.), kas, sākot ar 27. (14.) septembri, Cēsis (vēlāk Valkā) izdeva laikrakstu *Laika Vēstis*. Tā līdzstrādnieku vidū bija vairāki jaunāki virsnieki un rakstnieki, daži nacionāldemokrāti, un kā viens no tā galvenajiem ievadniekiem darbojās žurnālists A. Kroders, kas līdz 1915. gadam bija piederējis LSD kreisajam spārnam.¹⁶⁰

Laika Vēstis it īpaši centās apkarot lielinieku ietekmi latviešu strēlnieku pulkos, tādēļ pret tām asi nostājās *Iskolastrels* un tā laikraksts "*Latvju Strēlnieks*".¹⁶¹ Lieliniekiem arī izdevās stipri traucēt *LKNS* organa izplatīšanu strēlnieku vidū.

156 *LS*, 24.10.17. nr 94 ("*Latviešu korpusi*"); *Lidums*, 27.10.17. nr 245, 1. lp. ("*Par latviešu korpusa nodibināšanu*"); *Hufvudstadsbladet* (Helsinki), 9.11.17 nr 268 ("*Letterna fä egen armékår*"); cf J. Kaimiņš, op. cit., 323. - 324. lp.

157 —rb/J. Sudrabkalns/, *Domas par dzimteni*, *LS*, 15.9.17. nr 17; tdr./T. Draudiņš/, *Latvijas jautājums*, *LS*, 21.9.17. nr 22 un 22.9.17. nr 23; "*Latvijas autonomija un miera problēma*", *LS*, 10.10.17. nr 38; *Lidums*, 20.9.17. nr 216, 1. lp. ("*Krievu šovinisms*") un 13.10.17. nr 236, 1. lp. ("*Mūsu sociāldemokrāti un Latvijas autonomija*"); *Laika Vēstis*, 13.10.17 nr 13, 2. lp. (J. Akurāters, *Latvijas kareivji*) un 16.10.17. nr 14, 1. lp. (R. Lazdiņš, *Mūsu sociāldemokrāti un Latvijas jautājums*) u.c.

158 *LS*, 4.9.17. nr 7 (par Pagaidu valdības negatīvo nostāju autonomijas jautājumā), 5.9.17. nr 8 (latviešu valodu pasludina par darišanu valodu Vidzemes pašvaldības organos), 7.9.17. nr 10 (par Autonomijas komisiju), 11.10.17. nr 39 (par autonomijas projektu un valdības negatīvo nostāju pret Latviju), 15.10.17. nr 43 (O. Kārklis deklarē lielinieku viedokli autonomijas jautājumā), 20.10.17. nr 46 ("*Latvijas autonomijas pamatprincipi*").

159 *Iskolastrela protokols* (izraksts) 1917. g. 18.(5.) un 25. (12.) sept., *L.S.V. I* : 2, 613. un 615. lp.

160 *Laika Vēstis* iznāca trīs reizes nedēļā Cēsis, bet novembra sākumā pārcēlās uz Valku un pārvērtās par dienas laikrakstu. Lielinieki to vajāja, un laikraksts 21.(8.) decembrī pārdēvējās par *Laika Domām*, bet 29.(16.) decembrī — par *Laika Balsi*. Lielinieki galīgi apturēja šo laikrakstu 1918. g. janvāra sākumā. *Laika Vēstis* darbojās (nacionāldemokrāti apzīmēti ar "n.d."): rakstnieki — J. Akurāters (n.d.), J. Grīns, E. Ramats (Lejgalietis), K. Skalbe (n.d.), E. Virza; virsnieki — A. Kociņš, A. Plensners (rakstn.), S. Staprāns (n.d.), F. Vitoliņš (n.d.); publicisti — A. Kroders, R. Lazdiņš (n.d.), J. Porietis u.c.

161 Skat. *L.S.*, 1917. nr 20, 29, 40, 43, 45, 50, 53; tāpat arī *BrS*, 31.10.17. nr 5(112) u.c.

Tā kā "*Laika Vēstis*" bija manāma nacionāldemokratu ietekme, tad nacionālajā ideoloģijā tās tuvojās tam viedoklim, ko jau 1917. gada vasarā puda "*Dzintenes Atbalss*" (skat. 8. nod.), kaut arī neizteica to tik radikālā un noteiktā veidā.

"*Laika Vēstis*" tieši neatbalstīja nevienu politisku partiju un visai vēsi izturējās pret LZS, kas bija stiprākā latviešu pilsoniskā partija. Kad tuvojās Krievijas Satversmes Sapulces vēlēšanas, redaktors A. Kroders aicināja vēlētājus balsot par latviešu maziniekiem, tāpēc ka tie esot federālisti.¹⁶² Interesanti joprojām ir šis avīzes raksti, kuŗos mēģināts izskaidrot latviešu strēlnieku "lieliniecismu" un dogmatiskā marksisma ideju izplatīšanos Latvijā.¹⁶³

Aktīvākie pilsoņu politiskie darbinieki nedomāja, ka latviešu lielinieku nenoliedzamie panākumi Vidzemē un strēlnieku pulkos nozīmēja kreiso ekstrēmistu galīgu politisku uzvaru, kaut arī stāvoklis 1917. gada rudenī labai daļai pilsoņu likās visai bezcerīgs. Optimisti norādīja, ka kara postījumi, ļaunie saimnieciskie un politiskie apstākļi bija pēdējā laikā radijuši auglīgu zemi galēji kreisā spāna propagandai. Tāpēc pilsoņiem kopā ar mērenajiem sociālistiem vajagot strādāt un plānot nākotnei — tiem pirmām kārtām jāizveido centrāls orgāns politiskajai darbībai un jākāpina aktivitāte nacionālo mērķu sasniegšanai.¹⁶⁴ Lielinieki taču lielā mērā bija guvuši savas uzvaras ar centīgu un neatlaidīgu politisku darbu, kamēr pilsoņi bija izturējišies pārāk pasīvi. Pēc latviešu bēgļu Centrālkomitejas un vairāku pilsonisko politiku iniciātivu 14. (1.) oktobrī sasauca dažādu politisku, saimniecisku un sabiedrisku organizāciju apspriedi Pēterpilī, lai vienotos par Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes (LPNP) dibināšanu.¹⁶⁵ Apspriedē, kuŗā piedalījās arī mazinieku pārstāvji (lielinieki atteicās ierasties), tika izteiktas domas, ka "tiklab latviešu demokratijai, kā arī sociālistiskām aprindām jāatrod kopēji ceļi" un nolēma nodibināt organizācijas komiteju, kas rūpētos par LPNP dibināšanas sapulces sasaukšanu. Dažas nedēļas vēlāk iniciatori vienojās, ka tā

162 A. Kroders, *Par ko balsot Satversmes Sapulces vēlēšanās*, *Laika Vēstis*, 3.11.17. nr 25, 1. - 2. lp.

163 Šos jautājumus apskata šādi raksti *Laika Vēstis*: A. Kroders, *Latvju Strēlnieki* (17.9.17. nr 2, 1. - 3. lp.); idem, *Kurp eji Latvija?* (22.9.17. nr 4, 1. - 2. lp.); idem, *Kurp mēs ejam?* (20.10.17. nr 16, 1. - 2. lp.); J. Akurāters, *Latvijas kareivji* (13.10.17. nr 13, 1. - 2. lp.); idem, *Latvju strēlnieku mērķi* (2.11.17. nr 24, 1. - 2. lp.); Gr., *Strēlnieki — lielinieki* (9.11.17. nr 30, 1. - 2. lp.); no līdzīga viedokļa šos pašus jautājumus apskata arī vairāki DzA raksti: J. Velme, *Kāda latviešu strēlnieka vēstule* (14.6.17. nr 45, 2. - 3. lp.); E. Blanks, *Par nacionālu audzināšanu* (2.8.17. nr 59, 2. lp.); N., *Rīgas krišana un apstākļi Latvijā* (16.9.17. nr 72, 3. - 4. lp.); J. Bankavs, *Latviešu strēlnieki* (6.12.17. nr 87, 1. - 2. lp.); E. Alksnītis, *Latviešu strēlnieki un lieliniecisms* (16.12.17. nr 90, 2. lp.).

164 DzA, 16.9.17. nr 72, 2. lp. un 11.10.17. nr 79, 4. lp.; *Laika Vēstis*, 24.9.17. nr 5, 2. lp.; cf LS, 28.9.17. nr 28 (pilsoņu centienus dibināt centrālu latviešu politisku orgānu Iskolastrels apzīmē par mēģinājumu viltot patieso tautas gribu).

165 J. Līgotnis, op. cit., 44 ff.

sasaucama Valmierā 1917. gada 11. novembrī (29.10.).¹⁶⁶ Ši sapulce tomēr bija jāatliek, jo 7. novembrī notika lielinieku apvērsums.

Tuvojoties vispārīgai politiskai krīzei, saasinājās arī attiecības Vidzemes Zemes Padomē. Debatēs par Latvijas autonomiju *Ō. Kārklīšs* 23. (10.) oktobrī paskaidroja LSD viedokli:

"...Mēs Latvijas Sociāldemokratijas internacionālisti-lielinieki, mēs neesam šaura nacionāla partija, mēs arī necināties par nacionālu autonomiju — mēs prasām un aizstāvam *teritoriālu autonomiju*. Mēs neesam nacionālisti, bet internacionālisti. *Ne latviešu nacionālpadomi, kā to uzsvēra maziņieki no Pēterpils* apspriedes, bet *Latvijas nacionālpadomi mēs varam sasaukt*. Nedomāju, ka mēs aizstāvēsim *tikai latviešus kā tādus, mēs aizstāvēsim visu apspiesto šķiru* intereses, vai tie būs latvieši, krievi, ebreji, vai pat samojedi."¹⁶⁷

Tai pašā dienā pēc sēdes pārtraukuma *pilsoņu frakcijas (13 LZS deputāti, viens nacionāldemokrāts un viens "neatkarīgais")* pārstāvis nolasīja šīs frakcijas pieņemto rezolūciju, ka visi pilsoņu deputāti *noliek neesam pilnvaras un atsakās no turpmākas sadarbības ar lieliniekiem* Vidzemes Zemes Padomē. Rezolūcija protestēts pret lielinieku *pretautisko rīcību*, kritizēta viņu nevēlēšanās sadarboties ar citu latviešu partiju pārstāvjiem un norādīts, ka *"pārsvaru tie ieguvuši, pateicoties ārkārtējiem kara apstākļiem frontes tuvumā"* (turpmākā vēsturiskā attīstība pierādīja, ka šajā apgalvojumā bija krietna daļa patiesības. U.G.).¹⁶⁸

*LSD atbildēja 28. (15.) oktobrī ar uzsaukumu Vidzemes Zemes Padomes vēlētajiem, kas beidzās ar vārdiem: "... nost ar tautiskiem šeptniekiem un pašvaldības renegātiem un kapračiem!... Lai dzīvo demokrātiskā Zemes Padome! Lai dzīvo tautu pašnoteikšanās! Lai dzīvo Latvijas Sociāldemokratija!"*¹⁶⁹

166 *Ibid.*, 58. lp.; par to ziņoja arī Somijas zviedru laikraksts Hufvudstadsbladet, 9.11.17. nr 262 ("Letterna bilda ett nationalråd"); nacionāldemokrāts S. Staprāns starplaiķā ierosināja Nacionālo Padomi sasaukt neitrālajā *Stokholmā* (*Laika Vēstis*, 27.10.17. nr 19, 2. lp.), taču šis priekšlikums palika bez plašākas atbalss.

167 "Ap autonomijas jautājumu, Sociāldemokrātiskās frakcijas locekļa *O. Kārklīša* runa Vidzemes Zemes Padomes 23.(10.) oktobra sēdē", *LS*, 15.10.17. nr 43; pilsoniskā presē — *Lidumā* (11.10.17. nr 234, 2. lp.) un *Laika Vēstis* red. A. Kroders šo *O. Kārklīša* runu atreferēja citādā veidā, un šajā versijā pēdējais citētais teikums skan: "... mēs aizstāvēsim *tikai savas šķiras intereses, lai te dzīvotu latvieši, krievi, ebreji vai samojedi*." Skat. A. Kroders, *Konflikts Vidzemes Zemes Padomē, Laika Vēstis*, 13.10.17. nr 13, 1. lp. — Lielinieki pret tādu atreferējumu protestēja un norādīja, ka "*A. Kroders vilto O. Kārklīša izteicienus un tad tos komentē*". Skat. *Int., Negodīgs paņēmiens, LS*, 17.10.17. nr 44 (A. Kroders šo apvainojumu arī nemēģināja atspēkot). Vēstures literatūrā tomēr *nekritiski* ir pārņemta *pilsonisko laikrakstu versija*. Skat. J. Ligoņnis, *op. cit.*, 54. lp.; tāpat H. Dopkewitsch, *op. cit.*, 79. lp.; tāpat *Latvju Enciklopēdija, I, Stockholmā 1950/51, 309. lp.*

168 "Koalicijas ideja Latvijā — sabrukusi", *Lidums*, 12.10.17. nr 235, 1. lp., cf *LS*, 14.10.17. nr 42; skat. arī J. Ligoņnis, *op. cit.*, 55. - 56. lp.

169 *LS*, 15.10.17. nr 43.

Nākošā dienā (29. okt.) sanāca LSD ārkārtējā partijas konference Valkā, lai apspriestu "aktuālo politisko situāciju". Konferencē telpas apsargāja latviešu strēlnieki. Šajā laikā lielinieki Pēterpilī jau bija sākuši gatavoties bruņotam apvērsumam un nodibinājuši *Kaŗa Revolūcionāro Komiteju (KRK) Trocka vadībā*. Šai sakarā milzīga nozīme bija Ziemeļu frontes kaŗaspēkam (it īpaši lielajai 12. armijai), kas atradās vistuvāk galvaspilsētai. Pēc Ļeņina norādījuma Pēterpils KRK loceklis *Antonovs-Ovsejenko* (Antonov-Ovseenko) ieradās LSD konferencē Valkā, lai saskaņotu sacelšanos Pēterpilī ar revolūcionāru darbību Ziemeļu frontē. Latviešu lieliniekiem ar latviešu strēlnieku pulku palīdzību bija jāieņem svarīgākie dzelzceļa mezgli, jāaizkavē valdībai uzticīga kaŗaspēka sūtīšana uz galvaspilsētu un pēc tam jānosūta dažas strēlnieku vienības palīgā krievu lieliniekiem.

Antonovs-Ovsejenko bija ļoti apmierināts ar apspriedes rezultātiem, t.i., ar latviešu lielinieku plānu varas sagrābšanai 12. armijas darbības rajonā un ar *LSD ārkārtējās konferences pieņemto revolūcionāro rezolūciju*, kurā cita starpā teikts: "...iestājas pēdējo izšķirēju ciņu moments, kuŗam jāizšķir ne tikai Krievijas, bet arī visas pasaules revolūcijas likteņi... Ejot šinīs ciņās Latvijas proletāriāta pienākums ir ... visiem spēkiem un līdzekļiem atbalstīt revolūcionāro centru (Pēterpils, Maskava u.c.) proletāriāta ciņu par valsts varas pārņemšanu Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomju rokās."¹⁷⁰ Šī konference bez tam pieņēma prasību *istenot Latvijas pašnoteikšanās tiesības*.¹⁷¹

2. novembrī (20.10.) Cēsis sanāca *Iskolastreļa paplašināts plēnums* (t.s. latviešu strēlnieku pulku *Mazā padome*), kurā piedalījās arī delegāti no strēlnieku pulkiem, brigāžu stābiem un brigāžu komitejām. Arī tur tika pieņemta *lielinieciska rezolūcija* par varas pārņemšanu padomju rokās, bet reizē par jaunu uzsvērtā latviešu strēlnieku agrākā prasība, ka *Latvijai jābūt nedalītai, un tai jānodod visnoteiktākās pašnolemšanās tiesības*.¹⁷²

Tas rāda, cik cieši strēlnieku revolūcionārā dedzība bija savienota ar centieniem pēc nacionālas brīvības, kas deva viņu lielinieciskajai darbībai tik nepārprotami nacionālu iekrāsojumu.

Feodālisma paliekas Latvijā un ar tām saistītās sociālās un saimnieciskās ne taisnības, *politiskā un nacionālā apspiestība* un kaŗa postījumi bija tur radījuši visizdevīgākos priekšnoteikumus nacionālam un sociālam nemieram. Ar lielu veiklību lielinieki spēlēja uz šīm abām stīgām, un daudziem šķita, ka tie ir vienī-

170 LS, 18.10.17. nr 45 (LSD ārkārtējās konferences "rezolūcija par tagadējo momentu"); skat. arī V. Antonovs-Ovsejenko, *Revolūcijas dienas*, Rīgā 1957, 175. - 177. lp. un K. Gailis, *Revolūcionārā komiteja Latvijā, L.S.V.*, 1:2, 385. - 386. lp.; cf J. v. Hehn, *op. cit.*, 127. lp.

171 LKP 1917, dok. nr 251, 345. lp.

172 LS, 24.10.17. nr 49 un 29.10.17. nr 54; LKP 1917, dok. nr 256, 348. - 350. lp.

gie īstie nelokāmie cīnītāji par sociālu taisnību un nacionālu brīvību.¹⁷³

Oktobra revolūcijas norises attēlojums Vidzemē un *Ziemeļu frontē* neietilpst šī apcerējuma uzdevumos. Tomēr ir jāatzīmē, ka latviešu lieliniekiem, izmantojot savu ietekmi Iskolastrelā un latviešu strēlnieku pulkos, izdevās pilnā mērā *īstenot* savus revolucionāros plānus un *LSD ārkārtējās konferences lēmumus*.

Vēsturiskā materiāla analīze ļauj izdarīt šādus secinājumus:

1) *revolucionārā kustība Ziemeļu frontē* balstījās galvenokārt uz latviešu strēlnieku pulkiem, 2) krievu ģenerāļiem nebija nekādu iespēju apspiest latviešu sacelšanos pret Kerenska valdību, jo krievu kaņaspēka daļas atradās sairuma stāvoklī, 3) *latviešu strēlnieku pulku militārā darbība izjauc visus mēģinājumus nosūtīt Kerenska atbalstam kaņaspēka vienības no Ziemeļu frontes*.¹⁷⁴

Raksturīgi, ka 12. armijas komandieris ģen. Juzefovičs apvērsuma laikā ziņoja Ziemeļu frontes stābam: "Latviešu strēlnieku lielinieckā darbība ir *saiستا ar latviešu vispārējo nacionālo kustību* (mans kursiv. U.G.), kas ienīst mūsu armiju..."¹⁷⁵ Revolūcijas dienās lielinieku publicisti arī vairākkārt stipri akcentēja latviešu nacionāli politiskos mērķus un solīja to īstenošanu revolūcijas attīstības gaitā.¹⁷⁶ Nekavējoties tika *atjaunots arī LSD oficiālais laikraksts "Cīņa"*, un

173 Cik grūti latviešu nacionāli demokrātiskajām aprindām bija konkurēt ar lieliniekiem, kas nāca klajā ar ārkārtīgi radikālām rezolūcijām nacionālajā jautājumā, redzams no tā laika diskusijām presē. Skat. ievadrakstu *Laika Vēstis*, 17.9.17. nr 2, 1. - 3. lp.; skat arī Lidums, 28.10.17. nr 246, 2. lp. u.c.; no otras puses nacionāldemokrāts L. Laicēns izteica domas, ka būtu jāapsver iespēja sadarboties ar latviešu lieliniekiem ("visrevolucionārāko latviešu partiju"), jo tas varētu "veicināt nacionālo revolūciju un vest Latviju uz suverenitāti". Skat. "Par taktiku", *DzA*, 5.8.17. nr 60, 3. lp.; līdzīgas domas izsaka arī nacionāldemokrāts V. Beķeris savā grāmatā *"Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanās laikmetu"* (Rīgā 1925, 17.- 18. un 39. lp.). Viņš raksta: "Latvju tauta neapzinīgi caur sociāldemokrātiem tiecās sagraut 'lielkungu sistēmu', lai caur to tiktu Latvijā tieši pie 'sava zemes stūrīša' un pie politiskas pašnoteikšanās ... man reizēm radās šaubas (domas), vai tikai te tomēr neslēpjas kādi tautai tāli instinktivi mērķi, ko tauta caur lieliniekiem cenšas sasniegt."

174 "*Oktjabr' na fronte*", Krasnyj Archiv, Moskva-Leningrad 1927, nr 23, 149. - 194. lp. un nr 24, 71. - 89. lp. (ff); *Oktjabr'skaja revolucija v Latvii, Dokumenty i materialy*, Rīga 1957, 248. - 272. lp.; cf W.S. Woytinsky, *Stormy Passage*, New York 1961, 372. lp. un J. Reed, *Ten Days that Shook the World*, New York 1919, 350. lp.; latviešu strēlnieku revolucionārā darbība apvērsuma laikā atbalsojās arī zviedru presē. Skat. *Social-Demokraten*, 17.11.17., 1. lp. ("Kerenskij är slagen genom att en lettisk styrka på 30.000 man kommit bolsjeviki till hjälp...") un *Politiken* (zviedru kreiso soc. laikr.), 15.11.17., 1. lp. ("... för att avskära Kerenskis reträttväg ha sants lettiska skyttar och delar av norra frontens armé, vilka falla Kerenskis trupper i ryggen..."); jo plaši šie notikumi aprakstīti tā laika latviešu presē — laikraksts *LS, BrS, Laika Vēstis, Lidums, DzA* u.c.

175 "*Oktjabr' na fronte*", Krasnyj Archiv, nr 24, 89. lp.

176 P. Viksne, *Latvija, LS*, 29.10.17. nr 54 ("...Latvijas revolucionāri — lielinieki... arī pēc kara šie ļaudis stāvēs pirmās rindās pie Latvijas pārradišanas, viņu sirdis pukstēs priekš

"Latvju Strēlnieka" vietā, sākot ar 13. novembri (31.10.), atkal iznāca "Brīvās Strēlnieks".

Leņins jau pirmskaŗa laikā bija izpratis nacionālā jautājuma lielo nozīmi revolūcionārajā cīņā, un 15.(2.) novembri Tautas Komisāru Padome publicēja dekrētu par "Krievijas tautu tiesībām", kas deva visām nekrievu tautām "brīvas pašnoteikšanās tiesības, ieskaitot *tiesības atdalīties no Krievijas* un nodibināt neatkarīgas valstis".¹⁷⁷ Nav šaubu, ka šis dekrēts vēl vairāk nostiprināja nekrievu revolūcionāru lieliniecisko pārliecību un lojālītāti pret padomju varu.

Latviešu lielinieku nozīme valsts apvērsumā bija ievērojama ne tikai Ziemeļu frontē vien, bet arī daudzos Krievijas rūpniecības centros, kur atradās evakuētie latviešu strādnieki un LSD grupas. No latviešu lielinieku vidus tagad nāca daudzi vadītāji padomju darbinieki, un LSD lideris P. Stučka novembra beigās kļuva *tieslietu tautas komisārs* Leņina valdībā.¹⁷⁸ Par 12. armijas komandieri tika iecelts strēlnieku pulkvedis J. Vācietis, kas pēc tam ātri avansēja arvien augstākos militāros postenēs;¹⁷⁹ latviešu strēlnieku pulku komisārs S. Nachimsons kļuva 12. armijas izpildu komitejas (Iskosola) priekšsēdis.¹⁸⁰

Jaunajai padomju varai Pēterpili bija arī turpmāk vajadzīga latviešu lielinieku palīdzība, jo to ietekmē atradās disciplinētie un cīņās rūditie latviešu strēlnieku pulki ("revolūcijas avangards"), kamēr krievu lieliniekiem tai laikā nebija tādu bruņotu spēku, kas kaut aptuveni varētu mēroties ar šīm latviešu vienībām. *Jau 14. (1.) novembri Leņins pieprasīja nosūtīt vienu latviešu strēlnieku pulku Pēterpils aizsardzībai.*¹⁸¹ Tā iesākās latviešu nacionālā kaŗaspēka pakāpeniska iesaistīšana Krievijas pilsoņu kaŗā (pēc revolūcijas daudz virsnieku un daļa kareivju

Brīvās Latvijas..."); idem, Latvija, BrS, 4.11.17. nr 9 (116), pielik., 1 - 2. lp. ("LSD nevienam neatdos un necenšas atdot Latviju krievu tautai. Uz to jau labi norāda mūsu pašvaldības iestāžu darbība... Sociāldemokrātijā pakāpeniski, nodrošinot vienu revolūcijas ieguvumu pēc otra, nonāks pie Brīvās Latvijas..."); skat. arī BrS, 7.11.17. nr 11 (118), 2. lp. ("Mēs prasām pašnolemšanas principu izpildīšanu attiecībā uz visām Krievijas tautām un tai starpā arī uz latviešiem un Latviju. Neviena no līdzšinējām valdības koalīcijām to nespēja un arī *negribēja* veikt. Vienīgi revolūcionārā sociāldemokrātijā un tagadējā Padomju valdība noteikti nospraudušas ceļa gaitu tautu pašnolemšanās jautājumā... *Tādēļ atbalstait visi jauno Padomju Valdību!*").

¹⁷⁷ *Dekreti sovetsoj vlasti*, I, Moskva 1957, dok. nr 29, 39 - 41. lp.; Brs, 7.11.17. nr 11 (118), 1. lp.

¹⁷⁸ BrS, 19.11.17. nr 22 (129), 3. lp. un 29.11.17. nr 30 (137), 1. - 2. lp. (P. Stučkas tiesu reforma Krievijā).

¹⁷⁹ U. Ģērmanis — J. Vācietis, op. cit., 215. lp.

¹⁸⁰ J. Kaimiņš, op. cit., 334. - 335. lp.

¹⁸¹ *Kommunističeskaja partija Latvii v Oktjabr' skoj revoljucii 1917*, Dokumenty i materialy, Riga 1963, dok. nr 346, 508. - 509. lp.

atstāja strēlnieku pulkus).

Latviešu lielinieki jutās pilnīgi noteicēji neieņemtajā Latvijas daļā. Tie steidzīgi noorganizēja un sasauca 21. - 22. (8. - 9.) novembrī uz sēdi Valkā *Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomi*, kas ievēlēja savu izpildu komiteju, t.s. *Iskolatu*.¹⁸² Tas sāka rīkoties kā augstākais izpildu varas orgāns Vidzemē un centās arī panākt *Latgales apvienošanu* ar pārējiem latviešu novadiem.¹⁸³

Par Iskolata prezidija priekšsēdi ar visām balsīm ievēlēja vienu no LSD redzamākajiem teorētiķiem — *Frici Roziņu-Āzi*,¹⁸⁴ kas tikko kā bija atgriezies no trimdas ASV. Viņš vēroja notikumu attīstību ar zināmu skepsi un minētajā padomes sēdē izteicās: "*Bēda tikai tā, ka Krievijā sovjetu valdība jābūvējot no augšas, un (tā) nevarot tikt būvēta no apakšas kā latviešu rīcības komitejas 1905. gadā.*"¹⁸⁵

Iskolats apmetās Valkā un sāka pakāpeniski pārņemt Vidzemes Zemes Padomes (tā daļēji darbojās vēl līdz 1917. g. beigām) uzdevumus savās rokās. Gāztās Pagaidu valdības pārvaldes orgānus (komisāriātus) Vidzemē likvidēja, *muižas zemes konfiscēja* un izdeva rīkojumu par *sarkanās gvardijas organizēšanu*.¹⁸⁶ Visās Latvijas oficiālajās iestādēs par darišanu valodu noteica *latviešu valodu*,¹⁸⁷ pārveidoja arī skolu programmas, ierādot tur plašu vietu latviešu valodas un Latvijas vēstures mācīšanai.¹⁸⁸

Iskolats nolēma sasaukt decembra beigās Valmierā Latvijas Strādnieku, Ka-

182 Pirmo Iskolatu ievēlēja Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padome, kas sanāca uz sēdi Rīgā, 1917. gada 11. un 12. augustā (tajā bija diezgan stipra maziņu ietekme). Nekādas lielākas nozīmes šim Iskolatam nebija, jo 1917. gada 3. septembrī Rīgu ieņēma vācu karaspēks. Daļa Iskolata locekļu palika Rīgā, daļa devās uz Vidzemi un Krieviju. 1917. gada novembrī Vidzemē atjaunotais Iskolats bija pilnīgi lieliniecisks. Skat. *LKP 1917*, dok. nr. 148 un 149, 226. - 229. lp.; skat. arī BrS, 14.12.17. nr 43 (150), 1. lp. (par Iskolata likteni līdz oktobra revolūcijai).

183 BrS, 12.11.17. nr 16 (123), 1. lp. un 14.11.17. nr 17 (124), 2. - 3. lp.; *LKP 1917*, dok. nr. 296 un 297, 393. - 395. lp.

184 BrS, 14.11.17. nr 17 (124), 3. lp.

185 BrS, 12.11.17. nr 16 (123), 1. lp.; LSD XV konferencē, kas sanāca 1917. g. 27. (14) decembrī Valmierā, F. Roziņš-Āzis brīdināja: "Arī Padomju valdībai nevajaga viscauri un vienmēr zvērēt, bet mēs sekosim viņai tik tālu, kamēr viņa izpildīs darba tautas gribu." Skat. BrS, 13.1.18. nr 8 (171), 2. lp.

186 BrS, 18.11.17. nr 21 (128), 2. lp.; skat arī *Latvijas PSR vēsture, III*, Rīgā 1959, 73. lp.

187 "*Dekrēts par darišanu valodu Latvijas oficiālajās iestādēs*", BrS, 11.1.18. nr 6 (169), 3. lp.

188 BrS, 14.1.18. nr 9 (172), 3. lp.

reivju un Bezzemnieku Kongresu, nosakot, kā izraugāmi šis sanāksmes delegāti.¹⁸⁹ "Brīvā Strēlnieka" 27. (14.) decembra ievadrakstā par gaidāmo kongresu paskaidrots:

"Kongresā Latvijas iedzīvotāju vairākums, Latvijas darba ļaudis — strādnieki un bezzemnieki — lems par Latvijas nākošo iekārtu, un viņu lēmums būs likums visai Latvijai... Latvijas darba ļaužu kongress bus grandiozs — pirmais pēc plašuma un autoritātes — *Latvijas darba parlaments... (arī Latgales)*... tautas absolūtais vairākums būs likumdevējs Latvijai, protams, saskaņā ar visas Krievijas demokrātiju..."

17. (4.) decembrī latviešu lielinieku ierosmē un vadībā bija nodibināta jauna *Latgales Pagaidu Padome*, kas arī iestājās par *Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju* un nosūtīja šai lietā savu pārstāvi pie Nacionālo lietu komisāra (J. Staļina) uz Pēterpili. Šis padomes 26. (13.) decembra sēdē minētais delegāts ziņoja, ka "komisārs šo soli apsveicis un apņēmis šo darbu veicināt, paziņojot to oficiāli Vitebskas guberņas pārvaldei un Vidzemei".¹⁹⁰ (Latviešu lielinieku vadītais apvienošanas darbs *tomēr palika pusceļā*, jo 1918. gada februāra otrajā pusē Vidzemi un Latgali okupēja vācu karaspēks).

No 1917. gada 29. (16.) līdz 31. (18.) decembrim Valmierā notika *Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongress*,¹⁹¹ kurā piedalījās vairāk nekā 300 delegātu, vairumā (258) lielinieki. Kongresu nolēma noturēt pilsētas luterāņu baznīcā, un to atklāja Iskolata priekšsēdis F. Roziņš-Āzis.¹⁹² Latviešu lielinieku pašpārliecību un varas apziņu tai laikā raksturo LSD CK loceklis J. Krūmiņa (Pilāta) apsveikuma vārdi: "*Latvijas Sociāldemokrātija ir pierādījusi, ka viņa tiek galā ar viņas uzdevumiem un var dot palīga spēkus arī Krievijai. Mēs esam pārliecināti, ka viņa to spēs darīt arī uz priekšu...*"¹⁹³

Latvijas autonomijas jautājumā kongress pieņēma LSD XV konferences rezolūciju, kas izteikta šādos vārdos:

"Konference atzīst vienotas Latvijas (Kurzemes, Vidzemes un Latgales) autonomiju, kurai par pamatu ir demokrātiskais centrālisms, t.i., tāda iekārta, kurā neiziet arī no Krievijas proletāriāta diktatūras dekrētu principu rāmjiem un tānī

189 Iskolats noteica šādas normas kongresa delegātu izraudzīšanai: no katriem 1000 strādniekiem, kareivjiem un bezzemniekiem sūtāms 1 priekšstāvis, no 1500 — 2, no 2000 — 2, no 3000 — 3 priekšstāvji; mazāk par tūkstoš cilvēku sūta 1 priekšstāvi. Skat. BrS. 10.12.17. nr 40 (147), 1. lp.

190 "*Latgale*", BrS, 17.12.17. nr 46 (153), 2. lp.; cf Latvijas PSR vēsture, III, 72. lp.; skat arī BrS, 24.1.18. nr 17 (180), 2. lp. ("... Iskolats pārnes savu darbību arī ārpus Latvijas — uz Latgali...")

191 Par I kongresu mēdz uzskatīt Latvijas bezzemnieku kongresu, kas sanāca 1917. g. aprīļa beigās Valmierā (skat. 6. nod.); cf BrS, 21.12.17. nr 49 (156), 2. lp.

192 BrS, 17.12.17. nr 46 (153), 3. lp.

193 BrS, 19.12.17. nr 47 (154), 1. lp.

pašā laikā *nodrošina Latvijas darba demokrātijas visplašāko pašnoteikšanos.*"¹⁹⁴

Kāpēc latvieši un citi nekrievi nedrīkst pilnīgi atdalīties no Krievijas, to kongresā ļoti zīmīgi izskaidroja Pēterpils latviešu sociāldemokrātu grupas (Prometeja rajona) pārstāvis *Salna*, proti:

"*Krievija bez Latvijas, Somijas un citām revolūcionārām nomalēm nevar veikt to, kas vajadzīgs priekš darba tautas valdības nostiprināšanas...*"¹⁹⁵ Tik zemu tātad latviešu lielinieki toreiz vērtēja krievu tautas revolūcionāros spēkus, un tik lielu nozīmi tie piedēvēja apspiesto nekrievu tautu aktivitātei Krievijas revolūcijā.

Kongress ievēlēja Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomi (69 locekļus), un tā savukārt — *Izpildu komiteju (Iskolatu)*, kuŗas priekšsēdis atkal kļuva *F. Roziņš-Āzis*, priekšsēža vietnieks — *O. Kārklis*. Kongress pieņēma rezolūciju par *padomju varu un proletāriāta diktatūru Latvijā*, kuŗā teikts: "Augstākais varas orgāns Latvijā skaitās Deputātu Kongress, kuŗš pilnīgā saskaņā ar Tautas Komisāru valdību, *kamēr tā iet vienu ceļu* ar Krievijas revolūcionāro sociāldemokrātiju, lemj par visiem jautājumiem, kuŗi attiecas uz Latviju."

Kongress arī deklarēja, ka tūlīt jāķerās pie *sociālisma īstenošanas* un pieņēma lēmumu par visas zemes, mežu, ūdeņu un dabas bagātību nacionālizāciju, atstājot pagaidām sīkgruntnieku īpašumus viņu lietošanā.¹⁹⁶

Savā "*Manifestā visiem Latvijas iedzīvotājiem*" kongresā ievēlētā *Padome* noraidīja jebkādu "pilsonisku demokrātismu" un paskaidroja: "... par visu iedzīvotāju pilsoniskām tiesībām nevar būt runa, kamēr nav galīgi un pilnīgi salauzta katra pilsonisko šķiru pretestība proletāriešu valsts iekārtai — Padomju Valdībai." ¹⁹⁷ Kongress nobeidza savu darbu, *cerot uz drīzu sociālistiskās revolūcijas uzvaru Rietumeiropā*, un delegāti lielā pacilātībā nodziedāja dedzīgā nacionālista J. Akurātera 1905. gadā sacerēto dziesmu "Ar kaujas saucieniem uz lūpām".¹⁹⁸

Tādā kārtā no padomju vēlēšanām tika izslēgtas "mantīgās šķiras" un *likvidēta*

194 BrS, 22.12.17. nr 50 (157), 3. lp.; LKP 1917, dok. nr 341, 439. lp.

195 BrS, 20.12.17. nr 48 (155), 1. lp.; LKP 1917, dok. nr 347, 445. lp.; skat. arī šī kongresa rezolūciju par Latvijas autonomiju un Satversmes Sapulci, kuŗā teikts: "... Nedrīkst saskaldīt Krieviju atsevišķos apgabalos, jo tas proletāriāta diktatūras beigu sākums." (BrS, 5.1.18. nr 3 (166), 1. lp.); par to, kādās domās par krievu kareivjiem toreiz bija latviešu strēlnieki, rakstīja Laika Vēstis 1917. g. 22. (9.) novembrī: "... strēlnieka — zemnieka slēdziens par pašreizējo situāciju ir vienkāršs: *kontrevolūcionāri — zaldāti ir šoreiz tikai krievi*" (mans uzsv. U.Ģ.)

196 BrS, 23.12.17. nr 51 (158), 1. - 3. lp.; LKP 1917, dok. nr 349, 448. - 453. lp.

197 BrS, 22.12.17. nr 50 (157), 1. lp.

198 BrS, 5.1.18. nr 3 (166), 1. lp.

preses brīvība. Drīz vien aizliedza izdot ne vien "Lidumu" un "Laika Vēstis", bet arī mazinieku "Strādnieku Avīzi".¹⁹⁹ Jau novembrī lielinieki uz īsāku laiku bija arestējuši vairākus latviešu virsniekus un LKNS darbiniekus.²⁰⁰

Tomēr atšķirībā no lielinieku mazākuma diktatūras Krievijā, latviešu lielinieki 1917. gada beigās Latvijas neokupētajā daļā varēja atsaukties uz *plašu tautas slāņu atbalstu* viņu nodibinātajai padomju varai. Par to liecināja Krievijas Satversmes Sapulces vēlēšanas, kas notika novembra beigās un decembra sākumā. Šajās vēlēšanās LSD ieguva vairāk nekā 72% no visām Vidzemē nodotajām balsīm.²⁰¹ Padomju vara Vidzemē tai laikā tāpat bija *vairākuma diktatūra*. Šī politiskā vara atradās pilnīgi *latviešu rokās*, un aiz tās stāvēja arī *latviešu bruņotie spēki* — strēlnieku pulki. Ļeņina valdība toreiz pati bija lielā mērā atkarīga no latviešu karaspēka atbalsta, un latviešu lielinieki pavisam netraucēti varēja rīkoties savā zemē.

Taču LSD popularitāti tautā jau tani laikā *bistami sāka apdraudēt tās dogmatiski sociālistiskā programma*, it īpaši zemes jautājumā. "Mēs vienmēr nonākam pie *melna sliekšņa*; tā ir — vecu vecā 'sava kaktiņa' ideja. *Tas ir tas lāsts*, no kura vēl arvien nespēj atsavināties bezzemnieks... Uz šim laukstrādnieka vājības stīgām spēlē arī mūsu Zemnieku Savienība," pamatoti norādīja kāds lielinieku delegāts Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongresā.²⁰²

199 BrS, 24.12.17. nr 52 (159), 1. lp. un 23.1.18. nr 16 (179), 3. lp.; skat arī DzA, 16.12.17. nr 90, 2. lp.

200 Laika Vēstis, 7.11.17. nr 28, 4. lp. un 10.11.17. nr 31, 2. lp.

201 BrS, 28.11.17. nr 29 (136), 1. lp. (no 4 mandātiem Vidzemē LSD ieguva 3, bet LZS — 1). Vēlēšanu aģitācijas laikā LSD izlaida šādu uzsaukumu: "Latvijas darba ļaudis! Ja jūs gribat cīnīties par pilnīgi brīvu un taisnīgu valsti iekārtu, par zemi visai tautai, par tautu pašnoteikšanos; ja jūs gribat cīnīties pret kontrevolūciju un karu, par jo drīzu mieru — tad jūs varat nodot savas balsis tikai par Latvijas revolūcionārās Sociāldemokratijas listi Nr 3..." Skat. BrS, 18.11.17. nr 21 (128), 1. lp.

202 BrS, 30.12.17. nr 55 (162), 1. lp. (stud. N. Kalniņa runa).

11. Mēģinājums sasaukt Latvijas Satversmes Sapulci

Pretlielinieciskās aprindas labi saprata šis lielinieku varas nedrošos pamatus un neatlaidīgi turpināja oktobra vidū aizsākto nacionāli politisko (LPNP) organizācijas darbu, kas ieguva ievērojamu nozīmi jau tuvākajā nākotnē. Vēl tomēr jāatzīmē kāds visu politisko virzienu kopīgs pasākums Latvijas autonomijas jautājumā 1917. gada pēdējos mēnešos. Tas bija mēģinājums sasaukt demokrātiski vēlētu Latvijas Satversmes Sapulci, kas literatūrā līdz šim reti minēts.²⁰³

Prasība sasaukt Latvijas Satversmes Sapulci parādījās latviešu presē tūlīt pēc februāra revolūcijas (skat. 27. lp.), taču ar šī nodoma īstenošanu nebija veicies. Kad aktīvākie latviešu pilsoņu pārstāvji oktobra vidū Pēterpilī sāka priekšdarbus Laviešu Pagaidu Nacionālās Padomes sasaukšanai, tad kreisajā spārnā pēkšņi radās interese par Latvijas Satversmes Sapulci. 21.(8.) oktobrī "Latvju Strēlnieks" publicēja lielinieciskās Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes (skat. 36. lp.) Izpildu komitejas priekšsēža P. Dauges rakstu, kas aicināja demokrātiski vēlēto Vidzemes Zemes Padomi "ņemt Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas iniciatīvu savās rokās". Tas jādarot, lai novērstu tautas gribas viltošanas mēģinājumus, jo tautas vārdā varot runāt tikai visas tautas vēlēts orgāns, nevis kāda "Nacionālpadome" vai "Latviešu kongress". P. Dauge arī norādīja: Latvijas Satversmes Sapulcei jāsanāk ne vēlāk par Krievijas Satversmes Sapulci, tai būs jāizstrādā Latvijas satversme un jāsūta pārstāvji gaidāmajā miera konferencē, tautību kongresos un visur, kur tiek prasīta visas tautas uzstāšanās.

Minētais P. Dauges raksts nav datēts, bet tas katrā ziņā ir sacerēts pirms 18.(5.) oktobra, jo tajā dienā Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes Izpildu komiteja apspriedē ar Vidzemes Zemes Padomes delegātiem un tās valdes locekli maziņieku T. Līventālu vienprātīgi nolēma, "ka jādibina centrāls orgāns visu Latvijas daļu sociālās, kultūrālās un politiskās darbības centralizācijai", kas ievēlams vispārējās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.²⁰⁴

²⁰³ Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas mēģinājumu 1917./18. g. piemin J. Li-gotnis, *op. cit.*, 134. - 150. lp.; skat. arī U. J. (Uldis Ģermanis), "Tas notika revolūcijas laikā. Kāpēc nesanāca Latvijas Satversmes Sapulce 1918. gadā?", *soc. dem. biļetens Brīvība*, Stokholmā 1964, nr 3 (147).

²⁰⁴ LS, 14.10.17. nr 42; skat. arī LS, 22.10.17. nr 48 (par priekšdarbiem, kas veicami, sasaucot Latvijas Satversmes Sapulci); cf *Laika Vēstis*, 20.10.17. nr 16, 3. lp. (L. V. norādīja, ka pirmā šo domu izteikusi DzA un tai pilnīgi pievienojusies maziņieku Strādnieku Aizīze).

Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas sekcija (nodaļa) tad arī saziņā ar Padomes valdi nolēma sasaukt 27. (14.) novembrī politisko partiju, sabiedrisko organizāciju un Zemes Padomju priekšstāvju *apspriedi Latvijas Satversmes Sapulces jautājumā*.²⁰⁵ Noliktajā dienā apspriede notika Valkā, un tajā piedalījās *kā lielinieku, tā maziņu un pilsoņu delegāti*.²⁰⁶ Pēc isām debatēm ar visām balsīm pieņēma maziņu P. Birkerta iesniegto rezolūciju, kurā teikts: "Ievērojot to, ka Krievijas revolūcija atsvabinājusi ne tikai atsevišķus pilsoņus, bet arī veselas tautas, dodot tām pašnoteikšanās tiesības... apspriede *atzīst, ka nepieciešami sasaucama Latvijas Satversmes Sapulce*."

Sanāksmes dalībnieki pieņēma arī lēmumu, ka vēlēšanu tiesības ir visiem Latvijas iedzīvotājiem (arī Latgaļiem) un visiem Latvijas bēgļiem Krievijā, kas sasnieguši 18 gadu vecumu. Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu uzdeva nokārtot *vēlēšanu komisijai* (paplašinātai Autonomijas nodaļai), un pašas vēlēšanas nolēma izdarīt 1918. gada janvāra pirmajās dienās, *lai Satversmes Sapulce varētu sanākt ne vēlāk par 15. janvāri*. Apspriede izteica vēlēšanos, lai par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu informētu ārzemes un Krieviju. Lai segtu vēlēšanu izdevumus, nolēma dibināt *vēlēšanu fondu* līdzekļu vākšanai.²⁰⁷

7. decembrī (24.11.) "*Brīvajā Strēlniekā*" parādījās uzsaukums: "*Uz Latvijas Satversmes Sapulci!*", ko bija parakstījis Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas nodaļas priekšsēdis T. Līventāls un sekretārs P. Birkerts. Tajā lasāmi šādi jūsmīgi vārdi:

"Ilgu gadu simteņus latvju tauta ir dzīvojusi citu tautu aizbildniecībā un varā... viss ir ticis spiests un žņaugts no divkāršēja svešniecības jūga — krievu un vācu... Pie šīs [jaunās Latvijas] iekārtas izstrādāšanas nevar ķerties tikai viena vai otra šķira. Te jāstrādā visas Latvijas priekšstāvjiem... Pilsoņi, Latvija gaida uz jums! *Nāciet un darait to gaišu, ērtu un brīvu!*"

Taču tai laikā *latviešu lielinieki* (acīm redzot krievu lielinieku ietekmē) *pēkšņi bija mainījuši savu viedokli* Satversmes Sapulces jautājumā. Viņu publicists P.

205 "Apspriede Latvijas Satversmes Sapulces jautājumā", BrS, 12.11.17. nr 16 (123), 3. lp.; cf Dza, 25.11.17. nr 84, 1. - 2. lp. un 2.12.17. nr 86, 4. lp.

206 Latvijas Satversmes Sapulces organizēšanas apspriedē 1917. gada 27.(14.) novembrī Valkā piedalījās no 1) Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas nodaļas — T. Līventāls, J. Pavlovičs, G. Zemgals, P. Birkerts; 2) Vidzemes Zemes Padomes valdes — O. Kārklīns; 3) Latvijas soc. dem. (maziņu) partijas — R. Lindiņš; 4) Vidzemes Zemes Padomes Skolu nodaļas — V. Plūdonis; 5) Rīgas apriņķa Pagaidu Zemes Padomes — J. Kroders; 6) Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomes Izpildu komitejas — F. Roziņš un O. Līdaks; 7) (12. armijas) Kara Revolucionārās Komitejas — L. Dille; 8) LNDP — L. Laicēns; 9) LSD CK (lielin.) — J. Krūmiņš (Pilāts); 10) Latvijas Revolucionāro Sociālistu partijas CK — M. Sams; 11) LKNS — F. Vitoliņš; 12) Latvijas Skolotāju Savienības — A. Birkerts; 13) Vidzemes Zemes Padomes Sanitārās nodaļas — Dr. A. Kirchenšteins; 14) Kurzemes Zemes Padomes (informācijas nolūkā) — Stiprais. Skat. BrS, 17.11.17. nr 20 (127). 1. - 2. lp. un *Laika Vēstis*, 16.11.17. nr 36, 2. lp.

207 *Ibid.*

Viksne paskaidroja "Brīvā Strēlnieka" slejās 23.(10.) decembrī: "...nekādas vēlēšanas, nekādas Latvijas Satversmes Sapulces (mans kursiv. U.Ģ.) jeb nacionālpadomes tagadējais brīdis no Latvijas proletāriāta neprasa. Visas tās ir buržuāzijas un pa daļai sīkburžuāzijas prasības... Latvijas kuģi stūrēs nevis nacionālpadomes, bet gan strādnieku izpildu vara — *Iskolats*..."²⁰⁸

Uz šo lielinieku *politisko kūleni* asi reaģēja mazinieks T. Liventāls plašā rakstā "Dažas piezīmes Latvijas Satversmes Sapulces lieta", ko 27. (14.) decembrī iespieda "Brīvais Strēlnieks". Tajā cita starpā norādīts: "Jau no Latvijas Sociāldemokratijas nodibināšanas laikiem uz viņas karoga, zīmējoties uz Latviju, ir stāvējis lozungs: 'Autonomā Latvija'... Iebildums, ka Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšana varētu kavēt Krievijas revolūciju, neiztur nekādu kritiku... Patlaban notiek miera sarunas. Ko ir darijusi LSD, lai būtu informēta par Latvijas likteni?... Bet patiesībā Latvijas Satversmes Sapulces pretinieku motīvi ir citi. *Lieta tā, ka novembra otrā pusē lielinieku lēģeri krasi mainījās uzskats par Krievijas Satversmes Sapulci* (mans kursiv. U.Ģ) Tagad tiek apšaubīta Satversmes Sapulces lietderība²⁰⁹... Tādēļ [sauc], lai dzīvo proletāriāta un nabadzīgās zemniecības diktatūra... kaut gan pāris nedēļas atpakaļ uz sava karoga tie rakstīja: „Lai dzīvo Satversmes Sapulce!“... bez Latvijas Satversmes Sapulces nav iedomājama Latvijas autonomija."

Prasību par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu mazinieku pārstāvis A. Rudevics aizstāvēja *Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongresā, kas 29.(16.) decembrī* sanāca Valmierā. Viņš norādīja: "Mēs esam par Satversmes Sapulces sasaukšanu. Tas lozungs jau rakstīts sen sociāldemokrātu programmā un nav vēl strīpots. Vēlētos, lai kongress izvēlētos ceļu, kuŗš apvienotu visus *demokrātiskos spēkus*." Lielinieku delegāti runātāju izsvilpa.²¹⁰

208. P.Viksne "Tautu pašnoteikšanās un Latvijas sociāldemokratija", BrS, 10.12.17. nr 40 (147), pielik. 1. - 2. lp.; skat. arī "Rezolūcija par Latvijas Satversmes Sapulci", BrS, 12.12.17. nr 41(148), 3. lp. (LSD Cēsu rajona komiteja norāda: "...vienīgi Latvijas atdalīšanās uzskatu aizstāvji rod sevīm attaisnojumu Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanā... Latvijas konstitūcijas projekts izstrādājams Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomē saskaņā ar LSD CK..."); cf "Lielinieki pret Latvijas Satversmes Sapulci", Dza, 6.12.17. nr 87, 3. lp.

209 Latviešu lielinieks F. Markuss, piemēram, vērsās *pret Krievijas Satversmes Sapulci* šādā veidā: "... *Satversmes Sapulce neizteiks tautas gribu*... Ir milzīgi daudz Krievijā tādu vēlētāju, *kuŗi neprot lasīt* un kuŗi tādēļ arī nezina par ko tie balso... Sanākot šādi vēlētai Satversmes Sapulcei, nevar būt runas par Krievijas isto saimnieku... *varai ir negrozāmi jāpaliel darba tautas rokās*..." Skat. BrS, 1.12.17. nr 32(139), 1. - 2. lp. (Pret Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu šādi argumenti, protams, nederēja un tādēļ to vienkārši noraidīja kā "buržuāzijas prasību", lai gan lielinieki par to agrāk paši bija iestājušies. U.Ģ.).

210 "Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku kongress", BrS, 20.12.17. nr 48 (155), 2. lp.

Turpmākajās kongresa debatēs lielinieks *O. Kārklīšs*, kas pats pirms mēneša bija balsojis par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu, nepieskaroties Rudevica argumentiem, atbildēja: "*Mazinieki prasa Satversmes Sapulci Latvijā, vēl kādu augstāku varu par mūsu kongresu — augstākas varas nevar būt...*"²¹¹

Pret tai laikā ietekmīgās LSD gribu iesāktos vēlēšanu priekšdarbus, protams, vairs nebija iespējams turpināt. *Laužot savas agrākās deklarācijas, rezolūcijas un solījumus, lielinieki bija izjaukuši demokrātiski vēlētas Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu 1918. gada sākumā.*

Ši svaidīgā un oportunistiskā rīcība radīja nepatiku arī aktīvākajos partijas biedros. Tas skaidri izpaudās *LSD XV konferencē*, kas notika 27.(14.) un 28.(15.) decembrī Valmierā. Delegāts *Zaķis* šajā konferencē izteicās: "Latvijas Satversmes Sapulces un autonomijas jautājumos CK-jai ne tik vien kā nebija savu domu, bet pirmā jautājumā viņas domas bija nepareizas, un otrā viņa kliboja. Tagad CK-jai pašai jāuzstājas pret saviem bijušiem soļiem..."²¹²

Delegāts *Mežiņš* rezignēti konstatēja: "Satversmes Sapulces lozungs un viņas tradīcijas kā smags slogs gulstas uz mums... *Mūsu cerība ir Vakareiropas sociālistiskā revolūcija...*" *O. Kārklīšs* mierināja savus partijas biedrus: "Pēc sava proletāriskā rakstura Latvija iet priekšgalā — nekur proletāriāta vara netiek tik konsekventi izvesta kā še..."²¹³

211 *Idem. BrS*, 21.12.17. nr 49 (156), 1. lp.; skat arī nac. dem. J. Bankava komentārus par šo lielinieku rīcību, *DzA*, 30.12.17. nr 93 (Ievadraksts).

212 *BrS*, 9.1.18. nr 5(168), 2. lp.

213 *BrS*, 13.1.18. nr 8(171), 2. lp.

12. Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome

Kaut arī neokupētajā Latvijas daļā visa vara pēc oktobra apvērsuma atradās latviešu lielinieku rokās, Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes iniciātoriem (skat. 62. lp.) tomēr izdevās sasaukt *LPNP pirmo (dibināšanas) sesiju*.²¹⁴ Tā notika *Valkā no 29.(16.) novembra līdz 2. decembrim (19.11.)*, un uz to bija *aicināti* pārstāvji no 1) visām latviešu Zemes Padomēm, 2) latviešu kaņavīru organizācijām, 3) latviešu bēgļu centrālajām organizācijām, 4) visām latviešu politiskajām partijām, 5) latviešu kooperatīvu centrālajām organizācijām un 6) bija paredzēti arī (turpmāk) pārstāvji no latviešu kolonijām Krievijā un ārzemēs.

Aicināti tādā kārtā bija apmēram divdesmit organizāciju pārstāvji, taču ne lielnieciskā LSD, ne arī tās organizācijas, kur lieliniekiem bija noteikšana, savus delegātus nesūtīja. Nebija latgaliešu sociālistu (Latgaliešu tautas komiteja) pārstāvju, bet Latvijas revolucionāro sociālistu partijas (sociālrivolucionāru) delegāti ieradās ar nokavēšanos. *Mazinieki piedalījās — informācijas nolūkos*. Kā balstiesīgas organizācijas sesijā bija pārstāvētas tomēr vairāk nekā puse no iepriekš paredzētajām.

LPNP Organizācijas birojs savā aicinājumā uz sanākumi bija norādījis, ka to sasauc, *"lai izšķirtu neatliekamus latviešu dzīves pamata jautājumus* (mans kursiv. U.G.), piemēram, par Latviešu Satversmes Sapulces sasaukšanu, Nacionālā fonda dibināšanu, ārzemju informēšanu un latviešu jautājuma realizēšanu tiklab attiecībā pret Krieviju, kā arī sabiedrotiem, sevišķi tuvojoties miera sarunām."

Sesiju 29. (16.) novembrī atklāja Organizācijas biroja priekšsēdis *J. Goldmanis*, uzsvērdams: "Varbūt tikai pēc gadu simteņiem pienāks Latvijai tik svarīgs un nopietns brīdis kā tagad. Mums jāapzinās momenta svarīgums un sakarā ar to jārikojas, vienprātīgi jāsadod rokas kopējā darbā par Latvijas laimi un nākotni."²¹⁵

²¹⁴ Attēlojot *LPNP 1* sesijas norisi, esmu galvenokārt izlietojis šādus avotus: J. Līgotnis, *op.cit.* 62. - 137. lp.; *DzA*, 1917, nr 84, 86, 87, 90, 91, 93; *Lidums*, 1917. nr 266, 270; *BrS*, 1917, nr 25, 40, 52; *Laika Vēstis*, 1917, nr 38 - 40, 44; *Laika Domas*, 1917, nr 2

²¹⁵ J. Līgotnis, *op.cit.*, 65. lp.; *"Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome"* *DzA*, 25.11.17. nr 84, 2. lp. (pēc *DzA* referāta, kas pārņemts no *Laika Vēstīm*, pēdējais teikums skan: "Mums visiem tagad rokas jāsadod kopīgā darbā par Latvijas laimi, kā tas ir noticis Ukrainā un Somijā.").

Sapulces prezidijā ievēlēja A. Klivi (Kurzemes Zemes Padome), V. Rubuli (Latgales bēgļu CK), Z. Meierovicu (LZS) un J. Palcmani (LKNS); sekretāriātā — A. Dobeli (Kurzemes Zemes Padome), J. Akurāteru (LKNS) un V. Streļeviču (Latgales Pagaidu Zemes Padome).

29.(16.) novembra sēdes pārrunās svarīgākais bija *jautājums par sadarbību ar kreiso spāru*. Z. Meierovics aizrādīja, ka LPNP jāiesaista visi tautas slāņi. Tādēļ jāaicina talkā Vidzemes Zemes Padomes sociāldemokrātu (lielinieku) frakcija un šīs partijas CK, tāpat arī pārējās sociāldemokrātu grupas, kuŗas sapulcē nepiedalās. Šo priekšlikumu delegāti *pieņēma* un turpmākajās debatēs apsprieda sapulces kompetences jautājumus.

Mazinieku pārstāvji, kas bija ieradušies informācijas nolūkā, iebilda, ka sapulcei nav juridiskās kompetences (tajā esot gan daudz spējīgu, izglītotu personu) jo tā *nav demokrātiski vēlēta*, bet sastādīta no vairāku organizāciju un partiju pārstāvjiem. Arī radikāldemokrāts J. Zālītis domāja, ka "ši sapulce nevarēs sevi uzskatīt par Tautas Padomi, ja ... nenāks klāt arī otra puse." *Citi delegāti* (J. Goldmanis, K. Bachmanis, J. Akurāters, F. Vitoliņš, K. Skalbe, A. Dobelis, J. Palcmanis, J. Lapiņš, V. Rubulis, P. Lazdāns) norādīja, ka tik *kritiskā laikā* nevar strīdēties par formāliem kompetences jautājumiem, bet jādara iespējamais, lai glābtu Latviju (un panāktu Latgales apvienošanu ar pārējiem latviešu novadiem). LPNP arī esot domāta tikai kā *centrāls pagaidu orgāns* līdz tam laikam, kad būs iespējams sarīkot demokrātiskas vēlēšanas. Beidzot nolēma kompetences jautājuma izšķiršanu atlikt un ievēlēja *piecu vīru komisiju* (S. Kambalu, V. Rubuli, Z. Meierovicu, J. Goldmani un K. Skalbi) sarunām ar Vidzemes Zemes Padomi un revolūcionāro kreiso spāru.

30.(17.) novembra sēdē noskaidrojās, ka komisijai nav izdevies panākt *vienošanos ar latviešu lieliniekiem*, kas priekšlikumu sadarboties noraidījuši.²¹⁶ Tomēr debātes par šo jautājumu turpinājās, un "revolūcionārās sociāldemokrātijas" viedokli izskaidroja Vidzemes Zemes Padomes pārstāvis K. Seržants, kas sēdē piedalījās informācijas nolūkos. Atbildot uz pilsoņu pārmetumiem par sadarbības jaukšanu, viņš teica: "Tā partija (*lielinieki*), kuŗas vārdā es runāju, *neatzīst nekādu piekāpšanos*. Ja politiska partija politiskā revolūcijā mēģina pieslēties citām partijām, tad *tas nozīmē partijas nāvi*." Viņš gan atzina par pareizu pilsoņu aizrādījumu, ka Rietumeiropā sociāldemokrāti no internacionālisma pāriet nacionālismā, bet savukārt uzsvēra: "Vienīgi istie sociāldemokrāti un internacionālisti, kas nes sociālisma gaismu visā pasaulē, ir krievu revolūcionārā sociāldemokrātijā, ar kuŗu latviešu lielinieki iet roku rokā."²¹⁷

²¹⁶ Lielinieki presē tad arī asi uzbruka LPNP, apzīmējot to gan par "privātu organizāciju, klubu", gan par "viltus iestādi, kas pati sevi iecēlusi". Skat. *BrS*, 23.11.17. nr. 25 (132), 1. lp. un 10.12.17. nr. 40 (147), 1. lp.

²¹⁷ K. Seržants mira 1919. gadā, un tam nebija jāpiedzīvo lielkrievu agresīvā šovinisma uzplūdi Padomju Savienībā, kas sākās 1930-to gadu vidū, kad "lielajās tīrīšanās" likvidēja visus tur patvērušos ievērojamākos latviešu lieliniekus, latviešu tautības augstākos virsniekus Sarkanajā armijā un padomju latviešu literātus, reizē iznīcinot arī visas latviešu kultūras iestādes Padomju Savienībā.

O. Nonācs (LZS) aizrādīja uz Ukrainas, Somijas un Kaukaza tautu sekmīgo atbrīvošanās darbu. Viņš cita starpā teica: "*Pāri ir palicis tikai Lielkrievijas purvs, no kurienes nāk visām malienēm un sevišķi Latvijai naidīgās centrālisma tendences. Šo sliktākās zortes Krievijas demokrātijas virzienu tagad mūsu lielinieki ir pieņēmuši par savu... Laiks prasa, lai Nacionālā Padome nekavējoties sāktu darboties.*"

30.(17.) novembra vakarā sapulce ar 18 pret vienu (M. Antona) balsi pieņēma A. Dobeļa un K. Skalbes iesniegto rezolūciju, ar ko sapulce sevi pasludināja par Latviešu Pagaidu Nacionālo Padomi. Pēc tam ievēlēja vairākas (4) komisijas un pieņēma darba kārtību.

Pārrunājot Latvijas aktuālo situāciju, J. Goldmanis izteicās: "Pret Krieviju mums jāiegūst pilnīga pašnoteikšanās, neizslēdzot arī pilnīgu neatkarību... mums savi skati jāvērs uz sabiedrotiem..." Līdzīgās domās bija arī K. Skalbe un Dr. P. Zālīte, kurš piebilda: "*Ja Nacionālā Padome atrastu par iespējamu, būtu nepieciešami izsludināt neatkarīgu Latviju.*"

1. decembrī (18.11) LPNP apsprieda iztrādāto deklarāciju pieņemšanu. K. Bachmanis (nac.dem.) izteica domas, ka latviešu sabiedrības vairākums tieši prasot Latvijas patstāvību. Šī ideja gan esot vēl jauna, bet tā iesakņoties un izplatīties. Dr. P. Zālīte referēja par latviešu tautas pašnoteikšanos un secināja: "Latvijas jautājums tagad ir internacionāls. Latvijai jāpiedalās arī miera konferencē. Mieru slēdzot var notikt tā, ka abām pusēm izdevīgāk būs dot mums patstāvīgu valsti."

Pret pilnīgu neatkarību un par federāciju ar Krieviju izteicās sociālrevolucionāri (Latvijas revolucionāro sociālistu partija); tāpat nostājās arī LZS, ko pasāvji iesniedza šādu paziņojumu:

"LZS mazais kongress... atzīdams principā Latvijas valsts ideju un deklarācijas nepieciešamību, neatrod par iespējamu deklarēt Latvijas valsti tik ilgi, kamēr Krievija pastāv kā lielvalsts un kamēr Latvijas likteņa izšķiršana atrodas tiešā atkarībā no Krievijas sabiedrotiem. (Parakstījuši: A. Klīve, O. Nonācs un J. Melderis)."

Šo rakstu LPNP pieņēma zināšanai.

Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanas jautājumā nolēma sadarboties ar Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas sekciju (kā iepriekš attēlots, arī šis sadarbības mēģinājums neizdevās, jo lielinieki pēkšņi mainīja savu viedokli un nostājās pret demokrātiski vēlētu Satversmes Sapulci).

2. decembrī (19.11.) LPNP pārrunāja leišu (Dr. Šļupa) ierosinājumu par leišu un latviešu valsts dibināšanu. Vairāki runātāji aizrādīja, ka leišu politika atrodas vācu orientācijā un tāpēc neizdevīga. Deleģātu noskaņojums šai lietā bija atturīgs un nekādu lēmumu par to nepieņēma.

LPNP ar visām balsīm nolēma sūtīt uz ārzemēm trīs viru deleģāciju ar direktīvām: cīnīties par pilnīgu tautas pašnoteikšanos. Šajā deleģācijā ievēlēja J. Kreicbergu, Z. Meierovicu un J. Čaksti. Nolēma nodibināt LPNP Ārzemju nodaļu,

kooptējot tur *Latviešu informācijas biroju Pēterpili*.²¹⁸ Bez tam pieņēma priekšlikumu dibināt (Nacionālā fonda vietā) LPNP Finanču nodaļu.

Pēc tam sanāksme apsprieda un pieņēma apsveikumus, rezolūcijas un deklarācijas, kuŗas redakcijas komisijas vārdā proponēja J. Zālītis. Tās nosūtīja 1) Ukrainu Centrālajai Radai (Padomei), 2) [Krievijas] Tautu Padomei Kijevā, 3) Somijas parlamentam, 4) Krievijas revolucionārajai demokratijai un 5) ārvalstīm un tautām. LPNP viedoklis Latvijas jautājumā visskaidrāk izteikts "*Deklarācijā ārvalstīm un tautām*", kur paskaidrots:

"...LPNP ... pasludina, ka Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli attiecībā uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes Sapulce un tautas plebiscīts."²¹⁹

Ši 1917. gada 2. decembrā (19.11) deklarācija tātad vēl nerunā par pilnīgu neatkarīgu Latviju, kaut gan arī neizslēdz šādu iespēju nākotnē. Formulējums — "*Latvija ir autonoma valsts vienība*" — norāda, ka domāts par federatīvu republiku, un tā to neapšaubāmi sapratuši LPNP locekļi, kas deklarāciju izstrādāja un pieņēma. To apstiprina arī iepriekš atreferētās debātes, LZS iesniegums 1. decembrī (18.11), kā arī Ukrainu Centrālajai Radai nosūtītais apsveikums, kas beidzās ar saukli: "*Lai nostiprinās tautu federācijas ideja!*"

Tomēr jau šajā LPNP pirmajā sesijā vairāki delegāti bija iestājušies par pilnīgi neatkarīgu Latviju, un viņu viedoklis, kā redzēsim, drīz vien uzvarēja.

Sesijas nobeigumā tika nokārtoti vēl vairāki organizātoriski jautājumi: par LPNP valdes priekšsēdi ievēlēja advokātu V. Zāmuēlu, par sekretāru — K. Bachmani. Ievēlēja arī LPNP nodaļu vadītājus un locekļus, nosakot, ka valdei un nodaļu centriem jāatrodas Valkā, bet Ārlietu nodaļas centram — Pēterpili. Vienprātīgi pieņēma apsveikuma telegrammu J. Rainim Šveicē. Pirmā sesija savu darbu beidza 2. decembrā (19.11.) vakarā ar isu J. Goldmaņa runu. Viņš izteica vēlējumu: "Kaut notiktos, ka jau otrajai sesijai sākoties mēs varētu atgriezties savā galvaspilsētā un Kurzemē ar latvju sarkanbaltsarkano karogu pār mūsu galvām un tos pirmos darbus, ko mēs še iesākuši, spētu tur godam nobeigt kā Latvijas valsts pilsoņi!"

LPNP valdes 5. decembrā (22.11.) sēdē principā pieņēma uzsaukumu latviešu tautai, ko bija sarakstījusi sevišķa komisija (V. Zāmuēls, O. Nonācs, J. Akurāters, K. Skalbe un V. Siliņš). Uzsaukumu vēl nedaudz pārlaboja, un "*Lidumā*" (tāpat "*Laika Vēstis*") tas parādījās 8. decembrī (25.11.), bet nedēļu vēlāk arī

²¹⁸ Latviešu informācijas biroju Pēterpili nodibināja J. Goldmanis neilgi pirms oktobra revolūcijas. Biroja galvenais darbinieks bija skolotājs un žurnālists J. Seskis, vēlākais Latvijas diplomāts. Viņš it īpaši centās informēt un ieinteresēt par Latvijas jautājumu ārzemju diplomātiskos pārstāvjus un žurnālistus Pēterpili. Skat. J. Seskis, *op.cit.*, 77. - 79. lp.

²¹⁹ "*Latvijas Zvaigzne*", *Lidums*, 21.11.17. nr 266, 1. lp.; "*Pirmie soļi uz ārieni*", *DzA*, 2.12.17 nr 86, 2. lp.; skat arī *Laika Vēstis*, 21.11.17. nr 40, 1. lp.; cf J. Līgotnis, *op.cit.*, 124. lp.

Maskavas "Dzimtenes Atbals". To izplatīja arī ar proklamāciju, telegrafa un dažu krievu laikrakstu palīdzību.

Uzsaukums adresēts "Visiem latviešiem" un tajā paziņots par LPNP nodibināšanu, deklarēts, ka "Latvija, t.i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuŗas iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems viņas Satversmes Sapulce. Tas beidzas ar vārdiem:

"Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidiet vairs citas atlaišanas! Ņemiet sev paši, ko vēsture jums dod un esiet gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem! Ņemiet sev paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi pirkuši ar saviem asins sviedriem un ceļiet tur labāku valsti nekā to, kuŗa tagad iet bojā. Lai dzīvo brīva, apvienota Latvija!" ²²⁰

Ar *atsevišķu uzsaukumu*, kas presē parādījās 1918. gada janvārī, LPNP griezās pie latviešu strēlniekiem, aicinot tos novērsties no lielniecisma un "domāt par Latvijas un savu nākotni". ²²¹ Bez tam tika izplatīti uzsaukumi pret lielnieku varmācībām (laikrakstu slēgšanu) un pret vācu aneksijas plāniem Latvijā. ²²²

Pēdējais jautājums sevišķi saasinājās, kad 1917. gada decembra beigās sākās padomju valdības un Vācijas miera sarunas Brest-Ļitovskā. Izklidētās latviešu tautas nacionālā eksistence tai laikā bija ārkārtīgi apdraudēta, un dzejnieks (sociāļrevolucionārs) *Apsesdēls* savā rakstā "Ko mums gribēt?" nāca ar šādu ieteikumu... "mieru slēdzot, mums latvjiem noteikti jāuzstājas tautību atšķirt no valsts un organizēt kā tiesisku būtni (mans kursiv. U.G.)..." ²²³

Tāču *Apsesdēls* tāpēc neatsacījās no Latvijas valsts idejas un turpat aizrādīja, ka "doma par pilnīgu Latvijas politisku patstāvību kļūst pamazām arvienu populārāka". Bet arī "*Liellatvija*" (ar to acīm redzot saprotot Latviju, kuŗā ietilptu arī Latgale. U.G.) pēc viņa domām apvienotu tikai 70% latviešu. Tādēļ latviešiem tik

220 "*Visiem latviešiem!*" *Lidums*, 25.11.17. nr 270, 1. lp. un *Laika Vēstis*, 25.11.17. nr 44, 1. lp.; "Latviešu Nacionālās Padomes manifest", *DzA*, 2.12.17. nr 86, 1. lp. cf J. Ligoņnis, *op.cit.*, 192. - 194. lp.

221 "*No Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes Latviešu strēlniekiem*", *DzA*, 30.12.17. nr 93, 2. - 3. lp.; skat arī J. Ligoņnis, *op. cit.*, 197. - 200. lp.

222 J. Ligoņnis, *op.cit.*, 194. - 197., 200. - 203. lp.; LPNP deklarācijas un protestus pret vācu aneksijas plāniem un mēģinājumiem viltot tautas gribu izdevās publicēt ārzemju presē. Plašāko šāda veida protestu in extenso iespieda zviedru laikr. *Social-Demokraten* (13.8.18., 3. lp.) ar nosaukumu: ""*En protest mot den tyska vāldspolitiken mot letterna.*" To bija parakstījis LPNP Ārlietu nodaļas priekšzēdētājs J. Goldmanis un sekretārs J. Seskis.

223 *Apsesdēls* (Augusts Apsītis) "*Ko mums gribēt?*" *Laika Domas*, 1917. nr 4 (šo laikrakstu izdeva LKNS lielnieku apturētā laikr. "*Laika Vēstis*" vietā); raksts iespiests arī *DzA*, 20.12.17. nr 91, 2. - 3. lp.

svarīgi būtu panākt, lai tautību atzītu par juridisku būtni (nodrošinot tai tāda kārtā nacionālu autonomiju). To pašu principu attiecinot uz minoritātēm Latvijā, panāktu arī tur visām tautībām pieņemamu politisku atrisinājumu. To viņš minētajā rakstā izsaka vārdos: "Latvijā nevalda neviena tauta, bet gan valda tās pilsoņu vairākums."

Lielineiku un vācu miera sarunu laikā LPNP sanāca uz savu otro sesiju, kas notika no 1918. gada 28. (15.) līdz 31. (18.) janvārim Pēterpilī.²²⁴ LPNP nodibināšana, tās deklarācijas un uzsaukumi nebija palikuši bez atbalss latviešu sabiedrībā. Daudzās latviešu kolonijās Krievijā bija nodibinātas LPNP nodaļas, un vairākas latviešu arodu savienības (dzelzceļnieki, pasta un telegrafa darbinieki, agronomi, mērnieki) bija pieteikušas savu atbalstu Latvijas atjaunošanas darbā. Šajā sanāksmē arī nolēma paplašināt LPNP sastāvu ar arodu savienību un latviešu koloniju pārstāvjiem.

LPNP otrā sesijā pārrunāja visas iespējamās politiskās kombinācijas un varbūtības attieksmē pret Krieviju un Vāciju, beigās secinot, ka vienīgi pareizais ceļš ir cīnīties par patstāvīgu Latviju, cenšoties to panākt ar rietumu sabiedroto palīdzību. Noraidot jebkādu krievu vai vācu orientāciju un mērķtiecīgi orientējoties uz rietumu demokratiem, LPNP locekļi parādīja lielu politisku tālredzību un nojautu.

Svarīgāko politisko lēmumu — "rezolūciju kaŗa un miera jautājumā" — LPNP pieņēma 30. (17.) janvārī ar 23 pret vienu (radikāldemokrata J. Zāliša) balsi. Tās saturs ir šāds:

"Dibinādamies uz visas pasaules demokrātijas atzītām un pasludinātām tautu pašnoteikšanās tiesībām, Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome: 1) atzīst, ka Latvijai jābūt patstāvīgai demokrātiskai republikai (mans kursiv. U.Ģ.), kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali; 2) protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanas mēģinājumu, it sevišķi pastrīpojot, ka latvju tautas pirmā un neatlaidīgā prasība ir Latvijas teritoriāla un etnografiska nedalāmība; 3) protestē pret katru miera noslēgšanas mēģinājumu, kas pārkāpj tautu pašnoteikšanās principu; un pēdīgi 4) nosoda tautas gribas viltošanu zem okupācijas un kaŗa apstākļu spaidiem."²²⁵

Tādā kārtā bija radīta skaidra nacionāli politiska programma un noteikts politisks mērķis turpmākajam darbam. Nevienam tomēr nebija šaubu, ka to sasniegt būs grūti un ka Latvijas jautājuma atrisinājums var būt latviešiem mazāk labvēlīgs. To labi raksturo Ž. Meierovica runa otrās sesijas nobeigumā, kuŗā viņš paskaidroja: "Demokrātiska Latvijas republika — tā ir tā vadošā zvaigzne, kuŗai mums jāseko, tas ir mūsu zvērests, mūsu ideja, pēc kuŗas jācenšas, tas ir mūsu maksimums. Mūsu minimums ir — latviešu nedalāmība (mans kursiv. U.Ģ.)."

²²⁴ LPNP otrās sesijas aprakstu un protokolus public. J. Līgotnis, *op.cit.*, 282. -322. lp.

²²⁵ *Ibid.*, 309. lp.

Abi šie principi ir skaidri. *Jācenšas pēc maksimuma*, jādara viss, lai panāktu brīvu Latviju... lai kādi būtu spaidi...²²⁶

No šī brīža LPNP arī konsekventi cinījās par savas maksimālās programmas īstenošanu. Tā veica ievērojamu informācijas un propagandas darbu,²²⁷ un tās ārzemju delegācija enerģiski iestājās par Latvijas interesēm, panākot, ka Lielbritānijas valdība atzina *Latviju de facto* vēl pirms Latvijas valsts oficiālās proklamēšanas.²²⁸ Autonomas Latvijas valsts federāciju ar Krieviju visilgāk aizstāvēja latviešu maziņieki, kas atradās neokupētajā Latvijas daļā un Krievijā (*kamēr latviešu maziņieki Rīgā jau 1917. gada septembrī pievērsās Latvijas neatkarības idejai*). Šādā virzienā tad arī darbojās maziņieka F. Cielēna ierosmē dibinātā "*Latvijas pašnolemšanās savienība*", kas 1918. gada maijā izplatīja "Manifestu Eiropas tautām", protestējot pret Brest-Ļitovskas miera līgumu (t.i. pret Latvijas sašķelšanu), aizstāvot latviešu tautas pašnolemšanās tiesības un iestājoties *par federāciju ar Krieviju*.²²⁹ Saņemot ziņu par Latvijas neatkarības proklamēšanu 1918. gada 18. novembrī, arī šie maziņieki *atmeta domu par federāciju*.²³⁰

*

Latvijas neatkarības ideja, ko pirmie 1917. gada jūlijā un augustā skaidri formulēja atsevišķi nacionāldemokrātu publicisti Maskavā, kļuva par politisku mērķi divām centrālām politiskām organizācijām: vācu okupētajā Latvijas daļā par šo mērķi sāka cīnīties Rīgas DB (vēlākais) 1917. gada oktobra sākumā; par to pašu izšķirās Valkā dibinātā LPNP savā otrā sesijā 1918. gada janvārī.

Līdz ar to bija beidzies neatkarības idejas teorētiskās noskaidrošanas un diskusiju periods, un sākās tās īstenošanas darbs — neatkarīgās Latvijas valsts organizēšanas laikmets. Tā turpmākā norise vairs neietilpst šī apcerējuma uzdevumos. Neapskatīti paliek arī tie mēģinājumi, ko baltvācu aprindas vācu okupācijas varas atbalstā bija pasākušas, lai radītu sākumā "Kurzemes hercogisti" un vēlāk — "Baltijas valsti", kas atrastos Vācijas hēgemonijā. Šais pasākumos piedalījās tikai pavisam nenozīmīgas un šauras latviešu aprindas, kurām nebija nekāda atbalsta plašākā latviešu sabiedrībā.²³¹

226. *Ibid.*, 317. lp.

227. *Ibid.*, 335 ff; J. Seskis, *op.cit.*, 101. - 109. lp.

228. J. Līgotnis, *op.cit.*; 387. - 401. lp.

229. F. Cielēns, *op.cit.*, I, 450. - 465. lp.; "*Manifests Eiropas tautām*" nav iespiests minētajā F. Cielēna darbā, bet tas atrodams zviedru laikr. *Social-Demokraten* (30.1.18., 3. lp.), kas to saīsinātā veidā publicēja ar virsrakstu: "*För letternas anslutning till Ryssland*" ("*Par latviešu pieslēšanos Krievijai*").

230. F. Cielēns, *op.cit.*, I, 496. - 497. lp.

231. H. Dopkewitsch, *op. cit.*, 95. lp.

Pareiza izrādījās latviešu demokratisko politiķu pārliecība, ka "*latviešu lielniecisms*" bija *pārejoša parādība*, radusies sakarā ar nenokārtotajiem agrārajiem un sociālajiem apstākļiem Latvijā, nacionālo apspiestību un pasaules kara postījumu sekām.

Neatkarīgās Latvijas idejas īstenošanu neapšaubāmi *veicināja tie starptautiskie apstākļi*, kas izveidojās Pirmā pasaules kara un Krievijas revolūcijas gaitā. *Taču mērķis nekad nebūtu sasniegts*, ja latviešu sabiedrības politiski aktīvākajā daļā jau laikus nebūtu nobriedusi politiskā nacionālisma ideoloģija, un latviešu centrālās politiskās organizācijas nebūtu mērķtiecīgi un neatlaidīgi cīnījušās par latviešu nacionālās programmas maksimālo prasību — suverēnu Latviju.

*

KOPSAVILKUMS

Latviešu *politiskā nacionālisma ideoloģiju* (prasību pēc nacionāli kultūrālas un valsts autonomijas) izveidoja *neliela latviešu sociāldemokrātu grupa* (Dr. M. Valters, E. Rolavs, E. Skubiķis) Šveicē no 1900. līdz 1903. gadam. Ierosmi tie bija guvuši no *Austrijas sociāldemokrātu idejām* nacionālajā jautājumā un no Šveices federālās satversmes. Viņiem bija jācīnās gan pret latviešu sociāldemokrātu vairākuma vienaldzību nacionālajā jautājumā, gan pret latviešu pilsonības politisko bezrūpību un piekāpību Krievijas despotijas priekšā.

Šveices grupa atšķēlās no latviešu dogmatiskajiem marksistiem un 1903. gadā nodibināja nelielo *Latviešu sociāldemokrātu savienību* (1913. gadā to pārveido par *Latvijas revolūcionāro sociālistu partiju*). Lielajā 1905. gada latviešu revolūcijā *ši partija* tad arī aizstāvēja *Latvijas autonomijas prasību*. Turpmākajos gados latviešu *politiskais nacionālisms* ieguva aizstāvjus arī LSD labajā spārnā, un vairāki ievērojami sociāldemokrāti sāka aktīvi iestāties par latviešu tautas nacionālajām interesēm (M. Skujenieks, J. Rainis, F. Cielēns u.c.)

Pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves lielāks skaits latviešu *sociālistu pieslēās liberālajai pilsonībai* un tās presē sāka paust politiskā nacionālisma ideoloģiju. Tādā kārtā ideja par apvienotu un politiski autonomu Latviju (Kurzemi, Vidzemi un Latgali) sāka izplatīties arī *demokrātiskās pilsonības aprindās vēl pirms 1917. gada februāra revolūcijas*.

Pasaules kara radītais posts, bēgļu traģiskais liktenis un latviešu strēlnieku pulku cīņas kāpināja *latviešu nacionālo apziņu un aktivitāti*. Jau pirms 1917. gada februāra revolūcijas parādījās sauklis "*Brīvu Latviju brīvā Krievijā*" un kā latviešu mazinieki (F. Cielēns, K. Kurševics), tā nacionāldemokrātiski noskaņotas pilsoņu aprindas (*Dza līdzstrādnieki Maskavā*) jau bija *izstrādājuši Latvijas autonomijas projektus* vai tās pamatprincipus. Nozīmīgu darbu nacionālās propagandas laukā kara gados veica *Latviešu nacionālā komiteja Šveicē* (priekšsēdis — J. Rainis).

Pēc 1917. gada februāra revolūcijas *Latvijas autonomija* kļuva par *vispārīgu demokrātisku un nacionālu prasību*, un parādās liels skaits dažādu deklarāciju un rezolūciju par šaurāku vai plašāku Latvijas autonomiju. Nodibinās *pirmās istās latviešu pilsoņu politiskās partijas*.

Svārstīga ir *latviešu lielinieku nostāja* nacionālajā jautājumā, kas 1914. gadā

bija ieguvuši noteikšanu visā ietekmīgās LSD partijas aparātā. Sekodami pretrunīgajam "demokrātiskā centrālisma" principam (noraidīdami domu par Krievijas pārveidošanu demokrātisku republiku federācijā) un šķiru cīņas sauklim, tie tomēr vairākos gadījumos 1917. gadā sadarbojās autonomijas jautājumā ar pārējām latviešu politiskajām partijām un organizācijām (1917. gada 12. augusta deklarācija Rīgas pili, delegācija pie Kerenska 1917. gada 2. oktobri, mēģinājums sasaukt Latvijas Satversmes Sapulci pēc oktobra revolūcijas u.c.). Zināmos starptautiskos apstākļos (Kurzemes atdalīšanas un neitralizēšanas gadījumā) latviešu lielinieki (P. Stučka) solīja pat balsot par visu latviešu novadu atdalīšanu no Krievijas un apvienošanu vienā valstī kopā ar neitralizēto Kurzemi. Ar izveicīgu un enerģisku propagandu, uzstājoties kā noteiktākie cīnītāji par sociālu taisnību, mieru un nacionālu brīvību, latviešu lielinieki guva ievērojamus panākumus plašos tautas slāņos un latviešu strēlnieku pulkos.

Krievijas Pagaidu valdības noraidīgā nostāja pret latviešu autonomijas centieniem radikālizēja latviešu nacionālo ideoloģiju: jau 1917. gada jūlijā un augustā LNDP publicisti (it īpaši E. Blanks un K. Uptis) skaidri deklarē neatkarīgās Latvijas ideju.

Pēc oktobra revolūcijas Latvijas neokupētajā daļā visu varu pārņēma latviešu lielinieki, nodibinot savu diktatūru. Par augstāko pārvaldes organu tie izsludina Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomes Izpildu komiteju (Iskolatu). Tajā laikā tā ir vairākuma diktatūra, kas balstās uz radikālizēto latviešu strēlnieku pulku militāro spēku. Tā praksē īsteno vairākas Latvijas autonomijas programmas prasības — latvisku pārvaldi, latviešu valodu iestādēs, latvisku skolu. Lielinieki arī aktīvi iestājas par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju.

Vācu okupētajā Rīgā 1917. gada septembra beigās slepeni nodibinās Rīgas DB, kurā piedalās kā latviešu pilsonisko partiju, tā maziņu pārstāvji. Vēlākais 1917. gada oktobra sākumā DB izšķiras sākt cīņu par neatkarīgu Latviju. Par to pašu mērķi izšķiras 1917. gada 30.(17.) novembrī Valkā dibinātā LPNP (tajā ietilpst dažādu organizāciju un pilsonisko partiju pārstāvji) savā otrā sesijā, kas notiek 1918. gada janvāra beigās (Pēterpīlī). Latvijas neatkarību LPNP cer sasniegt ar rietumu sabiedroto palīdzību, un šajā virzienā enerģiski darbojas tās Ārlietu nodaļa. Sākas Latvijas neatkarības idejas īstenošanas laikmets.

*

AUTORA PAPILDINĀJUMI

Kad bija pabeigts apcerējums "Latvijas neatkarības idejas attīstība", man rokās nāca vēl daži materiāli par šo tematu. Tie negroza pētījumā izdarītos secinājumus, bet paplašina tā avotu bāzi un var noderēt tiem, kas tuvāk interesējas par šiem jautājumiem.

Piezīmes 1. nodaļai. 1914. gada pavasarī Rīgā iznāca S. Olova (F. Mendera) brošūra Jankavisms, kas cita starpā atspoguļo LSD uzskatus nacionālajā jautājumā Pirmā pasaules kara priekšvakarā. F. Menders piederēja pie maziņu kreibā spārna, bet arī lielinieki šai brošūrā paustās domas nav kritizējuši. Minētā

darba 102. lp. teikts "Latviešu marksisti nav vēl savu programmu nacionālā jautājumā noteikti formulējuši. Tas viņiem būs jādara. Te mums šķiet latviešu strādnieku organizācijām vajadzēs pieņemt nacionālās autonomijas prasību."

Piezīmes 4. nodaļai. 1917. gada aprīli Bernē iznāca *Fr. Weissa (F. Menders)* apercējums *Die baltische Frage im Weltkrieg und in der russischen Revolution*. Tur 56. un 57. lp. lasāms: "Unübersehbare Zukunftsmöglichkeiten eröffnen sich der lettischen Arbeiterklasse. Die Revolution zwingt sie, mit verdoppelter Kraft den Kampf... für die Autonomie des Landes der Letten in der russischen demokratischen Republik aufzunehmen... Die unmittelbaren Interessen der lettischen Arbeiterklasse verlangen, dass die lettische Nation... das breiteste Recht auf Selbstverwaltung erhalten..." (Kā redzams, F. Menders jau tūlīt pēc revolūcijas izcelšanās pasvītroja nacionālā jautājuma nozīmi, taču toreiz viņš vēl neprasīja Latvijai federatīvās republikas stāvokli. U.Ģ.)

Piezīmes 5. nodaļai. (Visas turpmāk minētās publikācijas atrodas J. Mišņa bibliotēkā Rīgā.) Šeit jānorāda vēl uz šādiem politiskiem rakstiem: 1) *Latvijas Revolucionāro Sociālistu Partijas Programma un Statūti*. Programma pieņemta partijas kongresā Briselē 1913. gadā. LRSP Rīgas komitejas izdevums *Rīgā, 1917* (15 lp.). Šī brošūra vēlreiz izdota *ari 1918. gadā*, pie kam ievadā piezīmēts, ka programma ir novecojusi un tiks pārstrādāta.

Šajā programmā teikts: "...mūsu pienākums ir pabalstīt visiem līdzekļiem revolūciju Krievijā un radīt kopēju cīņas saskaņu starp attīstītām Krievijas tautām, lai kopējiem spēkiem neatlaidīgā cīņā sasniegtu *Krievijas tautu brīvību un patstāvību*. Cīņa par tautas politisko brīvību Krievijā ir nepieciešams solis attīstībā uz sociālo revolūciju... no sevišķa svara mums (Latvijā) ir *agrārais jautājums*." (5. lp.)

Šī partija prasīja apvienotu Latviju ar pilnīgām pašnolemšanās tiesībām, *Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu*, tautas vēlētus ierēdņus un tiesnešus, tautas miliciju un muižnieku zemes atsavināšanu. Atsavinātā zeme atdodama demokrātiski organizētām bezzemes lauku sabiedrībām kopējai apstrādāšanai, neiejaucoties ar spaīdu līdzekļiem mazgruntnieku īpašuma tiesībās.

2) *Latvijas Republikāņu Partija*, Rīgā 1917 (15 lp.). Šo brošūru militārā cenzūra atļāva izdot *1917. gada aprīli*. Šī partija prasa sekmēt Krievijas pārveidošanu par *demokrātisku federālu republiku*, visu latviešu novadu apvienošanu vienā pašvaldības vienībā "*Latvija*" un latviešu valodas lietošanu tiesā, skolā un visās pašvaldības iestādēs.

3) *Dr. M. Valters, Latviešu zemniecība kā politiska partija*, 2. izd., LZS, Rīgā 1917 (21 lp.). M. Valters prasa, lai Pagaidu valdība nekavējoties izšķir nacionālo jautājumu un asi vērsas pret LSD sludināto "demokrātisko centrālismu". Viņš raksta: "...mūsu nacionālās politikas mērķiem jābūt saistītiem ar kultūras politikas mērķiem vispār... pašnoteikšanās tiesības izpaužas reāli neatkarīgā tautas likumdošanā, neatkarīgā tautas pārvaldībā un tiesā. Ikvienas nacionālās partijas uzdevums ir to saprast un izteikt savā programmā. Lai nebaida ar ierunu, ka šis tiesību ideāls nozīmētu neatkarīgu Latvijas valsti. *Valsts ir tas tiesību kopums, pēc kura cenšas tautas* un latviešiem, kuņi ir pierādījuši, ka tie prot

piesavināties kultūras ieguvumus, nav ko būties piesavināties arī tautas tiesību apziņas ideālu... (8. lp.)... Mūsu stāvoklis uz robežām, kur sadurās divas lielas valstis, ir sevišķi nenoteikts, bet mums nav iemesla izsāstīties, jo šis stāvoklis ir dažā ziņā labvēlīgs, un mēs varam, taisni no šī stāvokļa skatoties, jo stingrāk uzsvērt savu *neitrālās patstāvības domu*... nav iespējams tai ziņā apsvērt visas iespējamības un atliek tāpēc vienīgi tikai kopt šo nacionālā ideāla apziņu... latviešu zemniecībai jābūt skaidrībā par savu nacionāli politisko ideālu. Un šis ideāls ir *Latvijas pašvaldīgā autonomija*... (9. lp.)... no latviešu zemniecības drīkst prasīt, ka tā ir sociāla partija, kas saprot arī sociālā jautājuma svarīgumu... sociālu reformu nepieciešamību... (11. lp.)... Ļoti noteikta ir latviešu zemniecība savā programmas prasībā pēc Latvijas autonomijas, pie kam tā vēlas *saistīt pie šīs autonomijas arī latviešu kolonijas*, kas izkaisītas pa Krieviju (17. lp.)... Politiskas iekārtas ziņā jaunās Latvijas tiesības izstrādātu *Latvijas Satversmes Sapulce* (18. lp.)... (Šis M. Valtera raksts jāievēro arī attieksmē uz 8. nodaļu.)

4) *Latviešu Zemnieku Savienība*. LZS bibliotēka nr 1, *Valkā 1917* (29. lp.). Šajā brošūrā ir iespiesta LZS programma un statūti. LZS prasa "Krievijas valsti demokrātisku federatīvu republiku (tautu valstu savienību)", kurā Latvija būtu autonoma valsts. *Latvijas kolonijas kā personālas vienības piedalās. Latvijas saeimā ar padomdevēja balsi. Latgale Latvijā bauda plašu pašvaldību*. Sauszemes karaspēks Latvijā ir teritoriāls, ar latviešu pavēles valodu. Latvijā ir sava centrālā nacionālbanka ar emisijas tiesībām. *Šejienu dzelzceļi, pasts un telegrafs* atrodas Latvijas pārvaldē. Latvijas pamata likumus izstrādā un pieņem *Latvijas Satversmes Sapulce*, un tie *grozāmi tikai ar tautas nobalsošanu*. Ierēdņi Latvijā *ievēlami*, bet ne ieceļami, un tie ir atbildīgi tiesas priekšā. *Baznīca šķīrāma* no valsts, tāpat skola no baznīcas. *Jānosaka progresīvs ienākuma nodoklis*, jāīsteno *sociāla nodrošināšana*, *obligāta tautskola* un *bezmaksas mācības un mācību līdzekļi* visās skolās. Jānodibina *zemes fonds* no kroņa, bruņniecības un pilsētu muižām, konfiskācijas ceļā pievienojot zemes fondam visas majorāta un arī tās muižas, kuŗu īpašnieki vai viņu priekšteči nav viņas ieguvuši pirkšanas ceļā. *Brīvas zemes no valsts puses* un ar valsts līdzekļiem bez kavēšanās plašos apmēros kultivējamas un kolonizējamas ar *bezzemniekiem*.

5) L. L. (*Linards Laicēns*), *Latvijas valsts*, LNDP Maskavas grupas izdevums nr 1, *Maskavā 1917* (16 lp.). Šai brošūrā L. Laicēns raksta: "...prasīt autonomiju, nozīmē — *gribēt valsti*. Un tik pārāk maz vairs ir to, kuŗi tic tai pasakai, ka zem Krievijas aizsardzības latvieši gadu simteņus nodzīvojuši mierā un laimē. Ne mierā un laimē, bet verdzībā zem āziātiskā tirannisma... (3. lp.)... *Nevien tautas manta, bet arī tautas gars un dzīvība aiziet projām*... Tādēļ, lūk, ir vajadzīgs, lai būtu *Latvijas valsts*... (6. lp.)... (autors vērsās pret "veču" iebildumiem). Nē, biedri un brāļi! Vairāk šāda neprāta. Vairāk neprātīgo! Bez neprāta neviena liela un grūta lieta nav izdarāma... (7. lp.)... *Krievijai jātiek par federatīvu republiku* (9. lp.)... mazākās valstis līdz šim ir tās demokrātiskākās un bieži vien ar to labāko kārtību. Demokrātiskās taisnības un tautas tiesību vārdā vajadzīgs, ka *Krievija sadalās* (10. lp.)... *Latvijai vajaga būt valstij, Latvijai vajaga būt republikai!* To mēs gribam un prasām!... *Latvija ir lielāka nekā Beļģija, nekā Dānija, nekā Holande*. Bet Melnkalne, kuŗai ir gadsimteņiem ilgi pašai savi ķēniņi un valsts iekārta, nav neko lielāka par mūsu Valkas apriņķi (11. lp.)... (atsevišķa-

jiem Latvijas apgabaliem) vajadzīga ipaša vietējā pārvaldība jeb pašvaldība... Bet Latgales latvieši, paši gandrīz pa pusei pārkrieivoti un pārpoļoti, ir bijuši baltiešiem tas aizsargu pulks, kas atturējis pārējo Latviju no pārākā krievu valodas un ticības spiediena... *Latgalei jāgarantē pilnīga latgaliešu dialekta brīvība* tiklab Latgales skolās, kā visās Latvijas valsts iestādēs... (12. lp.)... vajadzīga saeimās priekšā atbildīga likumu izpildītāja iestāde — senāts, ministrija jeb Zemes Padome... *Latvijas valsts bankai* vajaga izdot pašai savu latviešu naudu ar latviešu uzrakstiem, t.i., Latvijai vajadzīga sava ipaša naudas sistēma... *dzelzceļi... muitas* (13. lp.)... *Valsts valoda* latviešiem nav neviena cita kā *latviešu valoda*, mātes valoda! Valodas aizliegšanai, šai visbriesmīgākai no varmācībām, ir jātiek galīgi iznīdētai... (Krievijā) veselas tautas šī varmācība gribējusi nonāvēt! Vai revolūcija un pagaidvaldība mūs no tā glābj? Nemaz vēl ne... Tādēļ jācinās par Latvijas valsti... Latviešu zemniekiem jādabū zeme! (14. lp.)... *Zeme jāatņem, t.i., jāatsavina piespiestā ceļā* no visiem lielgruntniekiem... Latviešu strādniekam vajadzīga *izglītība*... teātris, māksla, literatūra... Lai to panāktu, ir vajadzīga Latvijas valsts (25. lp.)... Latvijas valsts vajadzīga, lai latviešu tauta varētu nevien saimnieciski un kultūrāli attīstīties, bet vēl vairāk tādēļ, lai viņa varētu pastāvēt... Vajaga gribēt. Vajaga strādāt un radīt šo Latvijas valsti!" (16. lp.)

LATVIJAS SATVERSMES SAPULCES PROJEKTS 1917. GADĀ

Avoti un literatūra

Apine, I., Oktobra revolūcija un nacionālā jautājuma risināšana Latvijā (1917. g. oktobris — 1918. g. februāris), krājumā "Oktobra ciņu liesmās", sast. V. Leitāns, izd. Liesma, Rīgā 1977, 65. - 85. lp.

Brīvais Strēlnieks, Iskolastrela laikraksts.

Ciņa, LSD CK laikr.

Dzimtenes Atbals, latviešu nacionāldemokrātu laikr. Maskavā.

Gērmanis, U.

1964 — U. J.: *Tas notika revolūcijas laikā. Kāpēc nesanāca Latvijas Satversmes sapulce 1918. gadā*, "Brīvība" (Stokholmā), nr. 3, 5. lp.

1966/67 — *Latvijas neatkarības idejas attīstība*, "Jaunā Gaita", nr 58 - 62.

1968 — *The Idea of Independent Latvia and its Development in 1917*, krājumā "Res Baltica", ed. by Adolf Sprudz and Armins Ruis, A.W. Sijthoff-Leyden, 27. - 87. lp.

1971 — *Die Autonomie- und Unabhängigkeitsbestrebungen der Letten*, krājumā "Von den baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten. Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Republiken Estland und Lettland 1917-1918", J. G. Herder-Institut, Marburg, 1. - 68. lp.

Jaunā Dienas Lapa, Latvijas Demokrātiskajai partijai tuvu stāvošs laikr. Pēterpili.

Jaunākās Ziņas, bezpartejisks liberāls laikr.

Laika Vēstis, Latviju kareivju nacionālās savienības (LKNS) laikr.

Latvju Strēlnieks, Iskolastrela laikr.

Lidums, Latviešu zemnieku savienības (LZS) laikr.

Ligotnis — Ligoṭņu Jēkabs, Latvijas valsts dibināšana (Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome), V. Olava fonda sabiedr. izd., Rīgā 1925.

Strādnieku Avīze, latviešu soc. dem. mazinieku laikr.

Paskaidrojumi

Šai rakstā datumi ir "jaunajā stilā", bet uz "vecā stilu" norādīts iekavās. Avotu norādēs tā laika laikraksti līdz 1918. gada 14. febr. ir datēti pēc vecā stila. Lai dabūtu attiecīgo datumu jaunajā stilā, tam jāpieskaita 13 dienas.

Iskolats — Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomes Izpildu komiteja.

Iskolastrels — Apvienotās Latviešu strēlnieku pulku Deputātu Padomes Izpildu komiteja.

LSD CK — Latvijas Sociāldemokratijas Centrālkomiteja.

1917. gada vēlā rudenī neokupētajā Latvijas daļā (Vidzemē) notika mēģinājums noorganizēt demokrātiskas Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanas, lai šāda sapulce, kas būtu tiesīga izteikt tautas gribu un izlemt Latvijas likteni, varētu sanākt 1918. gada janvārī, pirms Krievijas Satversmes sapulces atklāšanas. Šim jautājumam speciālajā vēstures literatūrā ir pieskārušies tikai daži autori¹, bet plašākos darbos par Latvijas vēsturi tas vai nu nemaz nav apskatīts, vai arī par to ir tikai kļūdainas piezīmes.

¹ Skat. Ģērmanis, 1964; idem, 1966/67, nr 62, 26. - 28. lp.; *Ligotnis*, 134. - 150. lp. (apskata šo jautājumu sakarā ar LPNP darbību); Apine, 71 ff (autore diemžēl noklusē svarīgus faktus, attēlojums ir nepilnīgs un sagrozīts).

Prasība sasaukt Latvijas Satversmes sapulci parādījās jau tūlīt pēc cara režīma gašanas 1917. gada martā, un dažādās variācijās tā tika atkārtota turpmākajā notikumu attīstības gaitā. Pirmais to ar sevišķu uzsvaru pauda laikraksts "Dzimtenes Atbalss" Maskavā, ap kuŗu grupējās bēgļu gaitās izkaisītās jaunās paaudzes intelligences pārstāvji (red. darbojās Ernests Blanks, Jānis Bankavs, Kārlis Uptītis, Linards Laicēns u.c.). Šie jaunie cilvēki (Blankam un Uptītim bija tikai nepilni 23 gadi) bija radikāli un ļoti nacionāli noskaņoti, un viņi organizējās jaundibinātajā Latviešu nacionāldemokratiskajā partijā (LNDP).

"Dzimtenes Atbalss" 21.(8.) marta numurā pāri visai otrai lappusei bija iespiests sauklis:

"LATVIJAS SATVERSMES SAPULCI!"

Tālāk teikts:

Latvijas Satversmes sapulci mums jādabū, un mēs to prasām. (...) Neatkarīgi no šās īpašās Latvijas Satversmes sapulces latviešiem, tāpat kā citām tautībām, jādabū savi priekšstāvji Krievu Satversmes sapulcē.

Turpat Kārlis Uptītis (deportēts 1941. g.) šādā veidā norēķinājās ar veco Krievijas režīmu:

(...) nebija vairs otras tādas valsts pasaulē, kur mazo tautu nacionālās brīvības tika tādā mērā kājām miditas, vajātas un nomāktas, kā tas bija vecajā Krievijā — šajā briesmīgajā cietumu un karātavu zemē. Tagad reiz tam visam ir pienācis gals (...) Visur augsti plivinās sarkanais karogs (...) iet bojā visstiprākais reakcijas atbalsts Eiropā.

Tai pašā dienā arī laikraksts "Lidums", kas drīz kļuva par Latviešu zemnieku savienības (LZS) organu, mudināja dibināt centrālu politisku organizāciju — Latviešu Tautas Padomi, kas veidotos "no visu partiju, visu šķiru un kārtu priekšstāvjiem tautā". Šis formulējums bija visai neskaids, un vēlāk (jūnijā) arī "Lidums" prasīja Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu. Interesanti atzīmēt, ka Raiņa un Aspazijas atbildes telegrammā valsts domniekiem J. Goldmanim un J. Zālītim (viņi bija nosūtījuši dzejniekiem apsveikumu), ko "Jaunākās Ziņas" publicēja 15. (2.) aprīlī, abi trimdinieki aicināja proklamēt autonomu Latviju un tūlīt sasaukt Satversmes sapulci (telegrammā gan nav skaidri precizēts, vai domāta Krievijas vai Latvijas Satversmes sapulce).

Prasību pēc Latvijas Satversmes sapulces mēs atrodam rezolūcijās, ko aprīļa

beigās pieņēma t. s. "Latvijas bezzemnieku saeima"(kongress) Valmierā², un maija sākumā sasauktā Kurzemes Zemes Sapulce Tērbatā³. Tāpat šo prasību izvirzīja dažādās tā laika sanāksmēs un grupu apspriedēs, par ko parādījās ziņas laikrakstos⁴.

Latviešu lielinieki un viņu vadītā Latvijas Sociāldemokrātija (LSD) prasīja iespējami drīzākā laikā sasaukt Krievijas Satversmes sapulci, kas tad izlemtu arī Krievijas tautu pašnolemšanās jautājumu. Pēc šīs partijas vadības ieskatiem Latvijai bija vajadzīga plaša teritoriāla (apgabala) autonomija ar pilnīgi demokrātisku pašvaldību Krievijas republikā⁵. Atsevišķu Latvijas Satversmes sapulci LSD neprasīja. Pēc lielinieku domām revolūcijas izraisītās plašās nacionālās kustības, kas aicināja tautas uz nacionālu vienību, apdraudēja proletāriāta internacionālo sadarbību un kavēja revolūcionārās sociāldemokrātijas cīņu par cilvēces atbrīvošanu no kapitālisma važām. Šai sakarā Jūlijs Daniševskis 21.(8.) martā paskaidroja "Cīņā":

(...) pirms atrisināms sociālais jautājums, pēc tam nacionālais. Jeb labāk: līdz ar sociālo jautājumu atrisināsies arī nacionālais (...) Šķiru cīņā proletāriāts atsvabinās sevi, tautas, visu cilvēci...

Šajā rakstā Daniševskis (miris valsts nāvē 1938. g.) nosodīja Raini un citus "nacionālsociālistus", kas prasot vispirms atrisināt nacionālo jautājumu, ieteicot apvienoties visām šķirām un grupām, lai nodrošinātu tautu patstāvību, tiesības uz savrupattīstību un lai glābtu tautisko kultūru un īpatnību.

Tomēr ne visi partijas darbinieki bija pārliecināti par minētās nostājas nemaldību. Vecais marksists Pauls Dauge (viens no nedaudziem latviešu pazīstamākajiem lieliniekiem, kas pārdzīvoja Staļina terroru un 1946.gadā mira Rīgā kā nopelniem bagātais zin. darbin.) 10. aprīlī (28. martā) publicēja "Cīņā" rakstu "Internacionālisms un nacionālais indiferentisms", kur viņš kritizēja Daniševski

2 "Bezzemnieku sapulce Valmierā", *Cīņa*, 27.4.1917, nr. 39 (151), 2. lp.

3 E. Blanks, "Kurzemes Zemes Sapulce", *Dzimtenes Atbalss*, 6.5.1917, nr 35, 1. - 2. lp.

4 Skat., piem., Dr. philos. P. Zālīts (Zālīte), "Kas mums tagad darāms?", *Jaunākās Ziņas*, 30.3. 1917, nr 85, 1. lp.; skat arī "No Pēterpils Latviešu kareivju frakcijas", *Jaunākās Ziņas*, 13.4.1917, nr 95, 1. lp. (Latviešu kareivju frakcija Pēterpils Strādnieku un kareivju deputātu padomei prasa "politiski autonomu Latvijas valsti, kuŗas satversmes likumi jāizstrādā Latvijas Satversmes sapulcei"); skat. vēl "Novgorodas guberņas latviešu kolonijas organizāc. sapulce 26. martā 1917. g.", *Jaunā Dienas Lapa*, 6.4.1917, nr 71, 1. lp.(prasa atsev. Latvijas Satv. sapulci).

5 Skat. (P. Stučka), "Latvija un Krievija", *Cīņa*, 10.3.1917, nr 4, 1. - 2. lp.

un tā piekritējus par vienaldzību pret tautas likteni. Dauge uzsvēra:

Kaŗojot par demokratisku republiku, mums reizē jākaŗo par mazo tautu politisku autonomiju, par viņu pašnolemšanas tiesībām, kā to itin loģiski prasa mūsu sociāldemokratiskā partijas programma (...)

1) Latvijas Sociāldemokrātijai jāprasa autonoma Latvija ar savu (...) tautas saeimu

2) Latvijai jābūt nedalītai.

Nav šaubu, ka Dauges uztverē Latvijai bija vajadzīga augstāka autonomijas forma nekā "pilnīgi demokratiska pašvaldība". Viņš arī uzskatīja, ka nedrīkst kavēties ar nacionālā jautājuma atrisināšanu. Tas bija jāpiemin, lai saprastu Dauges rīcību turpmāk.

Nacionālais jautājums saasinājās 1917. gada vasarā sakarā ar Krievijas Pagaidu valdības vilcināšanos apvienot Latgali ar Vidzemi vienā pārvaldes vienībā. Latviešu nacionāldemokrātu aprindās šai laikā (jūlijā—augustā) jau atklāti parādījās aicinājumi sākt cīņu par pilnīgi suverēnu Latviju, orientējoties uz rietumu sabiedrotiem.⁶

Ari LSD sāka pievērst lielāku uzmanību nacionālajām prasībām. Savā V kongresā, ko šī partija 22. (9.) jūlijā svinīgi atklāja Rīgas pili, tā Latvijas autonomijas jautājumā pieņēma nacionālā ziņā ļoti radikālu rezolūciju. Pēc dogmatiskajam ievada frazēm par "demokratisko centrālismu" tur teikts:

Latvijas proletāriāta interesēs kongress uz visstingrāko stāv par vienotu, nedalītu Latviju (t.i. par apvienotu Vidzemi, Kurzemi, Latgali) un noteikti prasa Latvijai politisku autonomiju, t.i. visu vietējo varu kā saimnieciskā, tā politiskā, administratīvā u.t.t. ziņā; (...) demokrātijas un sevišķi Latvijas proletāriāta interesēs nekavējoties jākeras pie Latvijas politiskās autonomijas projekta izstrādāšanas un realizēšanas, neatkarīgi no centrālās varas politikas šai jautājumā (...) LSD prasa, lai par Latvijas nākotni un starptautisko stāvokli lemj paši Latvijas iedzīvotāji un uz visstingrāko un visasāko apkaŗos katru mēģinājumu slepeni mest kauliņus par Latvijas likteni⁷.

Lai īstenotu šajā rezolūcijā ietvertās prasības, bija nepieciešams ievēlēt kādu centrālu orgānu, kas pārstāvētu Latvijas iedzīvotājus. Tādā kārtā arī LSD faktiski bija nonākusi pie prasības pēc Latvijas Satversmes sapulces.

Lielinieku pārstāvji arī piedalījās plašajā latviešu sabiedrisko un revolucionāro organizāciju delegātu konferencē 1917. gada 12. augustā (30. jūlijā) Rīgā, kas sanāca pēc Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes iniciatīvas, lai pieņemtu kopīgu latviešu lēmumu par Latvijas autonomiju. Šīs konferences 52 dalībnieki (pilsoņi, maziņieki un lielieki) vienprātīgi pieņēma rezolūciju par latviešu

6 Ģermanis, 1966/67, nr 61, 32. - 34. lp.

7 Idem, nr 60, 31. lp.

tautas pilnīgām pašnoteikšanās tiesībām un par nedalītu, politiski autonomu Latviju ar demokrātiski vēlētu Saeimu kā augstāko varas orgānu. Konference protestēja pret jebkuŗu mēģinājumu noteikt Latvijas vai tās atsevišķo daļu valsts tiesisko stāvokli un robežas bez Latvijas ziņas un lemtānas⁸.

2. septembrī bija jāievēl jauna Vidzemes Zemes Padome (nedēļu vēlāk bija nolemts vēlē Vidzemes apriņķu padomes). Īsi pirms Rīgas krišanas (vācu karaspēks ienāca Rīgā 3.septembrī) lielinieki attīstīja vēlēšanu aģitāciju ārkārtīgi nacionālā garā. Pāri visai "Brīvā Strēlnieka" pirmajai lappusei 2. septembrī (20.aug.) bija lasāms:

Pagaidu valdība, savienībā ar kapitālistiem, mazām tautām grib atņemt tiesības brīvi dzīvot. Cīņā par tautu pašnolemšanās tiesībām, cīņā par Latvijas Zemes Saeimu katram jābalso par LSD listēm Nr.1 (tikai Cēsu apriņķi Nr. 3).

Turpat iespīests otrs milzīga apmēra uzsaukums, kur nacionālās prasības vēl vairāk konkrētīzētas:

Latvijas Sociāldemokrātija prasa, lai Latvijas Zemes Saeima būtu augstākā politiskā, sabiedriskā, saimnieciskā un administratīvā vara vietējā dzīvē. Latvijas Saeimam jābūt Latvijas parlamentam. Neviens, kam dārga brīvās Latvijas nākotne, nedrīkst balsot par listēm, kuŗas pabalsta tagadējās Pagaidu valdības vispārējo spaidu politiku, kuŗā ietilpst cīņa pret mazām tautām.

Piezīmēsim, ka šis latviešu lielinieku vēlēšanu uzsaukums ir gandrīz pilnīgi identisks ar to, ko par Pagaidu valdību teica Zigfrīds Meierovics savā runā Krievijas tautu kongresā, kas 21. (8.) septembrī sanāca Kijevā:

(...) un kamēr Pagaidu valdība savu politiku nacionālos jautājumos nemainīs (...), kamēr Pagaidu valdības sastāvā nebūs mazo tautu priekštāvju, mēs viņu par no mums vēlētu valdību neuzskatīsim.⁹

LSD 1917. gada septembra vēlēšanās guva lielus panākumus. Vidzemes Zemes Padomē šī partija ieguva 60% un apriņķu padomēs (tās vēlēja septembra beigās) vairāk nekā 70% no visiem mandātiem¹⁰.

Aktīvākie pilsoņu politiskie darbinieki tomēr nedomāja, ka lielinieku nenoliedzamie panākumi Vidzemē (un latviešu strēlnieku pulkos) nozīmē uzvaru, kas pastāvēs ilgāku laiku. Viņi norādīja, ka kara radītie jaunie sociālie un saimnieciskie apstākļi bija sagatavojuši auglīgu zemi galēji kreisā spārņa propagandai, kas turklāt veikli bija pratusi izmantot nacionālus argumentus. Pilsoņiem kopā

8 Ibid., 32. lp.

9 *Lidums*, 24.9.1917, nr 220, 2. lp.

10 Ģermanis, 1966/67, nr 61, 32. - 34. lp.

ar mērenajiem sociālistiem tāpēc vajagot aktivizēt savu politisko darbu un plānot nākotnei — viņiem pirmkārt jāizveido centrāls politisks orgāns.

Pēc latviešu bēgļu Centrālkomitejas un vairāku pilsonisku politiku iniciatīvas 14 (1.) un 15 (2.) oktobrī sanāca dažādu politisku, saimniecisku un sabiedrisku organizāciju pārstāvju apspriede Pēterpilī, lai veiktu priekšdarbus Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes (LPNP) sasaukšanai. Apspriedē pārrunāja arī Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas vajadzību (tas būtu viens no LPNP uzdevumiem) ¹¹.

Lielinieki asi nosodīja pilsoņu ierosinātās LPNP organizēšanu, apzīmējami to par "tautisku avantūru" ¹². Taču arī daļa LSD biedru atzina, ka nepieciešams centrāls orgāns, kas varētu runāt visas Latvijas vārdā. Jau agrāk minēts, ka lielinieks Pauls Dauge iestājās par aktīvu rīcību nacionālā jautājuma atrisināšanā. Viņš bija ievēlēts par lieliniecišķās Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes Izpildu komitejas priekšnieku, kas bija radīta kā pretspars Tērbatā ievēlētajai Kurzemes Zemes Padomei. Viņš izmantoja "tekošo momentu", t.i. pilsonisko politiku parādīto aktivitāti LPNP jautājumā, lai nāktu ar ierosinājumu nekavējoties ķerties pie Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas. 1917. gada 21. (8.) oktobrī "Latvju Strēlniekā" parādījās šāds viņa raksts:

Vidzemes Zemes Padomei

Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes (KPZP) Izpildu komiteja, apspriedusi tagadējo momentu sakarā ar Latvijas un latvju tautas stāvokli, atzina Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu par neatliekamu dienas jautājumu (...) Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas iniciatīvai jāiziet no viskompetentākās latviešu iestādes (...) — Vidzemes Zemes Padomes, kuŗa no visiem iedzīvotājiem ievēlta uz pareiziem vēlēšanu pamatiem. Tādēļ KPZP Izpildu komiteja griežas pie Vidzemes Zemes Padomes ar uzaicinājumu ņemt Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas iniciatīvu savās rokās (...) Šie darbi jādara (...), lai novērstu Latvijas Satversmes sapulces falsificēšanas mēģinājumus "Latviešu Kongresu", "Nacionālpadomju" un tamlīdzīgu sakropļojumu veidā. (...) Tautas vārdā var runāt tikai tāds orgāns, kas ievēlēts no visas tautas (...) Latvijas Satversmes sapulcei jāsanāk ne vēlāk par Viskrievijas Satversmes sapulci, jo pašās pirmajās dienās pie pamatdeklarāciju pieņemšanas vajadzēs skanēt latvju tautas balsij.

Latvijas Satversmes sapulcei būs galīgi jāizstrādā Latvijas satversmes veids un konstitūcijas projekts visos sīkumos. Latvijas Satversmes sapulcei būs jābūt par visas tautas kultūrālo centru. Pareizi ievēlētā Latvijas Satversmes sapulce būs tautas politiskais spogulis un noskaidros dažādo politisko spēku apmērus, nosacīs to proporciju, kādā jāievēro visās iestādēs, kuŗas sastādās no dažādu politisko partiju priekšstāvjiem visas tautas reprezentēšanai (miera konferencē, tau-

¹¹ "Latviešu politiskā apspriede Pēterpilī 1. un 2. oktobrī Bēgļu Centrālkomitejas telpās", *Lidums*, 6.10.1917, nr 230, 2. lp. un 7.10.1917, nr 231, 2. lp.

¹² Skat., piem., "Tautiska padome", *Latvju Strēlnieks*, 13.10.1917, nr 41, 2. lp.

tību kongresos u.c.), kur tiek prasīta visas tautas uzstāšanās.

KPZP Izpildu komiteja (Maskavā, Pokrovka 41) gaida atbildi visdrīzākā laikā.

KPZP Izpildu komitejas priekšnieks: P. Dauge.

Šis dokuments ir sacerēts visnotaļ demokrātiskā garā un tur nav nekā no parastās lielinieku frazeoloģijas par šķiru cīņu, proletāriāta interesēm u.tml. Dr. Ilga Apine, kas vienīgā no padomju vēsturniekiem ir pieskārusies Latvijas Satversmes sapulces jautājumam 1917. gadā, to pilnīgi noklusē, jo nepatīkami atzīties, ka iniciatīva šajā lietā 1917. gada oktobrī nākusi no lielinieku puses¹³.

Minētais P. Dauges raksts nav datēts, bet tas katrā ziņā ir sacerēts pirms 18. (5.) oktobra, jo tajā dienā KPZP Izpildu komiteja apspriedē ar Vidzemes Zemes Padomes delegātu un valdes locekli maziņu (internacionālistu) Teodoru Liventālu vienprātīgi atzina, "ka tūliņ jādibina centrāls organs visu Latvijas daļu sociālās, kultūralās un politiskās darbības centralizācijai", kas ievēlams vispārējās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās¹⁴.

Lielinieku apvērsums (Oktobra revolūcija) novilcināja priekšdarbus šim pasākumam, bet tā iniciatori nebūt nebija zaudējuši cerības to īstenot. Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas sekcija (nodaļa) saziņā ar Padomes valdi nolēma sasaukt 27.(14.) novembrī politisko partiju, sabiedrisko organizāciju un Zemes Padomju priekšstāvju apspriedi Latvijas Satversmes sapulces jautājumā¹⁵.

Noliktajā dienā apspriede notika Valkā, un tajā piedalījās kā lielinieku, tā pilsoņu un maziņu delegāti. Dalībnieku saraksts bija šāds: no

- 1) Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas nodaļas — T. Liventāls, J. Pavlovičs, G. Zemgals, P. Birkerts;
- 2) Vidzemes Zemes Padomes valdes — O. Kārklīšs;

13 Skat. Apine, 72. lp.

14 "Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes Izpildu komitejas 5. oktobra sēdē pieņemtā rezolūcija", *Latvju Strēlnieks*, 14.10.1917, nr 42, 2. lp.; skat. arī *Latvju Strēlnieks*, 22.10.1917, nr 48, 1. lp. (par priekšdarbiem, kas veicami, sasaucot Latvijas Satversmes sapulci); cf. "*Latvijas Satversmes Sapulce*", *Laika Vēstis*, 20.10.1917, nr. 16, 3. lp. (rakstā norādīts, ka pirmā šo domu izteikusi "*Dzimtenes Atbalss*", un tai pilnīgi pievienojusies "*Strādnieku Avīze*").

15 "Apspriede Latvijas Satversmes Sapulces jautājumā", *Brivais Strēlnieks*, 12.11.1917, nr. 16 (123), 3. lp.; skat. arī "*Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome*", *Dzimtenes Atbalss*, 25.11.1917, nr 84, 1. - 2. lp. (pārmet latviešu kreisajam un labajam spārnim ilgo bezdarbību Latvijas Satversmes sapulces lietā); skat. vēl *Dzimtenes Atbalss*, 2.12. 1917, nr 86, 4. lp. (nacionāldemokrātu Maskavas grupa savā 26. nov. sēdē apsvēca Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas sekcijas soļus Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanas lietā un izsaka vēlēšanos, lai LPNP šai jautājumā iet roku rokā ar Autonomijas sekciju).

- 3) Latvijas soc. dem. (maziņieku) partijas — R. Lindiņš;
- 4) Vidzemes Zemes Padomes Skolu nodaļas — V. Plūdonis;
- 5) Rīgas apriņķa Pagaidu Zemes Padomes — J. Kroders;
- 6) Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomes Izpildu komitejas (Iskolata) — F. Roziņš un O. Līdaks;
- 7) (12. armijas) Kara Revolucionārās Komitejas — L. Dille;
- 8) Latviešu nacionāldemokratiskās partijas — L. Laicēns;
- 9) LSD CK (lielin.) — J. Krūmiņš (Pilāts);
- 10) Latvijas revolucionāro sociālistu partijas CK — M. Sams;
- 11) Latvju kareivju nacionālās savienības — F. Vitoliņš;
- 12) Latv. Skolotāju savienības — A. Birkerts;
- 13) Vidzemes Zemes Padomes Sanitārās nodaļas — Dr. A. Kirchenšteins;
- 14) Kurzemes Zemes Padomes (informāc. nolūkā) — Stiprais.

Latvijas Satversmes sapulces vajadzību atzina visi apspriedes dalībnieki. Pēc īsām debatēm ar visām balsīm pieņēma maziņieka P. Birkerta iesniegto rezolūciju, kurā teikts:

Ievērojot to, ka Krievijas revolūcija atsvabinājusi ne tikai atsevišķus pilsoņus, bet arī veselas tautas, dodot tām pašnolemšanās tiesības, (...) apspriede atzīst, ka nepieciešami sasaucama Latvijas Satversmes sapulce uz vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata.

Apspriede arī nolēma, ka vēlēšanu tiesības ir visiem Latvijas iedzīvotājiem (arī Latgales) un visiem Latvijas bēgļiem Krievijā, kas sasnieguši 18 gadu vecumu. Uz katriem 10.000 iedzīvotājiem ievēlams viens delegāts (deputāts). Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu uzdeva nokārtot *Vēlēšanu komisijai*, kas izveidojama no Autonomijas nodaļas, pievēlot tai pa diviem delegātiem no katras Zemes Padomes un pa vienam delegātam no šādām organizācijām: Bēgļu apgādāšanas CK, Iskolastrela, LKNS un Iskolata. Informācijas nolūkā Vēlēšanu komisijā piedalās politiskās partijas ar delegātu skaitu pēc sava ieskata. Šīs komisijas pirmo sēdi noteica 8. un 9. decembrī (25. un 26. nov.)

Pašas vēlēšanas nolēma izdarīt 1918. gada janvāra pirmajās dienās, lai Satversmes sapulce verētu sanākt ne vēlāk par 15. janvāri.

Apspriedes dalībnieki izteica vēlēšanos, lai par Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu informētu ārzemes un Krieviju.

Lai segtu vēlēšanu izdevumus, nolēma dibināt Vēlēšanu fondu līdzekļu vākšanai no Zemes Padomēm, organizācijām un privātpersonām. Apspriedes dalībnieki uz vietas saziedoja 1140 rubļus¹⁶.

Šo apspriedi, kurā piedalījās redzamākie un visatbildīgākie latviešu lielinieku

¹⁶ "Apspriede Latvijas Satversmes sapulces organizēšanā", *Brīvais Strēlnieks*, 17.11.1917, nr 20 (127), 1. - 2. lpp; cf "Apspriede par Latvijas Satversmes sapulces organizēšanu", *Laika Vēstis*, 16.11.1917, nr. 36, 2. lp.

darbinieki Vidzemē (F. Roziņš-Āzis, J. Krūmiņš-Pilāts, O. Kārklīņš, J. Kroders), savā darbā pilnīgi noklusē padomju vēsturniece Dr. I. Apine. Kā turpmāk redzēsim, tas darīts, lai varētu veikt citus viltojumus lielinieku prestiža labā.

1917. gada 6. decembrī (24. nov.) "*Brīvajā Strēlniekā*" parādījās uzsaukums "*Uz Latvijas Satversmes sapulci!*", ko bija parakstījuši Vidzemes Zemes Padomes Autonomijas nodaļas priekšsēdis T. Līventāls un sekretārs P. Birkerts. Tajā lasāmi šādi jūsmīgi vārdi:

Ilgus gadu simteņus latvju tauta ir dzīvojuši citu tautu aizbildniecībā un varā (...), viss ir ticis spiests un žņaugts no divkāršēja svešniecības jūga — krievu un vācu (...). Pie šīs /jaunās Latvijas/ iekārtas izstrādāšanas nevar ķerties tikai viena vai otra šķira. Te jāstrādā visas Latvijas priekšstāvjiem (...) Pilsoņi, Latvija gaida uz jums! Nāciet un darait to gaišu, ērtu, brīvu!

Taču tai laikā latviešu lielinieki pēkšņi bija apmetuši politisku kūleni, t.i. mainījuši savu viedokli Satversmes sapulces jautājumā un noliedza to, par ko paši pirms dažām nedēļām bija balsojuši un ko paši bija ierosinājuši. Kas tad bija noticis? Notikušas bija Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanas, un to rezultāti decembra sākumā (pēc vecā stila: novembra otrā pusē), bija zināmi — krievu biedri bija sakauti. Krievijas Satversmes sapulcē bija milzīga pretlielinieciska majoritāte (75%). Tāpēc tā vairs nekam nederēja, un lielinieki pret to izvērsa asu aģitāciju, lai tad 1918. gada 19. (6.) janvārī šo demokrātiski ievēlēto Satversmes sapulci ar brutālu varu padzītu.

Latviešu lieliniekiem no tādas sakāves Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanās toreiz nebija jābaidās (par LSD listi Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās Vidzemē bija nobalsojuši 72% vēlētāju). Bet ja nu krievu biedri neatzina Krievijas Satversmes sapulci un bija nolēmuši to likvidēt, tad arī latviešu lieliniekiem vajadzēja atteikties no Latvijas Satversmes sapulces.

Rakstā "*Satversmes Sapulce un maldīgās ilūzijas*", ko "*Brīvais Strēlnieks*" publicēja 1917. gada 14 (1.) decembrī (nr. 32/139), lielinieks Fricis Markuss (miris valsts nāvē 1938. g.) šādā lieliskā veidā izskaidroja Krievijas Satversmes sapulces kaitīgumu:

(...) Satversmes Sapulce neizteiks tautas gribu (...) Ir milzīgi daudz Krievijā tādu vēlētāju, kuŗi neprot lasīt un kuŗi arī tādēļ nezina par ko tie balso... Sanākot šādejādi vēlētai Satversmes sapulcei, nevar būt runas par Krievijas isto saimnieku. (...) varai ir negrozāmi jāpaliek darba tautas rokās.

Vienkāršos vārdos jeb "tautiskā stilā" Markuss bija izteicis sen pazīstamo dažādu pašiecelto pasaules lāpītāju uzskatu, ka "vispārējā tautas griba" zināmos apstākļos nebūt neatbilst tautas "patiesajai (istajai) gribai", ko spēj paust tikai tautas apgaismotākie pārstāvji (elite). Viņu pienākums tad nu ir atpestīt tautu un pasargāt to no tās "maldīgās gribas" jaunajām sekām.

Analfabētisms, protams, nederēja par argumentu pret Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanām. Latviešu lieliniekiem šajā kampanā tagad bija jānoliedz pašu pieņemtie lēmumi un jālieto melgie apgalvojumi, ka Latvijas Satversmes sapulce esot tikai buržuāzijas, sīkburžuāzijas un separātistu prasība. (Tieši tā tad nu arī rīkojas padomju vēsturniece Dr. Apine, padarot savu sacerējumu par negri-

bēta humora un izsmiekla objektu, un tipisku paraugu rupjai vēstures falsifikācijai.¹⁷⁾

Šī pēkšņā nostājas maiņa radīja apjukumu un neskaidrības pašu lielinieku rindās. Ne visi biedri bija paguvuši apgūt, ko no viņiem "prasīja moments" un ieņemt pareizo pozīciju Satversmes sapulces lietā. Tā, piemēram lielinieku publicists Pauls Viksne (miris valsts nāvē 1938. g.), kas vērsās pret Latvijas Satversmes sapulci (kaut gan viņam latviešu tautas liktenis nebūt nebija vienaldzīgs, kā to liecina citi viņa tā laika raksti), vēl nebija "saorientējies", ka noraidāma arī Krievijas Satversmes sapulce. Viņa rakstā "Tautu pašnoteikšanās un Latvijas sociāldemokrātija", ko "*Brīvais Strēlnieks*" publicēja 1917. gada 23. (10.) decembrī (nr. 40/147), teikts:

(...) mēs varam skaidri teikt, ka nekādas vēlēšanas, nekādas Latvijas Satversmes sapulces jeb nacionālpadomes tagadējais brīdis no Latvijas proletāriāta neprasa. Visas tās ir buržuāzijas un pa daļai sikburžuāzijas prasības. Mēs ejam uz Krievijas Satversmes sapulci veikt radošu darbu un nevajaga iedomāties, ka mūsu ceļi izbeidzas šī sapulcē, pietiks laika arī pēc tam (...)

"Vispirmais uzdevums (nacionālpadomei. P.V.) ir latviešu Satversmes sapulces vēlēšanas, "tā raksta augsti godātais J. Akurāters "Laika Vēstis" (nr. 39) (...). Akurāters un biedri liksmos tautiskajā sapulcē, bet darba tauta radīs savu nākotni "krievu" Satversmes sapulcē. (...)

Un pirmlaikus jau jāpasaka, ka tautiskai kompānijai šē nav vietas, un Latvijas kuģi stūrēs nevis nacionālpadomes, bet gan strādniecības izpildu vara "Iskolats". Visai varai uz vietām un centrā jāatrodas strādnieku, zaldātu un zemnieku (bezzemnieku) padomju rokās.

Šīs kampaņas gaitā tad arī vairākas LSD rajonu sapulces pieņēma rezolūcijas pret Latvijas Satversmes sapulci¹⁸. Uz šo lielinieku politisko kūleni asi reaģēja mazinieks Teodors Liventāls (miris deportācijā Kazachstanā 1956. g.) plašā rakstā, ko 27. (14.) decembrī iespieda "*Brīvais Strēlnieks*" (nr. 43/150). Tur cita starpā norādīts:

Jau no Latvijas Sociāldemokrātijas nodibināšanas laikiem uz viņas karoga, zīmējoties uz Latviju, ir stāvējis lozungs: "Autonomā Latvija". (...)

Iebildums, ka Latvijas Satversmes sapulces sasaukšana varētu kavēt Krievijas revolūciju, neiztur nekādu kritiku. (...) Patlaban notiek miera sarunas. Ko ir darijusi Latvijas Sociāldemokrātija, lai būtu informēta par Latvijas likteni? (...) Bet patiesībā Latvijas Satversmes sapulces pretinieku motīvi ir citi. Lieta tā, ka novembra otrā pusē lielinieku lēģeri krasi mainījās uzskats par Krievijas Satversmes sapulci (mans kursiv. U.G.). Tagad tiek apšaubīta Satversmes sapulces lietderība (...) Tādēļ (sauc), lai dzīvo proletāriāta un naba-

17 Skat. Apine, 72. - 73. lp.

18 Skat., piem., LSD Cēsu rajona "Rezolūciju pret Latvijas Satversmes sapulci", *Brīvais Strēlnieks*, 12.12.1917, nr 41 (148), 3. lp.

dzīgās zemniecības diktātūra (...), kaut gan pāris nedēļas atpakaļ uz sava karogā tie rasktija: "Lai dzīvo Satversmes sapulce!" (...) bez Latvijas Satversmes sapulces nav iedomājama Latvijas autonomija.

Nacionāldemokrātu laikraksts "Dzimtenes Atbals" komentēja šos notikumus 19. (6.) decembrī (nr 87) rakstā "Lielinieki pret Latvijas Satversmes sapulci", kur aprādīts:

Mūsu lielinieki tagad nepārprotami pierāda, ka viņi atrodas atkarībā no Petrogradas lieliniekiem. Kā tur sauc, tā te atskan. Lidz šim latviešu lielinieki no Vidzemes Zemes Padomes gāja roku rokā ar citām latviešu partijām un organizācijām, un sasauca vairākas sēdes, kurās tika nolemts sastādīt kopēju centru, kas lai sasauktu Latvijas Satversmes sapulci. Tika jau panākta zināma vienošanās par laiku, kad Satversmes sapulce sasaukama (1918. g. 15. janv.) un 28. nov. (v.st.) kopējā partijū un organizāciju sēdē vajadzēja tikt izstrādātam un pieņemtam sīkākam plānam, kā vēlēšanas organizēt un izvest. Bet tagad mums jākonstatē, ka no kopējās 28. nov. sapulces nekas nav iznācis, tā izjaukta (...)

No Maskavas atbraukušie delegāti Eglītis un Bungša uzstājušies pret Latvijas satversmes sapulces sasaukšanu, jo tas varot šķelt un novilkt (mazināt. U.G.) demokrātijas spēkus un kaitēt Viskrievijas revolūcijas padziļināšanas darbam (...) Šiem iebildumiem piekritis arī Vidzemes Zemes Padomes valdes priekšnieks O. Kārklīšs, un, neskatoties uz divu citu šīs pašas Zemes Padomes darbinieku — P. Birkerta un T. Liventāla — enerģisku iestāšanos par Satversmes sapulces nepieciešamību, atstājis kopā ar maskaviešiem sēdi, un tā pilnīgi izjukusi. (...) Tagad visiem tiem elementiem, kam rūp Latvijas un latviešu tautas liktenis, jāapvienojas ap Nacionālo Padomi un ar lielu enerģiju jāved sāktais nodoms galā.

Prasību sasaukt Latvijas Satversmes sapulci mazinieku pārstāvis Ansis Rudevics turpināja aizstāvēt Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku II kongresā, kas 1917. gada 29. (16.) decembrī sanāca Valmierā. Savā runā viņš uzsvēra:

Mēs esam par Satversmes sapulces sasaukšanu. Tas lozungs jau rakstīts sen sociāldemokrātu programmā un nav vēl stripots. Vēlētos, lai kongress izvēlētos ceļu, kurš apvienotu visus demokrātiskos spēkus¹⁹.

Lielinieki uz to atbildēja ar svilpieniem. Turpmākajās kongresa debatēs lielinieks Oto Kārklīšs (represēts un miris valsts nāvē 1942. g.), kas pats pirms mēneša bija balsojis par Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu, nepie-

¹⁹ "Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku kongress", *Brivais Strēlnieks*, 20.12.1917, nr. 48 (155), 2. lpp.

²⁰ Idem, *Brivais Strēlnieks*, 21.12.1917, nr 49 (156), 1. lpp; skat. arī nacionāldemokrāta J. Bankava komentārus par šo lielinieku nostāju — *Dzimtenes Atbals*, 30.12.1917, nr 93 (ievadraksts)

skaroties Rudevica argumentācijai, paskaidroja:

Par revolucionāro Latviju, par revolūciju nevar lidzi lemt revolūcijas nodevēji — Zemnieku Savienības vīri un viņiem līdzīgi (...)

*Mazinieki prasa Satversmes sapulci Latvijā, vēl kādu augstāku varu par mūsu kongresu — augstākas varas nevar būt*²⁰.

Pret tai laikā ietekmīgās LSD gribu (pēc oktobra revolūcijas tai piederēja vara un noteikšana neokupētajā Latvijas daļā) iesāktos vēlēšanu priekšdarbus, protams, vairs nebija iespējams turpināt. Laužot savas agrākās deklarācijas, rezolūcijas un solījumus, lielinieki bija izjaukuši demokrātiski vēlētas Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu 1918. gada sākumā.

Ši svaidīgā un oportunistiskā rīcība radīja nepatiku un sarūgtinājumu arī aktīvākajos partijas biedros. Tas atklāti izpaudās LSD XV (tai laikā to dēvēja par XVI) konferencē, kas notika 1917. gada 27. (14.) un 28. (15.) decembrī Valmierā. (Padomju vēsturniece I. Apine par šo partijas "netirās veļas mazgāšanu", protams, nemin ne vārda²¹).

Iskolata prezidija loceklis Jānis Zaķis šajā konferencē izteicās:

*Latvijas Satversmes sapulces un autonomijas jautājumos Centrālkomitejai ne tik vien kā nebija savu domu, bet pirmā jautājumā viņas domas bija nepareizas un otrā viņa kliboja. Tagad CK pašai jāuzstājas pret saviem bijušiem soliem. CK nebija nekādas pozīcijas un centrālorganam ("Cīņai") nav neviena numura, kur varētu ņemt momenta raksturojumu*²².

CK loceklis Kārlis Gailis atbildēja:

Pēc (LSD) V kongresa lēmuma Latvijas augstākā iestāde ir Latvijas Satversmes sapulce, tāpēc CK šai jautājumā būs ieņēmusi pareizu stāvokli (...) CK un LSD nav to darbinieku un masu, kas bija agrāk (mobilizācijas, strādnieku evakuācija un bēgļu kustības sekas. U.G.); tādēļ no viņas nevar prasīt tādu darbību kā pie spēcīgas masu organizācijas²³.

Iskolata priekšsēdis Frīcis Roziņš-Āzis savukārt paskaidroja:

Pats Satversmes sapulces lozungs ir pareizs. Tā ir demokratiska forma, bet pēc oktobra revolūcijas mums nav vairs vajadzības apellēt pie demokrātijas.

21 Skat. Apine, 73. lp. (tur nepareizi attēlotas LSD XV konferences debātes).

22 "16. Latvijas Sociāldemokrātijas konference", *Brīvais Strēlnieks*, 9.1.1918, nr 5 (168), 2. lp. (vēlāk šī konference pārdēvēta par LSD 15. konf.).

23 Idem, *Brīvais Strēlnieks*, 11.1.1918, nr 6 (169), 1. lp.

*Ari Padomju valdībai nevajaga viscauri un vienmēr zvērēt, bet mēs sekosim viņai tik tālu, kamēr viņa izpildīs darba tautas gribu*²⁴.

Deleģāts Juris Mežiņš (CK loceklis un Iskolata sekretārs) rezignēti konstatēja:

*Satversmes sapulces lozungs un viņas tradīcijas kā smags sloģis gulstas uz mums. (...) mūsu cerība ir — Vakareiropas sociālistiskā revolūcija*²⁵.

Bet Oto Kārklīņš mierināja savus partijas biedrus:

*Pēc sava proletāriskā rakstura Latvija iet priekšgalā - nekur proletāriāta vara netiek tik konsekventi izvesta kā še...*²⁶

Un tiešām, neokupētajā Latvijas daļā latviešu lielinieki, balstīdamies uz latviešu bruņotajiem spēkiem (strēlnieku pulkiem), jutās un rikojās kā pilnīgi saimnieki. Iskolats toreiz darbojās kā sava veida latviešu padomju valdība. Tā kā Ļeņina valdība toreiz pati lielā mērā bija atkarīga no latviešu kaŗaspēka atbalsta, tad latviešu lielinieki pavisam netraucēti varēja rīkoties savā zemē. Viņi arī istenoja vairākas latviešu nacionālās prasības (kultūras laukā) un panāca to, ka Tautas komisāru padome atzina Latgales pievienošanu Latvijai. Bet no padomju vēlēšanām bija izslēgtas "mantīgās šķiras" un likvidēta preses brīvība. Drīz vien aizliedza izdot nevien "Lidumu" un "Laika Vēstis", bet arī mazinieku "Strādnieku Avīzi".

Edvarts Virza šo Iskolata valdīšanas laiku ir attēlojis dzejoli "Sapnis Ziemas svētku naktī" (iespiests dzeju krājumā "Dievišķīgās rotaļas", Rauskas izd., Valkā 1919, 198. - 199. lp). Tur cita starpā ir šādas rindas:

Un tumsā pieaugošā bezveidīgs un plats
Kāds nezvērs lēnām kāpa, kam vārds Iskolats.

Un balss tad atskanēja kļiedzoša kā jūra:
"Ak skaties, šitā ir tā zvēra diktātūra
un viņas kaulu vainags, kas spīd galvā tam!"
Un tad es redzēju to zvēru piepampstam,
un senāk dzīslaina un kaulaina, un liesa
Nu gaisu piepildīja zvēra treknā miesa.
Tad troksnis nodima, ka nodrebēja viss,

²⁴ Idem, *Brīvais Strēlnieks*, 13.1. 1918, nr 8 (171), 2. lp.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

RAINIS REVOLŪCIJAS LAIKA PREŠĒ 1917. GADĀ

Par Raiņa attieksmēm pret Latvijas Sociāldemokrātiju (LSD) un viņa rūpēm par latviešu tautas un Latvijas likteni Pirmā pasaules kara un Krievijas revolūcijas laikā skat. manu apcerējumu *Nacionālpolitiskās domas Raiņa "Daugavā"*, kas iespiests *"Raiņa un Aspazijas Gadagrāmātā 1971. gadam"*.

Šai rakstā sakopotas ziņas par Raini, kas parādījās latviešu presē no 1917. gada februāra līdz oktobra revolūcijai (visi datumi šai rakstā ir vecajā stilā). Jāpiezīmē, ka nav izmantoti visi tā laika latviešu laikraksti, kāpēc nākotnē šeit publicētie materiāli būtu papildināmi. Taču arī šādā veidā šis raksts var izgaismot vienu otru jautājumu tā laika debatēs un izlabot dažu kļūdu, kas iezagusies darbos par mūsu vēsturi.

*

Savā 2. numurā 1917. gada 8. martā *"Cīņa"* publicēja plašu J. Pakalna (Jūlija Daniševska) rakstu *"Kā atrisināms nacionālais jautājums"*, ar piebildi, ka tas sacerēts priekš revolūcijas. Tur autors asi uzbrūk "nacionālsociālistiem", t.i. maziņkiem, kas iestājas par savas tautas nacionālajām interesēm. J. Daniševskis raksta:

"Pirms atrisināms nacionālais, pēc tam sociālais jautājums", tāds ir viens no nacionālsociālistu baušļiem. (...) Birģeļi bija pirmie, kuŗi sāka sakarā ar kaŗu melst par tautas patstāvību. Revizionisti (arī likvidātori), tagadējie nacionālsociālisti, tūdaļ viņiem pievienojās un saplūda ar viņiem nedalāmā masā. Miļukovs un Gučkovs, Protopopovs (tagadējais iekšlietu min.) un Puriškēvičs, bij. sociāl-revolucionārs Bunakovs, anarķists Krapotkins, sociāldemokrāts Pļechanovs, Heine, Geds, dzejnieks Rainis, dicģianists (Joseph Dietzgen, 1828 - 88, vācu soc. filozofs. U.Ģ.) P. Dauge un daudzi līdz ar viņiem — melsa un melš pa avīzēm, sapulcēm, brošūrās un žurnālos par nacionālā jautājuma atrisināšanu (...) un ieteic apvienoties visām šķīrām un grupām, lai sakautu pretinieku un tā nodrošinātu tautu patstāvību, tiesības uz savrupattīstību un lai glābtu tautisko kultūru un īpatnības. (...) Visas zīmes rāda, ka pēc kaŗa mazās tautas un valstīs būs kļuvušas relatīvi vēl vājākas. (...)

Rainis naīvi atkārtu Pernerstorfera (Engelbert Pernerstorper — austriešu sociālista O. Bauera domu biedrs. U.Ģ.) un birģeļu domas par cilvēces sadalīšanos tautās — sūniņās, pārraksta Bauera rindiņas un lielīgi stāsta pasaulei, ka cilvēce

tīri vai bojā ietu, ja tā zaudētu latvju tautu ar tās "īpatnējo" kultūru. Un lielā dzējiniekā lielie draugi ar P. Daugi priekšgalā melš to pašu un sēž kopā ar Ķeniņiem, kamēr birģeliskie tautieši nepastumj viņus sāņus (...) Praktiskā nacionālsociālisti kļuvuši par liberāļiem. (...) Mums jāuzstājas pret viņiem nesaudzīgi un neatlaidīgi.

Mēs, internacionālisti, ne kaŗā un ne sabiedriskā mierā redzam nacionālā jautājuma atrisināšanu, bet gan nepārtrauktā un asā šķiru cīņā, kuŗas mērķis — sociālistiska sabiedrība. (...) pirms atrisināms sociālais jautājums, pēc tam — nacionālais. Jeb labāk: līdz ar sociālo jautājumu atrisināsies arī nacionālais jautājums (...) Šķiru cīņā proletāriāts atsvabinās sevi, tautas, visu cilvēci (...) Ne pilsonisku mieru, bet pilsonisku kaŗu sludināt! (...)

Tikai tā mēs varam sagatavot apstākļus nacionālā jautājuma atrisināšanai un, beidzot, to arī atrisināt".

(Šādi uzbrukumi dziļi aizskāra Raini; savās vēstulēs viņš dēvē Daniševski par "lielinieku beztautībnieku") "Cīņas" 15. numurā 25. martā parādījās raksts "Draugi vai ienaidnieki" (bez paraksta), kas vērstas pret maziņkiem, kuŗi 23. martā bija sākuši Pēterpili izdot savu "Strādnieku Avīzi". "Cīņas" rakstā teikts:

"(...) mums brīnums, kur tagad radusies kāda tur otra sociāldemokrātija, no kuŗas mēs līdz šim nekā nezinaļām. Ja apskatām "Strādnieku Avīzes" līdzstrādnieku sarakstu, tad mēs diezgan viegli atradīsim jaunradušās Latvijas sociāldemokrātijas saknes. Pirmā vietā Pekmanis-Adata (...) K. Graša pozīcijas aizstāvis, t.i. (...) kaŗa piekritējs. Otrs līdzstrādnieks — V. Bastjānis — ārpus partijas stāvošs žurnālists (...) K. Dēķens (...) pazīstams vienkārši kā pedagogs un demokrātiska virziena žurnālists. Pārējie: Tautietis, Bungšs, Rudzītis, Terpovics, Pagāns, Rudevics — visi tie partijas gāju putni, kuŗi nākuši un aizgājuši (...) Tātad savāds mistrojums — no likvidātoriem, demokrātiem un ārpus partijas stāvošiem literātiem—sociālistiem sastādījusies jaunā Latvijas Sociāldemokrātija un viņas orgāns — "Strādnieku Avīze".

Un paši jau viņi sevi pietiekoši raksturo, aizstāvēdami veco Internacionāli un Vakareiropas nacionālsociālistus Gedu (franču sociālists, ministrs kaŗa laikā), Ādleru, Šeidemani, Pļechanovu, Brantingu un Raini. (...) Rainis taču bija tas, kas 1914. gadā "Jaunajā Dienas Lapā" (pilsoniski dem. laikraksts. U.Ģ.) apsveica pasaules kaŗu kā Latvijas atdzimšanu, kas ziedoja cariskam sarkanam krustam 5% no visiem saviem ienākumiem. Aspazija bija tā, kas rakstīja "Dzimtenes Vēstnesi": "Es esmu bijusi un esmu tikai demokrate; vairāk no manis neprasiet!" (...) "Strādnieku Avīze" nostāda lietu tā, it kā latviešiem pastāvētu lielinieciskā un maziņieciskā Latvijas sociāldemokrātija (...) mums darišana ar jaucējiem, ne darba biedriem, ar ienaidniekiem, bet ne draugiem. (...)"

Kārļa Freinberga rediģētais žurnāls "Taurētājs", kuŗā publicēti vairāki Raina un Aspazijas darbi, 1917. gadā dedzīgi iestājas par plašu Latvijas autonomiju. Jūlijs Daniševskis martā asi uzbruka "Taurētājam" un tā līdzstrādniekiem, publicēdams laikrakstā "Sociāldemokrāts" (iznāca Maskavā) rakstu seriju "Ne taurētāji, bet svilpotāji", kuŗas nobeigumā ("Sociāldemokrāts", 30.3.17. nr 11) viņš atkal vērsās pret Raini:

"(...) J. Rainis pieskaņas pasaules notikumiem. Bet saskaņā ar viņa jauno "orientāciju" — balss vāja un sīciņa. Pasaules traģēdija te neelpo. (...)

"Taurētāji" (arī soc. "Rīts"), mēs zinām, kas jūs esat: slēgtos vakaros jūs uzstādāt tezi: pirms atrisināms nacionālais, tad sociālais jautājums. Mēs zinām, ka jūs izceļat nacionālo priekšpusē un sāņus aizbidāt starptautisko. Mēs zinām, ka jūs spriežat: nācija plažāks jēdziens nekā šķira. Mēs zinām (...), bet tas jāzina visai 'darba tautai'".

Tai pašā laikā presē parādījās ziņas par apsveikumiem Rainim un Aspazijai:

Valsts domnieku [J. Goldmaņa un J. Zāliša] apsveicinājums Rainim un Aspazijai: "(...) Nākotnes darbs brīvā Latvijā Jūs visus gaida." ("Jaunākās Ziņas", 12.3.17. nr 70).

Latviešu tautas sapulce Kazaņā.

(...) Sapulce nolemj apsveikt dārgos tautas darbiniekus, kas ir bijuši spiesti emigrēt uz ārzemēm un aicināt viņus atgriezties dzimtenē. Šo apsveikumu un uzaicinājumu telegrafiski piesūtīt Rainim un bij. valsts domniekam Ozolam. (...)
("Dzimtenes Atbalss", 25.3.17. nr 24)

Raiņa un Aspazijas telegramma deputātiem.

"Kastaņolā, 7. aprīli (25. martā). Pateicamies par telegrammu. Apsveicam revolūciju, jauno režīmu. Ir vajadzīgs izsludināt politisku autonomiju Latvijai, sastādītai no Vidzemes, Latgales, atsvabinātās Kurzemes; drīzumā sasaukt Satversmes sapulci, aizstāvēt revolūciju pret ārēju un iekšēju ienaidnieku. Lai dzīvo Krievijas demokrātiskā federatīvā republika!"
("Dzimtenes Atbalss", 12.4.17. nr 28)

Latvijas revolūcionāro sociālistu partijas organizēšanās sapulce (...) nolemj apsveikt J. Raini un Dr. M. Valteru. Abus viņus uzaicināt līdzstrādāt partijā (...)

("Jaunākās Ziņas", 29.3.17. nr 84)

Bezzemnieku sapulce Valmierā 16. un 17. aprīlī.

Sapulci atklāj Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes vārdā stud. A. Zeibots (...) Sapulce no sevis izlemj apsveikt Pēterpils Strādnieku un Zaldātu Deputātu Padomi, F. Kerenski (kā demokrātijas priekšstāvi Pagaidu valdībā), Raini un Dr. A. Priedkalnu. (...)

("Brīvais Strēlnieks", 20.4.17. nr 5)

Apsveikums Rainim un Aspazijai:

"Kurzemes Latviešu Zemes Sapulce (Tērbatā), stādāmās pie Latvijas izbūves pirmdarbiem, piemin ar lepnumu Jūsu nopelnus nacionālās kultūras un brīvības labā, sūta Jums sveicienus un cer Jūs drīzumā redzēt brīvajā Latvijā viņas darbinieku pirmajās rindās."

("Dzimtenes Atbalss", 6.5.17. nr 35)

Apsveikumi Rainim, Stučkam un Roziņam.

Apvienoto Latviešu Strēlnieku Padomes pilna sapulce vakar (17. maijā) starp citu vienbalsīgi pieņēma šādu rezolūciju: "Apvienoto Latviešu Strēlnieku Pulku delegātu Padomes pilna sapulce sūta savus siltākos sveicienus Latviešu pirmiem revolūcionāriem un Latvijas sociāldemokrātijas nodibinātājiem biedriem Rainim, Stučkam un Roziņam."

("Brīvais Strēlnieks", 18.5.17. nr 28;
arī "Cīņa", 19.5.17. nr 6)

J. Raiņa vēstule "Strādnieku Avizei".

Minētā avize raksta: Nupat saņēmām vēstuli, kurā noskaidrojās daudzi pārpratumi. Par telegrammu, kurā aiz pārpratuma nokļuvusi "Cīņai", Rainis raksta: "Neesmu apsveicis 'Cīņu', bet 'Strādnieku Avizi'. Par 'Cīņas' iznākšanu 7. aprīlī es vēl nezinaju. Un kad dabūju pēc zināt, tad arī nebūtu to apsveicis, jo tur taču ir manu uzskatu pretinieki..."

Pārpratoms, kā izrādās, noticis arī ar telegrammu Goldmanim; par to Rainis tā saka:

"Vienkārt tā bij tikai atbilde uz viņa, Goldmaņa, apsveikumu, un tad tur ir telegrafa kļūda. Es rakstīju — Apsveicam revolūciju. Jaunam režīmam vajaga to un to darīt. — Tātad apsveikta tikai revolūcija, bet jaunam režīmam liktas priekšā prasības."

Vēl Rainis raksta: "Līdzstrādāšanu 'Strādnieku Avizei' solām mēs visi, Cieļens, Aspazija un es, ar lielāko prieku."

("Jaunais Laiks", 20.7.17. nr 18)

Raiņa vēstule.

Kāds Raiņa cienītāju pulciņš, kurš dzejnieku aicināja pēc revolūcijas uz dzimteni, saņēmis šādu Raiņa atbildi:

"...Miļā, dārgā, labā Liepulaiņa un visi tie daudzie sveicinātāji, pavasara vēstneši un pavasara vedēji. Sirsnīgu paldies! Sirsnīgs prieks! Nāktum arī mēs mājās, bet mēs vāji tapuši, un galvenais darbs Jums taps divkāršs, nevien pret uzbrucējiem — vāciem, bet pret iekšējiem vācu draugiem. Ļeņins atdod Kurzemi vāciem, un latviešu sociāldemokrāti neprotē! Mums nav vairs dzimtenes Kurzemes! Uz Jums — kareivjiem, kas ir vēl latvieši, es ceru. Aizstāviet Latviju! Uz redzēšanos brīvajā Latvijā!"

("Dzimtenes Atbalss", 22.7.17. nr 56;
publ. arī "Jaunajā Laikā" u.c.)

Dzejnieki Rainis un Aspazija

Palikuši Šveicē gluži satriekti. Kā nupat Pēterpili atbraukušais emigrants Kirchenšteins apraksta, Rainis ir tā nosirmojis un novecojis, ka to grūti vairs pazīt. Aspazija galīgi satriekta un slima. Dzejnieku pāris bija nodomājis braukt uz Dzimteni, bet tagad pagaidām šīs domas atmestas. Sevišķi nospiedošu un satriecošu iespaidu uz mūsu lielo dzejnieku darījīs lielinieku uzbrukums. Tas izvai-

roties no sabiedrības un stundām sēdot vientuļi kalnos, ņemdams saules vannas.
(Publ. vispirms "Jaunajā Laikā", šeit cit. pēc
"Dzimtenes Atbalss", 26.7.17. nr 57)

Kad latviešu demokratu un nacionāldemokratu laikrakstos bija parādījušies
pēdējie divi raksti, pie spalvas ķērās Andrejs Upits:

"Rainis un viņa draugi.

Ka Raiņa dzīves biedrene Aspazija ir "tikai demokrāte" un negrib būt vairāk
kā demokrāte, to viņa jau sen pasacījusi. Bet ka latviešu lielākais dzejnieks
Rainis varētu atrasties intīmos draudzības sakaros ar "demokrātiem" no "Latvijas
demokrātiskās partijas", tā latviešu strādniecībai līdz šim gan laikam likās
neiespējama lieta.

Protams, jau kara sākumā, kad Rainis no Šveices sūtīja pazīstamās jūsmīgās
telegrammas ar saucieniem: "Imanta nevaids miris!" un tamlīdz., latviešu sociāl-
demokrātija nevarēja attaisnot viņa sajūsmu par latviešu lojālītāti un patriotismu
un lētticīgās cerības uz kara atsvabinošo nozīmi priekš latviešiem.

Bet šis ilūzijas jau ilga tikai pāris pirmos mēnešus. Katra turpmākā kara diena
nepārprotami skaidri rādīja, ka no carisma nekas nebūs izubagojams, ka ienaid-
nieka sadragāšanas un iznīcināšanas mērķi attālinās arvien vairāk. Pašam tam rā-
mākajam bij jāatzīst, ka vienīgi pareizās attiecībās pret karu no paša sākuma
nostājusies latv. sociāldemokrātija.

Bet ko darīja Rainis?

Viņš dibināja viskopas pulciņu (Latviešu nacionālo komiteju Šveicē. U.Ģ.),
lai tur kopā ar tautiskām madamām Annu Ķeniņ un Austru Krauzi, apvērtētu
[apliecinātu] Eiropas tautu priekšā, ka latvieši ir lojāli un patrioti līdz matu
galiem un nedomā atdalīties no cariskās Krievijas. Līdz pēdējam acumirklim
viņš neredz cita ceļa uz Latvijas brīvību, kā tikai ienaidnieka iznīcināšanu, neprā-
sot, vai tas maz iespējams.

No Raiņa kara laika dzejām ir pilnīgi izzudis sociālais motīvs, ar kuŗu viņš
pa 1905. gada revolūcijas laiku un pirms tās bija palicis [kļuvis] par latviešu
darba tautas lielāko un mīļāko dzejnieku. No internacionālista viņš pārvērties par
nacionālistu, no sociālista par karstu lokālpatriotu. Liekas, revolūcijai vajadzēja
Raini atkal tuvināt sociāldemokrātijai. Revolūcija visspilgtāki apzīmēja sociālde-
mokrātisko ideju pārsvaru, vērtību un uzvaru, un ne vienu vien šaubīgo un svā-
rstīgo piegrieza vienīgai istai tautu atsvabinātājai. Tomēr plaisa starp viņu un so-
ciāldemokrātijai bija jau pārāk liela. Viņš palika pie tiem, ar kuŗiem, varbūt pret
savu gribu, bij satuvinājies un sadraudzējies, ar tautiešiem—patriotiem, ar tautis-
kiem "demokrātiem".

Es uzsveru: pret savu gribu. Jo, patiešām, nav iespējams domāt, ka viņš ar
savu spožo pagātņi, ar savu lielo dzejnieka dvēseli apzinīgi varētu biedroties ar
tiem šaubīgajiem "demokrātiem", kuŗi, patlaban kā atvadījušies no Kārļa Tūtera
(tipografs, kādu laiku demokrātiskās "Jaunās Dienas Lapas" (Pēterpīli) red.,
miris 1926. gadā. U.Ģ.), sabrauc Rīgā un strādā "Jaunā Laikā". Rainis ir liels
dzejnieks, lielākais starp latviešu dzejniekiem, bet vājš, pavisam vājš politikā.
Tā ir viņa traģika, kas viņu dzen kompromitējošos kompromisos, no kuŗiem
viņš vēlāk nevar vairs atkristies. Viņš nokļūst par ieroci literārisku un sabiedris-

ku krodzinieku rokās, kuŗi viņa vārdu pieliek par izkārtņi pie savām gaisā pieslietām ratu ilksīm. Spekulanti ar viņu dzen reklāmu, un latviešu strādniecībai ar dziļu nožēlu jāpieredz, ka viņas dzejnieks ir ar tiem, kas ir pret strādniecību un pret sociāldemokratiju.

Kā nekā vēl varētu saprast, ja arī ne attaisnot, ja viņš būtu ar nopietniem idejiskiem pretiniekiem. Bet viņš ļaujas izmantoties no sabiedriskiem kūleņu metējiem un žurnālistikas nerriem. Viņa vārdu ekspluatē kaut kāda "demokratiska" partija un viņas avīze "Jaunais Laiks". Tie vīri no "Jaunā Laika" nemākulīgi kā pirmziemnieki, pretrunās pīdamies un loģiski un gramatikāliski klibodami, gāna sociāldemokratiju, viņas laikrakstus un darbiniekus.

Un Rainis ir viņu vidū!!

Nu jau ilgu laiku katrā "Jaunā Laika" numurā lasu kaut ko par Raini un no Raiņa. Iesākās ar kādu vēstuli, kuŗas ievadījums skan: "Miļā, dārgā, labā Liepuplapiņa..." Mēs zinām, tās vēstules nav atklātībai domātas, rebinieki tikai izmanto Raiņa privāto korespondenci. Bet reiz viņam tik intīmi sakari ar rebiniekiem, tad viņam arī uz visu jābūt gatavam. Un reiz tas nodrukāts, tad mums tiesība prasīt: vai tā ir sociāldemokrata, vai tā ir revolūcionāra latviešu dzejnieka valoda šajā drausmīgi nopietnā laikā? Un ko lai domā latviešu strādnieks, kuŗam tagad jāsaņem visi spēki, lai nerimstošas cīņas ugunis atsīstu draudošos reakcijas un kontrrevolūcijas un visādu pasugu "demokrātu" uzbrukumus, kad viņam jālasa, ka Rainis spriež par latviešu sociāldemokratiju pēc šo pašu kontrrevolūcionāru "apgaismojumiem", ka viņš novēršas no tās "un stundām sēdot kalnos, ņemdam saules vannas"? Un kad tālāk Raiņa notiesājošos spriedumus par "lieliniekiem" kāri uztver "Baltijas Vēstnesis" un tamlīdzīgas smēru lapas un pārdrukā no "Jaunā Laika", bet "Jaunais Laiks" pašapzinīgi brīdina pārdrukātāju no viņa materiāla izlietošanas "bez avota uzrādīšanas", it kā "Baltijas Vēstnesim" pašam ar Raiņa cienītāju aprindām būtu kāds sakars.

Kas tie tādi Rainim var būt par sakariem ar latviešu 'mazajiem vēžiem'?"

[Parakstijis:] A.U.

("Brīvais Strēlnieks", 30.7.17. nr 89)

Latvijas demokratiskā partijas organs atbildēja:

"Lieciet Raini mierā!

Mēs jau isiem vārdiem noraidījām "Brīvajā Strēlniekā" ievietoto Andreja Upiņa nepieklājīgo uzbāzību Rainim, jo vienkārši A. Upīts ar savu tumšo melnsimtniecisko pagātņi nevar uzņemties vispār atzīstamam rakstniekam par aizgādņi un vadītāju. (...) Otrkārt, lielinieki sociāldemokrati jau pašas pirmās revolūcijas dienās ar viņu visus tiltus nojaukuši, to nozaimojuši par to, ka tas uzdrošinājies uzstāties par tautu un tēviju un atklāti izskaidrojuši, ka tas no viņu vidus izstumts. Tad lai tie arī apmierinājas ar faktu, ka tiem nav vairs Raiņa un lai pietiek ar savu Andreju Upīti. (...)"

("Jaunais Laiks", 4.8.17. nr.31.)

Vēl plašāk Andrejam Upītim atbildēja Latviešu nacionāldemokratiskā partijas laikraksts "Dzimtenes Atbals", kas iznāca Maskavā:

"Kara gājiens pret Raini.

Rakstnieks un kritiķis Andrejs Upīts, kurš sācis savu literārisko karjēru Andrieva Niedras "Austrumā" kā sociālistu ķērājs un "ēdājs", kurš pēc tam ilgus gadus strādāja "Baltijas Vēstnesī", tagad izsludinājis sevi par lielinieku. (...) Nav latviešiem tāda rakstnieka, dzejnieka un mākslinieka, sākot no Skalbes un Aspazijas, kurus viņš nebūtu izsludinājis par renegātiem.

Tagad nu, liekas, A. Upīts būs saniedzis savas "ķērāja" un "ēdāja" karjēras kulminācijas punktu: viņš, proti, izsludinājis par renegātu ... J. Raini. To pašu Raini, kas sludināja sociāldemokrātiskās idejas jau tad, kad Upīts vēl gozējās reakcijas saulē (...) to pašu Raini, kurš vēl tagad atdod sevi un savu mirdzošo talantu latviešu darba tautai, bet kuŗa nelaimē ir tā, ka viņš nav, kā Andrejs Upīts — lielinieks, un prasa Latviju latviešiem. (...)"

"Jaunais Vārds" (latviešu radikāldemokrātu org. U.G.) piezīmē:

"(...) Kad Markss iepazinās ar to, kā dažādi viņa mācekļi saprot viņa mācību, tad viņš pats lakoniski izsauca: 'Es neesmu marksists!' (...) ēd ne tikai Raini vien. No Amerikas pārbraukušie lielinieki ar lepnumu stāsta, ka viņi tur esot 'apēduši' 2. valsts domes locekli Ozolu. Un tā viens pakaļ otram tiek ēsti nost visi sociāldemokrātijas veterāni un atzītie darbinieki, kas tagad nav visgarām uzstiepjami uz lielinieku liestes. (...)"

("Dzimtenes Atbalss", 9.8.17. nr 61)

Kad tuvojās Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanas, Rainis akceptēja latviešu maziņu priekšlikumu kandidēt viņu sarakstā. Ziņas par to 1917. gada oktobrī parādījās laikrakstos:

"Kandidāti uz Satversmes sapulci no Latvijas.

Vidzemes apgabala Satversmes sapulces vēlēšanu komisijai iesniegti sekojoši kandidātu saraksti uz Satversmes sapulci:

No Latvijas Sociāldemokrātijas:

1) Pēteris Stučka, 2) Jevsejs Radomijskis—Zinovjevs, 3) Frīdrihs Roziņš, 4) Jānis Bērziņš, 5) Kārlis Pētersons, 6) Otto Kārklis.

No Zemnieku Savienības:

1) Jānis Goldmanis, 2) Zigfrīds Meierovics 3) Arvīds Brēmers, 4) Vasilij Skubiņš, 5) Eduards Laursons, 6) Ernests Bauers.

No maziņniekiem:

1) Voldemārs Bastjānis, 2) Jānis Pliekšāns—Rainis, 3) Ernests Ozoliņš, 4) Klāvs Lorencs, 5) Indriķis Ritiņš.

LSD liste laikam būs zem nr.3."

("Latvju Strēlnieks", 15.10.17. nr 43)

Taču Rainim, kas joprojām dzīvoja Šveicē, nebija iespējams nokārtot vajadzīgās formālītātes sakarā ar šīm vēlēšanām, kāpēc maziņniekiem galu galā vajadzēja viņa vārdu savā sarakstā svītrot (latviešu lielinieku sarakstā savukārt tika svītrots Zinovjevs, bet nāca klāt K. Pečaks; negrozīts palika Zemnieku Savienības kandidātu saraksts).

Paziņojums Satversmes sapulces vēlēšanu lietā.

Vidzemes apgabala Vēlēšanu komisija savā 19. oktobra sēdē skatīja cauri iesniegtos kandidātu sarakstus (...) un nolēma tos izsludināt šādā kārtībā: (...)

Nr. 2

iesniegts no Krievijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas (apvienotās) Latvijas Sociāldemokratijas (maziniekiem) (...): 1) V. Bastjānis, 2) E. Ozoliņš, 3) Kl. Lorencs, 4) I. Ritiņš.

(...)"

("Latvju Strēlnieks", 21.10.17. nr 47)

Šis pārmaiņas mazinieku kandidātu sarakstā nav ievērojis vēsturnieks Edgars Andersons, kādēļ viņa darbā "Latvijas vēsture 1914—1920" (izd. Daugava Stokholmā 1967), 250. - 251. lpp. kļūdaini apgalvots, ka Rainis ir kandidējis mazinieku sarakstā Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās. — Maziniekiem bija jāiziet vēlēšanu cīņā bez tautā ārkārtīgi populārā dzejnieka un ideologa, un viņi cieta neveiksmi — neieguva nevienu mandātu. Ievēlēti tika trīs lielinieki (P. Stučka, F. Roziņš un J. Bērziņš) un viens Zemnieku Savienības kandidāts (J. Goldmanis).

Piezīme: "Brīvais Strēlnieks" un "Latvju Strēlnieks" bija latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes Izpildu komitejas laikraksti.

Kad Krievijas Pagaidu valdība pēc Rīgas krišanas aizliedza izdot "Brīvo Strēlnieku", tā vietā no 1917. gada 27. augusta līdz 29. oktobrim iznāca "Latvju Strēlnieks"; sākot ar 31. oktobri, atkal iznāca "Brīvais Strēlnieks".

NACIONĀLPOLITISKĀS DOMAS RAIŅA "DAUGAVĀ"

"Daugavas" manuskriptu Raiņis nosūtīja uz Latviju 1919. gada vasarā, un to publicēja A. Gulbis 1919. gada septembrī, dažas nedēļas pirms Bermona un fon der Goica uzbrukuma Rīgai. Grāmatu izpirka īsā laikā; tajā bijusi ievērojama nozīme grūto cīņu dienās: ir izteiktas domas, ka šī "sērdiegu dziesma" atsvērusi veselu puķu karavīru.

Savā ievadā "Daugavas" trešajam izdevumam Raiņis rakstīja šādu paskaidrojumu:

"Daugava ir darbs, kam bijis vēsturisks uzdevums; tas šo uzdevumu izpildījis un nu patiek kā dokuments mūsu valsts tapšanas vēsturē. Kā tāds šis darbs nav grūtijs ne pašam viņa sacerētājam. (...) Kārt ir pienācis šim izdevumam tikai izvadā "18. novembris" un izvadā "Darbs Daugava", kuri arī uz saturu nedara nekādu iespaidu, bet tikai grib izteikt, kā skaitis vēlākais laiks uz agrāko, vēsturi piedevos, un līdz un neatlaizās:

*neizmirst mūsu valsts tapšanu
visas tautas spēks un sajūsmā!"*

Vēl par "Daugavu" Raiņis izteicies savās piezīmēs 29.2.20.:

"Kad reakcija bija jau nospiedusi pie zemes Latviju un grieza viņai rīkli, es reaktūrēju un izklicēju "Daugavu" pret tautas iekaušanu. Man šķita: sajūsmība nedrīkst nāvi, ne kaņaspēka tehnika un vadība (...). Un nu, kad reakcijas briesmas pār, man pārmet, ka es esot reakcionārs (...) šis "Daugavas" darbs (...)."

Šie vārdi nepārprotami adresēti tiem kādreizējiem domubiedriem, kas bija aizgājuši tālāk pa kreisi — uz komūnismu. Jāievēro, ka Raiņis, būdams liels latviešu patriots un nacionālists, vienmēr palika uzdevīgs demokrāts un, humanam sociālistam, uzskatīja sevi par latviešu sociālistu lēvu. Uzbrukumā no kreisās puses viņu sāpināja (Raiņis viņā bija ārkārtīgi jūtīgs, vēlgi auzvainojams).

Apzinoties savus izcilos nopelnus valstī kā plāksnē, viņš 7.10.24. ierakstīja savās piezīmēs lepno vārdu:

"Es radīju valodu, es valdi, Es cīņos par partiju, es par dziju!"

Tā kā Raiņis pats apzīmējis "Daugavu" par dokumentu mūsu valsts tapšanas vēsturē, tad ir pamats tajā ieskatīties arī ar vēsturiska acīm. Būtu jānēģina atbildēt zemēram uz šādiem jautājumiem: 1) kāda bija Raiņa sabiedriski politiskā si-

Pasīpījums Satversmes sapulces vēlēšanu listā.

Vidzemes apgabala vēlēšanu komisija savā 19. oktobra sēdē skatīja cauri iesniegtos kandidātu sarakstus, un nolēma tos izsludināt šādā kārtībā: (...)

Nr. 2

Latvijas Demokrātiskās Strādnieku partijas (apvienotās) (maziniekim) (...): 1) V. Bastjānis, 2) E. Oestlīns, 3) J. Lācis, 4) J. Bērziņš.

(*"Latvju Strēlnieks"*, 21.10.17. nr. 47)

Latvijas Demokrātiskās Strādnieku partijas kandidātu sarakstā nav ievērtis vēsturieks Edgars Eglītis, kurš savā darbā *"Latvijas vēsture 1914—1920"* (srd. Daugava, 1920. g., 251. lpp.) kļūdaini apgalvojis, ka Rainis izvērtējies par labu Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās. — Marxiškieši, kas šajā vēlēšanā stāvēja bez tautā ārkārtīgi populārā dziesnieka un ideologa, un kas šajā vēlēšanā — neieguva nevienu mandātu, Ievēlētā tika trīs lielnieki (P. Bērziņš, J. Bērziņš un J. Bērziņš) un viens Zemnieku Savienības kandidāts (J. Lācis).

Pievērtis: *"Latvju Strēlnieks"* un *"Latvju Strēlnieks"* bija latviešu strādnieku partiju apvienotās Demokrātiskās Strādnieku partijas laikraksti.

Kad Krievijas Valsts valdība pēc Rīgas krišanas aizliedza izdot *"Latvju Strēlnieku"*, tā vien no 1917. gada 27. augusta līdz 29. oktobrim iznāca *"Latvju Strēlnieks"*, atkal ar 31. oktobra, atkal iznāca *"Latvju Strēlnieks"*.

NACIONĀLPOLITISKĀS DOMAS RAIŅA "DAUGAVĀ"

"Daugavas" manuskriptu Rainis nosūtīja uz Latviju 1919. gada vasarā, un to publicēja A. Gulbis 1919. gada septembrī, dažas nedēļas pirms Bermona un fon der Golca uzbrukuma Rīgai. Grāmatu izpirka īsā laikā; tai bijusi ievērojama nozīme grūto cīņu dienās: ir izteiktas domas, ka šī "sērdieņu dziesma" atsvērusi veselu pulku karavīru.

Savā ievadā "Daugavas" trešajam izdevumam Rainis rakstīja šādu paskaidrojumu:

"Daugava ir darbs, kam bijis vēsturisks uzdevums; tas šo uzdevumu izpildījis un nu paliek kā dokuments mūsu valsts tapšanas vēsturē. Kā tāds šis darbs nav grozāms ne pašam viņa sacerētājam. (...) Klāt ir pienācis šini izdevumā tikai ievads "18. novembris" un izvads "Darba Daugava", kuŗi arī uz saturu nedara nekādu iespaidu, bet tikai grib izteikt, kā skatās vēlākais laiks uz agrāko, vēsturei piederšo, un lūdz un neatlaižas:

*neaizmirst mūsu valsts tapšanu
visas tautas sāpēs un sajūsmā!"*

Vēl par "Daugavu" Rainis izteicies savās piezīmēs 29.2.20.:

"Kad reakcija bija jau nospiedusi pie zemes Latviju un grieza viņai rikli, es neizturēju un izkļiedzu "Daugavu" pret tautas nokaušanu. Man saka: sajūsmība novērsa nāvi, ne karaspēka tehnika un vadība (...). Un nu, kad reakcijas briesmas pāri, man pārmet, ka es esot reakcionārs (...) šis "Daugavas" dēļ (...)"

Šie vārdi nepārprotami adresēti tiem kādreizējiem domubiedriem, kas bija aizgājuši tālāk pa kreisi — uz komūnismu. Jāievēro, ka Rainis, būdams liels latviešu patriots un nacionālists, vienmēr palika uzticīgs demokrātiskam, humānam sociālismam, uzskatīja sevi par latviešu sociālisma tēvu. Uzbrukumi no kreisās puses viņu sāpināja (Rainis vispār bija ārkārtīgi jūtīgs, viegli aizvainojams).

Apzinoties savus izcilos nopelnus vairākās plāksnēs, viņš 7.10.23. ierakstīja savās piezīmēs lepnos vārdus:

"Es radīju valodu, es valsti, Es cīnījos par partiju, es par dzeju".

*

Tā kā Rainis pats apzīmējis "Daugavu" par dokumentu mūsu valsts tapšanas vēsturē, tad ir pamats tajā ieskatīties arī ar vēsturnieka acīm. Būtu jāmēģina atbildēt apmēram uz šādiem jautājumiem: 1) kāda bija Raiņa sabiedriski politiskā si-

tuācija "Daugavas" tapšanas laikā? 2) kā šai posmā attīstījās viņa nacionālpolitiskā domāšana, un kādi jautājumi viņu it īpaši nodarbināja? 3) kā Raiņa domas un uzskati izpaužas "Daugavā", kā tie tulkojami?

Rainis ir norādījis, ka darba lielākā daļa rakstīta 1916. gadā, bet tas aizsāks 1915. gadā, turpināts 1917. un 1918. gadā, nobeigts 1919. gadā; tāpat viss "Daugavas" tapšanas posms aptver laiku no 1915. līdz 1919. gadam (pirmās ieceres "Daugavas dziesmām" radušās jau 1913. g., bet tām maz sakara ar darba vēlāko izveidojumu un nolūku).

*

1. Trimdā Rainis bija pārtraucis sakarus ar visām sociāldemokrātu partijas organizācijām, kas kopš LSD IV kongresa Briselē (1914) atradās lielinieku rokās. 1.4.13. viņš raksta savam draugam P. Daugem: "Ļeņina naida mācība ir tikai pēdējā konsekvence no mūsu garās cīņas ar ienaidniekiem un ar draugiem".

Kādā citā vēstulē P. Daugem (8.2.16.) viņš plašāk izklāsta savu nemieru ar partiju:

"Tikai es atzīstu Latvijai un latviešiem ne vien eksistences tiesību kā Tu, bet taisni gribu, lai mēs dzīvotu kā tauta, kā latvji (...) Mēs tik maz esam pārliecināti par savu pastāvēšanu, nesen bijām kārķlu vāci un spaļu krievi, nē, esam vēl kosmopolīti, ka taisni tagad stipri jāuzsver nevien sociāldemokratija, bet arī latvietība (...)".

Šo domu turpinājums ir nākošajā vēstulē P. Daugem (11.2.16):

"Es no sāka gala domāju, ka partija, turēdamās pie vēsturiskā materiālisma vien, atstāja neizmantoju lielu spēku: garīgo un ētisko (...) man nav vairs nekā kopīga ar oficiālo partiju (...). Mūsu tautu un tēviju nāvē nost. Un viņā tik maza griba dzīvot kā tautai, tapt patstāvīgai. Tur arī partijas vaina, kas mācīja dzīties tikai pēc šķiras un individa labklājības, ne pēc dzīva organisma — tautas patstāvības (...). Bet cilvēce nepastāv no individiem, bet no tautām. Pārlēkt šo attīstības posmu nevar (...). Ja mēs, latvieši, to darām, tad mēs iznīkstam kā tauta, un nokaut latviešu tautu ir liels zaudējums cilvēcei (...). Tautas labā jāstrādā kopā visām šķirām, arī māmuļnieks ir latvietis un cilvēks".

(P. Daugi ietekmēja Raiņa argumenti; pēc februāra revolūcijas viņš "Cīņas" slejās mēģināja cīnīties pret J. Daniševska u.c. nacionālo nihilismu.)

Pasaules kaņām sākoties, Rainis lielākās briesmas redz eventuālā Vācijas uzvarā ("krievi apspiež nesistēmātiski, vācieši sistēmātiski"). Viņš nostājās sociāldemokrāta aizsardzībnieka pozīcijās, uzskata, ka jāatbalsta cīņa pret Vāciju (nosūta arī apsveikumu latviešu strēlniekiem). Līdzīgs viedoklis ir F. Cielēnam (un dažiem citiem latviešu sociāldemokrātiem), ar kuru viņš sadarbojas.

1916. gada sākumā Rainis ir Latviešu nacionālās komitejas (Šveicē) priekšsēdis, izvērs propagandu par Latvijas autonomiju un pret vācu iekarošanas un aneksijas plāniem. Pēc februāra revolūcijas viņš sūta apsveikumu maziņu laukr. "Strādnieku Avīze" (Pēterpili), atsakās sekot Ļeņina piemēram — braukt mājās caur Vāciju (bet neizmanto arī iespējas braukt mājās caur Franciju, Angliju un Skandināviju). Rainis piekrit priekšlikumam kandidēt maziņu listē Krie-

vijas Satversmes sapulces vēlēšanās, kaut arī nodoms netiek īstenots (kā tas nepareizi apgalvots E. Andersona "Latvijas vēsturē"), jo nav iespējams laikā nokārtot vajadzīgās formalitātes.

Ar latviešu maziņkiem Rīgā 1917. gadā Rainim nebija nekādu sakaru (tie ir internacionālisti, propagandē pret karu; Rainis — aizsardzībnieks). 1918. gadā (Latvija vācu okupācijā) Rainis pilnīgi izolēts no latviešu sociāldemokrātiem maziņkiem; tāpat tas ir Latvijas Pagaidu valdības Liepājas posmā 1919. gada pirmajā pusē (Šai laikā P. Kalniņam, atrodoties ārzemēs, izdodas gan nosūtīt vienu vēstuli Rainim).

Kaut gan lielinieki pēc februāra revolūcijas savā presē Rainim ir asi uzbrukuši, apzīmējot viņu par "nacionālsociālistu", un kaut arī Rainis noraidīgi izturējies pret Ļeņina "naida mācību" un oktobra revolūciju, viņi 1918. gada rudenī cenšas nodibināt sakarus ar izolēto Raini. Šo uzdevumu veic intelligentais lielinieks, padomju sūtnis Šveicē Jānis Bērziņš-Ziemelis. Ar viņa starpniecību uz laiku atjaunojas sarakste ar P. Daugi un P. Stučku. Raini aicina "mājās", sola izdot viņa darbus, bet viņš atbild, ka "māju nav" (Brestas miers nodevis visu Latviju vācu okupācijā). Taču šai latviešu tautas izmisīgajā situācijā pavid doma, ka varbūt iespējams sadarboties ar vecajiem cīņu biedriem, ka tie varbūt mainījuši savu nostāju nacionālajā jautājumā. Šis cerības un šaubas atklājas dažās Raiņa vēstulēs. 27.8.18. viņš raksta P. Daugem:

"(...) pēc avižu ziņām spriežot, pēdējā laikā Latvija netika vairs tā noliegta un kā agrāk apkaŗota, un ar to priekš manis atkrita viena galvenā starpība starp Maskavu un mums, es varēju atkal tuvoties Maskavas programmai, kā jau lielinieks, kas atzīst Latvijas pašnoteikšanos".

Bet viņš ir neapmierināts, ka par Latvijas reprezentētājiem atbildīgos amatos tiek iecelti daži "lielinieki beztautībnieki", piemēram, Daniševskis.

22.10.18. viņš raksta P. Stučkam:

"Manu pārliecību Jūs zināt un, kā redzu, neņemat man ļaunā: es gribu Latviju un brīvību; es nevaru iznīcināt tautu un individuālītāti, jo tie vēsturē ir dzīvi organismi, jo es pats tas esmu (...) brīva Latvija brīvā Krievijā (...). To es ceru no Jums; es nepiekrītu tikai, kur to neredzu. Un to es teicu: nedotu Jūs, nākotne to dos visādā ziņā".

Šajā pašā vēstulē Rainis vēl piebilst:

"(...) brīvību tautu attīstībai es vienmēr esmu cerējis no sociālisma (...). Kur izšķiroša cīņa starp kapitālismu un sociālismu — es varu būt tikai sociālisma pusē, kā es vienmēr esmu bijis, arī kad uzsvēris to, kas tika aizmirsts cīņas karstumā — tautību (...). Federatīva Eiropa, Federatīv-pasaule. Uz to Federatīv-Krievija kā pakāpe ir sociālistiska. Formula: Brīva Latvija brīvā Krievijā ir sociālistiska Latvija sociālistiskās Krievijas Federācijā (...)"

Bet Raini moka šaubas un izmisums. 7.11.18. viņš raksta Stučkam:

"(...) Jūs taču milāt savu tautu? (...) Tu man daudz sāpes esi darījis, ne ik reiz es Tevi sapratu, drīz es arī pats būtu beidzies līdzī tautai. Bet nu neslēpies vairs, atklāj savu milu, lai var no kapa celties mūsu tauta un caur sociālismu dzīvot. Brīva Latvija, t.i. sociālisma Latvija, nu jau brīvā sociālistiskā pasaulē, kā bija mana pirmā formula dzejā, ko jūs arī nesapratāt (...)"

Tomēr šaubas bija stiprākas par trauslajām cerībām, kas bija uznirušas drūmajā

1918. gadā, kad Latvija atradās vācu militārajā okupācijā un tika plānota tās aneksija un kolonizācija. Arī tad, kad Padomju Latvijas valdība 1919. gada sākumā piešķīra Rainim un Aspazijai mūža pensiju, viņi nemēģina atgriezties dzimtenē.

Kad pēc Cēsu kaujām krita A. Niedras kabinets un Rīgā atgriezās Latvijas Pagaidu valdība, latviešu sociāldemokrātiem sākās sarakste ar Raini (korespondē Roberts Ivanovs). Viņš nosūta uz Rīgu dzeju kopojumu "*Sveika, brīvā Latvija!*", ko izdod soc. dem. apgādniecībā. 1919. gada augustā viņam nosūta Latvijas pasi. Uz Latviju ceļo "*Daugava*", bet Raiņa atgriešanos novilcina karš ar Bermontu. Viņš kopā ar Aspaziju ierodas Rīgā, braukdams caur Austriju un Poliju (tur Raini pieņem Pilsudskis), 1920. gada 10. aprīli.

*

2. Jau no iepriekš teiktā redzamas dažas vadlinijas Raiņa nacionālpolitiskajos uzskatos "*Daugavas*" tapšanas posmā: pasaules kara laikā viņš cīnās par vienu, autonomu Latvijas valsti Krievijas federācijā, tāpat kā F. Cielēns. Kā sociālistu viņu visu laiku nomoka un dziļi sāpina oficiālā partijas nostāja, *kuļai pirmā vietā ir sociālās revolūcijas uzvara, nevis rūpes par tautas un Latvijas glābšanu*. Rainis Latvijas izcīnīšanai vēlas pulcēt visus tautas spēkus — arī "māmuļniekus", t. i. konservatīvos latviešu pilsoņus.

Rainis asi pārdzīvo draudus latviešu tautas eksistencei, ko rada aizklišana bēgļu gaitās, politiskā sašķeltība, mazticība, materiālistiskā dzīves ievirze. Pats būdams gara milzis, viņš tic, grib ticēt gara spēkam; uz to viņš arī nepārtraukti mudina.

Viņš dziļi cieš līdz savam dzimtajam novadam — okupētajai Kurzemei, ko apdraud vācu aneksijas nodomi. Rainis izjūt pārdzīvojamā laikmeta liktenīgo nozīmību, ko varētu izteikt vārdos: "*tagad vai nekad*". Savā satraukumā un nemierā viņš pat piedalās dažos spiritisma seansos (vēlāk par to viņš nemēdza daudz runāt).

Visu laiku viņš arī apzinās savu nacionālā saucēja, mudinātāja un pareģa lomu. Viņa dzeja, viņa drāmas ("*Uguns un nakts*", "*Zelta zirgs*", "*Indulis un Ārija*") jau pirmskara laikā ir aicinājušas tautu nacionālai izaugsmei, cīņai un darbam. Un tomēr paradoksālā kārtā viņam nav lemts pielikt pēdējo punktu Latvijas neatkarības atgūšanai — vēl pirms valsts proklamēšanas nākt klajā ar prasību pēc pilnīgas suverēnitātes. *To izdara vispirms latviešu nacionāldemokrāti Maskavā (gados pavisam jauni cilvēki) 1917. gada jūlijā un augustā, bet 1917. gada rudenī Rīgas Demokrātikajā blokā apvienotie latviešu sociāldemokrāti un pilsoņi (pēc tam arī LPNP Pēterpili 1918. gada janvārī).*

Iespējams, ka Rainis to pats pārdzīvoja visai smagi, jo kā ceļa sagatavotājs viņš bija lielākais (tas bija Rainis, kas ietekmēja arī M. Valteru "pievērsties tautībai"); tāpēc viņš arī ierakstīja savās piezīmēs: "Es radiju valodu, es valsti".

Raiņa uzskati pasaules kara laikā labi izteikti vēstulē Latviešu nacionālās komitejas (Šveicē) loceklim Jānim Krauzem (22.6.15.):

"(...) galvenā lieta paliek: *izsaukt latviešos apziņu, ka viņi ir patstāvīga tauta, kuļai nepieciešama arī patstāvīga dzīve, garīgi un politiski. Mums jātiek vaļā no uzskata, ka spējām dzīvot tikai no vācu vai krievu žēlastības. Arī proletāriātam*

un sociāldemokrātijai vajadzīga tauta un brīva tauta (....) beznācijas ļaužu nav (....). Kosmopoliti ir pūlis (....), skaidas un pelavas, ne lietas koks un gaudi". (Šie uzskati atklāti pausti Raiņa rakstā, ko mēnesi pirms februāra revolūcijas publicēja laikr. "Jaunais Vārds"). Visas šīs domas atrodamas arī "Daugavā".

*

3. Sakarā ar tikko teikto ir skaidrs, ka dažas nacionālpolitiskas domas "Daugavā" parādās un tika izprastas jaunā kvalitātē. Tā tas ir ar daudz citēto vārsmu

Zeme, zeme — kas tā zeme,
Ko tā mūsu dziesma prasa?
Zeme, tā ir valsts. (....)

Tā sacerēta 1916. gadā, bet necenzēta pirmoreiz iespiesta K. Freinberga rediģētajā žurnālā "Taurētājs" 1917. gada 3. numurā (pēc februāra revolūcijas). Nav šaubu, ka Rainis domājis autonomu Latviju; tikai "Daugavā" tā iegūst neatkarīgas valsts prāsības nozīmi. Tā tas arī turpmāk iegājis ļaužu apziņā.

1916. gadā Rainis uz brīdi aizrāvās ar domu par kopīgu latviešu un leišu valsti. Kā atskaņas no šīm domām "Daugavā" ir pagraītais iespraudums, kas iesākas vārdiem:

Klausait manu senu dziesmu,
Senu laiku notikumu,
Kā milēja leišu zemi
Leišu lielkungs Dangerutis (Pareizi: Daugerutis)
(....)

Doma par latviešu tautu kā pašvērtību, kas nedrīkst zust, parādās pantā:

Siks sieciņš latvju sēklas,
Citu sēklu simti pūru —
Lai bij siks — kvieši bija —
Simtu pūru atsvērums.

Bet maza tauta nevar būt izšķērdīga ar saviem locekļiem. Viņš liek vecmāmiņai teikt:

To es saku bērni mani!
Visi manim līdzī miļi —
Lai tie klīda kur- kurāis,
Lai tās dziesmas nesaskan.

Daudz vārsmu pauž Raiņa mudinājums milēt savu tautu, būt tai uzticīgiem:

Visi mil savu tautu
Tā kā savu māmuliņu —
Tikai latvji jāpamāca:
Miliet tautu, māti savu!

Līdz mūsu laikiem skaudri aktuāls ir aprādījums:

Mūsu kungi, jauni kungi,
Kam tiem vaj'ga latvju mēles?
Naudu deva, iemācija
Cik gribēja svešu mēļu.
Ne no mēles, ne no svārku
Tos latviešus nepazina:
Pirti vest, slotām pērt,
Gan tad zinās, kur dzimuši.

Ari savas lielās sāpes un bažas Kurzemes dēļ Rainis izteicis "Daugavā":

Nu tie svešie smieklus smeļ:
Kur ir zeme? tava zeme?
No tā smiekla apsmējuma,
No tā vārds Kurzemīte
(....)
Tik dzirdēju, vārnas ķērca:
Svešas dzimas miltus maļ,
Kaulus maļ, miesas maļ,
Samaļ pašu malējiņu.

Raiņa prasību pēc jaunas nacionālas atdzimšanas, pēc jauna gara, pauž Laika vecis:

Mosties, celies, latvju tauta!
Lai tu celtos, topi jauna!
Ņem sev rokās jaunu spēku,
Ņem sev mutē jaunu mēli,
Ņem sev galvā jaunu garu,
Ņem sev krūtīs jaunu sirdi!
(....)

Imants izsaka baigo brīdinājumu, ja laiks atradis tautu nesagatavotu:

Tad vairs nebūs simtu gadu,
Tad būs jāguļ tūkstoš gadu:
Šķīdīs tautas, zudīs mīņas,
Raujot nosliks lielā plūsmā.

Rainis mobilizē arī Lāčplēsi un Spidolu:

Vēl ciņa nav galā un nebeigsies;
Jums Lāčplēsis, Spidola palīgā ies,
Celieties, celieties, celieties!

Latviešiem ir jāatbrīvojas no vācu un krievu aizbildniecības:

I Jāni, i Miķeli turam mēs svešus,
Tie kungi mums nebūs, mēs iztiksim bešus.

Un šī doma citā variācijā:

Divas čūskas, divas lielas,
Divas lielas melnas.
Zīdiet asins, čūskas,
neizbēgsit tūskas,
Pušu sprāgsit raustoties —
Zeme paliks mūsu.

Un šai zemei — visiem latviešu novadiem — jābūt vienotiem, jo

Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās.

Baskājiēšu karodznieks izsaka Raiņa pievienošanas pilnīgas neatkarības idejai:

Vienā tumšā vakarā
Sarkanbalta debess mirdz —
Sarkanbaltās debesis
Atviz trijas zelta zvaigznes.
(...)
Sarkanuguns kvēlumā
Dzima mūsu brīvā Latve,
Sarkanbaltais karodziņš
Uz sarkana plivināja.

To var tulkot dažādi; visumā tas atbilst *K. Skalbes konstatējumam*: "*Latvija ir revolūcijā dzimusi. Nebūtu revolūcijas, nebūtu Latvijas*". Bet arī domas par vairāk vienotu cilvēci Rainis nav atmetis:

Klusi rokas uzliekam
Brīvās Latves karogam;
Topi, audzi, brīvā Latve,
Brīvu tautu kopībā.

Pārlasot Raiņa "*Daugavu*", gandrīz ar satraukumu jākonstatē, cik aktuāla jo-projām ir šī grāmata. Es aizvēru to un saku:

Tavam garam gala nava.

I Latvian in Latvian to the Latvian people

I lani i Mikala...
The king...

Un si doma...
And this thought...

Divas...
Divine...

"Daugava"
"Daugava"...

In the...
In the...

Daugav'...
Daugava's...

Latvian...
Latvian...

Viena...
One...

Latvian...
Latvian...

Moties...
Moties...

Lai tu...
Let you...

To you...
To you...

Klasi...
Class...

Brivsi...
Freedom...

Toji...
Toji...

Latvian...
Latvian...

Tavam...
Your...

LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATI 1918. GADA BEIGĀS

SAISINĀJUMI

LSD — Latvijas Sociāldemokrati

LSDSP — Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija

LZS — Latviešu Zemnieku Savienība

PV — Latvijas Pagaidu valdība

Sd — LSDSP laikraksts Sociāldemokrāts

TP — Latvijas Tautas Padome

1917. gada septembrī vācu okupētajā Rīgā izveidojās latviešu mazinieku un pilsoņu politisko darbinieku sadarbības organizācija, kas ieguva apzīmējumu Rīgas Demokrātiskais Bloks. Vēlākais 1917. gada oktobra sākumā Demokrātiskais Bloks izšķīrās sākt cīņu par neatkarīgu Latvijas valsti.¹ Šie sociāldemokrāti, kas iestājās par Latvijas neatkarību, formāli joprojām bija lielinieku vadītās LSD biedri. Īstenībā viņi bija uzsākuši patstāvīgu politisku darbību. Padomju latviešu vēstures literatūrā par to teikts:

Kad Rīga krita vācu okupantu rokās, 'meņševiki internacionālisti' ar P. Kalniņu un F. Menderu priekšgalā, ieperinājušies nelegālās Rīgas organizācijas I rajona VI apakšrajonā, atklāti nostājās uz tiešas proletāriāta interešu nodevības ceļa. Apvienojušies blokā ar latviešu buržuāziskajiem nacionālistiem, viņi sadarbojās ar vācu imperiālistiem (tie uzturēja sakarus ar vācu sociāldemokrātiem, it īpaši ar Vācu neatkarīgo sociālistu partiju. U.Ģ.) un prasīja atraut Latviju no sociālistiskās Krievijas. P. Kalniņš un F. Menders rupji pārkāpa arī partijas disciplīnu.²

LSD Rīgas organizācijas III konference 1918. gada aprīlī nolēma F. Menderu un P. Kalniņu izslēgt no partijas, taču mazinieciskais VI apakšrajons atteicās izpildīt šo lēmumu.³ Šo jautājumu galīgi izšķīra LSD XVI konference, kas

1 Skat. U. Ģermanis, "Latvijas neatkarības idejas attīstība", 9. nod

2 Latvijas komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, I, Rīgā 1961, 385. lp.

3 *Ibid.*, 386. lp.

sanāca Rīgā 1918. gada maija beigās. P. Kalniņu un F. Menderu izslēdza no partijas un atzina, ka jāpārtrauc sakari ar Rīgas VI apakšrajonu.⁴

Mazīnieciskās grupas pēc tam vienojās atjaunot veco, neatkarīgo Latviešu Sociāldemokrātisko Strādnieku Partiju. Partijas nosaukumā pirmo vārdu "Latviešu" aizstāja ar "Latvijas". LSDSP pirmā konference notika 1918. gada 17. jūnijā un noteica, ka cīņa par Latvijas neatkarību un demokrātisku republiku ir partijas galvenais uzdevums.⁵

Taču LSDSP stāvoklis bija ārkārtīgi grūts. Kara postījumu, vācu okupācijas jūga un revolūcionārās attīstības rezultātā plašas latviešu strādnieku, bezzemnieku un bēgļu (tāpat arī strēlnieku) masas atradās stiprā LSD (lielinieku) ietekmē. Vajadzēja lielu drosmi, uzņēmību un pacietību, lai šādos apstākļos sāktu veidot partijas organizācijas un izvērstu demokrātiskā sociālisma propagandu. Ar lielinieku revolūcionāri skaļiem, kaujinieciskajiem un vienkāršajiem saukļiem sociāldemokrātu aģitācijai tai laikā bija maz iespēju sacensties. Sevišķi grūts uzdevums bija pārliecināt radikālizētos tautas slāņus, ka nepieciešams sadarboties ar pilsoniskajām partijām un ka tas nebūt nenozīmē strādnieku šķiras interešu nodevību, kā to apgalvoja lielinieki.

Tādēļ arī saprotams, ka, sūtot savus pārstāvjus TP un piedaloties Latvijas neatkarības pasludināšanā 1918. gada 18. novembrī, LSDSP frakcijas pārstāvis cita starpā deklarēja:

*"Brīvā, neatkarīgā Latvija mums tomēr nav mērķis, bet tikai līdzeklis mūsu mērķu sasniegšanai. Kā agrāk, tā tagad mēs stāvam uz sociālistiskās internacionāles pamatiem. Viņš un tamlīdz mūsu mērķis ir — sociālistiskā republika brīvu tautu savienībā."*⁶

Aiz taktiskiem iemesliem sociāldemokrāti arī paši nepiedalījās PV. Tas tomēr neglāba viņus no asiem un rupjiem lielinieku uzbrukumiem, kas apzīmēja TP par "apspiešanas templi", "resnvēderu bandu", "jaundibināto vārdzināšanas ieroci" u.tml. Kādā viņu uzsaukumā teikts:

*"Šī resnvēderu banda pat nekaunas tautas vārdā runāt. Tautas vārdā viņa tagad luncinās pie angļu imperiālistu kājām, lai izlūgtos angļu zaldātus un bājonešes. Melsdami par Latvijas patstāvību un brīvību, viņi kaldina Latvijas darba tautai jaunas važas."*⁷

Par LSDSP tā laika nostāju un apsvērumiem B. Kalniņš savā partijas vēsturē saka:

4 Latvijas komūnistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I, Rīgā 1958, 189. - 193. lp.; skat. arī B. Kalniņš *Latvijas Sociāldemokrātijas 50 gadi*, Stokholmā 1956, 192. lp.

5 B. Kalniņš, *op.cit.*, 192. lp.; skat. arī *Latvijas kom.part.vēst. apcerējumi*, I, 387. lp.

6 B. Kalniņš, *op.cit.*, 196. lp.; iesp. arī *Sd*, 21.11.18. nr 1, 2. lp.

7 *Latvijas komūnistiskā partija 1918. un 1919. gadā*. Dokumenti un materiāli, Rīgā 1958, nr 65, 153. - 154. lp.; skat. arī *ibid.*, nr 72, 168. - 169. lp.

"Vēsturiskā skatījumā tomēr jāšaubās par toreizējās taktikas lietderību, jo vēlāk pierādījās, ka lielinieki tik un tā vērsa savus niknos uzbrukumus pret 'Ulmaņa un Kalniņa valdību'. Radikālizētās strādnieku masas tik un tā uz laiku pievērsās lieliniekiem."⁸

Tam apstāklim, ka LSDSP izšķirās par Latvijas neatkarību un piedalījās TP, bija ļoti liela politiska un morāla nozīme, kas it īpaši parādījās 1919. gada notikumos. Bet 1918. gada beigu periods ("TP un PV Rīgas posms") latviešu sociāldemokrātiem bija ļoti smags un pārbaudījumu pilns laikmets, kas visai maz apskatīts mūsu vēstures literatūrā (B. Kalniņš grāmatā *LSD 50 gadi* tam velti nepilnu lappusi).

Zināmas iespējas tuvāk izsekot sociāldemokrātu darbībai, taktikai un propagandai minētajā "Rīgas posmā" dod šis partijas laikraksts (centrālorgans) *Sociāldemokrāts* (turpmāk: *Sd*), kas sāka iznākt 1918. gada 21. novembrī Rīgā. Līdz gada beigām iznāca pavisam 16 laikraksta numuri (katrā numurā 4 lappuses). Sākumā par izdevēju parakstījās F. Menders, par atbildīgo redaktoru — J. Celms; vēlāk atbildīgā redaktora vietā atrodams apzīmējums "redkollēģija". Redakcija un ekspedīcija atradās Elizabetes ielā 16-6, numurs maksāja 10 kapeikas. Teksta citātos izlaidumi apzīmēti ar daudzpunktēm iekavās, saīsināti satura atstāstījumi likti stāviekavās.

*

Sd (nr 1, 21.11.18.) sāk savu gaitu, ievadrakstā* deklarējot, ka LSDSP neļaus revolūcionārai domai izvērsties par neapstrīdamu ticības apliecību jeb dogmu, kuŗas saturu nespēj grozīt strauji ritošā dzīve. Laikraksts aicina savus lasītājus:

"Ēsiet stipri savā apziņā un vēsturiskā brīdī neliecieties vadīties no acumirkli-gām sajūtām un sajūsmām vien. To prasa no mums moments." (1. lp.) Svarīgākais uzdevums toreiz bija izskaidrot strādniekiem, kāpēc LSDSP piedalās TP, un bija jāatspēko lielinieku uzbrukumi. Par to 1. lp runā raksts "TP un sociāldemokrātija" (bez paraksta), kuŗā teikts:

18. novembrī Latvijas TP latviešu operā pasludināja Latviju kā demokrātiski republikānisku valsti, neatkarīgu, nedalītu. Tuvākā nākotnē sasaucamā Satversmes Sapulce lems par Latvijas iekārtu un viņas attiecībām pret ārvalstīm.

TP ņem dalību ar visām 10 vietām (no Vidzemes un Rīgas) LSDSP delegāti (no Kurzemes dažiem vēl jānāk klāt). Komunistu, t.i. LSD delegātu Padomē nav, jo komunisti stāv uz tā viedokļa, ka Latvijas labākai attīstībai ir tikai viens ceļš — padomju diktatūra pēc Krievijas parauga. Bez tam (...) līdzdarbība TP (...) esot šķiru kopdarbība. Vai tas tā? Vai pielaižama s.-d. līdzdarbība pagaidu

⁸ B. Kalniņš, *op.cit.*, 198. lp.; sal. *idem*, *Pirms 40 gadiem, Brīvība*, 1958, nr 9, 1. lp.

* Ievadrakstus, kuŗiem nav autora paraksta, galvenokārt sacerējis *Sd* redaktors Jūlijs Celms (Brūno Kalniņa mutvārdu informācija, Stokholmā, 17.8.67).

parlamentā, par kādu — saprotams, ļoti nepilnīgu — uzskatāma TP? (...) kas bija darāms, lai radītu pagaidu organu, kuŗš pārņemtu kara izpostītā un sagruvušā Latvijā 'varu' no aizejošās vācu pārvaldes? Strādnieku padomes? (...) tam visam taču nepieciešams laiks. Bet zemes pārvaldes pārņemšana jādara šodien. /Norādīts, ka nav arī iespējams isā laikā sarīkot vēlēšanas./

Un tāpēc, ka ne strādniecība viena pati, nedz arī no visas tautas vēlētās iestādes var jau šodien sagrābt varu par Latvijas pilsētām un laukiem, tāpēc bija jārada pagaidu organs politiskajām organizācijām, vispirms partijām, kuŗas stāv uz zināmas minimālas demokratiskas platformas. Tāda nu ir TP.

Sociāldemokrāti, kā strādniecības priekšstāvji, ņemdami viņā dalību, ne ar ko nesaista savas rokas. Viņi arī turpmāk cinīsies par istas demokratisks nodibināšanu Latvijā (...) Ja Latvijas sabiedriskie spēki, vispirms strādnieku šķira, radīs un nostiprinās savas organizācijas, tad, saprotams, var rasties apstākļi, kuŗi tagadējo TP padarīs par galīgi nepilnīgu, pārveidojamu, vai atceļamu, ja līdz tam laikam nesanāktu Satversmes Sapulce Latvijā, kuŗa būs vienīgais augstākais Latvijas organs (iestāde).

Kā jau rāda sociāldemokratisks deklarācija, kuŗu nolasīja b. P. Kalniņš, mūsu partija vedīs kā TP, tā arī ārpus tās noteiktu ciņu par Latvijas galīgu demokratisks zēšanu un to sociālo prasību izpildīšanu, kuŗu izvešana nepieciešama sociālistiskās iekārtas sagatavošanai (...)

Tāpat kā ieddami, piem., vācu reichstāgā, sociāldemokrāti nebūt nepalika par pilsonības draugiem (...) tāpat arī mūsu gadījumā rīkojas LSDSP delegāti. Un ja pienāktu tāds brīdis, kad Latvijas strādniecība būs kļuvusi spējīga kā vācu, tad arī būs pamats citādām attiecībām pret TP (...)

Saprotams, blakus (...) organizējas strādnieku padomes, kuŗas uzņemas visiem strādniekiem kopējo šķiras interešu aizstāvēšanu. Tāpat tas bez šaubām notiks — un jau notiek — Latvijā.

Cits jautājums ir, vai sociāldemokratisks ņemt dalību PV kopā ar pilsonību/norāda, ka Austrijā soc. dem. Otto Bauers ir ārlietu ministra biedrs. U. G. /(...) Mēs, Latvijas sociāldemokrāti, saskaņā ar mūsu apstākļiem izšķīrām šo jautājumu citādi un nolēmām PV, t. i. ministrijās neiestāties. Ar vienu vārdu, TP ir surrogāts, ir nepilnīgs pagaidu organs. Bet izpostītā un līdz pēdējai dienai galīgi nopostītā Latvijā nekas pilnīgāks drīzumā nebija radāms (...) Un lai TP nepaliktu bez sociāldemokrātu kontroles, tad šī nepilnīgā, bet šodien vienīgi iespējamā pagaidu iestādē dalība bija jāņem.

Sd 1. numurā (1.-2. lp) iespiesta arī "LSDSP priekšstāvja deklarācija Brīvās Latvijas pasludināšanas dienā" un atreferēta Latvijas TP 19. novembra sēde Rīgas pilsētas domes zālē. (3. lp.). Pēdējā rakstā teikts:

(...) Ministru prezidents Ulmanis ziņo, ka sastādījis savu kabinetu šādā sastāvā: min. prezid. un pagaidām zemkopības un pārtikas ministrs — Kārlis Ulmanis, iekšlietu ministrs — Dr. M. Valters, viņa biedri — Rudolfs Benuss un Birznieks, tautas apgaismošanas min. — Dr. K. Kasparsons, ārlietu — Z. Meierovics, finanču — Juraševskis, viņa biedrs — K. Puriņš, darba min. — Hermanovskis. Zemkopības min. biedri — agronomi Bauers, Blumbergs un Augusts Kalniņš. Neieņemtas paliek tieslietu, satiksmes, aizsardzības un tirdzniecības — rūpniecības ministru vietas (...) ⁹

Sd 1. numurā ziņots arī par partijas darbu provincē. Valkas Strādnieku Deputātu Padomē no ievēlētiem apm. trešā daļa esot LSDSP biedri, Liepājas Strād-

nieku Dep. Pad. Izpildu Komitajā ievēlēts soc. dem. A. Rudevics.

Rīgas Strādnieku Dep. Pad. organizēšanās komisijas kopsēdē nav panākta vienošanās ar lieliniekiem, un LSD priekšstāvji sastādījuši vēlēšanu biroju no saviem delegātiem vien.

Turpat iespīests arī ziņojums par LSDSP pirmo tautas sapulci Rīgā. Tā notikusi svētdien, 17. novembrī, Romanova (Lāčplēša) ielā 25, un tur runājuši P. Kalniņš, Celms, Menders un Tangens (B. Kalniņš). Pieņemtas vairākas rezolūcijas:

(...) 3. *Latvijai jābūt patstāvīgai, neitrālai valstij, demokrātiskai republikai demokrātiskā tautu savienībā.* (...) 5. *Sapulce atzīst, ka (...) bija jārada provizorisks orgāns — Latvijas TP (...) strādniecības priekšstāvniecība TP ir uzskatāma tikai par provizorisku* (...) 8. (...) *Sapulce protestē pret LSD, t. i. lielinieku jeb komunistu cīņas paņēmieniem, kādi tie parādījušies 'Cīņas' nr 7, kur asiņainā ārpūtā kūda uz daļas sociāldemokrātu apslaktēšanu.* (3.- 4. lp.)

Turpat publicēts arī šāds "Sveiciens Rainim":

Latvijas strādnieki Vācijas revolūcijas uzvaras dienās no jauna pulcēdamies zem sociāldemokrātu sarkanā karoga, savā 17. novembra atklātā sapulcē sūta savu sāpju un cīņu dzejniekam Rainim sirsnīgu sveicienus un aicina viņu dzimtenē. (4. lp.)

*

Sd 2. numurs (23.11.18) sākas ar ievadrakstu "Strādnieku padomes" (parakstījis — ks)*, kurā aprādīts:

(...) *Apbrīnojama ir tā izturība, ar kādu Krievijas strādnieki tagad jau kopš gada panes šī jaukā vārda dēļ vissmagākās un neiespējamākās likstas (...) Sociālistiskā iekārta, lūk, nav ievadama ar varu no dekrētiem vien, bet tai nepieciešami vēl divi nosacījumi: apziņā stipri, organizācijās labi disciplinēti strādnieki un vecās iekārtas tiktāla izveidošanās, ka jaunās iekārtas izvešana top par ekonomiski nepieciešamu kultūras prasību (...)* /Autors norāda, ka krievu lielinieki padzen Satversmes Sapulci, bet vācu soc. dem. to sasauc. Vācieši ir attīstītāki un tāpēc ne jūsmo par padomju diktātūru' (...) (1. lp.)

Turpat F. Menders/ pārmet sociālvēsturisku laikrakstam *Uz priekšu* divkosību. TP tie klusējot, bet savā lapā "forši rakstot" un nākot ar lielām sociālistiskām prasībām. (1. lp.)

2. numurā arī ziņots, ka Latvijas Sociāldemokrātiskās Jaunatnes Savienības Rīgas Organizācija atjaunojusi savu darbību. 17. novembrī notikusi tās pirmā pilnā biedru sapulce, kurā referējis b. Tangens. (3. lp.)

*

9 Šis ministru saraksts pa daļai atšķiras no tā, kas publicēts E. Andersona grāmatā *Latvijas vēsture 1914 — 1920* (Stokholmā 1967, 356. - 357. lp.). Abos gadījumos ir runa par stāvokli 1918. gada 19. novembrī.

* — ks = Zvejnieks (Ansis Buševics)

Sd 3. numura (26.11.18.) ievadraksts "Rīgas Strādnieku Deputātu Padome" (bez paraksta) vērsas pret lielinieku uzkundzēšanās tieksmēm. Rakstā teikts:

(...)Latvijas strādniecībai ir jānācās no Krievijas biedinošā piemēra (...) Rīgas strādniecība nepieļaus, lai arī Latvijā nodibinātos tas pats terors, kuŗš valda Krievijā un kuŗš nedod vairs ne vārda, ne preses, ne sapulču, ne organizēšanās brīvības, bet gan padarījis visu Krievijas strādniecību par valsts nabagiem (...)

Ļaudis, kuŗi ar Krievijas naudu apbruņoti, grib uzspiest savas grupas diktātūru Rīgas Strādnieku Dep. Padomei, ir tie paši, kuŗi pagājušo vasaru, kad vācu armija bruka Rīgā un Vidzemē, stāstīja Rīgas Strādnieku Dep. Padomē, ka no vācu ienākšanas nav ko būties, bet gan ar viņiem brāļoties. Tās balsis, kas toreiz biedināja no šādas taktikas, tika nobļautas (...)

Vairāk kā jebkad Rīgas strādniecībai ir jānovēršas no šī ceļa. Skaidri un gaiši ir jāpasaka, ka mēs negribam atkārtot Krievijas kļūdas (...) Mēs negribam atļaut uzspiest strādniecībai vienas grupas diktātūru (...)

(...) Satversmes Sapulce — tas ir mūsu kaujas sauciens! Satversmes Sapulce visdrīzākā laikā sasaukta! Latvijas demokrātija — ir mūsu tuvākais mērķis! Latvijas demokrātija, kuŗā nav terora, kāds valda Krievijā, bet kuŗā pastāv visas tās politiskās brīvības, kas dod strādniecībai iespēju pulcināt savus spēkus tālākai apzinīgai cīņai par sociālismu (...) (1. lp.)

Šajā numurā iespiesta "LSDSP Programma" (1. - 3. lp), kuŗā cita starpā teikts:

"LSDSP kopā ar citām sociāldemokrātu strādnieku partijām uzstāda par savu tuvāko politisko uzdevumu nodibināt demokrātisku republiku (tautas brīvvalsti) (...)"

Turpat 2. lappusē ir raksts "Proletāriāta diktātūra", kas vērsas pret šo lielinieku sludināto iekārtu:

(...) atsevišķos gadījumos proletāriāta grupas diktātūra var būt pat naidīga viņas šķiras interesēm (...) kad pie varas esošā proletāriāta grupa neizteic un nespēj izteikt visas proletāriāta šķiras intereses (...) Lai šī organizētā kopība rastos, ir nepieciešami šādi priekšnoteikumi: apziņa un organizācijā stipras un darbā disciplinētas strādnieku masas, viņu vairākums, bet ne mazākums (...) Lūk, kāpēc mēs nesaucam pēc proletāriāta diktātūras (...) Vara mums nav mērķis, bet ir nepieciešams līdzeklis proletāriāta šķiras interešu izvešanai dzīvē (...)

*

Sd 4. numuru (28.11.18.) ievada pretlielinieciskis raksts "Kas viņi ir?" (bez paraksta):

Pēc vesela gada spaidiem (...) Latvijas strādniecība sāk no jauna pulcēt savus spēkus (...) cīņā par Latvijas demokrātiju (...) Rīgā ir radusies tomēr grupa ļaužu, kuŗai ar rungu rokā un pistoli kabatā ir gatava atbilde uz visiem jautājumiem (...) Un pa mazām sapulcītēm jau tiek apsollits, ka tad, kad 'visa vara' būs padomju rokās, strādniekiem izdalīs ir buržuju mēbeles, ir dzīvokļus, kur tie dzīvo, 'kas piezīdušies šampanieša'.

(...) tas, ko viņi pauž, nav sociālisms (...) Strādniecība nedzīvo no dališanas, bet no produktīvas ražošanas. Par nožēlošanu šī grupa saucas vēl par LSD (lieli-

niekiem). Krievijā viņas domu biedri nokristījuši sevi par komunistiem, un arī Latvijā tas tā būtu labāki, jo neradītu pārpratumus.

Latvijas komunistu (lielinieku) darbības centrs ir kļuvusi Rīga. Viņu galvenais ienaidnieks — nevis 'buržuji', bet LSDSP /Apraksta, kā lielinieki ar kaušanos un kliegšanu jauc soc. dem. sapulces. U.Ģ./ Savās nelegālajās lapiņās, no kuŗām mūsu rokās ir nonākusi viena zem virsraksta 'Nost tautiskos Latvijas paverdzinātājus!',¹⁰ tie pēc piederības sadod visiem 'tēviņiem', kuŗi pasludinājuši, ka Latvija grib būt brīva demokrātiska republika /Rakstā norādīts, kā komunisti Brest—Litovskā iztirgoja Latviju un deva vācu imperiālistiem visu, ko tie vēlējās. U.Ģ./ Un tagad šie paši ļaudis uzmetas par Latvijas glābējiem! Caur ko? Caur vispārēju mantas dališanu, lai katrai sieviņai būtu par pāris buržuju mikstiem krēsliem (...) Caur to, ka vispirms tiks aizbāzta mute katram, kuŗš nerunās to 'žargonu', kam katrs otrs vārds ir 'sist', 'žņaugt', 'kārt', 'šaut'? Mūsu partijas biedriem ir piedraudēts ar terroru (...) te sākas kaut kas (...) nejdzīgs, ārpātīgs, izvirtis (...) Mūsu organizācijai ir piedraudēts terrors! Mūsu biedrus gatavojas noslepkavot! Vai var, vai drīkst to pielaist Rīgas strādniecība, kuŗa reiz bija skaistākā pērle Krievijas strādnieku kustībā caur savu apzinīgumu? Nē! Mēs esam tai ciešā pārliecībā, ka Rīgas strādniecība nejausies ieraut sevi komūnisma ārpātā, lai tad, noslaktējusi katru, kam balta apkaklīte, mirtu pati 'komūnisma' bada nāvē. (...) (1. l.p.)

Turpat 3. lappusē vairāki apraksti par to, kā lielinieki varmācīgi jauc sociāldemokratu sapulces.

*

Sd 5. numura (30.11.18.) ievadraksts "*Lai dzīvo anarchija!*" (bez paraksta) apskata politiskos notikumus Vācijā u.c., norādot, ka lielinieku jaunākais ciņas lozungs esot "*Lai dzīvo anarchija!*"

*

Sd 6. numura (3.12.18.) ievadrakstu "*Sociāldemokrāti un komunisti—lielinieki*" parakstījis Socius (Kristaps Eliass), un tur vairākos punktos salīdzinātas abu partiju prasības un mērķi, uzsverot, ka sociāldemokrāti ir vecās LSDSP pēcnācēji. VIII punktā teikts:

Sociāldemokrāti uzstājas par brīvu, neatkarīgu un demokratisku Latviju, būdami tai pārliecībā, ka šīs prasības izvešana dzīvē, novērsdama latviešu tautas un līdz ar to Latvijas proletāriāta nacionālo apspiešanu, var nākt tikai par labu proletāriāta šķiras ciņai. Komunisti—lielinieki noteikti izsakās pret šo prasību (...) (1.l.p.)

Turpat 1. - 2. lappusē ir Tg. (B. Kalniņa) raksts "*Neapraktie miroņi*".

(...) Krievijas lielinieciskais režīms jau no sākta gala nebalstījās uz iedzīvotāju, jā, pat /ne uz/ proletāriāta vairākuma (...) noteikti jānoraida mūsmāju lielinieku aicinājumi uz visas varas sagrābšanu, uz bruņotu sacelšanos un neatkarīgas

10 Skat. Latvijas kom. p. 1918. un 1919. gadā nr 65, 153. - 154. l.p.

Latvijas republikas gāšanu.¹¹ /Tg. aizrāda, ka ir uzvarējusi sabiedroto valstu imperiālistiskā koalīcija. U.G./ Ar skaļiem lamās vārdiem, demagoģiskiem cīņas paņēmieniem un rupjiem draudiem pret citādi domājošiem sociālistiem te nav līdzēts. Šādas bezprāta dusmas un terrors ir tikai iekšēja nespēka pazīmes.

*

Sd 7. numura (5.12.18.) 1. lappusē ir J. (Jūlijs Celms) raksts "Jupiter, tu dusmo!":

(...) tātad tev nav taisnība, — saka veco romiešu paruna.(...) LSDSP un viņas biedri no komunistiem proklamēti par 'tautas nodevējiem'. Kāpēc tā? Tāpēc, ka LSDSP un viņas biedri atklāti un skaļi pasaka, ka sociālisms nav ticības dogma — nav islams (...) vai kāda cita reliģija, kuŗa izplatāma ar zobeni un uguni, ar 'krusta kariem' un misionēm, ar valstu iekarošanu un ķeceru sadedzināšanu'. Sociālisma pamati rodami pašā saimnieciskajā dzīvē, viņas iekārtā. Un tāpēc tikai šīs iekārtas organizēta pārveidošana — kas iespējama ne katrā laikā un /ne/ visur vienādi — ir sociālistu mērķis un uzdevums.(...)

Turpat 2. lappusē aprakstīta rietumu lielvalstu politika Austrumeiropā — "Sabiedrotie jau valda pār Krieviju!":

(...) sabiedrotie jau vienojušies ar krievu pretrevolucionārām grupām par to, ka pēc lielinieku gāšanas jātiek atjaunotai Lielkrievijai vecos apmēros (atskaitot Poliju), tātad arī Latvija ietilptu viņā (...) apspriedē nolemts pretlielinieciskās armijas priekšgalā nostādīt grāfu Kelleru un ģenerāli Deņikinu. Abi viņi ir noteikti monarchisti (...) Tas ir tas bēdīgais revolūcijas gals, pie kāda ir novedusi lielinieciskā valdība ar savu neprātīgo politiku un revolūcionāro spēku skaldišanu!

3. un 4. lappusē iespiests šāds TP 3.decembra sēdes atreferējums:

(...) Sēdi vadīja b. M. Skujenieks kā prezidenta biedrs, jo pārējie prezidija locekļi Čakste (LZS) un Zemgals (radikāldem.), kā zināms, aizbraukuši uz Stokholmu. Padomes sēdē piedalās no LSDSP 12 b.b., no LZS — 12, no demokrātiem — 5, no radikāldemokrātiem — 4, no nacionāldemokrātiem — 2, republikāņiem — 1, neatkarīgiem — 1 un no Latgales — 8 loc.; bez tam vēl 4 priekšstāvji no vācu brīvprātīgās partijas, kuŗa atzinusi Padomes platformu un no ebrēju soc.dem. 'Bunda' 2 b. b., un no ebrēju apvienotās sociālistiskās partijas 1 b., kuŗi kopā ar LSDSP delegātiem sastāda TP sociāldemokratisko frakciju. (...) soc.rev. partijā ir notikusi šķelšanās /no soc.rev. nepiedalās pagaidām neviens. U.G./ (...)

Otrs dienas kārtības punkts ir Latvijas PV programma. Šini jautājumā ar garāku runu uzstājas min. prezid. Ulmanis (LZS). Tas vispirms paziņo, ka angļu flote ieradusies Liepājā, kas no pilsoniskām frakcijām tiek uzņemts ar aplausiem.

Tālāk min. prezid. paziņo ministru kabinetu, cik tālu tas jau sastādīts: min. prezid. un zemkop. min. K. Ulmanis, iekšlietu min. Dr. M. Valters, tā biedri

11 Skat. *ibid.*, nr 74, 169. - 170. lp.

adv. Benuss un Birznieks, finanču min. Puriņš, tautas apgaismošanas min. Dr. K. Kasparsons, ceļu min. inž. Hermanovskis, viņš arī izpilda darba min. vietu, tieļietu min. Juraševskis, viņa biedrs adv. Strautnieks, valsts kontrolieris barons Rozenbergs, tirdzniecības min. inž. Sp. Paegle, viņa biedrs barons Klots, aizsardzības min. vēl nav iecelts.

/F. Menders interpellē par sapulču brīvības ierobežošanu, kas notikusi ar 1. decembra rikojumu. U.Ģ./Ulmanis uzstāda uzticības jautājumu. Visa TP vienbalsīgi izsaka uzticību, sociāldemokratiem atturoties. /Apspriež Satversmes Sapulces u.c. jautājumus./

Pēc tam TP apspriež nolīguma nosacījumus ar Vācijas komisāru (...) /Ligums attiecas uz pārvaldi un dzelzceļiem. U.Ģ./ Pret līgumu izsakās Ķeniņš (nac.dem.), arī bij. 'strēlnieku tēvs' Goldmanis (LZS) ir pret steigšanos ar līguma noslēgšanu (...) Dr. P. Kalniņš saka, ka (...) Vinnigs (...) nav sociālistiskas valdības cienīgs priekšstāvis (...) b. F. Menders (soc.dem.) saka, ka līguma lieta ļoti steidzama (...) Balsojot nolemj līguma pārbaudīšanai iecelt komisiju no frakciju priekšstāvjiem (...)

*

Sd 8. numurs (7.12.18.) sākas ar ļoti garu ieyadrakstu, ko sarakstījis Socius (Kristaps Eliass) — "Kāpēc mēs iegājām TP". Šajā rakstā autors ar marksistiskiem argumentiem polemizē ar lieliniekiem, kuņi esot uzsākuši "veselu kaņa gājieni pret LSDSP". Autors gan atzīst, ka polemizēt ar lieliniekiem esot lieki, taču šādā veidā var apgaismot patiesos apstākļus Rīgas un Latvijas strādnieku masām. Raksts beidzas ar norādījumu, ka pareizais ceļš ir:

Ciņa par demokrātisku Latviju, ciņa par visu to prasību izpildīšanu, kuņas sastāda sociāldemokrātijas minimālo programmu. Šis ceļš arī ir vienīgais un pareizais, kas ved Latvijas proletāriātu pretim viņa gala mērķim — sociālismam.

Turpat 1. - 2. lappusē Tang. (B. Kalniņš) iztīrā jautājumu "Strādnieku arodnieciskās biedrības vai lielinieckiski klubi?"

Turpat 2. - 3. lappusē atreferētas TP sēdes 1918. gada 4. un 5. decembrī: /4. decembra rīta sēdē galvenais jautājums ir pašvaldību likumprojekts. Pēcpusdienas sēdē ar plašu runu uzstājas F. Menders. U.Ģ./ F. Menders: (...) Ārējā politikā ministru priekšnieks grib demokrātisko Latviju atbalstīt tikai uz sabiedrotiem un pasludina šo savu orientāciju par visas TP virzienu. Tas tā nav! (...) soc.dem. frakcija ir pret sabiedroto orientāciju, kā šo jēdzienu saprot pasaules politikā (...) Mēs ļoti šaubāties, vai tie sabiedrotie, uz kuņiem šobrīd liek tik lielas un rožainas cerības, vēlāk, kad zem viņu zobena apvienosies saraustītā Krievija, nepiešpiedīs atkal mūs pie, labākā gadījumā, liberāli pilsoniskas krievu lielvalsts. Mums pārmet vācu orientāciju. Uz to mēs varam lepmi un skaidri atbildēt, ka tiešām mēs esam jaunās, demokrātiskās, sociālistiskās Vācijas draugi, no kuņas mēs gaidām tās iekārtas izvešanu, pēc kuņas arī mēs gribam tālāku cīnīties. Mēs sniedzam drauga roku vācu strādniecībai. Vilsonam dziedāt slavas dziesmas mēs nevaram (...) Iekšējā politikā mēs nevaram būt tādi optimisti kā ministru priekšnieks (...) Latvijas demokrātijas naidnieki pārāk tuvu /F.M. prasa sociālas reformas, nosoda sarkano terroru. U.Ģ./ Ari šķiru ciņai var būt kultūras formas. /F.M. prasa paplašināt amnestiju. U.Ģ./ Agrārjautājumā — Latvijas varbūt vissvarīgākajā (...) Bez kavēšanās jāatsavina muižniecības zeme (...) Tur-

pretim zemniecības zemes atsavināšanu mēs par savas programmas punktu neuzskatām. Pārtikas jautājumā /F.M. brīdina, ka būs lielas grūtības. U.Ģ./ Nacionālajā jautājumā /F.M. prasa minoritāšu aizsardzību. U.Ģ./ Aizsardzības ziņā (...) Nedrīkst apspiest pārliecību, bet vara jālieto vienīgi pret varmācību un varas darbiem (...) Latvijas demokrātiju mēs aizstāvam pret uzbrukumiem no abām pusēm! (Aplausi)

(...) TP pieņem LZS /nevis F. Mendera iesniegto U.Ģ./ pārejas formulu ar 48 balsīm. Vakara sēdē spriež par Latvijas valsts aizsardzību (...) Ulmanis ziņo par dažiem soļiem valsts robežu aizsardzības jautājumā. Debašu nav. (...)

/5. decembrā TP sēdē atklājas plaša ar kreiso spārnu. Sociāldemokrāti norāda, ka policijas likumprojekts nozīmē pilsoņu diktātūru. Likumprojektu pieņem pret soc. dem. balsīm. U.Ģ./

*

Sd 9. numurs (10.12.18.) jau atrodas Sarkanās armijas uzbrukuma zīmē. Ievadraksta virsraksts "Kur izeja?", un to parakstījis M.G. (?):

Uzbrukums Latvijai no ārienes jau iesācies. Te vairs nav runa par kādas nebūt šķiras sacelšanos pašā Latvijā, bet par uzbrukumu no ārienes. (...) /Autors norāda, ka lielinieku valdība pati pieprasījusi pašnolemšanās tiesības Latvijai. U.Ģ./ (...) tagad, kad šī pašnolemšanās var tikt izvesta dzīvē, /lielinieku valdība. U.Ģ./ pati sūta uz Latviju savus okupācijas spēkus (...) Vācu žandarms ir miris, lai dzīvo lielinieciskais žandarms! (...) Bet ja nu arī Latvijai uzbruktu vienīgi latviešu strēlnieki, arī tad jājautā, kā attaisnot šādu uzbrukumu? (...) vai tikai bajonete ir pašnolemšanās līdzeklis? (...)

Kas sagaida Latviju tānī gadījumā, ja lielinieki to iekaro un okupēs (...) Bads un sals, beztiesu nošaušanas un rupjas patvarības seko šādam iebrukumam Latvijā (...) Šādas izredzes priekšā nobāl pat vācu okupācijas varas darbi. /Autors norāda, ka lielinieku uzbrukums stiprina arī iekšējo reakciju. U.Ģ./ Proletāriāta priekšā var nostāties izvēle: vai nu lielinieciska diktātūra, vai buržuāzijas—muižnieciska diktātūra. /Soc. dem. neatzist nevienu no tām; tie noraida arī palīdzību no sabiedroto imperiālistiem. U.Ģ./ Proletāriātam un zemniecībai var būt tikai viens glābiņš pret visiem ārienes iebrucējiem: ne rezolūcijas, ne vārdi, bet vispārēja mobilizācija. Bet līdz vispārējas mobilizācijas izvešanai jāgriežas pie Vācijas sociālistiskās valdības, lai tā neļauj ārienes kaņaspēka nodaļām ienest Latvijā postu un badu. (...) Jāgriežas pie visas pasaules proletāriāta (...)

Tūlīt nepieciešamas plašas sociālas reformas agrārjautājumā un strādnieku likumdošanā, jo tikai tas var pacelt mūsu garastāvokli. (...) Bet pēdējais vārds, pēdējie priekšpieder visas pasaules demokratijai, kuŗu vada vispasaules proletāriāts, ne lieliniecisms.

Turpat 3. lappusē ziņots, ka Rīgā sasauks LSDSP konferenci.

*

Sd 10. numurs 1918. gada 12. decembrī iznāca ar uzsaukumu pār visu 1. lappuses augšējo malu:

BIEDRI — STRĀDNIKI, NEĻAUJIETIES SEVI PROVOCĒT UZ BRĀĻU KARU!

Juceklīgā un izmisīgā situācija visai labi atspoguļojas ievadrakstā "Caveant consules!" (bez paraksta):

(...) Tautas priekšgalā nostādītā PV sauc jūs pie ieročiem — tā sauc PV. Bet mēs prasām še skaidri un noteikti: kas ir tie, kuņus jūs saucat pie ieročiem? Vai jūs esat par visas tautas apbruņošanu — par vispārēju mobilizāciju? Jeb jūs domājat, ka tautas vara ir sasniedzama ar zināmu izlasi, tikai ar pilsoniskās daļas apbruņošanu? (...) Tāpēc neizaiciniet veltīgu asins izliešanu, neradiet nevietā brāļu karu! (...) Mēs nešaubāties, ka proletāriāta varai — istai strādnieku šķiras varai jānāk, bet tagad, kur Latvijā proletāriāts lielā mazākumā, tāda nav iespējama, jo tā var izvērsties tikai par mazākuma terroru. Caveant consules!

Turpat 1. - 2. lappusē ir garš raksts "Ap Tautas Padomi", ko parakstījis Socius (K. Eliass). Tur norādīts, ka komunisti pārmetuši sociāldemokratiem iestāšanos TP, bet tagad citi pārmetot to, ka sociāldemokrati neizstājoties no TP, jo tās darbs visur neatbilstot strādnieku šķiras interesēm. Autors turpina:

Bet vai tas ir pietiekošs motīvs, lai izstātos no tās? Mums šķiet, ka nē. (...) Latvijā pēc viņas saimnieciskā stāvokļa proletāriāts vēl nebūt nespēlē un nevar spēlēt dominējošo (valdošo) lomu (...)

Taču traģiskajā notikumū attīstības gaitā LSDSP taktika drīz vien mainījās.

*

Sd 11. numura (14.12.18.) ievadraksts "Pēdējie notikumi" (bez paraksta) atkārtoti aicinājumu, kas bija iespīests laikraksta iepriekšējā numurā:

(...) Mūsu lozungs bija un paliek arī turpmāk. 'Biedri—strādnieki, neļaujieties sevi provocēt uz brāļu karu! Asins diezgan plūdis! Latvijas pašnolemšanās jāizšķir Satversmes Sapulcei!'

Turpat 1. lappusē publicēts Tg. (B. Kalniņa) apcerējums "Proletāriāta internacionāles atjaunošana".

*

Sākot ar Sd 12. numuru (17.12.18.), jūtami saasinās laikraksta tonis pret pilsoņiem un PV. Šī numura ievadrakstā "Mūsu demokratiskie pilsoņi", ko parakstījis J. (J. Celms), teikts:

(...) naudas kases tapa par mūsu pilsoņu sabiedriskās un politiskās dzīves centru. (...) Kas par to, ka politisko interešu aploks caur to stipri sašaurinājās. / Pēc revolūcijas pilsoņu partijas nosauc sevi par dažādiem demokrātiem. Pēdējā laikā tie pierāda savu politisko nevarību un neprasmī. U.G./

Turpat 1. - 2. lappusē iespīests raksts "Ko dievi grib pazudināt, to tie sit ar akliibu", ko parakstījis — ra (Klāra Kalniņa). Tur kritizēta PV un jautāts:

Kādēļ PV nestājas pāri šo /vācu/ ģenerāļu un Vinnigu galvām tiešos sakaros ar vācu sociālistisko valdību(...)?"

Šis padoms bija dibināts uz ilūzijām, kādas toreiz it īpaši loloja F. Menders.¹²

*

Sd 13. numura (21.12.18.) ievadraksts "Quo vadis?" (bez paraksta) kritizē PV:

PV kļūst nervoza (...) Vakar noliedz /lielin. laikr. Valkā. U.Ģ./ Sarkano karogu, šodien piesūta 'brīdinājumu' laikrakstam Uz priekšu (...) Mēs nepiekrītam tai aģitācijai, kuŗu veda Sarkanais karogs, mēs nevaram parakstīties arī zem to 'migliņu' rakstiem, kuŗi rediģē Uz priekšu, izmantodami savu bulvāru praksi iz Benjamiņa nelaiķes kapeiku lapeles. (...) Un ja TP attaisnotu visus PV soļus (...), tad sociāldemokrātijas ceļš ir skaidrs. Skaidras būs arī viņas tālākās attiecības pret TP.

Tiesa, Latvijas demokrātiskais uzbūves darbs pārdzīvo patlaban grūtas dienas. No ārienes laužas iekšā krievu lielinieciskie kaŗa pulki, kuŗi ar krusta kaŗa metodēm grib nest Latvijai 'sociālismu'. Latvijai nevajag kaŗa. Viņai vajag miera. (...) Nomocītā, izpostītā Latvijā nevar plaukt ne demokrātija, ne sociālisms. (...) Latvijai vajag skaidras un gaišas politiskas vadības, kuŗa bez liekas nervozitātes ar nelokāmu gribu prot iet pa demokrātiskas platformas ceļu.

PV savā tagadējā sastāvā to nespēj. Un te ir jāvelk konsekvences. Tā ir ļoti vāja demokrātija, kuŗai jābūstas no laikraksta Uz priekšu. (...) Bet demokrātiskā Latvija tāda nav. Tā ir mūsu dziļa pārliecība. Un tāpēc rokas nost no preses!

Runājot par PV nervozitāti, šis pretrunīgais raksts skaidri parāda to nervozo noskaņojumu, kas bija pārņēmis latviešu sociāldemokrātus. Viņu situācija tiešām bija izmisīga. To labi izgaismo F. Mendera raksts "Krusta kaŗš?" (turpat, 1. - 2. lp.):

Lielinieku armijas kaŗa pulki stāv Latvijas priekšnamā. Nav izslēgta varbūtība, ka viņi ieņems Rīgu. Tad, kā to pasludina 3. armijas komisāri Bauze, Linde un Apinis, visi, kas nepiekrīt šim lielinieku kaŗa gājienam, 'tiks bez žēlastības noslaucīti no zemes virsus'. Vispirms, saprotams, 'Kalniņi un Menderi' /F.M. norāda, ka ar varu nevar ieviest sociālismu; Latvijai vajadzīgs demokrātisms. U.Ģ./ Bet Latvijas lielinieciskā 'iekaŗošana' paātrinās Anglijas imperiālisma uzbrukšanas soļus. (...) Imperiālistiskās 'kārtības' nodibinātāji sāks meklēt sev atbalstu arī vācu reakcionārajā pilsonībā un muižniecībā. /F.M. norāda, ka muižnieki patiesībā priecājas par lielinieku iebrukumu, jo top samīta Latvijas demokrātija. U.Ģ./

LSDSP pienākums tāpēc ir brīdināt Latvijas strādniecību no maldu ceļiem. Sociāldemokrātija nevar nostādīt pretim Maskavas krusta kaŗotājiem ātr- un tālšāvēju lielgabalus. LSDSP nevar šaut uz strādniekiem, bet viņa arī nevar iet līdz lielinieciskos maldu ceļus (...) Tas ir jāpasaka Latvijas strādniecībai. Tas ir jādara sociāldemokrātijai, un kaut arī viņa paliktu acumirkli nesaprasta un pārkliegta no Spartaka /lielin. spiestuve U.Ģ./ lapiņu frazēm un lielgabalu trokšņā. Jo Latvijas strādniecības nākotne stāv augstāk par visu!

12 Par to skat. F. Cielēns, *Laikmetu maiņā*, II, Lidingö (Stockholm) 1963, 23. lp.

Turpat 1. - 4. lappusē ir Tg. (B. Kalniņa) raksts "*Lieliniecisķā diktātūra un sabiedroto imperiālisms*". Viņš vispirms izsaka domu, ka visiem sociāldemokrātu novirzieniem būtu jāsaslēdzas pret kopīgo imperiālistisko pretinieku un turpina:

Protams, tas nav sasniedzams citādi, kā caur līdzšinējā brāļu kaŗa, t.i. lieliniecisķā terora izbeigšanu pret visām nelieliniecisķajām sociālistu partijām. /B.K. norāda, ka latviešu lieliniekos tomēr nav ne jausmas no tās izligšanas politikas, kas vērojama krievu lielinieku nostājā. U.G./ vai tie /latv.lielin. U.G./ savā taktisķā akumā grib izrādīties par 'stingrākiem' un zvērīnātākiem lieliniecisķo principu aizstāvjiem nekā lieliniecisķi komūnistisķās partijas Centrālkomiteja ar pašu Ļeņinu priekšgalā! (...) Un Latvijas apzinīgā strādniecība no sacītā lai saprot, ka vienīgi uz vietējiem lieliniekiem — komūnistiem gulstas atbildība par tagadējo Latvijas proletāriāta iekšējo brāļu kaŗu!

Turpat 3. lappusē paziņots, ka LSDSP konference sanāks 1918. gada 26. decembrī.

Ziņojot par stāvokli "*Sarkanās armijas frontē*", minēts, ka lielinieki ieņēmuši Strenčus. (4. lp.)

*

Sd 14. numurs iznāca Ziemsvētku vakarā, 1918. gada 24. decembrī. Tajā iepiests demokratisķa patosa aparots F. Mendera raksts "*Miers virs zemes*" (1. - 2. lp.), kuŗā viņš šajā izmisīgajā situācijā izsaka vēlreiz uzticību demokratisķai Latvijai:

Miers virs zemes. Viņu gaida visa kaŗā izmocītā pasaule (...) Latvijas demokratisķā iekārta ir apdraudēta (...) tāpēc, ka ārējie spēki, krievu lielinieki, to neatzist un savu gribu no ārienes vēlas uzspiest Latvijas demokratijai (...) miers virs zemes nav domājams bez demokratijas (...) Latvijas darba tautai, šim pasaules kaŗa moceklim, klistošam pa izpostītās Krievijas un Latvijas ārēm, bez darba un bez maizes, tai vajag demokratisķas Latvijas. Tāpēc svētku priekšvakarā, kuŗus vecā pasaule sauca par miera svētkiem — nespēdama dot pat miera darbdienu — mēs, savu gala mērķi sociālistisķo Latviju iz acīm neizlaizdami, saucam: Lai dzivo demokratisķā republiķa — Latvija!

*

Sd 15. numurs iznāca 1918. gada 28. decembrī, kad lielinieku kaŗaspēks jau virzījās uz Rīgu. Šī numura ievadraksts "*Svarīgā brīdī*", ko parakstījis J. (J. Celms), komentē LSDSP konferenci, kas notika Rīgā no 26. līdz 28. decembrim un tātad vēl nebija beigusies. Ievadnieks konstatē, ka soc. dem. konference sasaukta kritisķā brīdī un turpina:

No ievēlētiem 39 delegātiem gan pašlaik ieradušies tikai 27 ar lemjošas balss tiesību (...) /šis skaits/ reprezentē 1500 (750 biedru konferencē nav reprezentēti) organizētu biedru /un / ir pietiekams, lai spriestu un lemtu. (...) ¹³

13 Sal. B. Kalniņš, *op.cit.*, 199. lp. (B. Kalniņš raksta: "Šī konference reprezentēja jau 2.500 biedrus." — šķiet, ka rakstot par šo konferenci B. K. nav bijuši pieejami vajadzīgie avoti, jo konferences norise, debātes un lēmumi viņa darbā gandrīz nemaz nav atēloti).

LSDSP apvieno visus sociāldemokratus—nekomunistus (...) Svarīgākie partijas taktikas jautājumi izcēla konferencē trīs galvenos virzienus: galēji labo, kreiso un centru.

Galējais labais spārns nostādīja par smaguma punktu Latvijas Satversmes Sapulci, kuŗas dēļ tas ar mieru iet pat aktivā bruņotā cīņā pret katru — arī Sarkanā armiju — kas Satversmes Sapulci noliedz.

Galējais kreisais spārns turpretim gatavs spēji mainīt partijas principiālo pozīciju un taktiku, ejot 'pakaļ masām', kaut tās arī acumirkli ietu pa maldu illūziju ceļu. Turpretim konferences lielais vairums nostājies starp abiem minētiem galējiem virzieniem un sastāda vairākuma centru (...) partijas vadošo iestāžu līdzšinējo taktiku konference atzina par pareizu (...) Vairākums delegātu savās runās noteikti pastrīpojuši, ka Latvijas strādniecībai noteikti jānorobežojas tik pat no visiem tiem, kuŗi ar sabiedroto imperiālistu palīdzību grib proletāriātam mest cilpu kaklā, kā arī no tiem, kuŗi zem 'strādnieku diktatūras' flagas grib nodibināt vienas nelielas strādnieku daļas diktatūru pār visu strādniecību. /Norāda uz Krievijas ļauno pieredzi. U.Ģ./ Un tomēr, konferences nospiedošs vairums izsakās pret katru bruņotu pretošanos Sarkanās armijas iebrukšanai Latvijā. 'Visiem jāizsapņo mums maldu Milas sapņojums' (mans retin. U.Ģ.) — un arī proletāriātam, t.i. vienai viņa daļai ir jāizsapņo šis maldu sapņojums par lielniecisko sociālismu, kā to jau izsapņojis Krievijas proletāriāta vairākums.¹⁴ Rezolūcijas pamata jautājumos vēl nav pieņemtas, (...) bet vispārējā konferences fiziognomijā jau ir apzīmēta diezgan noteikti. Bet par to nākošu reizi.

Turpat 1. lappusē ir F. Mendera raksts "Partijas konference". Viņš norāda, ka Latvijas demokrātiju apdraud lielinieki un Anglijas imperiālisms, kas tīko Latviju pārvērst par operāciju bazi savai politikai pret austrumiem. F.M. turpina:

Abas šīs tieksmes nostājas pret neatkarīgu Latvijas demokrātiju un Satversmes Sapulci atstumj uz nenoteiktu laiku. /Bet sociāldemokrāti nevar ar ieročiem cīnīties pret lielnieciskajiem strādniekiem; viņi to darīs ar aģitāciju un propagandu. U.Ģ./ Mums mēdz pārmest, ka mēs lienot zem barikādēm. Mums neesot drosmes nostāties ne vienā, ne otrā pusē šīm barikādēm, kuŗas ceļ komunistu armija.¹⁵ Uz to mēs varam atbildēt, ka revolūcionāra pienākums ir nostāties tik uz tām barikādēm, kuŗas ved pie demokrātijas vai sociālisma. Turpretim tās barikādes, kuŗas ceļ komunisti, uz šiem mērķiem neved. Bet ja viņas arī neved nedz uz sociālismu, nedz uz demokrātiju, tad tomēr uz viņām stāv viena strādniecības daļa. Un tāpēc mēs nevaram nostāties arī pret šīm barikādēm. /F.M. aizrāda, ka ļoti svarīgi ir nospraust partijas līniju agrārajā jautājumā un galvenais /— ciešāk saistīt tos sociāldemokrātiskos elementus, kuŗi atsvabinās no komunistu darbības paņēmieniem (...)

Turpat 1. - 2. lappusē iespiests V.G. (Valdis Grēviņš) raksts "Zemtuņi' darbā":

14 Par to skat. arī K. Ozoliņš, *Divas revolūcijas, kaŗš ar muižniecību*. Kā Latvija cēlās 1917—1920, Rīgā 1934, 76. - 77. lp.; līdzīgi tai laikā ir domājis arī daŗs pilsoņu politiķis, piem., G. Zemgals. Skat. V. Beķeris, *Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanas laikmetu*, Rīgā, 1925, 60. lp.

15 Par to savās atmiņās F. Menderu sevišķi asi kritizējis F. Cielēns, kas pats tai laikā atradās Krievijā (op.cit., II, 23. lp.).

Isi pirms svētkiem Rīgā sanāca t.s. Latvijas zemtuŗu (saimnieku) delegātu kongress. Zem šī skanīgā nosaukuma divas dienas sēdēja 62 vīri: no Vidzemes (50), Kurzemes (10) un Latgales (2) un sprieda par tekošā momenta jautājumiem /toti konservatīvā garā. U.G./ (...) prezidijā sēdēja tagadējais zemkopības ministrs J. Goldmanis (...) atradis savu īsto vietu /blakus māc. Andrievam Niedram. U.G./ (...) kongress pieņēmis, protams, pilnīgu sabiedroto orientāciju (...) Beidzot nolemts arī no jauna organizēt 'zemtuŗu padomes', kuŗas nostādāmas pretim bezzemnieku padomēm (...)

Turpat 2. lappusē rakstā "Par bezzemnieku padomju uzdevumiem" noraidīts varas sagrābšanas sauklis, jo "ejot pa no visiem atzīto demokrātijas ceļu, bezzemnieki tāpat tiek pagastā pie noteicošas varas."

Turpat 2. lappusē rakstā "Internacionāles atjaunošana" apgalvots:

Latvijas proletāriātam vienīgais atbalsts gaidāms no sarkanās Internacionāles iejaukšanās starptautiskā politikā par labu brīvai un demokrātiskai tautu pašnolemšanai.

Turpat 3. lappusē rakstā "Lielinieku Valdības lēmums par Krievijas Soc.-Dem. Strādnieku Partiju" paskaidrots, ka Krievijas lielinieciskā valdība atcēlusi lēmumu par soc.-dem. izslēgšanu no padomēm. Raksta nobeigumā teikts:

Bet Latvijas lielinieki, neskatoties uz šo Krievijas lielinieciskās varas frontes maiņu joprojām turpina savu asiņainā ārprāta politiku.

Turpat 3. lappusē arī raksts "PV delegāti pārbraukuši", kuŗā teikts:

(...) Čakste un Zemgals (...) pēdīgi reiz atgriezušies atpakaļ, bet — bez maizes, bez naudas, bez skaidras atbildes par Latvijas nākotni. (...) Ko isti delegāti Stokholmā darījuši, tas nav zināms /bijuši tur vienu mēnesi; decembra vidū tur ieradies arī Meierovics. U.G./ Amerikāņi aizstāvēt stipru, nedalītu Krieviju (...) Angļu—franču starpā pastāv divi novirzieni (...) angļi ar mieru Krieviju skaldīt un pār viņu valdīt. (...) Zemgals no Stokholmas izbraucis 21. decembrī, Čakste palicis patlaban Stokholmā /viņš došoties uz Londonu un pēc tam uz miera konferenci Parīzē. U.G./

Turpat 4. lappusē oficiāli paziņots: "LSDSP konference sanāca 26. decembrī (...) Pavisam 27 delegāti, kuŗi reprezentē 1500 biedrus (...) nav reprezentēti 750 biedri (...) LSDSP šobrīd ieiet 2250 b. (...)"

*

Sd. 16. numurā, kas iznāca 31.12.18. (izlietotajā mikrofilmā trūkst šī numura pirmās lappuses), ir publicētas LSDSP konferences (26. - 28. dec) rezolūcijas un lēmumi (2. - 3. lp) šādā secībā:

REZOLŪCIJA PAR SATVERSMES SAPULCI.

Konference atzīst, ka LSDSP jāturpina visnoteiktākā ciņā par demokrātisku Satversmes Sapulci (...) Konference nolemj, ka neatkarīgi no PV un TP rīcības partijai jāķeras pie aktīviem soļiem, lai no vietējo pašvaldības organu priekštāvjiem tiktu radīts centrāls demokrātisks organs /Satversmes Sapulces sasaukšanai. U.G./

REZOLŪCIJA PAR FAKTIEM ATTIECĪBĀ UZ TP UN PV.

(...) Latvijai draud no vienas puses lielinieciskā—komūnistiskā armija, no otras — sabiedroto imperiālisms. Šādā laikmetā sociāldemokrātijas uzdevumi ir sekojoši: 1) lielinieku—komūnistu /diktatūras/ tieksmēm (...) LSDSP stāda pretim proletāriāta organizētu cīņu par demokrātisku iekārtu (...) 2) sabiedroto imperiālisma tieksmēm izmantot kara uzvaras augļus (...), LSDSP stāda pretim strādnieku šķiras pretestības spēju pavairošanu cīņā pret imperiālisma reakciju, organizējot demokrātiju zem tautu pašnolemšanās lozunga.

Sakarā ar to partijas tuvākie uzdevumi ir — proletāriāta šķiras organizāciju radīšana un nostiprināšana. Reizē ar to ir jārada demokrātiski pašvaldības organi (...) Līdz ar pašvaldības organu rašanos, *TP, kuŗa sastādīta no politisko partiju priekšstāvjiem (...)* *zaudē savu agrāko nozīmi* (mans kursiv. U.Ģ.) Tas notiek jo vairāk tāpēc, ka PV, radīta no TP vairākuma, caur savu bezdarbību agrāros, bezdarba un pārtikas jautājumos, caur saviem nepielaižamiem soļiem sapulču un preses lietās un tieksmēm atbalstīties cīņā ar saviem pretiniekiem uz sabiedroto imperiālisma varu, kā arī TP nespēja laikā atrast pietiekošu atbalstu tautas masās /to nespēja arī LSDSP. U.Ģ./ un asas cīņas brīdī par demokrātiju ir spiestas krist sabiedroto imperiālisma un reakcijas apkampienos. Stāvoklis nesavienojams ar patieso demokrātiju. Tāpēc tekošā momenta svarīgs uzdevums ir tāda centrāla demokrātijas organa radīšana, kuŗš atbalstītos uz pašvaldības iestādēm, kas viņu ievēl. Vedot par to aģitāciju masās, LSDSP prasīs no PV un TP neka vējšu centrāla demokrātiska organa radīšanu no demokrātiski ievēlētu pašvaldības iestāžu priekšstāvjiem. /Nespējama prasība tā laika apstākļos. U.Ģ./

REZOLŪCIJA PRET TP UN PV.

TP, sevišķi viņas pilsoniskā vairākuma izvēlētā un atbalstītā PV, savā pastāvēšanas laikā

1) nav spērusi tos steidzamos soļus /kas bija vajadzīgi / sevišķi pārtikas uzlabošanā un bezdarba novēršanā;

2) nav izvedusi (...) preses un sapulču brīvību (...);

3) nav balstījusies uz darba tautas masām ne kārtības uzturēšanā, nedz arī Latvijas valsts aizsardzības lietā, bet, baidīdamās no šīm masām un katēgoriski noraidīdama valsts aizsardzības lietā jebkādu orientāciju ar /uz /centrālo Vācijas sociālistisko valdību, ir meklējusi un meklē vienīgo glābiņu vai nu pie Rietumeiropas imperiālistiem, vai vietējās vācu okupācijas varas, pat pie vietējiem reakcionāriem vāciešiem, krieviem un ebrējiem, kuŗu cīņa vērsta ne tik vien pret lieliniekiem, kā /bet/ arī pret sociāldemokrātiju un strādnieku šķiras cīņu vispārīgi;

4) nav pietiekoši enerģiski uzstājusies pret vācu okupācijas varu(...);

5) PV oficiāli caur saviem priekšstāvjiem (...) ir brāļojusies 'zemuŗu' kongresā ar Latvijas pilsonības visreakcionārāko spāmu, kuŗš lēmis par sociāldemokrātu internacionālistu izslēgšanu no TP;

6) un beidzot, PV grib uzlikt visiem pretdemokrātiskiem soļiem kroni ar kara stāvokļa pasludināšanu /lielinieku kara spēks jau apdraudēja Rīgu. U.Ģ./, t.i. ar visu politisko tiesību apturēšanu. Pateicoties visai šai neattaisnojamai rīcībai, kā arī augšā minētiem un citiem gluži pretdemokrātiskiem soļiem, TP un sevišķi PV ir zaudējusi katru atbalstu un piekrišanu tautas masās, sevišķi

strādniecībā.

Ievērojot visu sacīto, LSDSP 1. konference,¹⁶ lai noveltu no saviem delegātiem un līdz ar arī no sevis katru atbildību par TP un PV turpmāko rīcību (mans kursiv. U.Ģ.), nolemj:

1) tūliņ atsaukt no TP savus delegātus (mans kursiv. U.Ģ.), uzliekot viņiem par pienākumu nolikt savus mandātus nākošā TP sēdē /1918. gada 30. decembrī šis lēmums tika istenots. U.Ģ./¹⁷

2) tagadējās, galvenokārt no Rīgas partijām sastādītās, TP vietā nekavējotī radīt jaunu valsts centrālo iestādi, kuŗa vairāk vai mazāk balstītos uz tautas masām un tā lielākā vai mazākā mērā izpaustu tautas vairuma gribu. Šī centrālā valsts pagaidu iestāde jāizvēl demokrātiski vēlētam pilsētu un lauku pašvaldību iestādēm. Ja kur vietējās pašvaldības iestādes vēl nebūtu izvēlētas, konference ieteic visiem jauniem biedriem tūliņ uzstāties par šo iestāžu izvēlēšanu. /Šī prasība nevarēja būt nopietni domāta, un soc. dem. to vēlāk nav arī aizstāvējuši. Pēc 1919. gada 16. aprīļa landesvēra puča Liepājā viņi atkal atgriezās tai pašā nokriztējā TP. U.Ģ./

16 Sal. B. Kalniņš, *op.cit.*, 192. lp. (B.K. norāda, ka LSDSP 1. konference notikusi 1918. gada 17. jūnijā; LSDSP konference 1918. gada decembra beigās tātad būtu jāapzīmē par šīs partijas 2. konferenci).

17 Par to soc. dem. K. Ozoliņš (*op. cit.*, 76. - 77. lp.) raksta: "Atklāti savā presē sociāldemokrāti, sakarā ar Sarkanās armijas iebrukumu izteicās, ka (...) pilsoņu (...) karā sociāldemokrāti piedalīties nevar. Tad lieliniecišs ir jāpārdzīvo (...) Un ja izvēlas starp vācu okupāciju un lielinieciško okupāciju, tad labāk lai nāk pēdējā, bet no pirmās jātiek vaļā visdrīzākā laikā. Šāds apsvērumus izteica sociāldemokrātu centrālkomitejas un TP frakcijas lēmums par izstāšanos no TP. Rezolūcija pieņemta 1918. gada 30. decembrī, un tās saturs ir sekojošais:

Pēdejo dienu notikumi ('bēgot nošaušanas' un citi) un no viņiem radītais politiskais stāvoklis liecina, ka cīņa ar komūnismu pieņem necilvēcisku veidu un PV, kā arī TP ir galīgi nespējīgas novērst tuvojošos pilsoņu karu, nostādot pretim diktātūrai Latvijas demokrātiju, neatkarīgu no ārējā imperiālisma un reakcijas. Tāpēc TP soc.dem. frakcija, pamatojoties uz LSDSP konferences lēmumu par TP, prasa, lai nekavējoties tiktu radīts TP vietā centrāls demokrātisks orgāns, izvēlēts no vietējām demokrātiski vēlētam pašvaldības iestādēm un nolemj izstāties no TP.;

Sal. B. Kalniņš, *op.cit.*, 199. - 201. lp. (B.K. raksta, ka patiesais iemesls, kāpēc soc.dem. 1918. gada 30. dec. izstājušies no TP, bijis kļūmīgais PV ligums ar Vācijas sūtni A. Vinnigu 1918. gada 29. decembrī par vācu brīvprātīgo vervēšanu cīņai pret padomju armiju. — LSDSP konferences 1918. g. 28. dec. "Rezolūcija pret TP un PV" un TP soc. dem. frakcijas 1918. g. 30. dec. rezolūcija turpreti liecina, ka lēmumam par izstāšanos no TP nav nekāda sakara ar PV 29. decembra līgumu. U.Ģ.). PV 29. decembra līgums, uz kuŗu atsaucas B.K., ir publicēts A. Rudevica pamfletā *Meļševisma bankrots Latvijā* (Rīga, 1957, 54. lp.). K. Ozoliņš (*op.cit.*, 80. lp.), atsaucoties uz Sp. Paegli, norāda, ka vācieši minēto līgumu nemaz neesot parakstījuši; LSDSP frakcijas izstāšanās no TP kļūdaini attēlota arī rakstā "*Izstāšanās no TP*", kas iespiests soc.dem. biļetenā *Bri-vība*, 1949, nr 2, 66. - 67. lp.; skat. arī F. Cielēns, *op.cit.*, II, 26. lp. (F.C. raksta: "Patiesībā šī izstāšanās bija politiska dezertēšana no kara lauka, kaut arī zem ienaidnieka artilērijas uguns draudā. Šī izstāšanās no TP ir vissmagākā kļūda, kādu jebkad latviešu soc.dem. partija ir izdarījusi."); sal. A. Rudevics, *op.cit.*, 46. lp. (ironizē par nereaļajām soc.dem. prasībām PV).

KONFERENCES LĒMUMS AGRĀRPOLĪTIKĀ.

(...) LSDSP nevar ieteikt uz laukiem jaunu sīksaimniecību nodibināšanu caur tagadējo lielo zemes īpašumu sadalīšanu /tāda rīcība nebūtu progresīva; bet LSDSP prasa, lai muižnieku zemi atsavinātu bez atlīdzības, lai laukstrādniekiem noteiktu astoņu stundu darba dienu. U.Ģ./ (...) sauciens 'Savs kaktiņš, savs zemes stūrītis' — tādēļ nav proletāriāta prasība /taču, ievērojot kopapziņas trūkumu, partija pieļauj konfiscētās zemes sadalīšanu bezzemnieku lietošanai, ja to pieprasa laukstrādnieku padomes. U.Ģ./ (...)

ATTIECĪBĀ PRET LIELNIECISKO BRUŅOTO IEBRUKUMU LATVIJĀ KONFERENCE NĒLEMJ:

Neatzīdama pie tagadējiem apstākļiem pilsoņu karu un nosodot bruņotu iebrukumu no ārienes, konference nolēmj, ka LSDSP nevar ņemt aktīvu dalību pilsoņu kara kaujās ne vienā, ne otrā pusē. Ja Latvija nāktu zem lielnieciskā komūnisma diktatūras — *sociāldemokrātija šīs diktatūras robežās* (mans kursiv. U.Ģ.) iestāsies caur aģitāciju, propagandu un strādniecības organizēšanu par Latvijas saimnieciskās un politiskās dzīves demokrātisku organizēšanu cīņai par sociālismu. /Soc. dem. nevarēja būt nekādu illūziju par šādām iespējām. Varbūt ar šo deklarāciju viņi cerēja zināmā mērā aizsargāt savus biedrus pret lielnieku terora draudiem. U.Ģ./.

PAR STRĀDNIEKU ARODNIECISKO KUSTĪBU KONFERENCE NĒLEMJ:

/Jācinās pret šķelšanu un pret mēģinājumiem pārvērst arodnieciskās organizācijas par politiskiem klubiem. U.Ģ./

PARTIJAS PROPAGANDAS UN AĢITĀCIJAS JAUTĀJUMĀ KONFERENCE NĒLEMJ:

(...) sociāldemokrātijas cīņā pret lielniecisko komūnismu vienīgais līdzeklis ir — proletāriāta šķiras apziņas attīstīšana un izkopšana (...)

Turpat 4. lappusē ir "*Landesvēra/ Virsstāba ziņojums*":

Nakti no 29. uz 30. decembri sacēlās pret saviem virsniekiem 1. un 3. latviešu zemes sargu rotas /pēc apsardzības ministra pavēles tās ielenktas no uzticamiem zemes sargiem un pēc angļu lielgabalu šāvieniem padevušas. U.Ģ./ Dumņiniekiem draud pienācīgs sods.

Stāba priekšnieks.

Šī raksta nolūks bija iepazīstināt lasītājus, kam interesē mūsu nesenā vēsture, ar tām laikmeta liecībām, kas atrodamas LSDSP centrālorganā *Sociāldemokratā* no 1918. gada 21. novembra līdz 31. decembrim. Šis materiāls ļauj zināmā mērā iejusties tai sarežģītajā un traģiskajā situācijā, kādu pārdzīvoja jaunā Latvijas de-

mokratija savā pirmajā t.s. Rīgas posmā; it īpaši tas izgaismo to ārkārtīgi grūto stāvokli, kādā šai laikā atradās LSDSP, kas vēl tikai veidoja savas partijas organizāciju tīklu. Plašas latviešu tautas aprindas toreiz joprojām atradās stiprā LSD (lielinieku) ietekmē, kas lielā mērā kavēja LSDSP darbu.

DAŽI SECINĀJUMI:

— visā šīnī periodā LSDSP konsekventi aizstāvēja neatkarīgas, demokrātiskas Latvijas republikas vajadzību;

— tā centās šo mērķi aizstāvēt un izskaidrot ar marksistisku argumentu palīdzību un tādā veidā atsist lielinieku asos un nesaudzīgos uzbrukumus sociāldemokrātiem;

— LSDSP noteikti noraidīja lielinieku sludināto proletāriāta diktatūru un bridināja strādniekus no Krievijas piemēra;

— tā arī pareizi noteica, kas gaidāms lielinieku uzvaras gadījumā;

— latviešu sociāldemokrāti (sevišķi F. Menders) loloja maldīgas cerības par iespēju gūt spēcīgu atbalstu Latvijas demokratijai no toreizējās Vācijas sociālistiskās valdības (tā pati lielā mērā bija atkarīga no vācu vecās armijas vadības atbalsta, it īpaši, kad no tās 1918. g. 29. dec. izstājās vācu neatkarīgo sociālistu partija);

— latviešu sociāldemokrāti (sevišķi F. Menders) pareizi aizrādīja, ka rietumu sabiedroto (it īpaši amerikāņu un franču) galvenais nolūks ir pretlielinieciskas nedalītas Krievijas atjaunošana, nevis neatkarīgas Latvijas atbalstīšana, bet soc. dem. savukārt dogmatiski marksistiskā veidā iztēloja "sabiedroto imperiālisma" briesmas, neievērojot reālās politiskās iespējas, izmantot sabiedroto palīdzību;

— attīstoties lielinieku iebrukumam Latvijā un pieaugot lielinieku terora draudiem, kas sevišķi vērsās pret latviešu soc. dem., LSDSP ap decembra vidu sāka asāk nostāties pret latviešu pilsoniskajām partijām, PV un vēlāk arī pret TP;

— LSDSP sāka uzstādīt PV dažādas tā laika apstākļos neizpildāmas un pretrunīgas prasības (plašas sociālas reformas, iedzīvotāju apgādes tūlītēju uzlabošanu, neierobežotu preses un sapulču brīvību kara laikā un vispārēju mobilizāciju, labi zinot, ka tāda nav iespējama ne politiskā noskaņojuma, ne materiālo līdzekļu trūkuma dēļ);

— kad lielinieki jau virzījās uz Rīgu, LSDSP savā konferencē no 26. līdz 28. decembrim ar gluži paradoksāliem argumentiem motivē lēmumu izstāties no TP, pieprasot jauna demokrātiska centrāla organa radišanu no demokrātiski ievēlētu pašvaldību pārstāvjiem;

— šim lēmumam par izstāšanos no TP nav nekāda sakara ar daudz diskutēto 1918. gada 29. decembra līgumu, ko PV slēgusi ar Vācijas pārstāvi Vinnigu;

— izstājoties no TP, soc. dem. arī izteicās pret piedalīšanos pilsoņu karā pret lieliniekiem, kaut gan padomju agresiju tie nosodīja un principā palika uzticīgi demokrātijas ideāliem;

— ievērojot lielinieku lielo ietekmi tautas masās, soc. dem. vairākums neredzēja citas iespējas kā to, ka latviešu strādniekiem un bezzemniekiem lieliniecisms jāpārdzīvo, jeb, kā tas izteikts kādā viņu rakstā — "visiem jāizsappo mums maldu Mīlas sapņojums" (tā domāja arī daži labs pilsonis).

Sociāldemokrātu izstāšanās no TP 1918. gada 30. decembrī ir asi kritizēta (sevišķi skarbi šai ziņā bijuši F. Cielēns Stokholmā un A. Rudevics Rīgā), taču jāievē-

ro, ka LSDSP kā strādnieku partijai toreiz bija visgrūtākais stāvoklis no visiem TP reprezentētiem poklitiskiem virzieniem, jo strādnieku un bezzemnieku lielais vairums šai periodā ticēja lieliniekiem. LSDSP atradās tādā burvju lokā, no kuŗa izeju atrast likās neiespējami. Tieši viņiem no lielinieku puses draudēja sevišķas briesmas, pret kuŗām tie pēdēja brīdī zināmā mērā centās pasargāt savus biedrus.

Ir liels jautājums, vai demokrātiskā Latvija būtu varējusi nostiprināties, ja ārkārtīgi radikālizētās latviešu tautas masas nebūtu Stučkas valdības piecos mēnešos uz savas ādas izbaudījušas lielinieku diktatūru.

AUGUSTS VINNIGS PAR LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATIEM 1919. GADĀ

1918. gada novembrī, dažas dienas pēc kapitulācijas Rietumu frontē, Vācijas valdība iecēla labā spārna sociāldemokrātu Augustu Vinnigu (Winnig) par savu ģenerālpilnvarnieku Baltijā (der Generalbevollmächtigte des Reiches für die Baltischen Lande), bet vēlāk par sūtni pie Igaunijas un Latvijas valdībām (der Gesandte bei den Regierungen Estland und Lettland). Mūsu vēstures literatūrā Vinnigs ir daudzkārt pieminēts, konstatējot, ka latviešu sociāldemokrāti un Paigaiņu valdība viņā drīz vilāsies, jo šī Vācijas pārstāvja darbībā izpaucās reakcionāras un mums nelabvēlīgas tendences.

Trānēr, šķiet, joprojām nav pilnīgāk apgaismots, cik naidīgs Vinnigs īstenībā bija latviešu, igauņu un lietuviešu brīvības cēloniem un cik dziļi reakcionāri bija viņa politiskie plāni un ieceres. Tā samērā labi raksturo kāds Vinniga ziņojums (vēstule) Vācijas ārlietu ministram, sociāldemokrātam H. Milleram (Hermann Müller), ko viņš sarakstīja 1919. gada 30. jūlijā Karajāucos un ar Dr. Burcharda (Wilhelm Burchard) starpniecību nosūtīja uz Berlīni.

Šajā dokumentā, kas glabājas Vācijas ārlietu ministrijas Politiskajā arhīvā Bonnā, Vinnigs izklāsta savus uzskatus par vācu politiķu Baltijā. Galvenās Vinniga domas ir šādas:

Baltijas provinces (Latvija un Igaunija, U.G.) un Lietuva ir vienīgais "caurums" pasaules telpā, kas vāciešiem atlicis. Lai atveseļotu Vācijas saimniecību, tīgud ir tikai viens ceļš — saprašāns ar Krieviju. Bet ciešu saimniecisku sadarbību ar Krieviju traucē aizsprosts, ko veido jaunās patstāvīgās valstis. Tāpēc nebūtu atkarīgu valstu nodibināšanās bijušās Krievijas teritorijā nekā šī zīm neatbilst Vācijas interesēm. Vācieši arī nav šo valstu tapšāns veicinājuši, bet, tā kā viņiem nebija varas šo procesu aizkavēt, tad vajadzēja piekāpties notikumu priekšā.

Vācijas politiskās un saimnieciskās intereses prasa, lai tai būtu pēc iespējas gara sauszemes robeža ar Krieviju. Pat ļaunāk ir, ja notika saimnieciskai nav labvēlīgi. Taču nav jāsaūbās, ka Krievija drīs centusies atjaunot vecās robežas. Tāpēc jau kopš 1919. gada pavasarja sākuma Vinnigs ir pārliecināts nodibināt sakarus ar ietekmīgām krievu aprindām. Sākumā viņš domājis, ka būs iespējams sasniegt ar krievu lielniekiem, bet tad šo plānu atmetis, jo ar lielniekiem Krievijā cīnās izdevīga saimnieciska apmaiņa neesot gaidāma (lielnieki nespešot izveikt efektīvu saimniecisko darbi). Politiski un saimnieciski izdevīgs sadarbības apmetim būs Krievija, kas tuvākā nākotnē ("pārī") atbrīvosies no lielnieku ietekmes. Šo procesu pastieidzināt novājinātā Vācija gan pašlaik nespeš, bet tai

m, ka LSDSP kā vienīgā politiskā spēka bija visgrūtākais stāvoklis no visiem TP neprecenzējamajiem dokumentiem, jo strādnieku un bezzemnieku lielais vairums šajās partijās bija iekļauts LSDSP atradās tāda burvju lokā, no kura izrēja ātrās izmaiņas, kas notika visiem no lielnieku puses draudēja sevīstas izmaiņas, kas, ja nebūtu ieviesta stingrā mērā centās pasargāt savus bīdus. Ir diez iespējams, ka šajā laikā Latvija būtu varējusi nostiprināties, ja ārējais pasaulē nebūtu notikusi masas nēbūtu Stačkas valdības piecos mēnešos un tālāk.

3

AUGUSTS VINNIGS PAR LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATIEM 1919. GADĀ

1918. gada novembrī, dažas dienas pēc kapitulācijas Rietumu frontē, Vācijas valdība iecēla labā spāma sociāldemokrātu Augustu Vinnigu (Winnig) par savu ģenerālpilnvarnieku Baltijā (der Generalbevollmächtigte des Reiches für die Baltischen Lande), bet vēlāk par sūtni pie Igaunijas un Latvijas valdībām (der Gesandte bei den Regierungen Estland und Lettland). Mūsu vēstures literatūrā Vinnigs ir daudzārt pieminēts, konstatējot, ka latviešu sociāldemokrāti un Paigaidu valdība viņā drīz vilušies, jo šī Vācijas pārstāvja darbībā izpaužas reakcionāras un mums nelabvēlīgas tendences.

Tomēr, šķiet, joprojām nav pilnīgāk apgaismots, cik naidīgs Vinnigs īstenībā bija latviešu, igauņu un lietuviešu brīvības centieniem un cik dziļi reakcionāri bija viņa politiskie plāni un ieceres. To samērā labi raksturo kāds Vinniga ziņojums (vēstule) Vācijas ārlietu ministram, sociāldemokratam H. Milleram (Hermann Müller), ko viņš sarakstīja 1919. gada 30. jūlijā Karaļaučos un ar Dr. Burcharda (Wilhelm Burchard) starpniecību nosūtīja uz Berlīni.

Šajā dokumentā, kas glabājas Vācijas ārlietu ministrijas Politiskajā archīvā Bonnā, Vinnigs izklāsta savus uzskatus par vācu politiku Baltijā. Galvenās Vinniga domas ir šādas:

Baltijas provinces (Latvija un Igaunija. U.Ģ.) un Lietuva ir vienīgais "caurums" pasaules telpā, kas vāciešiem atlicis. Lai atveseļotu Vācijas saimniecību, tagad ir tikai viens ceļš — saprašanās ar Krieviju. Bet ciešu saimniecisku sadarbību ar Krieviju traucē aizsprosts, ko veido jaunās patstāvīgās valstis. Tāpēc neatkarīgu valstu nodibināšanās bijušās Krievijas teritorijā nekādā ziņā neatbilst Vācijas interesēm. Vācieši arī nav šo valstu tapšanu veicinājuši, bet, tā kā viņiem nebija varas šo procesu aizkavēt, tad vajadzēja piekāpties notikumam priekšā.

Vācijas politiskās un saimnieciskās intereses prasa, lai tai būtu pēc iespējas gara sauszemes robeža ar Krieviju. Pašlaik apstākļi šī nolūka sasniegšanai nav labvēlīgi. Taču nav jāšaubās, ka Krievija drīz centīsies atjaunot vecās robežas. Tāpēc jau kopš 1919. gada pavasara sākuma Vinnigs ir pūlējies nodibināt sakarus ar ietekmīgām krievu aprindām. Sākumā viņš domājis, ka būs iespējams sarasties ar krievu lieliniekiem, bet tad šo plānu atmetis, jo ar lielinieckisko Krieviju nekāda izdevīga saimnieciska apmaiņa neesot gaidāma (lielinieki nespējot izveidot efektīvu saimniecisko dzīvi). Politiski un saimnieciski izdevīgs sabiedrotais turpretim būs Krievija, kas tuvākā nākotnē ("parit") atbrīvosies no lielinieku anarchijas. Šo procesu pasteidzināt novājinātā Vācija gan pašlaik nespēj, bet tai

arī nevajadzētu darīt neko tādu, kas novilcinātu lieliniecisma pārvarēšanu. Tāpēc būtu kļūda kavēt tos vācu kaņavīrus, kas tagad stacionēti Kurzemē un Lietuvā, pievienoties krievu kaņaspēkam.

(t.i. fon der Golca un Bermonta avantūrai. U.Ģ.)

Vinnigs sevišķi brīdina neietekmēties no latviešu mazinieku ziņojumiem, kas guvuši ievēribu dažās vācu sociāldemokrātu aprindās. Viņš esot pamatīgi iepazinis ar šiem maziniekiem — viņi neesot vācu vairākuma sociāldemokrātu draugi, bet gan draudzīgi Hāzem un Konam, t.i. vācu neatkarīgajiem sociālistiem.

Kaut gan latviešu mazinieki jau 1918. gada novembrī un decembrī nepātraukti sodījušies par Ebertu un Šeidemani, tomēr viņi spējuši stipri ietekmēt vācu sociāldemokrātiskās partijas politisko viedokli Baltijas jautājumā. Šie mazinieki, Kalniņš, Menders u.c., sarunās ar vācu sociālistiem uzstājoties kā internacionālisti, bet īstenībā viņi esot visnoteiktākie nacionālisti, kādi vien atrodami, tiklīdz lieta grozoties ap Baltijas jautājumu. Visos politiskajos jautājumos latviešu mazinieki esot fanātiski šovinisti un uzskatot to par nāves grēku pret sociālismu, ja kāds vācietis kaut mazliet iedrošinoties pieminēt savas zemes intereses.

Vinnigs domā, ka viņa pienākums tieši tagad esot sniegt šo ziņojumu, jo Austrumos birstot jauni notikumi (Kurzemē tiešām tika tai laikā sagatavots t.s. "Rietumkrievijas armijas" uzbrukums Rīgai. U.Ģ.)

Originālā šī dokumenta pilnīgs teksts ir šāds:

*Der Gesandte
bei den Regierungen
Estland und Lettland*

Königsberg Pr leussen/ den 30 Juli 1919.

*An den Herrn Reichsminister des Auswärtigen
Berlin*

Lieber Kollege Müller!

Der Ueberbringer dieses Briefes ist Herr Dr. Burchard, mein Vertreter in der Deutschen Gesandtschaft bei den Regierungen Estlands und Lettlands. Herr Dr. Burchard ist von mir beauftragt worden, Ihnen einige Informationen über die gegenwärtige Lage zu bringen.

Sie gestatten, dass ich Ihnen bei dieser Gelegenheit in aller Kürze sage, wie ich bisher die politische Arbeit im Baltikum aufgefasst habe. Die baltischen Provinzen bilden zusammen mit Litauen das einzige Loch in dem Weltensraum, das uns noch geblieben ist. Soweit man heute die Dinge übersehen kann, gibt es für die Wiedergesundung der Wirtschaft nur den einen Weg: Verständigung mit Russland zum Zwecke einer weitgehenden Wirtschaftsgemeinschaft. Der Wirtschaftsverkehr mit Russland wird aber in Frage gestellt, wenn zwischen uns und dem russischen Reiche ein Sperrdamm von selbständigen Staaten besteht, der durch seine Handelspolitik jederzeit imstande ist,

dem Warenverkehr die grössten Schwierigkeiten zu bereiten. Aus diesem Grunde haben wir kein Interesse an der Entstehung selbständiger Staaten im ehemals russischen Territorium. Wir haben früher die Randstaatenpolitik der alten Regierung für verfehlt gehalten, und haben sie auch jetzt nicht gefördert, mussten uns aber, da wir keine Macht hatten, die Entstehung selbständiger Staaten zu verhindern, den Tatsachen fügen. Es muss immer festgehalten werden, dass das wirtschaftliche und politische Interesse Deutschlands eine möglichst grosse gemeinsame Landgrenze mit Russland fordert.

Heute scheinen die Verhältnisse der Erfüllung dieses Wunsches wenig günstig zu sein. Aber ich halte es für ausgemacht, dass das Russland von übermorgen nicht ruhen wird, bis es seine alten Grenzen wieder errichtet hat. Ob man den heute selbständigen Staatengebilden (Polen, Weissrussland, Litauen, Lettland und Estland) eine gewisse Autonomie gewährt, oder sie wieder zu Gouvernements macht, ist von untergeordneter Bedeutung; entscheidend ist, dass sie einst wieder zum russischen Zoll- und Wirtschaftsgebiet gehören werden.

Von dieser Erwägung ausgehend, habe ich seit dem zeitigen Frühjahr eine Verbindung mit den massgebenden russischen Kreisen angestrebt. Zunächst glaubte ich, dass eine Verständigung mit den heutigen Machthabern Russlands möglich und zweckmässig sei. Die weitere Entwicklung der russischen Verhältnisse hat mich überzeugt, dass uns eine Verständigung mit dem bolschewistischen Russland, selbst wenn sie erreichbar und innerpolitisch ungefährlich wäre, wirtschaftlich garnichts nützen würde. Diese bolschewistische Russland ist unfähig, eine leistungsfähige Wirtschaft aufzubauen und kommt infolgedessen als Träger eines grossen Warenverkehrs für uns nicht in Betracht. Bündnisfähig, politisch und wirtschaftlich, wird nur das Russland von übermorgen sein, das sich der bolschewistischen Anarchie entledigt hat. Je eher dieser Zeitpunkt eintritt, umso besser für uns.

Wir können allerdings nichts tun, um das Herannahen dieses Zeitpunktes zu beschleunigen. Wir sind militärisch und wirtschaftlich zu schwach dazu und könnten es auch aus innerpolitischen Gründen nicht. Aber wir sollten auch andererseits nichts tun, um die Ueberwindung des Bolschewismus aufzuhalten. Aus diesem Grunde würde ich es für verkehrt halten, die deutschen Soldaten, die jetzt in Kurland und Litauen stehen und bereit sind, sich den russischen Streitkräften anzuschliessen, daran zu hindern. Herr Dr. Burchard wird Ihnen mehr über die Lage berichten. Ich bitte Sie, ihn anzuhören und ich bitte Sie weiter, sich vor allem von den Vorurteilen freizuhalten, die durch die Berichte der lettischen Menschewiki in einigen Parteikreisen entstanden sind. Diese Menschewiki, die ich sehr gründlich kennen gelernt habe, sind nicht unsere Freunde, sondern die Freunde der Herren Cohnen und Haase. Sie haben des Schimpfens über die Ebert — Scheidemann schon im November und Dezember v.J. kein Ende gefunden, was allerdings nicht gehindert hat, dass sie auch das politische Urteil unserer Partei in den baltischen Fragen stark beeinflussen konnten. Diese Menschewiki, Kalnin, Mende [Menders] usw., geben sich im Gespräch mit deutschen Sozialisten als Internationalisten aus; ich sage Ihnen, dass es keine entscheideneren Nationalisten gibt, als diese Leute — sobald es sich um baltische Fragen handelt. In allen politischen Fragen sind sie fanatische Chauvinisten, halten es natürlich für eine Todsünde gegen

den Sozialismus, wenn ein Deutscher die Interessen seines Landes auch nur anzudeuten wagt.

Ich glaube, Ihnen diese Information gerade jetzt schuldig zu sein, da die Dinge im Osten zu einer neuen Gestaltung drängen.

Mit freundlichen Grüßen

Ihr

Winnig.

(Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Deutschland Nr. 131, Bd. 61.)

Piezīmes.

Vēstules saņēmējs izdarījis vairākus pasvītrojuma tekstā — par "robežvalstu" nevēlamību, par Vācijas sadarbību ar "nākotnes Krieviju", par vācu karavīriem Kurzemē un par latviešu maziņiekiem.

Kaut arī šajā vēstulē Vinnigs bija apbrīnojami atklāts, tomēr jāievēro, ka dažus politiski ļoti riskantus nolūkus viņš neuzticēja papīram. Par topošās fon der Golca un Bermonta avantūras sagatavošanu, kā tas redzams no Vinniga norādījuma vēstulē, Vācijas ārlietu ministru H. Milleru tuvāk informēja vēstules aizvedējs Dr. Burchards. Tas rāda, cik dziļi Vācijas oficiālie pārstāvji Latvijā bija iejaukti šajā bēdīgi slavenajā pasākumā.

Par intelektuālā ziņā stipri atpalikušo Vinnigu un viņa naīvi šovīnistisko vēstures uztveri, tāpat par viņa visnotaļ reakcionāriem un labilajiem līdzstrādniekiem — Hamburgas advokātu Dr. V. Burchardu ("viņš milēja Kurzemi kā savu dzimteni"), M. E. fon Šeubneru-Richteru (vēlākais hitlerietis, kas dabū galu Minhenes pučā 1923. g.) u.c. skat. Karl-Heinz Janssen, *Die baltische Okkupationspolitik des Deutschen Reiches*, in: *Von den baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten*, Marburg/Lahn 1971, 248. - 249. lpp.

(Ši ļoti interesantā un pārskatāmā pētījuma autora ricībā, diemžēl, nav bijusi Vinniga vēstule H. Milleram)

VINI SATIKĀS PIE BERMONTA.

Piezīmes par dažiem 1919. gada dokumentiem

Iepriekšējās lapas pusēs (skat. 145. - 148. lpp.) iepazīsts mans raksts Augusts Vinnigs par latviešu sociāldemokrātiem 1919. gadā, kur komentēta Vinniga vēstule Vācijas ārlietu ministram H. Milleram 1919. gada 30. jūlijā. No tās, starp citu, bija redzams, ka Vinnigs un viņa līdzstrādnieks Dr. V. Burchards bijuši iejaukti fop der Golca un Bermonta avantūras sagatavošanā.

Saīš rakstā apskatīti daži Vācijas ārlietu ministrijas Politiskā archīva (PADA) dokumenti, kas skar divus citus vīrus, kuru politiskās koncepcijas tas galu galā iedzīstīja ar mērķi beidzīgi slāvenot pašākumu. Pirmais no viņiem ir Andrejs Niedra, par kuru pēdējās gados trimdā ir pārādījušies vairāki apcerējumi, bet kura politiskās darbības plašāka un sistēmātiskā izpēte joprojām nav notikusi. Katrā ziņā tas būtu interesants uzdevums kādam jaunam latviešu vēsturiskākam.

Niedra bija politisks neefektivitātes, kas plašās latviešu uzturā aprindās bija ieguvis apzīmējumu "vācu baronu kaļķis". Piekļājīgāk izsakoties, tas nozīmētu, ka Niedram bijusi reakcionāra un vāciska orientācija. Vēsturiskajiem tomēr būs grūti pievienoties šāda apgalvojuma pēdējai daļai.

Kādi tad bija Niedras politiskie uzskati un ieceres Latvijas tapšanas laikā? Kāda bija viņa politiskā orientācija? Visvienkāršāk ir iesākt ar negatīvu atbildi, t. i. ar to, ko viņš noraidīja. To labi izsaka Raiņa deklarācijas: "Latvija būs demokrācija, vai arī Latvijas nebūs" un "Ikviens lai kņags!" Tās Niedra noraidīja pilnīgi un galīgi. Tāpat kā Oliveretto (J. Sodrabbalona) Pēters Pierendels, viņš domāja, ka "visādu proletāriešu un rabagu pasaulē jau ir ir tikai tikām, ir nekāda valsts neiznāk no dvēselēm plikām". Viņš bija pārliecināts, ka jebkura mēģinājums nodibināt demokrātisku Latviju beigsies ar lielisku diktatūru. Bet tas viņa uzvarē nozīmēja galīgu postu un teroru. Tāpēc Latvija bija jāveido kā pilsoniska diktatūra, balstoties uz latvisko margamniecību (marginers) un sadarbojoties ar vācisko lielgrūtmiecību. Balvācēm tai būka jābija efektīvs bruņots spēks (landesvērs) un militārs atbalsts no Vācijas (vācu brīvprātīgo vienības), kas bija jāizmanto, lai sakautu lielnicikas. Taču tas vēl nepietika, ka Niedram būtu bijusi "vāciska orientācija", bet vienīgi tas ka viņš iecējis nenotiekušu citu reālu spēku, ar kura palīdzību varētu īstenot ieceri pilsonisko diktatūru. Iepazīnē, ka ar to Niedra nedomāja kņut kņadu vienpersonisku diktatūru, bet valsts iekārtu, kur sakaut ar stingri ierobežotām vēltētāru tiesībām "arīnos pilsoniecību" (parlamentu) un līdz ar to uzpildu varu (valdību) ar "visu pilsonisko elementu rotās". Viņa tālākajos plānos galvenā uzzieme nebija Vācijai, bet gan Krievijai, jo viņš bija pārliecināts, ka "Latvija nevar uzplaukt bez pilsoniskās Krievijas kā savas nacionālistiskās aizmugures" (*Tautas nodroņēja atziņas*, IV, 62. lpp.). Kā to

des Deutschen, wenn ein Deutscher die Interessen seines Landes auch nur geringfügig zu verletzen diese Information gerade jetzt schuldig zu sein, da die Deutschen sich unserer neuen Gestaltung drängen.
H. Müller

Preussisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Deutschland Nr. 131, Bd.

Pielšmies.

Vēstules saņēmējs izdarījis vairākus pārvērtējumus tekstā — par "robotvalsts" nevīdāmību, par Vācijas sadarbību ar "nākotnes Krieviju", par vācu karavīriem Kurzemē un par latviešu naziņiekiem.

Kaut arī šajā vēstulē Vinnigs bija apbrīnojami atklāts, tomēr jāievēro, ka datns politiski ļoti riskants nolākus viņš neuzticēti pārrīnām. Par topotēti fon der Golca un Bermona avāntūras sagatavošanu, kā tas redzams no Vinniga norādījuma vēstulē, Vācijas ārlietu ministru H. Mūllera tuvāk informēja vācietis aizvadējs Dr. Burchards. Tas rāda, cik deji Vācijas oficiālie pārnāvji Latvijā bija iejaukti šajā bēdīgi slavenajā pastākumā.

Par intelektuāli ziņā stipri atpalikušo Vinnigu un viņa naīvi sovīnietisku vēstures uztveri, itpat par viņa visnotaļ reakcionāriem un labilajiem līdzstrādniekiem — Hamburgas advokātu Dr. V. Burchardu ("viņš mīļēja Kurzemi kā savas dzimteni"), M. E. fon Seubneru-Richteru (vēlākais hifēriētijs, kas dabā gals Mīnhenes pēc 1923. g.) u.c. skat. Karl-Heinz Jantzen, *Die baltische Okkupationspolitik des Deutschen Reiches, in: Von den baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten*, Marburg/Lahn 1971, 248. - 249. lpp.

(Ši ļoti interesantā un pārskatāmā pētījuma zinātni nēbā, diemžēl, nav bijusi Vinniga vēstule H. Mūllera)

VIŅI SATIKĀS PIE BERMONTA.

Piezīmes par dažiem 1919. gada dokumentiem

Iepriekšējās lapas pusēs (skat. 145. - 148. lpp.) iespiests mans raksts *Augusts Vinnigs par latviešu sociāldemokrātiem 1919. gadā*, kur komentēta Vinniga vēstule Vācijas ārlietu ministram H. Milleram 1919. gada 30. jūlijā. No tās, starp citu, bija redzams, ka Vinnigs un viņa līdzstrādnieks Dr. V. Burchards bijuši iejaukti fon der Golca un Bermonta avantūras sagatavošanā.

Šajā rakstā apskatīti daži Vācijas ārlietu ministrijas Politiskā archīva (PAdAA) dokumenti, kas skāra divus citus vīrus, kuŗu politiskās koncepcijas tos galu galā sāsaistīja ar minēto bēdīgi slaveno pasākumu. Pirmais no viņiem ir Andrievs Niedra, par kuŗu pēdējos gados trimdā ir parādījušies vairāki apcerējumi, bet kuŗa politiskās darbības plašāka un sistēmatiska izpēte joprojām nav notikusi. Katrā ziņā tas būtu interesants uzdevums kādam jaunam latviešu vēsturniekam.

Niedra bija politisks neveiksminieks, kas plašās latviešu tautas aprindās bija ieguvis apzīmējumu "vācu baronu kalps". Piekļājīgāk izsakoties, tas nozīmētu, ka Niedram bijusi reakcionāra un vāciska orientācija. Vēsturniekiem tomēr būs grūti pievienoties šāda apgalvojuma pēdējai daļai.

Kādi tad bija Niedras politiskie uzskati un ieceres Latvijas tapšanas laikā? Kāda bija viņa politiskā orientācija? Visvienkāršāk ir iesākt ar negatīvu atbildi, t. i. ar to, ko viņš noraidīja. To labi izsaka Raiņa deklarācijas: "Latvija būs demokrātija, vai arī Latvijas nebūs" un "Ikviens lai kungs!" Tās Niedra noraidīja pilnīgi un galīgi. Tāpat kā Oliveretto (J. Sudrabkalna) Pēters Pierendels, viņš domāja, ka "visādu proletāriešu un nabagu pasaulē jau tā ir tiku tikām, it nekāda valsts neiznāk no dvēselēm plikām". Viņš bija pārliecināts, ka jebkuŗš mēģinājums nodibināt demokrātisku Latviju beigsies ar lielinieku diktatūru. Bet tas viņa uztverē nozīmēja galīgu postu un terroru. Tāpēc Latvija bija jāveido kā pilsoniska diktatūra, balstoties uz latvisko mazgruntniecību (zemturjiem) un sadarbojoties ar vācisko lielgruntniecību. Baltvāciem tai laikā bija efektīvs bruņots spēks (landesvērs) un militārs atbalsts no Vācijas (vācu brīvprātīgo vienības), kas bija jāizmanto, lai sakautu lieliniekus. Taču tas vēl nepierāda, ka Niedram būtu bijusi "vāciska orientācija", bet vienīgi to, ka viņš toreiz neredzēja citu reālu spēku, ar kuŗa palīdzību varētu īstenot iecerēto pilsonisko diktatūru. Jāpiezīmē, ka ar to Niedra nedomāja kaut kādu vienpersonisku diktatūru, bet valsts iekārtu, kur sakarā ar stingri ierobežotām vēlēšanu tiesībām "zemes pārstāvniecība" (parlaments) un līdz ar to izpildu vara (valdība) ir "visu pilsonisko elementu rokās". Viņa tālākajos plānos galvenā nozīme nebija Vācijai, bet gan Krievijai, jo viņš bija pārliecināts, ka "Latvija nevar uzplaukt bez pilsoniskās Krievijas kā savas saimnieciskās aizmugures" ("*Tautas nodevēja atmiņas*", IV, 62. lpp.). Kā to

rāda Niedras politiskā darbība 1919. gadā, viņš bija arī gatavs akceptēt šīs pilsoniskās Krievijas hegemoniju pār Latviju resp. Baltiju. Tātad Andrievam Niedram īstenībā bija tikpat krieviska orientācija kā Pēterim Stučkam, tikai viens centās pēc pilsoniskas, otrs pēc komunistiskas diktatūras.

Niedra arī bija iedomājies, ka ir atradis vīru, kas varētu sākt īstenot viņa plašās politiskās ieceres. Tas bija "politiskais ģenerālis" grāfs fon der Golcs, kuŗu nodarbināja tādas "konstruktīvas idejas" kā monarchijas atjaunošana Krievijā un Vācijā, un revanša karš ar rietumu sabiedrotajiem (antanti). Par to liecina kāds ziņojums, ko Vācijas diplomātiskais pārstāvis Liepājā Erdmansdorfs 1919. gada 13. jūnijā ar telegrammu nosūtīja ārlietu ministrijai Berlīnē. Tajā atreferētas domas, ko ministru prezidents Niedra izteicis kādā apspriedē ar grāfu Golcu. Tās īsumā ir šādas:

Latvija ir ieinteresēta, lai vācu karaspēks pārietu Latvijas robežas un turpinātu ofensīvu (pret lieliniekiem) Krievijā. Antantes valstis nepretosies šādai akcijai, jo arī tās vēlas satriekt lieliniecismu Krievijā, bet iekšpolitisku apstākļu dēļ pašas nevar dot karavīrus šai cīņai. Pašlaik Parīzē notiekot sarunas par to, lai vācu karaspēks no Baltijas turpinātu Krievijas atbrīvošanu no lieliniekiem. Tā kā vācu karavīri negribētu cīnīties antantes pakļautībā, tad viņiem vajadzētu stāties latviešu dienestā. Latvijai vajadzētu šim nolūkam nepieciešamo naudu kaut kur citur sadabūt. Vācijai tas būs izdevīgi, jo liels skaits vāciešu turpmākajos gados dabūs algu un apgādi, pie kam armijai varēs sekot vācu tirgotājs un kolonists.

Erdmansdorfs piezīmē, ka Niedra uzsvēris šī ziņojuma konfidenciālo raksturu. Telegrammas norakstu viņš lūdza nekavējoties nosūtīt lietvedim Burchardam (Vinniga līdzstrādniekam. U.Ģ.) Berlīnes viesnīcā "Continental".

Originālā šīs telegrammas pilnīgs teksts ir šāds:

*Libau, den 13. Juni 1919, 3.19 Nm.
Ankunft: den 14 Juni 1919, 4.5 Vm.*

*Die Gesandtschaft
an Auswärtiges Amt.
Entzifferung*

Ministerpräsident Needra äussert in einer Unterredung mit Graf Goltz; Es sei im Interesse Lettlands, wenn die deutschen Truppen über die Grenze Lettlands hinaus nach Russland vorrückten. Auf den Einwand, dass dazu weder eine Ermächtigung der deutschen Reichsregierung vorläge noch dass die Entente ihre Zustimmung geben würde, entgegnete Needra: Ich glaube nicht, dass die Entente Schwierigkeiten machen wird. Der Franzose ist der Rentier, der sein Gold in russischen Staatspapieren angelegt hat, der Engländer ist der Händler und der Amerikaner ist der Unternehmer. Alle drei haben das Interesse, dass der Bolschewismus in Russland niedergeworfen wird. Zur Zeit schweben in Paris Verhandlungen, dass deutsche Truppen von jetziger Front aus Befreiung Russlands von Bolschewiki fortsetzen. Da deutsche Truppen nicht im Dienst der Entente fechten würden, sollten sie in lettische Dienste treten. Lettland würde das erforderliche Geld wo anders her bekommen müssen. Needra

meinte noch, dass für Deutschland diese Aussicht wertvoll wäre da eine grosse Anzahl Deutschen für die nächsten Jahre Verdienst und Besorgung haben würde und weil der Armee der deutsche Kaufmann und Siedler folgen könnte. Die Entente selber würde aus innerpolitischen Gründen niemals Menschen für den Kampf gegen die russischen Bolschewisten verfügbar machen können. Niedra betonte die Vertraulichkeit dieser Mitteilung, wiederholte bestimmt die Tatsache, dass Verhandlungen in Paris jetzt stattfinden.

Bitte Abschrift dieser Drahtmeldung sofort Geschäftstäger Burchard Hotel Continental zugehen lassen.

Deutsche Gesandtschaft Libau

Vertretung

Erdmannsdorff.

(PAdAA, Deutschland 131 Bd. 61)

Dokumentā nav precizēts, kādā dienā tieši notikusi minētā Niedras un grāfa Golca apspriede, bet ziņojums par to ir nosūtīts uz Berlīni 13. jūnijā, kad pēc pirmajām sadursmēm pie Cēsīm bija iestājies pamiers (no 10. līdz 18. jūnijam) un notika gan sarunas starp pretiniekiem, kurās aktīvi iejaucās antantes militāro misiju locekļi, gan rosīga gatavošanās turpmākām cīņām. Visticamāk šķiet, ka apspriede notikusi pamiera pirmajās dienās. Arī Niedra savā apoloģijā "*Tautas nodevēja atmiņas*" (IV, 272. - 274. lpp.) apraksta kādu tikšanos ar grāfu Golcu, kas attiecināma uz šo laika posmu; viņš, protams, nemin konfidenciali pārrunātas lietas. Var piebilst, ka vācu Dzelzdivīzija, sākoties Cēsu kauju otram un izšķirīgajam posmam, uz divām nedēļām stājās Niedras valdības ("Latvijas") dieņestā.

Pēc baltvācu zemes sargu un Dzelzdivīzijas sakāves pie Cēsīm Niedra pazaudēja savu ministru prezidenta posteni, bet ne dziņu darboties iesāktajā virzienā. Kopā ar saviem tuvākajiem līdzstrādniekiem viņš patvērās Jelgavā, kur grāfs Golcs formēja avantūrista Bermonta—Avalova "krievu rietumarmiju". Niedra un viņa pavadoņi iesaistījās šajā jaunajā dēkā un sāka darboties "krievu rietumarmijas" administratīvajos organos. Ar Niedras spalvu, kā to liecina stils un saturs, sarakstīts arī vismaz viens no Bermonta uzsaukumiem Latvijas iedzīvotājiem (Skat. "*Im Kampf gegen den Bolschewismus, Erinnerungen von General Fürst Awaloff*", Glückstadt und Hamburg 1925, 161. lpp.). Bermontiādes sagraēve galīgi pielika punktu Ulmaņa konkurenta politiskajai karjērai. Ir ļaudis, kas attaisno Niedras darbību 1919. gada pirmajā pusē, bet nosoda viņa piedalīšanos Bermonta avantūrā. Taču, paturot prātā Niedras "krievisko orientāciju", ir jāatzīst, ka visā viņa politiskajā izdarībā ir vērojama neapšaubāma loģika un konsekvence. Viņa prāta spējas, cik zināms, neviens nav apšaubījis. Bet par spīti ievērojamām gara dāvanām, Niedram pilnīgi trūka politiskās intūicijas, izpratnes par to, uz kuriem "aktuālajā momentā" virzījās notikumu attīstība. Pārliecināts par savu spriedumu pareizību, viņš toreiz spītīgi ieķērās vēstures ratu riteņos, un tie viņam pārbrauca pāri.

*

Kad igauņi un latviešu "ziemeļnieki" pēc uzvaras pie Cēsīm (22.6.19.) jau tu-

vojās Rīgai, grāfam Golcam tur notika saruna ar krievu senātoru A.Rimskiju-Korsakovu. Par to vācu Ziemeļu robežsardzības virspavēlniecība (Oberkommando Grenzschutz Nord) ziņoja armijas virspavēlnieka Galvenajai mītnei (GrHQ), no kurienes šī informācija 4. jūlijā sasniedza ārlietu ministriju.

Krievu senātors satika grāfu Golcu 29. jūnijā un izteica domas, kas lielā mērā atgādināja iepriekš apskatītos Niedras ieteikumus:

Latvijai gan varētu dot plašu autonomiju, bet nekādā ziņā neatkarību. No antantes Krievijai nav nekas labs gaidāms, jo Anglija vēlas to novājināt un samazināt. R.-K. esot nodomājis proklamēt Rīgā Lielkrieviju un noorganizēt šeit lielkrievu valdību. Viņš lūdza, lai vācu karaspēks šo valdību atbalstītu.

Kad grāfs Golcs aprādīja, ka šai lietā vajadzīga vācu valdības atļauja, R.-K. atbildēja, ka būtu vēlams šādu atļauju dabūt, bet būtu arī iespējams šo jautājumu atrisināt tādā veidā, ka vācu karaspēka vienības iestātos krievu dienestā.

Originālā šī ziņojuma pilnīgs teksts ir šāds:

Oberkommando Nord meldet.

"Am 29.6. erschien der russische Senator Rimski-Korsakoff bei General von der Goltz und sagte etwa folgendes: "Der Gedanke eines selbständigen Lettlands wird von Koltschak der Entente gegenüber nicht anerkannt. Man spricht zwar von einer weitgehenden Autonomie, aber keineswegs von einer Selbständigkeit. Von der Entente hat Grossrussland nichts zu erwarten. Es zeigt sich immer mehr, dass es England daran liegt, seinen ehemaligen Verbündeten so klein und schwach zu erhalten, als möglich; deshalb müssen wir handeln. Ich beabsichtige daher, hier in Riga Grossrussland zu erklären und eine grossrussische Regierung aufzumachen. Ich bitte, dass die deutsche Truppen diese Regierung stützen."

Auf die Antwort des Grafen Goltz, das hierzu die Genehmigung der deutschen Regierung nötig sei, antwortete er, die Einholung sei erwünscht, auch wäre es doch möglich, dass die deutschen Truppen in russischen Dienste träten."

(PAdAA, GrHQ Russland 31 Bd. 20)

Rimskijs-Korsakovs nekad nenodibināja Rīgā lielkrievu valdību, jo 7. jūlijā tur no Liepājas ieradās Ulmaņa kabinets. Senātors atgriezās Jelgavā pie Bermonta un darbojās viņa pārvaldes padomē. Kā jau minēts, turpat tai laikā nonāca Niedra. Viņu politiskās platformas un militārās ieceres, kā to rāda vēstures avoti, bija ļoti līdzīgas; tāpat visumā līdzīgs bija viņu turpmākais liktenis.

Latviešu padomju historiogrāfija tumšās krāsās, protams, ir gleznojusi kā Ulmaņa, tā Niedras portretu. Pēdējo vēl mazliet tumšāku. Tai pašā laikā jāievēro, ka šodien Padomju Latvijā nav lielāka nāves grēka, kā cenšanās "atraut" Latviju no lielās Krievijas. Šim likumam ir retroaktīvs spēks. Tāpēc Niedra no padomju lielkrieviskā patriotisma viedokļa īstenībā ir bijis jēdzīgāks un labāks par

Ulmani. Kaut arī "melnāks", viņš nepārprotami bija pret "atraitību".

Andrievs Niedra ir arī vienīgais no Latvijas 1919. gada trīs valdību galvām, kas šodien atdusas savā kādreizējā rezidencē Rīgā. Kā Pēteris Stučka, tā Kārlis Ulmanis mira trimdā.

LATVIEŠU STRĒLNIEKI PADOMJU VĒSTURES LITERĀTURĀ

Vēstures literatūra par Krievijas revolūciju

*"Arvien pa šiem gadiem bija un vēl tagad ir sastopami cilvēki,
kuŗi neizprot, kāpēc latviešiem vajadzēja jaukties krievu lietās (...)"*

Vācietis, *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme*, 1, 5. lpp.

1. Historiografija Padomju Savienībā (marksisms, cīņa par varu un lielkrievu šovinisms).

Marksistiskā vēsture izvēre — vēsturiskais materiālists — oficiāli joprojām skaitās vēstures zinātnes pamats Padomju Savienībā. — "Tikai šāda ļoti dziļa vēstures zinātne no pārvēršanās par nejausību chaosu un pilnīgi bezjēdzīgu faktu sakopojumu," paskaidrois PSKP šajā kustībā.¹

Vēsture tādā skatījumā ir "likumsakarīga" zinātne. Vēsturiskiem jautājumiem vēstures materiāls saskaņā ar Marša uzskatījumiem sabiedrības attīstības likumiem, un vēstures norises jāiekārto dialektiskās attīstības shēmā. Jāievēro arī, ka Padomju Savienībā "vēstures zinātne ir spēcīga tikro cīņas ierocis ideoloģiskajā frontē."² Vēsturisku politisku lojalitāte partijai — "principālitate un pareizskums" — ir obligātā prasība, kuras izpilde nosaka viņa darba novērtējumu.

Šādi noteikumi, protams, kompromisē padomju historiogrāfijai ārvaldību vēsturisku acis. Taču tās nav marksistiskās shēmas, bet gan prasības pēc lojalitātes.

¹ *Sovjetunionsens Kommunistische Partei (bolševikerna) historia*. Koordināts kurss, 2. sēj. upi: Stockholm 1949, 135. lpp. to pašu, tikai apvaldītuka veidā, atbilsto *Isenja Kommu-nistiskoj Partij Sovetskogo Sojuzs*, Moskva 1963 (skat. piekāvārdu).

² *Burzuaiziskie nacionalisti* — *Latvijas vēstures vēsture*, red. K. Stradiņš u.c., 2. izd., LPSK Zinātņu Akadēmijas izdevniecība Rīgā 1953, 6. lpp. PSKP modeļi laiku pa laiku atkārto savus norādījumus un prasības vēsturiskiem. Pār to skat. U. Gērmanis, "Bya iz-nāvēti arī Sovietskī Historiki" (Jaukas direktīvas Padomju Savienības vēsturiskiem), *Dagens Nyheter*, 24.3.65.

vejas Rīgā, "Latvian" tagad ir izveidots tagad "Latvian" Krievijas
Krievijas valdība un tā ir izveidota 1918. gadā un tā ir izveidota
Krievijas valdība un tā ir izveidota 1918. gadā un tā ir izveidota
(Gēze) un tā ir izveidota 1918. gadā un tā ir izveidota

Krievijas valdība un tā ir izveidota 29. jūnijā un izzieta domas, kas liels
mākslīgi ir izveidota un tā ir izveidota

Latvian valdība un tā ir izveidota, bet nekādā ziņā neatkarību. No an-
tikā un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota

Latvian valdība un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota

Am 28. jūlijā ir arhivēts der russische Senator Kowalew bei General
von der Goltz und sagte etwa folgendes: "Der Gedanke eines selbständigen
Latvian wird von Koltzschak der Entente gegenüber nicht anerkannt. Man
sollte nicht von einer weitgehenden Autonomie, aber keineswegs von einer
Selbstständigkeit. Von der Entente hat Grossrussland nichts zu erwarten. Es
erregt sich immer mehr, dass es England daran liegt, seinen ehemaligen
Verwandten so klein und schwach zu erhalten, als möglich; deshalb müssen
wir handeln. Ich beabsichtige daher, hier in Riga Grossrussland zu erklären
und eine grossrussische Regierung aufzumachen. Ich bitte, dass die deutsche
Truppen diese Regierung stützen."

Auf die Antwort des Grafen Goltz, das hierzu die Genehmigung der deut-
schen Regierung nötig sei, antwortete er, die Erlöhung sei erwünscht, auch
wäre es doch möglich, dass die deutschen Truppen in russischen Dienste
träte.

(PADA, Gēze) Pasaules II daļ. 20)

Krievijas Krievijas valdība un tā ir izveidota Rīgā krievu valdību, jo 7. jūlijā
Latvian valdība un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota

Latvian valdība un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota
un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota un tā ir izveidota

LATVIEŠU STRĒLNIEKI PADOMJU VĒSTURES LITERĀTŪRĀ

Vēstures literatūra par Krievijas revolūciju

"Arvien pa šiem gadiem bija un vēl tagad ir sastopami cilvēki, kuŗi neizprot, kāpēc latviešiem vajadzēja jaukties krievu lietās (...)"

Vācietis, *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme*, I, 5. lp.

1. Historiografija Padomju Savienībā (marksisms, cīņa par varu un lielkrievu šovinizisms).

Marksistiskā vēstures uztvere — vēsturiskais materiālisms — oficiāli joprojām skaitās vēstures zinātnes pamats Padomju Savienībā. — "Tikai šāda ievirze glābj vēstures zinātni no pārvēršanās par nejaušību chaosu un pilnīgi bezjēdzīgu faktu sakopojumu," paskaidrots PSKP isajā kursā.¹

Vēsture tādā skatījumā ir "likumsakarīga" zinātne. Vēsturniekiem jātulko vēstures materiāls saskaņā ar Marksa atklātajiem sabiedrības attīstības likumiem, un vēstures norises jāiekārto dialektiskās attīstības schēmā. Jāievēro arī, ka Padomju Savienībā "vēstures zinātne ir spēcīgs šķiru cīņas ierocis ideoloģiskajā frontē." ² Vēsturnieku politiskā lojālitate partijai — "principiālitate un partejiskums" — ir obligāta prasība, kuŗas izpilde nosaka viņu darba novērtējumu.

Šādi noteikumi, protams, kompromitē padomju historiografiju ārzemju vēsturnieku acīs. Taču tās nav marksistiskās schēmas, bet gan prasības pēc lojālitate

1 *Sovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) historia*. Kortfattad kurs, 2:a uppl. Stockholm 1949, 135. lp.; to pašu, tikai apvalditākā veidā, atkārto *Istoriya Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Sojuza*, Moskva 1963 (skat. priekšvārdus).

2 *Buržuaziskie nacionalisti — Latvijas vēstures viltotāji*, red. K. Strazdiņš u.c., 2. izd., LPSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība Rīgā 1953, 6. lp.; PSKP mēdz laiku pa laikam atkārtot savus norādījumus un prasības vēsturniekiem. Par to skat. U. Ģermanis, "Nya direktiv till Sovjets historiker" (Jaunas direktivas Padomju Savienības vēsturniekiem), *Dagens Nyheter*, 24.3.66

tes, pēc paklausības un piemērošanās mainīgajam partijas kursam, kas nodarījušas vislielākos postījumus padomju vēstures rakstniecības laukā.

PSKP attīstībai vienmēr ir bijusi raksturīga vairāk vai mazāk nikna cīņa par varu pašā partijā.³ Šī cīņa vispirms ieviesa polemiku vēsturiskos darbos un pamazām noveda pie visrupjākiem un neapvaldītākiem vēstures viltojumiem, kādus vien pazīst mūsu gadsimts. Šīs pēdējās izdarības norisinājās tiešā Staļina ietekmē un ierosmē.⁴ It īpaši cieta revolūcijas un pilsoņu kara vēsture, jo šis lielo cīņu periods glabāja svarīgākos pierādījumus par vecās lielinieku gvardes cildenākajiem nopelniem. No Staļina viedokļa padomju agrīnā historiografija bija pavisam neizdevusies un aplama; viņa vārds vēsturiskos sacerējumos un politiskās brošūrās⁵ gandrīz nemaz nebija atrodams. Tā tas bija vēl divdesmito gadu otrā pusē (tā, piemēram, 1928. gadā Maskavā izdotajā Latvju strēlnieku vēsturē, I:2 Trockā vārds minēts 37 vietās, Staļins — nemaz).

Labi informētais Boriss Suvarins paskaidro savā Staļina biogrāfijā: "Militārajos apcerējumos un memuāros par Krievijas pilsoņu kara nav nekas saglabājies par Staļinu. Desmit gadu laikā nevienam komunistiskam autoram neienāca prātā, ka būtu vērts viņu pieminēt."⁶

Falsifikācija iesākās ar atsevišķiem fakti sagrozījumiem, kuŗus vēlāk izlietoja kā "vēsturiskus pierādījumus", lai izveidotu arvien brīnumaināku Staļina mitu.

Šis darbs norisinājās sistēmātiski un ar kāpinātu intensitāti no divdesmito

3 "Mūsu partijas iekšējās dzīves attīstības vēsture ir vēsture par cīņu ar oportunistiskajām grupām partijā — 'ekonomistiem', meņševikiem, trockistiem, buchariņšiem, elementiem ar nacionālistiskām novirzēm — un viņu satriekšanu." Cit. no *Sovjetunionens KP:s (bolsjev.) historia*. Kortfattad kurs, 435. lp.; par Staļina metodēm cīņā ar Trocki pilsoņu kara laikā skat. Trotsky, *Stalin*, 3rd ed., 292. - 294., 315. - 316. lp., Deutscher, *Stalin* (zviēdrū izd.), 222 ff, *idem, The Prophet Armed*, 423. - 425. lp., B. Souvarine, *Staline*, Paris 1935, 211 ff.

4 "Savas dzīves pēdējā posmā Staļins novirzījās no marksistiskajiem—ļēņiniskajiem principiem /par partijas kolektīvo vadību/ un veicināja savas paša personas kulta paplašināšanu. Tas atspoguļojas '*PSKP(b) vēstures īsajā kursā*' (1938) un Staļina biogrāfijas otrā izdevumā (1946), ko rediģēja J. V. Staļins pats." Cit. no *Bol'shaja Sov. Enciklop.* 2. izd., Moskva 1957, XL sēj., 423. lp.

5 Piemēram, aģitatoru vajadzībām sarakstītajā brošūrā, kas iznāca sakarā ar revolūcijas trešo gadadienu, minēts tikai Ļeņins un Trockis: "(...) pierādījās biedru Ļeņina, Trockā un citu teikto vārdu patiesība." Skat. A. Divil'kovskij, *Tret'ja godovščina Oktjabr'skoj revoljucii* (Oktobra revolūcijas trešā gadadiena), Moskva 1920, 14. lp.

6 Souvarine, *Staline*, 208. lp.

7 Trockis par to raksta: "*The reader who is not acquainted with the actual course of events and who at the present time cannot gain access to the archives will find it difficult to imagine the extent to which the proportions of events have been distorted. (...) Subsequent works of official historiography piled up new exaggerations, based on the old exaggerations; to these, outright inventions have been added from time to time. The total effect is the product of stagecraft rather than of historic fact. Practically never does one meet reference to documents. The press abroad, and even*

gadu beigām līdz Staļina nāvei.⁷ Tai pašā laikā izņēma no apgrozības vai iznīcināja agrākās publikācijas par vēsturiskiem un politiskiem tematiem. Pat pieminētā kādu no šiem darbiem bija bistami, jo tad draudēja sods par padomju varai kaitīgu rīcību; tāds pārdrošnieks riskēja kļūt par "padomju tautas ienaidnieku".

Taču vēsturi neviltoja tikai par godu un slavu Staļinam vien. Šī perversā izričība no trīsdesmito gadu vidus ieguva daudz plašāku darba lauku, un drīz vien spēja uzrādīt gluži fantastiskus rezultātus, kas gan ārzemēs visumā mazāk ievēroti nekā Staļina leģenda. Kā ikvienai sarežģītākai parādībai, tā arī divvainajai padomju historiografijas attīstībai, bija vairāki cēloņi un iemesli, kuŗus man šeit iespējams tikai isumā aprādīt. — Revolūcijas un pilsoņu kara laikā no Krievijas atdalījās Somija, Baltijas valstis un Polija, bet Rumānija ieguva Besarabiju. Jaunā Padomju Savienība pēc iedzīvotāju nacionālā sastāva tātad bija daudz krieviskāka valsts nekā sabrukusi cara imperija. Staļina personiskās varas nostiprināšana gāja roku rokā ar padomju valsts arvien stingrāku centralizāciju. Līdz ar to vēl vairāk izcēlās Maskavas un centrālo (lielkrievu) apgabalu nozīme. Centralizētajā birokratiskajā pārvaldē strauji pieauga ierēdņu un dažādu speciālistu skaits. Šis aparāts gribot negribot bija spiests pārņemt savā rīcībā daudz veco cara birokratu (tāpat kā padomju armija savās rindās bija uzņēmusi vairākus desmit tūkstošus cara armijas virsnieku). Vecais krievu režīms gan bija sadragāts, bet tā birokratiskās (un militārās) tradīcijas un metodes iekļāvās un iepļūda padomju sistēmā. Tas bija ietekmīgs, kaut arī sākuma gados latents sabiedrīks faktors. Tai jaunajai vidusšķīrai, kas izauga Staļina pavēni — ierēdņiem, partijas aparāta darbiniekiem ("apparāčīkiem"), ekonomiskajiem un tehniskajiem ekspertiem — vecās lielinieku gvardes revolūcionārās un internacionālās idejas bija diezgan svešas un tālas. Šo ideju pārstāvji bez tam pa lielāku daļai krita par upuri Staļina "tīrīšanām" un tādā veidā kļuva par "nepersonām" vai "padomju tautas ienaidniekiem". Lielinieku sākotnējās cerības uz permanentu revolūciju, t.i. revolūcijas izplatīšanos Eiropā un citos kontinentos bija pagaisušas. Nacionālās intereses un agresīvas nacionālas ideoloģijas (fašisms, nacisms) bija izrādījušās stiprākas par proletārisko internacionālismu. Tas nevarēja palikt bez ietekmes uz sabiedrisko un ideoloģisko attīstību Padomju Savienībā.

Krievu šovīnisma tendences komūnistiskajā partijā kļuva manāmas jau padomju varas pirmajos gados. Ļeņins to konstatēja ar bažām. 1922. gada 30. decembrī viņš ierakstīja savās piezīmēs: "Nav nekādu šaubu, ka mūsu nedaudzīe internacionālisti nosliks šovīnistisko lielkrievu jūrā kā mušas pienā."⁸ Gruzīns Staļins (Džugašvili) nostiprināja savu vienvaldību cīņā ar visumā internacionāli

learned historians, have come to regard these tall tales as original sources." (Trotzky, *Stalin*, 3rd ed., 282. lp.)

⁸ Šī Ļeņina piezīme iespiesta grāmatā *Partija v bor'be za vosstanovlenije narodnogo chozjajstva 1921—1925 (Partija cīņā par saimnieciskās dzīves jauncelšmi 1921—1925)*, Moskva 1961, 110. lp.; par krievu šovīnisma atdzimšanu PSKP skat. U. Ģermanis, "Den nationella frågan i Sovjetunionen och det nya partiprogrammet" (Nacionālais jautājums Padomju Savienībā un jaunā partijas programma), *Utrikespolitik*, Stockholm 1962, h.3, 92. - 100. lp.

noskaņotajiem revolūcionāro cīņu veterāniem, kuŗu vidū bija ārkārtīgi daudz nekrievu. Viņš aizsāvēja tezi par sociālisma uzcelšanu vienā zemē, t.i. Padomju Savienībā, un meklēja atbalstu pie šīs valsts iedzīvotāju lielākās grupas — lielkrieviem. Citiem vārdiem sakot, Staļins slēdza derību ar krievu veco reakcionāro nacionālismu, dodams tam lielus meslus, bet pats kļūdamš jauns krievu patvaldnieks. Tā izveidojās "staļinisms" — divains revolūcionārās frazeoloģijas un dažu sociālisma elementu sakausējums ar senām Krievijas valsts pārvaldes tradīcijām, krievu imperiālisma metodēm un krieviskā mesiānisma īdejām. Saimnieciskajā plāksnē tas izpaudās valsts kapitālismā un centrālīzētā plānošanā, administrācijā — centrālīzētā birokratijā un totālā drošības policijas terorā, bet ārpolitikā — komūnistiskās kustības pakļaušanā krievu nacionālās politikas mērķiem. Padomju Savienībā Staļins atbalstīja krievu šovīnistu pārkrievošanas centīenus, nekrievu tautu apspīešanu un vajāšanu.⁹

Staļina apvērsums nozīmēja arī *pilnīgu apvērsumu padomju historiografijā*, kur līdz trīsdesmito gadu sākumam dominēja marksistiskā vēsturnieka Michaila N. Pokrovska (Pokrovskij) skola. Viņš mira 1932. gadā, cildināts kā uzticīgs Marksa un Ņeņina skolnieks, izcils lielnieks. Viņa pelnus iemūrēja Kremļa sienā, netālu no Ņeņina mauzoleja. Bet Pokrovska vēstures interpretācija diemžēl nepavisam neatbilda staļinisma prasībām. Viņš bija gaužām kritiski izvērtējis Krievijas vēsturi līdz oktobra revolūcijai, tēlojot cara imperiju kā atpalikušu valsti ar brutālu režīmu un kā "tautu cietumu". Jaunā ideoloģija prasīja vēstures pārveidošanu krievu arrogantā nacionālisma un patriotisma garā. Vēsturniekiem starp citu bija pozitīvi jānovērtē krievu cari un kaŗavadoņi, kas veicinājuši Maskavas ekspansiju un jāparāda "lielās progresīvās krievu tautas" izcilā loma vēstures norisēs.¹⁰ Šīs lielās pārmaiņas ievadīja 1934. gada 16. maijā izdots dekrets par vēstures mācīšanu, ko bija parakstījis Staļins un Molotovs. Līdz ar to bija faktiski pasludināta Pokrovska ekskomūnikācija, bet viņa skolnieki turpmāk ieguva baigo un visai sarežģīto apzīmējumu — "padomju tautas ienaidnieki

9 Par nekrievu tautu apspīešanu Padomju Savienībā skat. W. Kolarz, *Russia and her Colonies*, 3rd ed., London 1956; skat. arī B. Kalnins, *Rysslands historia och statskick*, Stockholm 1964, 106. - 113. lp. un P. Olberg, *Rysslands nya imperialism*, Stockholm 1940; par žīdu vajāšanām skat. S. M. Schwarz, *The Jews in the Soviet Union*, Syracuse Univ. Press 1951 un H. Valentin, "Sovjetjudarnas likvidering", *Dagens Nyheter*, 3.7.58.; par nekrievu tautu masveida deportācijām Padomju Savienībā skat. N. S. Čruščova runu PSKP XX kongresā 1956. gada 25. februārī, publ. *Department of the State for the Press* [Washington], 4.6.56. (ši runa atferēta starp citu laikr. *Dagens Nyheter*, 7.6.56.); par rusifikāciju Baltijas katoļcīgajā daļā skat. M. Bukšs, *Die Russifizierung in den baltischen Ländern*, [München] 1964, 163 ff.

10 Instrukţīvu pārskatu par šīs fantastiskās historiografijas izveidošanos ir devis Klaus Mēnerts (Klaus Mehnert) savā darbā *Stalin versus Marx*, London 1952 (pirmizdevums vācu valodā: *Weltrevolution durch Weltgeschichte*, Holzner Verlag 1951), skat. arī rakstu krājumu *Rewriting Russian History*, ed. C. E. Black, London 1957 (iztirzā, kā atsevišķas Krievijas vēstures problēmas interpretētas agrāk un kā tas notiek Staļina diktatūras laikā).

un riebigie trockistiskie fašisma aģenti".

Patriotiskajai historiografijai tomēr bija zināmas grūtības ar vecās Krievijas imperiālistisko un koloniālo politiku, kuŗu tik asi bija kritizējis Ļeņins. Lai attaisnotu Maskavas iekarojumus un nekrievu tautu apspiešanu carisma laikos, tad nu radija t. s. *mazākā ļaunuma (naimenšee zlo) teoriju*, kas parādījās jau 1937. gadā, bet kuŗu pilnveidoja M. Nečkina 1951. gadā žurnālā *Voprosy istorii*. Tās saturs īsumā šāds: vecās krievu imperijas iekarojumi un aneksijas pakļautajām nekrievu tautām nozīmēja ļaunumu, jo tās zaudēja savu nacionālo neatkarību; tomēr tas bija mazāks ļaunums, salīdzinot ar to, kas būtu cēlies, ja šīs tautas būtu paverdzinājuši kāda cita lielvalsts, jo tad tās nebūtu varējušas baudīt oktobra revolūcijas labumus un laimīgo dzīvi Padomju Savienības tautu sadraudzībā.¹¹

Bija pavērts ceļš neapvaldītai un neticami bezgaumīgai krievu tautas slavīnāšanai, kas dažā ziņā pat pārspēja nacistu slavas dziesmas vācu "kungu tautai". Publicistikā un vēsturiskos darbos krievu tautu apzīmēja par "vecāko brāli", par "vadītāju un virzītāju tautu", par "varonīgo un progresīvo tautu" u.tml. Drudžaini meklēja un atrada "pierādījumus" krievu tautas labvēlīgai un progresīvai ietekmei citu tautu dzīvē visdažādākajās nozarēs: kultūrā, politikā un saimnieciskajā laukā. Nekrievu tautām Padomju Savienībā un t.s. tautas demokrātiju pavalstniekiem centās iepotēt bijību, pateicību un cieņu pret lielo krievu tautu. Tā, piemēram, tika deklarēts, ka "krievu tauta ir latviešu tautas brīvības cīņu vadītāja",¹² ka "grūtos brīžos it īpaši krievu tauta vienmēr bijusi izpalīdzīgs sabiedrotais vācu tautai"¹³ u.t.t. No revolūcijas un pilsoņu kara vēstures "iztīrija" faktus, kas varētu mazināt lielās krievu tautas varonīgos nopelnus un padarītu apšaubāmu tās vadītāju lomu šajā vēsturiskajā procesā.¹⁴ Kā jau minēts, Krievijas vēstures un krievu tautas glorificēšana norisinājās reizē ar Staļina leģendas izveidošanu — vēstures falsifikācija notika divās plāksnēs.

11 Tipisks piemērs *mazākā ļaunuma teorijas* piemērošanai ir padomju latviešu vēsturnieka J. Zūša raksts "Ob istoričeskom značenii prisoedinenija Latvii k Rossii" (Par vēsturisko nozīmi, kāda bija Latvijas pievienošanai Krievijai), *Voprosy istorii*, 1954, nr 7, 95. - 105. lp.

12 *Buržuāziskie nacionālisti — Latvijas vēstures viltotāji*, 112. lp

13 Skat. J.von Hehn, "Die Sowjetisierung des Geschichtsbildes in Mitteleuropa", *Europa—Archiv* (Frankfurt—Wien), Folge 20, 1954, 6933. lp. vai arī U. Ģermanis, "Historia blir propaganda i østtysk historieskrivning" (Vēsture kļūst propaganda Austrumvācijas historiografijā), *Expressen*, 22.1.56.

14 Stāvoklis šai laukā daļēji uzlabojās pēc PSKP XX kongresa. Padomju latviešu laikraksts *Literatūra un Māksla* rakstīja 1957. gada 14. decembrī (3. lp.): "Žurnāla 'Družba Narodov' (Tautu Draudzība) šā gada novembra numurā ievietots Bruno Tomana raksts 'Latviešu strēlnieki' (...) autors (...) iepazīstina ar daudz ko tādu, kas turpat divus gadu desmitus tika nepelnīti noklusēts".

PSKP XX kongresā 1956. gada februārī tika nosodīta Staļina laikmeta vēstures viltošana kā viena no viņa personas kulta kaitīgajām izpausmēm. Taču jāievēro, ka kritika vērsās pret Staļina pašslavināšanu, bet tikai ļoti mazā mērā skāra viltojumus krievu šovinisma garā. Tādā veidā tomēr sākās nozīmīgs pagrieziena padomju historiografijas vēsturē. Partija apsoliya, ka notiks arhīvu materiālu pamatīga pārbaude un publicēs vēsturiskus dokumentus, lai varētu koriģēt viltojumus.¹⁵ Turpmākajos gados arī parādījās lielāks skaits vēstures avotu izdevumu (avotu izlases), kas bija ieguvums vēstures pētniecībai kā Padomju Savienībā, tā ārzemēs.

Tai pašā laikā pakāpeniski notika plaša veco lielinieku un padomju armijas virsnieku rehabilitācija, kas bija gājuši bojā vai cietuši (kopējais padomju apzīmējums šai ļauzu kategorijai: represēti) Staļina terorā. Sakarā ar to parādījās daudz memuāru un biogrāfisku apcerējumu. Bet jāievēro, ka netika rehabilitēti vairāki no visievērojamākajiem partijas darbiniekiem — Trockis, Zinovjevs, Kameņevs, Bucharins, Rikovs, Radeks, Smilga un vēl citi t.s. oportunistisko grupu pārstāvji partijā.¹⁶ Tas nozīmēja joprojām ārkārtīgi lielu kavēkli vēstures izpētes darbā, jo padomju vēsturnieki nedrīkst cik necik objektīvi izvērtēt šo personu darbību; tāpēc viņi arī tagad nespēj novērst smagus izkropļojumus apcerējumos par revolūcijas laikmetu.

PSKP XX kongress pieņēma arī lēmumu par "ļeņiniskās nacionālās politikas"¹⁷ iedzīvināšanu. Savā antistaļiniskajā runā 1956. gada 25. februārī Čruščovs izteicās:

Biedri(...) Padomju Savienību pamatoti uzskata par paraugu daudznāciju valstij (...) Tāpēc jo briesmīgākas ir tās izdarības, kas notika Staļina iniciatīvā un kas bija rupji noziegumi pret padomju nacionālās politikas fundamentālajiem ļeņiniskajiem principiem. Ar to es domāju veselu tautu masveida deportācijas no viņu dzimtajiem novadiem kopā ar visiem komunistiem un komjauniešiem, bez izņēmuma. Šīs deportācijas nenoteica nekādi militāri apsvērumi (...) Ukrainiem šis liktenis gāja secen tikai tādēļ, ka viņu bija pārāk daudz un ka nebija

15 Staļina un staļinisma kritika ("atstaļinizēšana") plaši atbalsojās rietumvalstu presē. Skat., piemēram, "Öppet angrepp på Stalin" (Atklāti uzbrūki Staļinam), *Dagens Nyheter* (turpmāk DN), 19.2.56.; "Personkulten grundval för stor debattkampanj" (Personas kulta pamatā lielai debašu kampaņai), DN, 18.3.56.; "Moskva publicerar Lenins stalin-kritik" (Maskava publicē Ļeņina kritiku par Staļinu), DN, 19.5.56.; "Vämjeligt kryperi i Stalin-biografi" (Riebīga pielīšana Staļina biogrāfijā), DN, 7.6.56.; Sven Vallmark, "Avslöjande förfalskare" (Atmaskoti viltotāji), DN, 16.1.57.

16 Par to interesantu pārskatu var iegūt, piemēram, publikācijā *Velikaja Oktjabr'skaja Sociālistiĉeskaja Revoljucija. Malen'kaja Enciklopedija* pod. red. G. N. Golikova, M. I. Kuznecova, L. S. Šaumjana, Moskva 1968. (Neviens no minētajiem partijas darbiniekiem šajā izdevumā nav uzņemts).

17 Skat. U. Ģermanis, "Den nationella frågan...", *Utrikespolitik*, 1962, h.3, 93. - 94. lp.

18 *Department of the State for the Press*, 4.6.56.; arī DN, 7.6.56. un U. Ģermanis, *op.cit.*, 96. lp.

tādas vietas, uz kuriem viņus deportēt. Citādi arī viņi būtu aizvesti.¹⁸

XX kongresa rezolūcijās uzsvērts:

"Sociālisms nekādā ziņā neizdzēs nacionālās atšķirības un ipatības (mans kursivējums. U.Ģ.), bet gan gluži otrādi — tas nodrošina visu nāciju un tautību saimnieciskās dzīves un kultūras vispusīgu attīstību un uzplaukumu. Partijai šīs ipatības arī turpmāk visā savā praktiskajā darbā ir jāievēro ar vislielāko uzmanību."¹⁹

Dažus gadus (līdz 1959. g.) nekrievu tautām bija lielākas iespējas attīstīt savu kultūras dzīvi. Savienotajās republikās radās ievērojama rosība historiografijas laukā. Arī daži krievu vēsturnieki sāka pieskarties "aizmirstām" nekrievu aktivitātēm revolūcijā un pilsoņu karā. Jau dažus mēnešus pēc partijas XX kongresa Vācieša vārds parādījās žurnāla *Voprosy istorii* slejās,²⁰ un divus gadus vēlāk tika publicēti viņa ziņojumi Ļeņinam.²¹

Iepazīstoties ar jaunākajiem padomju krievu vēsturnieku darbiem par pilsoņu karu (*Istorija graždanskoj vojny v SSSR*, III, Moskva 1957 u.c.), jāsecina, ka divdesmitie gadi joprojām ir padomju historiografijas gaišākais periods šajā laukā. Šāds vērtējums nenozīmē, ka dažas publikācijas, kas iznākušas pēc 1956. gada (it īpaši speciāli pētījumi par atsevišķiem jautājumiem) nesaturētu dažu labu vērtīgu norādījumu un atziņu.

Tā kā mans pētījums lielā mērā skar latviešu vēstures problēmas, tad nepieciešams zināms pārskats par latviešu historiografijas virzieniem, tendencēm un darba rezultātiem, kas attiecas uz apskatāmo laikmetu. Šai sakarā vispirms jāsaaka daži vārdi par nekrievu tautām un revolūcionāro attīstību Krievijā.

Nekrievu tautas un Krievijas revolūcija.

Cara režīma politiskos spaidus un sociālās netaisnības sevišķi asi izjuta nekrievu tautas, kas varmācīgi bija iekļautas krievu koloniālajā imperijā. Šīs dažādās tautas un nacionālās grupas, pie kuŗām piederēja Krievijas iedzīvotāju lielākā daļa,²² bija apspiestas arī nacionālā ziņā un pakļautas rupjai pārkrievošanas

19 *Resolutionen des XX Parteitag der KPdSU*, Moskva 1956, 21. - 22. lp.; skat. arī N. S. Chrustschow, *Rechenschaftsbericht des Zentralkomitees der KPdSU an den XX Parteitag*, Moskva 1956, 114. - 120. lp.

20 I. F. Kuz'min, "K istorii razgroma belogvardejskich vojsk Denikina" (Par Deņikina baltgvardu kaŗaspēka sagrāves vēsturi), *Voprosy istorii*, 1956, nr 7, 18. - 32. lp. Apcerējumā iztirzāts starp citu Vācieša operatīvais plāns pret Deņikinu un atzīmētas Latviešu strēlnieku divīzijas cīņas ar Deņikina izlases vienībām.

21 "Doklady I. I. Vacetisa V. I. Leninu" (fevral'—maj 1919.g.), *Istoričeskij Archiv*, 1958, nr 1—2.

22 Ļeņins raksta: "Krievijā pat oficiālā, t.i. pārspilētā un saskaņā ar valdības nolūkiem

politikai. Krievi visus nekrievus apzīmēja ar vārdu *inorodcy* (cittautieši, sveštautietīši), kam bija nicīga pieskaņa.

Paradoksālā kārtā, atšķirībā no koloniālajām tautām citos kontinentos, vairākām apspiestajām tautām un nacionālajām grupām Krievijā (piemēram, somiem, igauņiem, latviešiem, poļiem, armeniem un gruzīniem, baltvāciešiem un žīdiem) *caurmērā* bija augstāks izglītības līmenis nekā pareizticīgajai valditajai tautai. Tieši nekrievu zemes cara imperijas rietumu daļā bija arī vistālāk tikušas rūpnieciskajā attīstībā. Ļeņins, kas revolūcionāros nolūkos daudz interesējās par nacionālo jautājumu Krievijā, rakstīja žurnālā *Prosveščeniye* ("Apgaismē") 1914. gadā:

(...) 'sveštautietīši', kas visi kopā veido iedzīvotāju lielāko daļu (57%), dzīvo tieši robežapgabalos; (...) kapitālisms bieži vien ir vairāk attīstījies un vispārējais kultūras līmenis ir augstāks 'sveštautietīšu' robežapgabalos nekā valsts centrā.²³

Negatīvā nozīmē īpatnēja bija žīdu situācija, kuŗu kustības brīvība un arodu izvēle bija ierobežota; viņus nepieņēma civilajā valsts dienestā un viņiem neļāva avansēt armijā. Laiku pa laikam žīdiem nācās piedzīvot t.s. *pogromus* — asiņainus žīdu grautiņus.²⁴ Augstprātīgi Maskava izturējās arī pret savu lielāko koloniju — Ukrainu. Krievi mēdza dēvēt ukraiņus mazliet nicīgi par "mazkrieviem", un šis apzīmējums diemžēl izplatījies arī ārzemēs (starp citu vairākās zviedru mācību grāmatās), radot priekšstatu, ka ukraiņi ir "zināma veida krievi" jeb krievi Mazkrievijas provincē.²⁵ Lidzīgi klājās baltkrieviem, kuŗu pārkrievošānai Maskava enerģiski pievērsās pēc poļu sacelšanās 1863. gadā. Pēc šī datumā nacionālie spaidi kļuva sevišķi smagi krievu imperijas katoļticīgajās zemēs —

viltotā statistika uzrāda tikai 43 % lielkrievu no totālā valsts iedzīvotāju skaita (...) Tātad 57 % no Krievijas iedzīvotājiem ir 'sveštautietīši', t.i. vairākums, gandrīz trīs piektdaļas, kaut gan īstenībā droši vien viņu ir vairāk nekā trīs piektdaļas." (*Sämtliche Werke*, Einzige vom Lenin-Institut in Moskau auktorisierete Ausgabe, Bd XVII: 1913—14, Zürich 1935, 402. lp.). — 1897. gada oficiālās tautas skaitīšanas rezultāti par Krievijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu iespiesti politiskā pamfletā *Ryssland sådant det är* (Krievija tāda, kāda tā ir), red. H. Gummerus, Stockholm 1916, 20. lp.; skat. arī A. Švābe, *Latvijas vēsture 1800—1914*, Stokholmā 1958, 472. - 473. lp. un L. Trotzki, *Geschichte der russischen Revolution*, II, Berlin 1933, 356. lp.

23 V. I. Lenin, *Ausgewählte Werke* in zwei Bänden, I, Moskau 1946, 683. lp.; interesanti atzīmēt, ka lielākā zviedru enciklopēdija — *Nordiska familjeboken* (2. izd., 16. sēj., 264. aile) 1912. gadā raksturoja latviešu tautu cara Krievijā šādā, mazliet pretrunīgā veidā: "Viņus /latviešus/ slavē strādīguma un paklausības dēļ; un lai gan viņus vispār uzskata par prātā kūtriem, daudzās tautskolas ir jau panākušas to, ka vairums prot lasīt un rakstīt, kas ir rets gadījums krievu provincēs."

24 Par žīdu situāciju cara valstī skat. H. Seton-Watson, *Der Verfall des Zarenreiches 1855—1914*, München 1954, 30. - 31. lp., passim vai G. von Rauch, *Russland: Staatliche Einheit und nationale Vielfalt*, München 1953, 143. - 144. lp.; skat. arī A. I. Denikin, *The Russian Turmoil*, London /1922/, 249. lp. ("It cannot be denied that in the Army there was a certain tendency to oppress the Jews...").

25 Krievi pat ir mēģinājuši noliegt, ka tāda ukraiņu tauta vispār eksistē. Skat. G. v. Rauch, *op.cit.*, 98. lp.

Polijā, Lietuvā un Austrumlatvijā (Latgalē). 1880-tajos gados sistēmisku rusifikāciju sāka izvērst visas valsts apmērā, stipri saasinot nacionālās attiecības Krievijā.

Pēc neilga liberālāka perioda, kas sekoja 1905. gada revolūcijai, pārkrievošanas politika no jauna pastiprinājās pasaules kara priekšvakarā. Tas radīja nemieru arī visai moderātās un lojālās nekrievu aprindās. Latviešu deputāts J. Zālītis par to izteicās Valsts domē 1914. gada jūnijā: "(...) ar varas līdzekļiem nevar piespiest piesavināties krievu kultūru; tādi līdzekļi tikai modina nacionālo pašapziņu un stiprina cittautiešos viņu kultūrālās paš aizsargāšanās spējas. (Aplausi pa kreisi)." ²⁶

Šādos apstākļos varēja sagaidīt, ka naidam pret cara režīmu un revolūcionārām tendencēm vajadzētu it īpaši izplatīties attīstītākajās nekrievu tautās. Tāpēc nav arī jābrīnās, ja nekrievu aktivitāte un nozīme lielajā Krievijas revolūcijā 1917. gadā izpaudās tik ārkārtīgi spēcīgi un acīm redzami. To ir ar sašutumu aprādījuši ne vien krievu emigrantu, bet konstatējis arī lielāks skaits neitrālu novērotāju. ²⁷ Politiskajā darbā sevišķi izcēlās žīdi; pēc tam nāca kaukazieši (gruzīni, armeņi), latvieši, ukraiņi, poļi, igauņi, somi u.c. Militārajā plāksnē nozīmības pakāpe bija citādāka.

Revolūcionāro cīņu periodā rietumvalstu presē parādījās daudz rakstu par lielnieku karaspēka nekrievisko sastāvu. Tajos sevišķi uzsvēta *latviešu strēlnieku nozīme*, kas apzīmēti gan par "Sarkanās armijas kodolu", "lielnieku izlases vienībām", gan par "lielnieku prētoriem", "lielnieku algotņiem" u.tml. ²⁸ Bieži vien latviešu strēlnieki kļūdaini dēvēti par "latviešu snaiperiem" — *lettiska*

²⁶ *Lidums*, 17.6.14. nr 47, 2. lp. Šis mēreni liberālais laikraksts, kas aizstāvēja latviešu lauksaimnieku intereses, 1914. gada pirmajā pusē publicēja daudz rakstu sakarā ar pastiprināto pārkrievošanas politiku: par mātes valodas izraidīšanu no Baltijas tautskolas (3.1.14., nr 1, 1. lp.), par Kurzemes kolonizēšanu ar krieviem (28.3.14., nr 25, 2. lp.), par nacionālo audzināšanu (2.5.14., nr 34, 2. - 3. lp.), par Baltijas deputātu runām Valsts domē mātes valodas lietā (13.5.14., nr 37, 1. lp.), par deputāta J. Goldmaņa uzstāšanos Valsts domē pret krievu kolonizāciju Latvijā (30.5.14., nr 42, 2. lp.) u.c.

²⁷ Skat., piemēram, Erik Lindkvist, *Tio år bland revolutionärer* (Desmit gadus starp revolūcionāriem), Stockholm 1937, 77. - 78. lp. ("... par istajiem vadoņiem kļuva žīdi, somi, latvieši, kaukazieši u.c."); skat. arī interviju ar no Krievijas atbraukušo zviedru leitnantu N. Barkamanu zv. laikr. *Social—Demokraten*, 12.7.18., 3. lp. ("Dažādajās lokālajās padomēs noteicējs un rīkotājs gandrīz bez izņēmuma ir kāds jauns žīdu puika"); par daudzajiem pseudonimem krievu galēji kreisajās partijās, "kuņi bieži noderēja, lai slēptu nacionālo izcelsmi", skat. *Social—Demokraten*, 27.10.17., 7. lp.; vēl par žīdu ārkārtīgo nozīmi Krievijas revolūcijā skat. zv. konserv. laikr. *Nya Dagligt Allehandaa*, 6.10.18., 9. lp. ("*Bolsjevismens profeter*") un *idem*, 6.10.19. ("*Bolsjevikerens valde*"); cf W. H. Chamberlin, *The Russian Revolution*, I, 35. lp.; — par lielo žīdu ietekmi (un krievu naidu pret viņiem) skat. Anton Karlgren (zviedru slavists), *Bolsjevikerens Ryssland*, Stockholm, 1925, 264. - 265. un 269. - 270. lp.

²⁸ *New York Times*, 23.8.18. (3:5), 8.9.18. (Sect.3, 1:8), 4.10.18. (6:4), 22.1.19. (2:3), 27.1.19. (12:6); *Social—Demokraten*, 12.7.18., 1. un 6. lp., 20.7.18., 4. lp.,

skarpsskyttar (zviedru presē), *Lettish sharpshooters, the famous Lettish Sharpshooters* (anglosakšu presē un literatūrā).²⁹ Vācieša straujā karjera līdz virspavēlnieka postenim atspoguļojas laikrakstu ziņojumos,³⁰ un presē arī daudz rakstu par latviešu lieliniekiem augstos amatos Krievijā.

Nekrievu lielo ietekmi Krievijas revolūcijā plaši izmantoja krievu kontrrevolūcionārā aģitācija un propaganda, uzkurinot antisemitiskus un šovinistiskus noskaņojumus tautā. Latviešu lielinieku latgaliešiem izdots laikraksts *Taisnība*, kas iznāca Maskavā, žēlojās savā 1918. gada 9. jūlija numurā:

*Ir gadejumi, ka naapzinigos massas tic, ka boda izacelšonai un wysam sabrukumam naw wainigs ilgais pasaules karš, bet kaut kaidi tur 'latwiši,' 'žeiidi' woi 'leliniki' u.t.t.*³¹

Neilgi pēc pilsoņu kara beigām PSKP XII kongress 1923. gadā savās rezolūcijās oficiāli atzina nekrievu tautu ārkārtīgo nozīmi uzvaras izcīnīšanā. Šajā dokumentā norādīts, ka lielinieki vienmēr par pamatu savai politikai nacionālajā jautājumā likuši nāciju pašnoteikšanās tiesības, tautu tiesības patstāvīgai valstiskai eksistencei; turpinājumā teikts:

Ja carisma pārkrievošanas politika radija bezdibeni starp carismu un vecās Krievijas tautībām (...) tad ar savu atbrīvošanas politiku mūsu partija iekaroja sev šo tautību plašo masu simpatijas un atbalstu viņu cīņā pret carismu un imperiālistišķo krievu buržuaziju. Nebūs gan vairs jāšaubās par to, ka šīs simpatijas un šis atbalsts kļūva par vienu no izšķirošajiem momentiem, kas noteica mūsu partijas uzvaru Oktobra dienās. (...) Nebūs gan jāpierāda, ka bez šādas uzticības

21.11.18., 3. lp., 29.11.18., 7. lp.; *Folkets Dagblad Politiken* (zviedru kreiso soc. laikr.), 2.7.18., 1. lp., 21.8.18., 1. lp.; *Nya Dagligt Allehanda*, 27.10.18., 8. lp., 29.10.18., 1. lp., 26.11.18., 7. lp., 28.12.18., 5. lp.

29 *Hufvudstadsbladet* (konserv. zviedru laikr. Helsinkos), 10.7.18. nr 103; *New York Times*, 23.8.18. (3:1); W. H. Chamberlin, op.cit., II, 56. lp., passim; D. Shub, *Lenin*, Stockholm 1949, 282., 290. lp.

30 *Social-demokraten*, 17.9.18., 4. lp. un 2.10.18., 6. lp.; *Folkets Dagblad Politiken*, 6.9.18., 1. lp. un 7.11.18., 3. lp.; *Nya Dagligt Allehanda*, 27.10.18., 8. lp.; *New York Times*, 4.10.18. (6:4), 15.2.19. (4:4) un 12.8.19. (5:3).

31 Pilsoņu kara gados plaši izplatītais uzskats par latviešiem un žīdiem (arī ķīniešiem) kā padomju varas balstiem atspoguļojas arī vairākos padomju latviešu literātu agrīnajos darbos. Skat., piemēram, Alvilis Ceplis, "Par maizi" (no jauna publ. žurnālā *Literatūra un Māksla*, 26.10.68. nr 43, 6. - 7. lp.), kurā starp citu attēlots, kā anarchistu bandas loceklis baida zemniekus kādā Ukrainas sādžā: "Tā būšot tā komūna. Par kungiem iecelšot žīdus. Un visiem būšot jāapgraižas. Komūna (...) Citas sādžas jau apkāvušas, aiztrenkušas žīdus un komunistus (...)"; skat. arī stāstu un atmiņu krājumu *Vecie latviešu strēlnieki*, Rīgā 1957, 99., 333., 341. lp. (par bargo izrēķināšanos ar latviešu strēlniekiem, kas krituši baltgvardu gūstā) un 71., 102. lp. (padomju vara turoties uz ķīniešu un latviešu durkļiem).

krievu proletariats nebūtu varējis uzvarēt Kolčaku un Deņikinu, Judeņiču un Vrangeli.³²

Ja arī šī rezolūcija vēlākos gados maz pieminēta, tad jo sīkstāka ir bijusi mutvārdu tradīcija. Vācu komūnists Dr. J. Šolmers (Scholmer), kuŗu 1949. gadā apcietināja un deportēja uz padomju soda nometnēm, bet atbrīvoja 1953. gadā, raksta: "In der Sowjetunion kursiert folgendes Sprichwort: *Lenin hat die Revolution gemacht mit jüdischen Köpfen, russischer Dummheit und lettischem Schwert*".³³ Šis teiciens (tas bija arī labi pazīstams Latvijā divdesmitajos gados) tātad bija "pārdzīvojis" visas Staļina tīrīšanas. Tas var ļaudis uzjautrināt vai kaitināt, to var uzskatīt par trāpīgu vai maldīgu, bet attieksmē pret latviešiem tas atbilst šādiem faktiem: 1) tās bija latviešu karaspēka vienības, kas 1918. gadā veidoja Sarkanās armijas kodolu,³⁴ 2) no latviešu strēlnieku rindām nāca Sarkanās armijas pirmais virspavēlnieks, un 3) daudz latviešu nokļuva augstos militāros un politiskos posteņos Padomju Savienībā.³⁵

To visu ievērojot, varētu likties, ka latviešu historiografijai vajadzētu būt bagātai ar pētījumiem par revolūcijas laikmetu. Dažādu iemeslu dēļ tas nav noticis, kaut arī darba rezultāti nav nenozīmīgi.

32 *Kommunistiĉeskaja Partija Sovetskogo Sojuza v rezolucijach i rešenijach s'ezdov, konferencij i plenumov CK 1898—1954, I: 1898—1924, Moskva 1954, 711. - 712. lp.* vai latviešu izdevumā *Padomju Savienības Komūnistiskā Partija kongresu, konferencu un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos 1898—1954, I: 1898—1924, Rīgā 1954, 622. - 623. lp.*; minētā rezolūcija iespiesta arī grāmatā J. Stalin, *Marxismen och den nationella och koloniala frågan*, Stockholm 1941, 383. lp.

33 J. Scholmer, *Die Toten kehren zurück*, Köln-Berlin 1954, 128. lp. (šis teiciens pazīstams arī šādā variantā: "Padomju vara Krievijā balstās uz žīdu galvām, krievu muķību un uz latviešu durķiem." U.Ģ.)

34 Trockis raksta: "Tā /latviešu strēlnieku divīzija/ bija vienīgā karaspēka daļa, kas bija saglabājusies no vecās armijas. (...) Latviešu pulki bija labākie cara armijā. Pēc februāra revolūcijas viņi gandrīz pilnīgi lielniecizējās, un viņiem bija liela loma oktobra revolūcijā." (*Moja žizņ*, II Rīga 1930, 126.—127. lp); cf. I. Deutscher, *The Prophet Armed*, 405. lp.; skat. arī F. Rydberg, *Från tsararmé till bolsjevikarmé*, Stockholm 1933, 86. lp. (Vorošilova runa 23.2.33.).

35 Skat. U. Ģermanis, *The Rise and Fall of the Latvian Bolsheviks* (Baltic Forum, Vol. 5, No. 1, Spring 1988, 23. - 25. lp.)

2. Latviešu padomju historiografija

Pēc statistiķu aprēķiniem uz Krieviju līdz 1897. gadam bija izceļojuši ap 115.000 latviešu, bet pasaules kara priekšvakarā tur jau bija apmetušies apmēram 200.000.³⁶ Šo kustību izraisīja feodālie apstākļi Baltijā, it īpaši netaisnais zemes īpašumu sadalījums, kuŗa sekas bija lielais bezzemnieku skaits.

Pirmā pasaules kara laikā no Latvijas uz Krieviju evakuēja daudz rūpniecības uzņēmumu līdz ar strādniekiem, uz turieni aizbrauca arī lielāks skaits krievu ierēdņu; pa daļai piespiesti, pa daļai labprātīgi (un pārsteidzīgi) bēgļu gaitās devās simtiem tūkstošiem latviešu. Latviešu delegācijas memorandā Parīzes miera konferencei 1919. gadā minēts, ka Krievijā, Somijā un neokupētajā Baltijā bijuši 735.000 latviešu bēgļu.³⁷

Nav istas skaidrības, cik latviešu bēgļu atgriezās Latvijā, kas bija kļuvusi neatkarīga demokrātiska republika, jo par visai plašo repatriāciju 1918. un 1919. gadā nav nekādu drošu ziņu; 1920. un 1921. gadā atgriezās ap 200.000, un vēlākajos gados vēl daži desmit tūkstoši, kuŗu vidū bija daļa nelatviešu.³⁸

Ja pieņem, ka vēlākajā Latvijas republikas teritorijā 1914. gadā nebija vis 2,5 milj. iedzīvotāju, kā tas minēts vecās Krievijas acīm redzami kļūdainajās aplēsēs, bet tikai 2,3 miljoni,³⁹ un salīdzina to ar Latvijas iedzīvotāju skaitu 1922. gada sākumā (1,8 milj.),⁴⁰ tad iznāk, ka zaudēts 0,5 milj. cilvēku. Šajā skaitā ietilpst kritušie latviešu kaŗavīri, sarkanā un baltā terora upuŗi dažādo varu maiņās, daudzie trūkumā, slimībās un epidēmijās mirušie bēgļi, krievu ierēdņi un strādnieki, kas pasaules kara laikā atstāja Latviju (izceļoja arī neliels skaits baltvācu un žīdu) un — *tie latvieši Krievijā, kas uz Latviju neatgriezās.*

Krievijā palika lielākā daļa pirms kara izceļojušo latviešu zemkopju, daļa evakuēto latviešu strādnieku un bēgļu, daļa latviešu kaŗavīru, kas bija cīnījušies Sarkanajā armijā (no viņiem 1922. gadā pēc M.Skujenieka datiem bija atgriezušies 10.930 vīru)⁴¹ un — viss vairums latviešu lielinieku. Cik latviešu tad pēc pasaules kara un revolūcijas palika Krievijā? — Nav iespējams noteikti atbildēt uz

36 M. Skujenieks *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*, 2. izd., Rīgā 1922, 291. - 292. lp.

37 *Latvju Enciklopēdija I*, (LE), red. A. Švābe, 232. lp.

38 Skat. M. Skujenieks, *op.cit.*, 210. lp. un *LE*, I, 233. lp. — Jāpiezīmē, ka M. Skujenieks minētajā darbā citā vietā (245. lp.), tuvāk neprecizējot no kurienes un kādos gados bēgļi atgriezušies, raksta: "(...) bet kopš Brest—Litovskas miera ir uz Latviju atgriezušies jau apmēram 430.000 latviešu bēgļu."

39 Skat. M. Skujenieks, *op.cit.*, 191. lp.

40 *Ibid.*, 207. lp.

41 *Ibid.*, 219. lp.

šo jautājumu. Ziņas par latviešu skaitu Padomju Savienībā divdesmitajos un trīsdesmitajos gados svārstās starp skaitļiem 150.000 un 250.000, bet, runājot par divdesmitajiem gadiem, ticamāks šķiet pēdējais skaitlis.⁴² Katrā ziņā tā bija lielākā trimdinieku saime, kādu pazīst latviešu tautas vēsture. Tā bija nozīmīga un aktīva nacionāla grupa Padomju Savienībā; tās liktenis izvērtās gluži neticamā traģēdijā.

Līdz 1937. gadam latviešiem Padomju Savienībā bija iespējams pašiem veidot savu kultūras dzīvi; tās centrs bija kultūras un izglītības biedrība "Prometejs", kas noorganizējās 1923. gadā Maskavā vairāku redzamu LKP biedru, sabiedrisko darbinieku un bijušo latviešu strēlnieku ierosmē.⁴³ Biedrība attīstīja sekmīgu, pilnīgi autonomu tirdzniecisku un rūpniecisku darbību uz kooperatīviem pamatiem, iegūdamā ar laiku ievērojamus līdzekļus kultūras un izglītības vajadzībām. Izcila nozīme bija "Prometeja" izdevniecībai, kas pakāpeniski ap sevi koncentrēja gandrīz visus latviešu (un latgaliešu) periodiskos un neperiodiskos izdevumus un materiāli atbalstīja arī LKP grāmatu apgādu "Spartaku" (divdesmitajos gados Padomju Savienībā bez tam vēl darbojās apgāds "Strēlnieks", "Latvju izdevniecība" un "Centrizdata" latviešu nodaļa; latviešu grāmatas izdeva arī Ļeņingradā, Minskā, Charkovā, Novosibirskā u.c.).

Padomju Savienībā bija vairāk nekā 200 latviešu (un latgaliešu) skolu, kuŗām skolotājus sagatavoja Latviešu Centrālais paidagoģiskais teknikums un dažu krievu paidagoģisko institūtu latviešu nodaļas. Darbojās daudz latviešu klubu, tautas namu, koŗu, bibliotēku un lasītavu, izveidojās dažādu mākslas nozaŗu pašdarbības grupas un nodibinājās vairāki latviešu teāŗi (Maskavā, Ļeņingradā, Smoļenskā), no kuriem ievērojamākais bija Maskavas Valsts latviešu teātris

42 *Bol'shaja Sovetskaja Enciklopedija* (1.izd., XXXVI, Moskva 1938, 109. sleja) pakšaidro, ka "latviski runājošo" Pad. Savienībā ir 150.000 (jāievēro, ka it īpaši 1937. gadā notika plaša latviešu un viņu kultūras iestāžu likvidācija Padomju Savienībā. U.Ģ.); rakstos par LKP vēsturi norādīts, ka divdesmitajos gados Padomju Savienībā dzīvoja 250.000 latviešu — skat. *LKP vēstures apcerējumi, PLK*, 1963, nr 10, 36. lp.; skat. arī P. Olmane, Žurnāls *Celtne* un tā līdzstrādnieki, rakstu krājumā *Ciņās balsis*, Rīgā 1959, 541. lp., kur teikts: "Padomju Savienībā, pēc 1939. gada iedzīvotāju skaitīšanas datiem, dzīvoja apmēram 200.000 latviešu." (Šis skaitlis nav pretrunā ar iepriekšējo, jo, kā minēts, latviešu skaits stipri samazinājās pēc Staļina "lielajam tīrīšanām". Bija arī tādi latvieši, kas bailēs no vajāšanām tai laikā noliedza savu tautību. U.Ģ.). Arī citi padomju autori ir pieskārušies šim jautājumam, taču nepūloties tajā iedziļināties. Skat., piemēram, Dz. Viksna, *Latviešu kultūras un izglītības biedrība "Prometejs" Padomju Savienībā*, ZAV, 1966, nr 9 (230), 3. lp. (autore apmierinās ar ļoti miglaino apgalvojumu, ka "20. - 30. gados Padomju Savienībā dzīvoja apmēram 200.000 latviešu", kas rada pilnīgi aplamu priekšstatu par šīs nacionālās grupas lielumu dažādos periodos); līdzīgi arī LME, II, 240. lp.

43 Skat. Dz. Viksna, *op.cit.*, 3. - 11. lp. (arī pārējie dati par "Prometeja" darbību ņemti no šī apcerējuma. U.Ģ.); Skat. arī K. Karulis, *Latviešu grāmata gadsimta gaitā*, izd. Liesma Rīgā 1967, 152. - 161. lp. un J. Niedre, "Viens no ļepiniskā kaluma", *Ciņa*, 22.10.69. nr 248, 2. lp. (par "Prometeja" saimniec. vadītāju Frici Bernovski); cf W. Kolarz, *Russia and Her Colonies*, 3rd ed., London 1956, 106. lp.

"Skatuve".⁴⁴

Iznāca vairāki latviešu laikraksti (*Krievijas Čiņa, Komunāru Čiņa, Sibīrijas Čiņa* u.c.) un no 1929. gada arī mākslas un literatūras žurnāls *Celtne*; latviešu apgādi bez "politgrāmatām" izdeva arī diezgan daudz latviešu padomju literātu darbus, kuŗu mākslinieciskais līmenis visumā zems, bet kuŗiem ir nenoliedzama kultūrvēsturiskas izziņas vērtība.⁴⁵ Jāpiezīmē, ka padomju apgādi izdeva arī vairāku latviešu klasiku darbus un rakstu izlases.

No visām PSRS tautām un nacionālajām grupām latviešu vidū bija procentuāli vislielākais partijas biedru un komjauniešu skaits.⁴⁶ Latviešu sabiedriskajā un kultūras darbā aktīvi piedalījās daudz ievērojamu latviešu tautības partijas un padomju valsts darbinieku (arī vairāki augsti Sarkanās armijas virsnieki) — P. Stučka, J. Rudzutaks, J. Daniševskis, R. Eidemanis, V. Knoriņš, J. Bērziņš (Ziemelis), R. Apinis, M. Lācis (Sudrabs), D. Beika, S. Bergis, R. Pelše, P. Dauge, E. Eferts (Klusais) u.c.

Tas, protams, ievirzīja kultūras darbu partejiskās slīdēs, jau no sākuma pakļāva to stingrai partijas kontrolei, bet tai pašā reizē atviegloja dažādu praktisku un saimniecisku jautājumu nokārtošanu, kam bija liela nozīme grūtajos

44 Skat. Elza Miške, *Valsts latviešu teātris "Skatuve" 1919.—1938. gadā Maskavā*. Atmiņas, Rīgā 1963. Šajā grāmatā autore attēlo nevien minētā teātra (sākumā —teātra studiju grupas) izaugsmi, bet ļauj lasītājam ieskatīties arī latviešu kultūras dzīvē Padomju Savienībā vispār, apraksta dažādas grūtības, ko rada primitīvie dzīves apstākļi, atstāta diskusijas un konfliktus mākslinieku aprindās, izbraucienus uz latviešu kolonijām (kolchoziem) un tūrienes ļaužu noskaņojumu, kā arī isumā parāda latviešu kultūras dzīves sagrāvi 1937. gadā (grāmatā ir arī interesanti fotoattēli); skat. arī *"Latviešu teātris Padomju Savienībā"*, LME, II, 258. - 259. lp. un Pēteris Vilisters, *"Atmiņas par Maskavas Latviešu centrālo klubu"*, almanachā *Teātris un dzīve*, II, Rīgā 1957, 124. - 132. lp.

45 Labu pārskatu par padomju latviešu literātiem un viņu darbiem dod LPSR Zinātņu Akadēmijas Valodas un literatūras institūta publikācija *Literārā dzīve*. Latviešu padomju literārās dzīves hronika 1917.—1965., Rīgā 1967 (510. lp.); skat. arī šķirkļus *"Latviešu rakstnieki Padomju Savienībā"* un *"Padomju literatūra"*, LME, II, 248. un 692. lp.; par žurnālu *Celtne* skat. P. Olmane, *op.cit.*, 519. - 543. lp.; par latviešu laikrakstiem skat. J. Jūliana (*"Latviešu prese un viņas darbinieki Padomju Savienībā"*), E. Plinkas (*"Latviešu komjaunatnes un pionieru prese Padomju Savienībā"*) un J. Baloža (*"Sibīrijas Čiņa"*) apercerjumas rakstu krājumā *Čiņas balsis*, Rīgā 1959, 465. - 518. lp. un Eduards Salenieks *"Epizodes no pagātnes"*, Čiņa, 11.10.57. nr 241, 3. lp.; skat. arī E. Andersone, *"Sarkanais strēlnieks latviešu literatūrā 1917.—1940."*, Rīgā 1963, 215. - 222. lp, passim; par latviešu literātu darbu un dzīvi Padomju Savienībā fragmentāras, bet interesantas atmiņas uzrakstījis E. Salenieks — *"Tā viņi strādāja"* (Rīgā 1967); par to pašu zināmā mērā informē Mārtiņa Krieviņa (*Zaķa*) romāns *Pasveicini Daugavu*, publ. vienā sējumā ar romānu *Taurupē viss kā Latvijā* (Rīgā 1969); rūpes par latviešu literatūras nākotni Pad Savienībā parādās rakstā *"Jauno rakstnieku audzināšana"*, *Celtne*, 1936, nr 1, 45. - 51. lp.

46 Skat. *"Latvieši brālīgajās padomju republikās"*, LME, II, 240. lp.; cf W. Kolarz, *op.cit.*, 107. lp.; par latviešu komjaunatni skat. J. Kurts, *"Pa ļepinisko ceļu"*, *Jauni ceļi*/komjaunatnes žurnāls/, Maskavā 1925, nr 1/2, 17. - 22. lp.

apstākļos pēc pilsoņu kara. Šai sakarā interesanti atzīmēt latviešu lielinieku lielo pašapziņu pēc padomju varas nodibināšanas. Apzinādamies savus revolūcionāros nopelnus, latviešu lielinieki domāja, ka viņiem būs lemts Krievijā izveidot tāds latviešu komunistiskos centrus, kas "varētu noderēt kā *sāls un raugs* nevien vietējam latviešu pulciņam, bet *visai plašākai apkārtnē*" (mans kursivējums. U.Ģ.).⁴⁷

Padomju Savienībā divdesmitajos gados arī likti pamati latviešu padomju historiografijai. Tie vīri, kas stājās pie šī darba — vākt vēstures materiālus, dokumentēt un aprakstīt latviešu revolūcionāro kustību un latviešu strēlnieku cīņas pilsoņu karā — nebija profesionāli vēsturnieki, bet entuziastiski publicisti, literāti, partijas intelektuāļi un aizvadīto kauju dalībnieki. Viņu metodes bija amatieriskas, viņu darbu formālā apdare trūcīga. Bet viņiem bija liela un tieša pieredze nesenaajos vēsturiskajos notikumos, un viņi strādāja tādā posmā, kurā sākumā padomju valstī vēl bija relatīvi liela domu un vārdu brīvība, tik liela, ka tagad tā var likties gluži neticama un neiedomājama. Tāpēc šiem pionieriem izdevās sasniegt rezultātus, kas vēl šodien veido latviešu padomju historiografijas zelta fondu un dara to interesantu arī ārzemju vēsturniekiem. Šis agrinās historiografijas sasniegums latviešu padomju vēsturnieki centās apgūt un savu iespēju robežās arī izmantot, kad PSKP XX kongress ievadīja jaunu periodu vēstures izpētē. Sešdesmitajos gados Rīgā ir publicēti vairāki vēra liekami apcerējumi par latviešu strēlnieku un latviešu revolūcionārās kustības padomju historiografiju, kur izveidota arī objektīvi pamatota periodizācija. Šai sakarā jāmin divi vēstures zinātņu kandidāti — Anatolijs Bironš un Auseklis Spreslis — kuŗu darbi izmantoti turpmākajā apskatā.⁴⁸

Historiografiju par latviešu strēlniekiem padomju vēsturnieki iedalā četros periodos:

- 1) 1918.—1920. g. (1921. g.);
- 2) divdesmitie gadi un trīsdesmito gadu pirmā puse;
- 3) no trīsdesmito gadu vidus līdz piecdesmito gadu vidum;
- 4) periods pēc PSKP XX kongresa 1956. g.

47 Skat. rakstu "*Latviešu nacionālo lietu komisāriāta uzdevumi*", Latviešu Nacionālo Lietu Komisāriāta Ziņotājs, /Maskavā/, 17.4.18. nr 1, 2. lp.; turpat ievadrakstā lasāmi šādi leprni vārdi: "Latviešu darba masas, stāvēdamas uz augstāka kultūrāla un šķiras apziņas līmeņa, var inest Krievijas revolūcijā daudz jaunu organizātorisku un politisku principu. Nevienam nav sveša tā lielā loma, kāda latviešu strādniecībai piekrita Krievijas proletāriāta apziņas izkopšanā, organizāciju izveidošanā un noteiktas revolūcionārās taktikas izstrādāšanā." (Mans kursivējums. U.Ģ.).

48 A. K. Biron, "Obzor sovetskom literatury po istorii latyšskich strelkov" (Pārskats par latviešu strēlnieku vēstures padomju literatūru), ZAV, 1968, nr 2 (247), 16. - 37. lp.; idem. "Istoriografija Oktjabr'skoj revoljucii v Latvii" (Historiografija par Oktobra revolūciju Latvijā), ZAV, 1967, nr 11 (244), 30. - 55. lp. (Abi A. Birona apcerējumi papildina viens otru); A. I. Spreslis, *Latyšskie strelki na straže zavojevanij Oktjabrja 1917—1918 gg. (Latviešu strēlnieki Oktobra iekarojumu sardzē 1917.—1918. g.)*, izd. Zinātne Rīga 1967, 9. - 18. lp.; skat. arī A. Bironš, V. Dorošenko, *Vēstures zinātnes attīstība Padomju Latvijā*, izd. Zinātne Rīgā 1966, 136. - 160. lp.

Pirmajā periodā (pilsoņu kara gadi) nav runas par vēstures pētniecību, bet šajā laikā padomju periodikā parādās daudz ziņu par latviešu strēlnieku cīņām un pirmie notikumu dalībnieku (atbildīgo darbinieku) pārskati par svarīgiem notikumiem, atsevišķu strēlnieku vienību darbību, par Sarkanās armijas un čekas (Ārkārtējā komisija cīņai pret kontrrevolūciju, sabotāžu un spekulāciju) izveidošanu.⁴⁹ Daži no tiem publicēti atsevišķās brošūrās.⁵⁰

Šajā posmā iznākušas arī vairākas publikācijas par latviešu revolūcionāro kustību.⁵¹

Otrā periodā (divdesmitajos gados un trīsdesmito gadu pirmajā pusē) sākās organizēts darbs. Pēc pilsoņu kara latviešu lielieki Padomju Savienībā ierosināja izveidot koordinētāju centru, lai vāktu un publicētu materiālus par latviešu strēlnieku vēsturi. Sākumā šāda centra uzdevumus izpildīja "Iniciatoru komiteja Latvijas Strēlnieku pulku vēstures lietā", kuŗu nodibināja 1923. gadā. Tās locekļi bija pilsoņu kara veterāni un politdarbinieki: K. Stucka, R. Apinis, T. Draudiņš, R. Bauze, O. Dzenis, Ž. Zonenbergs un A. Vasiļjevs.

1926. gada maijā izveidoja "Latviešu (Latvju) strēlnieku vēstures komisiju", kas darbojās pie Vissavienības K(b)P CK latviešu sekcijas Maskavā. Šajā komisijā strādāja: J. Daniševskis, J. Lencmanis, P. Blūmfelds (Sviris), P. Celmiņš, A. Feldmanis, K. Janelis, K. Stucka, V. Štrauss, P. Viksne u.c.⁵² Divdesmito gadu beigās materiālu vākšanas darbā iesaistīja arī bijušo latviešu strēlnieku organizāciju, ko nodibināja Osoaviachima (PSRS aizsardzības, aviācijas un ķīmiskās rūpniecības veicināšanas biedrības) paspārnē; to vadīja bijušo latviešu strēlnieku sekciju centrālais birojs, kuŗa priekšsēdis (1936. g.) bija K. Stucka, viņa vietnieks — R. Apinis, locekļi — K. Dozītis, P. Viksne, K. Jokums, B.

49 J. Bāle, "9. l.s.p. isā vēsture", *Strēlnieks*, 1920, nr 3/4; J. Tupiņš, "Iz Rīgas l.s.p. vēstures", *Strēlnieks*, 1920, nr 3/4; R. Bauze, "Judeiņa uzbrukums Pēterpilij un latviešu strēlnieki", *Sarkanā Zvaigzne*, 1921, nr 2; T. Draudiņš, "Proletāriāta revolūcija Latvijā", *Strēlnieks*, 1919, nr 4—5; Jokums, "Latvijas strēlnieki Oktobra revolūcijas dienās 1917. g. Pēterpilī", *Strēlnieks*, 1919, nr 4—5; K. Dozītis, "Latviešu strēlnieks un viņa divīzija", *Sarkanā Zvaigzne*, 1921, nr 3,4; K. Sne, "Baltie par latviešiem", *Strēlnieks*, 1919, nr 4—5 u.c. raksti strēlnieku žurnālos; par Lokarta mēģinājumu uzpirkt latviešu strēlniekus skat. *Izvestija VCIK*, 4.9.18. nr 190 un *Pravda*, 1918, nr 189 (intervija ar čekas priekš. vietnieku J. Petersu).

50 R. I. Berzin', *Etapy organizacii i razvitija Krasnoj Armii* (Sarkanās armijas veidošanas un attīstības posmi), Charkov 1920 (publ. arī rakstu krāj. *Lielā ceļa posmi*, Rīgā 1964, 109. - 143. lpp.); M. Ja. Lacis (Sudrabs) *Dva goda borby na vnutrenem fronte* (Divi cīņas gadi iekšējā frontē), Moskva 1920.

51 *Proletāriāta diktatūra Latvijā*, Maskavā 1919 (par padomēm un Iskolata darbību); *Oktobra revolūcijas gadsvētkos*. 1917.—1918. g., Maskavā 1918 (P. Stučka, J. Daniševska, P. Dauges, P. Viksnes un J. Petersa raksti un vēstures dokumenti); P. Stučka, *Pjat' mesjacev Sovetskoj Latvii* (Padomju Latvijas pieci mēneši), I, izd. LKP CK / Moskva/ 1919.

Zvaigzne un V. Štrauss. Organizācijai bija pāri par tūkstoš biedru; lielākās sekcijas bija Maskavā (415 b.), Ļeņingradā (173 b.), Smoļenskā (102 b.), Veļikije Lukos (58 b.), Charkovā (55 b.) u.c.

Jāpiezīmē, ka divdesmitajos gados Padomju Savienībā latviešu lielinieki izveidoja arī LKP vēstures komisiju, kas savāca un izdeva vairākus rakstu un materiālu krājumus par latviešu revolūcionāro kustību.⁵³ Par šiem jautājumiem bez tam daudz rakstu periodikā publicēja vairāki LKP darbinieki.

Iekāms vēl bija noorganizēta latviešu strēlnieku vēstures komisija, iznāca J. Vācieša darbs *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme* (I—II, 1922/24). Kāds neliels, ļoti vispārīgs Vācieša pārskats par latviešu strēlnieku gaitām iespiests *Krievijas Cīņā* 1927. gadā (nr 129 —130).⁵⁴

Neatkarīgi no kolektīvajiem pasākumiem, apcerējumus par strēlniekiem latviešu un krievu valodā galvenokārt periodiskos izdevumos publicēja arī R. Bauze, T. Draudiņš, P. Viksne u.c.⁵⁵ Plašākais pētījums par kādu speciālu jautājumu, kas iznāca atsevišķā grāmatā ir V. Štrausa darbs *Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija* (Maskavā 1931); autors uzsver, ka Padomju Latvija 1919. gadā satriekta cīņā pret pārākiem starptautiskās kontrrevolūcijas spēkiem, kamēr latviešu nacionālajām kaŗaspēka vienībām šajās cīņās bijusi pavisam niecīga nozīme. Pie šīs koncepcijas vēlāk ir turējušies (ar zināmām iebildēm) pārējie latviešu padomju vēsturnieki.

Ievērojamāko darbu šai periodā tomēr veica minētā latviešu strēlnieku vēstures komisija (1926.—1937.), kas iecerēja izdot trīs lielus sējumus par strēlnieku militāro un revolūcionāro darbību — no šo vienību dibināšanas līdz pilsoņu kara beigām (1915.—1920. g.).⁵⁶ I sējumā bija paredzēts apskatīt pasaules kara

52 V. Štrauss (Strauss), "Par Latvju strēlnieku vēstures komisijas darbību", *Krievijas Cīņa*, 31.8.26.; skat. arī *Celtne*, 1930. nr 3; *LME*, (II, 258. lp.) kļūdaini minēts, ka Latviešu strēlnieku vēstures komisija dibināta 1927. g.

53 *Proletāriskā revolūcija Latvijā*, I. izd. *Spartaks* Maskavā 1924. (materiālu un apcerējumu krājums, 780 lp.); *Desmit gadi*, Ļeņingradā 1927 (rakstu krājums par evakuēto latviešu strādnieku un latviešu lielinieku organizāciju piedalīšanos oktobra revolūcijā Pēterpilī); *LKP 25 gadi. Rakstu un materiālu krājums*, Maskavā 1930 /1929/ (674 lp.); *1905. gads*, izd. Prometejs Maskavā 1936. (rakstu krājums); R. Endrupš un A. Feldmanis, *Revolūcionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata*, I—II, izd. Prometejs Maskavā 1933/36.

54 To publicēja no jauna žurnāls *Zvaigzne*, Rīgā 1957, nr 21, 7. - 8. lp. (J. Vācietis, "Latviešu strēlnieki Oktobra revolūcijā").

55 R. Bauze, "Veterany Krasnoj Armii —latišķie strelki" ("Sarkanās armijas veterāni — latviešu strēlnieki"), *Proletarskaja Revolūcija*, 1922, nr 12; *idem*, "Pirmie latviešu strēlnieku pulki Krievijas pilsoņu kara frontēs", *Darbs*, 1925, nr 5; T. Draudiņš, "Rižskij front v Oktjabre 1917.g. Fakty i dokumenty" (Rīgas fronte 1917. g. Oktobrī. Fakti un dokumenti), Moskva 1922; *idem*, *Latvišķie strelki v 1917. godu* (Latviešu strēlnieki 1917. gadā), *Staryj Bol'shevik* (Vecais lielinieks), 1933, nr 4(7); P. Viksne, "Latvju strēlnieku vēsturiskā loma", *Darba kalendārs 1928. gadam*, Maskavā 1928 u.c.

posmu, februāra un oktobra revolūciju, kā arī strēlnieku cīņas Krievijas pilsoņu karā 1918. gadā līdz viņu aiziešanai uz Latviju; II sējumā — cīņas par Padomju Latviju (1918. gada novembris — 1919. gada augusts); III sējumā — cīņas Krievijas pilsoņu karā 1919. un 1920. gadā, nobeidzot to ar latviešu strēlnieku (Latdivīzijas) izformēšanu.

Katrā sējumā nolēma publicēt 1) apcerējumus, 2) atmiņas un 3) dokumentus. Tas arī bija labākais atrisinājums, jo ķerties pie plašas monografijas par latviešu strēlniekiem toreizējos apstākļos nebija iespējams — avoti nebija apzināti un savākti, dažādās atsevišķās strēlnieku vēstures problēmas nebija izpētītas un trūka piedzīvojušu vēstures speciālistu.

Publicējamo materiālu apmēru dēļ darba gaitā sējumus nācās sadalīt: I sējumu — divās daļās, II sējumu — trīs daļās (III sējumu vispār nepaguva aizsākt). 1928. gadā *Prometeja* apgādā Maskavā iznāca *Latvju strēlnieku vēstures* I sējuma 1. (VII + 245 lp.) un 2. (XXIII + 823 lp.) daļa; abi sējumi ilustrēti, tiem pievienoti personu rādītāji un schēmas par strēlnieku militārajām operācijām (metiens: 2.500 eks.).

Kaut gan jau ap 1932. gadu revolūcijas un pilsoņu kara izpētē kļuva manāma diezgan stipra Staļina personas kulta ietekme, ⁵⁷ *Prometeja* apgāds 1934. gadā vēl paguva izdot (3.000 eks.) L.S.V. II sējuma 2. daļu, kurā publicētas atmiņas un apraksti par strēlniekiem Padomju Latvijā (illustr., 414 lp., 5 schēmas un personu rādītājs). Kā šī sējuma redaktori minēti: P. Viksne, V. Štrauss un K. Stucka; literārais redaktors — rakstnieks Linards Laicens. Pēc tam L.S.V. izdošana bija jāpārtrauc.

Neviens padomju vēsturnieks līdz šim nav noskaidrojis, kādi spaidi vai draudi (un kādā veidā) toreiz vērsās pret latviešu strēlnieku vēstures komisiju, kas lika tai apturēt ar plašu vērienu sāktā darba turpināšanu. Zīmīgi, ka tas notika 1934. gadā, kad visā padomju historiografijā un vēstures mācīšanā skolās notika liels apsveidiens krievu patriotisma un šovīnisma garā, pasludinot tai pašā laikā marksistiskā vēsturnieka M. Pokrovska skolniekus par "tautas ienaidniekiem".

Taču latviešu strēlnieku vēstures komisija vēl nezaudēja cerību darbu kādreiz novest galā. Tai izdevās noorganizēt jaunas publikācijas izdošanu ar nosaukumu *Latvju revolūcionārais strēlnieks*, kurā redaktori bija R. Apinis, V. Štrauss, K. Stucka un P. Viksne. Arī L.R.S. bija iecerēts trīs sējumus un ar līdzīgu vielas izkārtojumu kā L.S.V. (apcerējumi, atmiņas un dokumenti), bet netika vairs ievērota hronoloģiskā secība. Rodas iespaids, ka izdevēji rikojušies steigā un satraukumā.

1934. gadā *Prometeja* apgādā Maskavā iznāca *Latvju revolūcionārā strēlnieka* I sējums (377 lp., 3 schēmas) un 1935. gadā — II sējums (599 lp., 9 schēmas un personu rādītājs abiem sējumiem); izdevums bija ilustrēts, metiens — 3.000

56 Skat. *Latvju strēlnieku vēstures jautājumā* /Latvju strēlnieku vēstures komisijas programmas izklāsts 1927. g. 25. dec./, L.S.V., I:1, 239. - 241. lp.

57 Skat. A. K. Biron, *op.cit.*, ZAV 1968, nr 2, 16. lp.

eks. Šajos sējumos ir materiāli gan par cīņām Krievijas pilsoņu karā 1918. —20. g., gan par Padomju Latvijas laiku (1919. g.), kā arī recenzijas un kritiski raksti par agrāk izdotajiem vēstures apcerējumiem un rakstu krājumiem. Stipri saasināts tonis pret neatkarīgo Latviju un izteikti cildinājumi Staļinam (gan samērā mēreni un vairāk "izskata pēc"). Kaut jucekļīgāk sakārtoti, šie sējumi vērtējami kā node-rīgs papildinājums L.S.V. materiāliem.

Toreizējo situāciju un redaktoru vēl galīgi nesadragātās cerības raksturo P. Viksnes ievadraksts L.R.S. I sējumā:

*(...) Darbs ir iesākts (...) Tomēr ir nepietiekoši strādāts. Mums nav ne tikai visu revolūcionāro kauju kopīga apraksta, mums nav ne tikai noslēgtas latvju strēlnieku vēstures, mums nav bijis daudzu atsevišķu nepietiekoši noskaidrotu strīdīgu problēmu pamatīgas lielinieciskas pārrunas un iztirzājuma. Tas tagad pēc b. Staļina vēstules žurnāla Proletarskaja Revoljucija redakcijai ir vairāk kā nepieciešami. Daudzu līdzšinējo jautājumu nostādne rūpīgi pārskatāma un pār-baudāma. Latvju strēlnieku vēstures komisija turpina strēlnieku vēstures trīssēju-
ma izdevuma sagatavošanu. Reizē ar to ir jūtama nepieciešamība daudzas problēmas iepriekš pārrunāt, izdiskutēt, pirms ieslēgt tās strēlnieku vēsturē. Tāpēc arī radās nepieciešamība izdot šo krājumu līdzās sagatavojamai vēsturei. Pirmai grā-matai jāierosina bijušie strēlnieki, komandieri, politdarbinieki uz rosīgu līdzstrā-dību strēlnieku izdevumos, kā pie 'Strēlnieku Vēstures' /t.i. L.S.V. U.Ģ./, tā pie 'Latvju revolūcionārā strēlnieka' (...)*⁵⁸

Šī sējuma pēdējās lappusēs no jauna publicēts kāds 1931. gadā sarakstīts "Uzaicinājums sekcijām un bij. strēlniekiem latvju strēlnieku cīņu vēstures izdo-šanā", kurā teikts:

*Latvju strēlnieku cīņas karogi pārklāti ar nemirstošu slavu un varonību visās pilsoņu kara frontēs (...) maz ko esam darījuši strēlnieku cīņu populārizēšanā (...) Jo sevišķi maz par latvju strēlnieku cīņām zin mūsu jaunatne (...) Sakarā ar to jo sevišķu ievēribu pelna 'Pilsoņu kara vēstures' izdošana M. Gorkija vadībā. Mums jādara viss, lai šini pilsoņu kara aprakstu kopojumā jo plaši tiktu apgaismotas latvju strēlnieku cīņas par proletārisko diktāturu (...)*⁵⁹

Bet visas šīs cerības izrādījās veltīgas. Ne tikai neizdevās turpināt pārtraukto L.S.V. izdošanu, bet nebija arī vairs iespējams publicēt L.R.S. trešo sējumu. Tā Pilsoņu kara vēsture ("Istorija graždanskoj voiny v SSSR"), kurai izkārtnes pēc bija pielikts M. Gorkija vārds, izvērtās par tipisku Staļina laika falsifikācijas produktu.⁶⁰

Agrinā latviešu padomju historiografija tika nožņaugta, un tās darbinieki gāja

58 P. Viksne, "Koposim visus spēkus strēlnieku vēstures darbam", L.R.S., I, 3. lp.

59 L.R.S., I, 373. lp. (šis uzaicinājums pirmoreiz iespiests laikr. *Komunāru Cīņa*, 23.9.31. nr 132).

60 Skat. *The History of the Civil War in the U.S.S.R.*, ed. by M. Gorky /and others/, Vol. 2, Moscow 1946 (latviešu strēlnieki pieminēti apakšnodalās "The Baltic Provinces" un "The October Days on the Northern Front", bet viņu darbība apgaismo-ta trūcīgi un kļūdaini; nav minēts neviena latviešu lielinieka un neviena strēlnieku koman-diera vārds).

bojā Staļina lielā terrora laikā 1936.—1938. g. (viņus vai nu nošāva, vai nomēdēja vergu nometnēs). Likvidēto vidū bija visi L.R.S. redaktori un gandrīz visi iniciatoru komitejas un latviešu strēlnieku vēstures komisijas locekļi (dzīvs palika bij. maziņš internacionālists T. Draudiņš).

Šis terrora vilnis iznīcināja visu skaita un ietekmes ziņā ievērojamo latviešu lielinieku grupu, kas ieņēma augstus valsts un partijas amatus un kuņģiem bija izcili nopelni revolūcijā un pilsoņu karā.⁶¹ Līdzīgu likteni piedzīvoja visi augstākie latviešu tautības virsnieki padomju armijā un bijušie militārie vadoņi pilsoņu karā.⁶²

Pilnīgi sagrauta tika LKP Padomju Savienībā; tās biedrus pasludināja par "nacionālistiem" un "tautas nodevējiem". 1936. gada jūlijā likvidēja LKP CK ārzemju biroju (dibināts 1920. g.), kas vadīja nelegālo darbu Latvijā. 1936. gada otrā pusē vispār likvidēja LKP vadītājus organus (CK u.c) un izdarīja masveidīgas "tīrīšanas" partijas rindās, kas turpinājās 1937. un 1938. gadā.⁶³ Līdz ar to LKP beidza pastāvēt kā latviešu komunistu partija.

Bojā gāja arī tūkstošiem latviešu, kas strādāja vairāk vai mazāk atbildīgu darbu Padomju Savienībā. Vajāšanām vērsoties plašumā, bija vispār bīstami būt latvietim Staļina valstī. Kolektīvizētās latviešu lauksaimniecības kolonijas šai laikā pilnīgi zaudēja savu nacionālo raksturu. Kāds bijušais latviešu "Pudaču" kolonijas (160 saimniecības) loceklis Vitebskas apkārtnē savās atmiņās raksta: "(...) mūsu kolonijā bija palikuši kā par brīnumu tikai trīs pieauguši vīrieši."⁶⁴

61 Viņu vidū bija latviešu strēlnieku pulku galvenais lieliniecizētājs, vēlāk PSRS mežrūpniecības tautas komisāra vietnieks Jūlijs Kārlis Daniševskis (nāves gads: 1939), PSRS zemkopības tautas komisārs un PSKP CK Politbiroja locekļa kand. Roberts Eiche (1940), PSRS Tautas Komisāru Padomes priekšsēža vietnieks un Politbiroja loceklis Jānis Rudzutaks (1938), Leņģina draugs, diplomāts un *Krasnyj Archiv* red. Jānis Bērziņš—Ziemelis (1938), *PSKP vēstures* galvenais red. Vilhelms (Vilis) Knoriņš (1938), F.Dzeržinska galvenie palīgi čekas vadībā — Jēkabs Peterss (1938) un Mārtiņš Lācis (Sudrabs) (1938), Tālo Austrumu celtniecības trestu (Dal'stroj) vadītājs Eduards Bērziņš (1938), padomju ārzemju izlūku apmācītājs un izlūkošanas dienesta vadītājs Jānis Bērziņš (Pēteris Ņuzis) (1937) u.c.

62 Sarkanās Armijas pirmais virspavēlnieks Jukums Vācietis (1938), bij. Ziemeļurālu un Sibīrijas frontes pavēlnieks Reinholds Bērziņš (1939), PSRS Gaisa Kaŗa Spēku priekšnieks un aizsardzības tautas komisāra vietnieks Jēkabs Alksnis (1937), Sarkanās armijas bruņoto autotanku kaŗaspēka komandieris Gustavs Boķis (1938), M.Frunzes Kaŗa akadēmijas priekšnieks un Osoaviachima centrālās padomes priekšsēdis Roberts Eidemānis (1937), 2. ranga armijkomisārs Augusts Miezijs (1938), Maskavas kaŗa apgabala politiskās pārvaldes priekšnieka vietnieks Vldimirs Ozols (1938), Tālo Austrumu virspavēlnieka vietnieks aviācijas jautājumos Alberts Lapiņš (1937) u.c.

63 Skat. "LKP vēstures apcerējumi", *PLK*, 1965, nr 2, 25. - 31. lp.; skat. arī M. Vulfsons, "Personības kults", *LME*, II, 767. lp.

Daudz latviešu pānikā atstāja savas dzīves vietas un mēģināja glābties apgalos, kur viņus nepazīna; daži krieviskoja savus uzvārdus, viens otrs atklāti izrādīja savu nicināšanu pret vajātājiem, un, protams, pazuda bez pēdām.⁶⁵ Jau agrāk minētais Dr. Šolmers soda nometnēs ir ticis ar daudziem revolūcijas veterāniem latviešiem. Viņš piezīmē:

*Die Tapferkeit der sagenhaften roten Divisionen Trotzki ist den Letten, die heute in den Lagern Workutas sitzen, ein wenig peinlich.*⁶⁶

Latviešu kultūras dzīvi Padomju Savienībā šai laikā (terrors kulminēja 1937. gadā) sagrāva brutāli un sistēmātiski. Jau 1936. gadā sāka ierobežot "Prometeja" saimniecisko darbību, likvidēja latviešu koncertbrigādi, teātra trupu Ļeņingradā u.c. Ar tautas komisāru padomes 1937. gada 16. jūlija lēmumu slēdza kultūras un izglītības biedrību "Prometejs"; šajā gadā bez izņēmuma iznīcināja visas latviešu nacionālās kultūras un izglītības iestādes — skolas, bibliotēkas, klubus, mākslinieku un rakstnieku organizācijas, Valsts teātri "Skatuvi" Maskavā, grāmatu apgādus, žurnālu *Celtni* un visus laikrakstus.⁶⁷ Šo sabiedrisko pasākumu mantu, grāmatas un arhīvus konfiscēja, pie kam daudz kas tika iznīcināts vai pazuda. Gandrīz bez atlikuma tika nogalināti vai izsūtījumā mira latviešu kultūras un mākslas darbinieki; līdz ar to gāja bojā daudz vērtīgu privātu arhīvu ar neaizstājamiem vēstures materiāliem (vēstules, attēli, piezīmes, protokoli, uzskumi u. c.).⁶⁸

1938. gadā poštišanas darbs bija pabeigts, un Padomju Savienībā vairs neko

64 Alfrēds Krasevskis, *Mana autobiogrāfija*, Adelaide, 1957, 5. lp. (Manuskripts, U.Ģ. īpašumā); cf. A. Lācis, "Aktieris Jānis Baltausis un viņa liktenis", *Karogs*, 1964, nr 12, 125. - 127. lp.

65 Šai sakarā raksturīgi ir A. Krasevska vienkāršos vārdos atstāstītie piedzīvojumi terora laikā (*op.cit.*, 3. - 4. lp.): "/A. K. vecāki jau deportēti, māte izsūtījumā mirusi/ Es, to manīdams, māsu nodevu vecaimātei, un pats laidos lāpās. Ar visu melošanu un krāpšanu ilgāk nevarēju pabūt pilsētā kā 3 mēnešus. Bija jāmaina pilsēta; mainīju līdz pašiem Ūrāliem un aiz Ūrāliem (...)/A. K. nonāk Sverdlovskas cietumā/ Tur arī satiku daudz latviešu strēlnieku, bet tas vārds man bij ļoti svešs, un es nezināju, ko tas nozīmē. Es domāju, ka viņi bija kādi labi šāvēji vai snaiperi. Bija arī pārvērtušies partijas viros un labi nopelnīja, bet tas nelīdzēja — visi tika arestēti un bargi sodīti. Es arī satiku vienu pulkvedi revolucionāru, vārdu tam nezinu (...) Sarkanā karoga ordeni bij pilna krūts. Pie pratināšanas viņš teica: 'Jūs esat šmurguļi, es ar jums negribu runāt', bet arī tas nelīdzēja(...)"

66 J. Scholmer, *op.cit.*, 128. lp.

67 Skat. Dz. Viksna, *op.cit.*, ZAV, 1966, nr 9, 11. lp.

68 1965. gadā Rīgā izdotajā biogrāfiskajā vārdnīcā *Latviešu literatūras darbinieki* minēti 49 "represētie" latviešu padomju literāti, kas rehabilitēti pēc PSKP XX kongresa, bet tikai pieci no viņiem palikuši dzīvi; skat. arī Jānis Niedre, *Diena dienu māca...* (atmiņas), 2. papildin. izd., Rīgā 1969, 172. - 173. lp. (J. N. apraksta drāmatisku tikšanos ar diviem latviešu literātiem — Robertu Pelši un Sudrabu Edžu — 1940. gada septembrī Maskavā. Kad viņš aptaujājas pēc pārejiem latviešu padomju rakstniekiem, R. Pelše atbild isi un nervozi: "Viņu še nav."); skat. vēl Eduards Salenieks, *Tā viņi strādāja*, Rīgā 1967, 7. - 9., 16., 21. - 22., 29., 34., 47. - 51. lp. (autors aprautos teikumos epizodiski attēlo, kā

nepublicēja latviešu valodā, bet agrāk paveikto vispār nedrīkstēja pieminēt. Oficiāli tas nekad nebija eksistējis.

Likvidēta bija arī bijušo latviešu strēlnieku organizācija ar visām sekcijām. No muzejiem un padomju armijas klubiem izmēza visu, kas liecināja par viņu kaujas darbiem pilsoņu karā; viņu vārdu turpmāk centās izdzēst no vēstures lapusēm.⁶⁹

Lai aptvertu visu šo baigo vēstures ironiju, der atcerēties, ka par "fašistu suniem", "riebīgiem trockistu aģentiem" un "padomju tautas ienaidniekiem" apvainotie, nomocītie un nogalinātie latviešu lielinieki kādreiz bija sevi uzskatījuši par komūnisma "sāli un raugu" Padomju Savienībā jeb "revproletvalsti".

To pašu vairāk vai mazāk piedzīvoja žīdi⁷⁰ un citas nacionālās minoritātes. Somu komūnists Arvo Tuominens savā grāmatā *Kremls klockor* ("Kremļa zvani") ir uzskatāmi attēlojis, kā Austrumkarelijā trīsdesmitajos gados (it īpaši 1937. g.) "represē" kareļus un somus, kā izskauz viņu valodu un kultūru.⁷¹ Krievu nacionālā fanātisma trakošanas rezultātā tika pilnīgi vai daļēji iznīcinātas vairākas nekrievu tautas un nacionālās grupas. Bet divainā kārtā šis mežonības palika maz ievērotas Rietumos. Tuominens raksta: "Kāds laikraksts Somijā vai Skandināvijā gan iespieda dažus rakstus par šo lietu, bet tā sauktās lielās kultūras tautas izlikās, ka nekas nebūtu noticis."⁷²

Līdz šim nav radies neviens Tuominena grāmatai līdzvērtīgs darbs par latviešu baigo likteni Padomju Savienībā trīsdesmitajos gados. Tādu varētu uzrakstīt tikai aktīvs, labi informēts un intelligentis notikumu līdzgaitnieks, kas būtu nokļuvis ārpus PSRS robežām. Bet tāda cilvēka nav. Tāpēc par šo jautājumu ir

intensīvā terrora laikā iet bojā ne vien cilvēki, bet arī vēstures materiāli — "piemiņa zūd") un Arvids Grigulis "*Latviešu padomju literatūras kritikas attīstība trīsdesmitajos gados*", *Latviešu literatūras kritika*, V:2, Rīgā 1964, 5., 13. un 16. lp. (par latviešu padomju literatūras sagrāvi PSRS).

⁶⁹ Skat. A. I. Spreslis, *op.cit.*, 14. lp.; šai traģiskajai temai sešdesmito gadu otrā pusē pievērsušies arī daži latviešu padomju dzejnieki. Skat. Māris Čaklais, "*Piemīņas diena*" (*Lit. un Māksla*, 1967, nr 31, 13. lp.):

*Gājāt, un jums jau likās
puse pasaules pieder.
Vērmeles uz jūsu kapiem —
tie ir tie istie ziedi.*

Skat. arī Vitauts Lūdēns, *Trīsdesmitgadīgas acis*, Rīgā 1969, 123. lp. ("Kad viņus glabāja / Gandrīz apraka / Viņu nemirstību līdz") un 126. lp. ("*Pulkveža Vācieša 1. vēstule*").

⁷⁰ S. M. Schwarz, *The Jews in the Soviet Union*, Syracuse Univ. Press 1951, 297. - 298. lp.; skat arī O. Lāgerkranca (Olof Lagercrantz) rakstu seriju par žīdu komūnista Josefa Bergera piedzīvojumiem Padomju Savienībā, *DN*, 2.2.64., 5.2.64., 9.2.64., 12.2.64., 16.2.64., 20.2.64., 23.2.64. un 28.2.64.

⁷¹ Arvo Tuominen, *Kremls Klockor*, Tidens förlag Stockholm, 1958, 295. - 300. lp.

⁷² *Ibid.*, 327. lp.

tikai atsevišķas, oficiāli noformētas atzīmes dažos latviešu padomju vēstures un literatūras apcerējumos, biografiskos izdevumos un LME, ko daļēji papildina daži epizodi atmiņu tēlojumos (E. Salenieka, E. Miškes u.c.). Pašu būtiskāko šajā traģēdijā, šķiet uztvēris un izteicis krievu padomju dzejnieks Roždestvenskis (Roždestvenskij): 1961. gada 25. oktobrī kādā literārā sanāksmē Maskavā viņš nolasiya savu dzejoli "Atbals", kas sacerēts viņa vārdabraļa, Rietumsibīrijas partijas sekretāra un tautas komisāra Roberta Eiches ("varenā latvieša")⁷³ piemiņai, un kurā ir šādas rindas:

Laiks ir klāt!

Mainiet

savu vārdu!

Kļūstiet

Romans

vai arī

Rodions—

(...)

Man pačukst

"Vārdiņš

Roberts

smaržo pēc.

ārzemēm..."⁷⁴

Tāpat kā vēstures viltošana Staļina kulta laikmetā kalpoja diviem mērķiem — 1) Staļina glorificēšanai un 2) krievu šovinisma vēlmēm, tāpat arī 1936.—38. g. asiņainais terors vērsās galvenokārt pret divām cilvēku kategorijām: 1) pret potenciāliem vai iedomātiem Staļina pretiniekiem un 2) pret nekrievu tautām, viņu kultūru un valodu. Šo kombinēto izrēķināšanas veicināja un atviegloja tas apstākļi, ka ārkārtīgi liels skaits bijušo revolūcijas cīņu veterānu un vēlāko atbildīgo partijas un valsts darbinieku nāca no nekrievu tautu vidus.

Šī iznīcināšanas akcija stipri atgādina zināmās Hitlera režīma masveida slepkavības, taču atšķirība ir tā, ka krievu komunisti savējās nemēģināja motivēt ar kaut kādām nejdzīgām rašu teorijām (viņi mierīgi turpināja sludināt visu rašu un tautu vienlīdzību PSRS); viņu rīcības pamatā bija sens, primitīvs naidis pret "inorodciem" un skaudība, ka tie sakarā ar revolūcionārajām cīņām tik lielā apmērā bija izvirzījušies vadītājos amatos "Krievzemē". Tādā kārtā apmēram divdesmit gadus pēc oktobra revolūcijas krievu šovinisma reakcija bija guvusi virsroku revolūcionārā proletāriāta valstī. Ļeņina drūmie paredzējumi bija piepil-

⁷³ Roberta Eiches likvidēšanai pievērsās Čruščovs savā antistaļiniskajā runā PSKP XX kongresā. Skat. *Department of the State for the Press*, 4.6.56.; biografiskas ziņas par R.E. ir dažos isākos apcerējumos: V. Miške, "Roberts Eiche", *Latviešu revolūcionārie darbinieki*, Rīgā 1958, 67. - 73. lp.; Z. Kupcis, "Roberts Eiche 1890—1940", *Cinītāji par Oktobri*, izd. Liesma Rīgā 1967, 201. - 208. lp.; *LE Papildinājumi*, 48. lp.; *LME*, I, 449. lp.

⁷⁴ Robert Roždestvenskij, "Echo", *Izvestija*, 12.11.61., cit. pēc O. Vācieša atdzejojuma laikr. *Lit. un Māksla*, 25.11.61., kur tas iespiests ar nosaukumu "Mans vārds".

dijušies. Tāpēc bija tikai dabiski un likumsakarīgi, ka, attīrījusies no internacionāli noskaņotajiem nekrievu elementiem, nacionāli krieviski noformētā sociālistiskā padomju valdība gadu vēlāk parakstīja sadarbības līgumu ar vācu nacionāl-sociālistiem.

Agrīnā latviešu padomju historiografija nekad nepaguva izstrādāt latviešu strēlnieku vēsturi; tai neizdevās arī nobeigt iecerēto vēstures materiālu krājumu (L.S.V. un L.R.S.) publicēšanu. Tā bija tendencioza, tās darba metodes nebija izkoptas. Bet tas, ko šie viri paveica, ir neaizstājams atbalsts turpmākiem pētījumiem. Tā drosme, relatīvā objektivitāte un atklātība, ko atspoguļo šī perioda latviešu padomju vēstures rakstniecība, vēl šodien rada cieņu un apbrīnu. Šis publicācijas diemžēl ir kļuvušas par bibliografiskiem retumiem.

Trešais periods (no trīsdesmito gadu vidus līdz piecdesmito gadu vidum) atbilst t.s. Staļina personas jeb personības kulta laikmetam. Vēstures pētniecība Padomju Savienībā ir paralizēta; it īpaši revolūcijas un pilsoņu kara vēsture tiek falsificēta gluži neiedomājamos apmēros. Arhīvi ir bloķēti, avotu pētīšana nav iespējama. Šie viltojumi tomēr zināmā mērā ir ietekmējuši vēstures rakstniecību Rietumos, jo viens otrs ārzemju vēsturnieks un publicists šos fantastiskos padomju sacerējumus ir nekritiski izlietojis savos darbos (piem., E. H. Carr, A. Kan, M. Seyers u.c.)

Šajā posmā, izmantojot vienošanos ar Hitleru (Molotova un Ribentropa pakts 23.8.39.) un Otrā pasaules kara radīto situāciju, Maskava militāri okupēja un anektēja Baltijas valstis. Neviens no ievērojamākajiem latviešu lieliniekiem un strēlnieku vadoņiem vairs nebija dzīvo vidū. Viņi bija "nepersonas" un "tautas ienaidnieki", kuŗu vārdus vispār nedrīkstēja pieminēt. Tie, kuŗiem bija izdevies saglabāt dzīvību, bija izcietuši smagus psihiskus un bieži vien arī fiziskus pārbaudījumus. Pa lielākai daļai viņi bija sadragāti vai aizlauzti cilvēki, bez savas gribas un iniciatīvas. Tai LKP, kuŗu izveidoja Padomju Latvijā, vienīgā līdzība ar Staļina iznīcināto latviešu komūnistu partiju ir — nosaukums, jo latvieši tur līdz pat pēdējam laikam ir mazākumā.

Šādos apstākļos, protams, latviešu revolūcionārās kustības un latviešu strēlnieku vēstures pētīšana nebija iespējama. Vēstures apcerējumi šai posmā nebalstās uz avotiem, bet ir piebārstīti ar Staļina rakstu citātiem; tie sākas un beidzas ar cildinājumiem "lielajai progresīvajai krievu tautai" un "ģeniālajam vadonim".⁷⁵ Vienīgā publikācija par latviešu strēlniekiem ir R. Ķiša (bij. politdarbnieks 9.l.s.p.) nelielais sacerējums *Oktobra revolūcija un latviešu strēlnieki* (Rīgā 1948, 93 lp.), kas 1951. gadā, daļēji papildināta, iznāca krievu valodā ar nosaukumu *Latyšskie strelki v period graždanskoj vojny* ("Latviešu strēlnieki pilsoņu kara periodā", 125 lp.). Tas ir tipisks staļinisma apstākļu produkts, kuŗa kopsavilkumā autors jūties spiests deklarēt: "Strēlnieki uzticējās Staļinam, kuŗa vadībā viņi cīnījās pilsoņu kara frontēs." ⁷⁶ R. Ķīsim nevar būt noslēpums, ka latviešu

⁷⁵ P. Dauge, "Oktjabr'skaja revoljucija v Latvii", *Istoričeskij žurnal*, 1940, nr 11, 33. - 44. lp.; A. Fadejeva, "Latviešu strēlnieku pulki Lielajā Oktobra revolūcijā Latvijā", *Padomju Latvijas Skola*, 1945, nr 8—9 u.c.

⁷⁶ R. Ķīsis, *Oktobra revolūcija un latviešu strēlnieki*, Rīgā 1948, 91. lp.

strēlnieku vairums tai laikā vispār nezināja par Staļinu, kurš viņus nekad nebija vadījis. Var atzīmēt, ka savā darbā viņš citē arī divas rindas no pulkveža Vācieša grāmatas, protams, savu bīstamo avotu neminot.⁷⁷

Ceturtais periods (pēc PSKP XX kongresa 1956. g.).

Atstaļinizēšanas gaitā Padomju Savienībā pakāpeniski rehabilitēja lielāko daļu no tiem vecajiem lieliniekiem un pilsoņu kara dalībniekiem, kas bija nogalināti vai ieslodzīti vergu nometnēs (vairums tur arī gāja bojā) kā "fašistu suņi", "riebīgi jūdasi" un "tautas nodevēji" (bet amnestija neattiecās uz t.s. oportunistisko grupu vadītājiem partijā — Trocki, Zinovjevu, Kameņevu, Bucharinu u.c.). Kā jau minēts, neviens izcilāks latviešu lielinieks un strēlnieku vadonis šo rehabilitāciju nesagaidīja vēl dzīvs būdams.

Latviešu komunisti un Padomju Latvijas vēsturnieki pēkšņi atradās it kā milzīga kapu lauka priekšā, kurā viņiem agrāk nebija ļauts ieiet, bet kur tagad varēja likt piemiņas zīmes un celt pieminekļus uz dārgo aizgājēju vandalizētajām atdusas vietām. Viņi, kurus Staļins bija iedzinis galīgā postā un nabadzībā, vienā rāvienā bija kļuvuši tik bagāti mantinieki, kādus nekur citur visā Padomju Savienībā nevarēja atrast. Kaut gan laba daļa no latviešu revolūcionārā mantojuma bija izšķērdēta, izvazāta un izpostīta, taču arī ar to, kas bija palicis pāri, pietika, lai mantinieki varētu attīstīt gluži citu, vērienīgu dzīves un darbības stilu.

Pirmos gadus pēc partijas XX kongresa (1956. — 1959.) Maskava samazināja spaidus pret savienotajām republikām, liberālizējot savu nacionālo un saimniecisko politiku (šai posmā partijas vadībā vēl risinājās cīņa par varu). Tas pavēra jaunās, lielākas iespējas nekrievu tautu kultūras dzīvei. Latviešu padomju presē parādījās daudz rakstu par nacionālās kultūras jautājumiem un aicinājumi kopt tautas revolūcionārās tradīcijas. Marksisma un ļeņinisma profesors V. Miške norādīja *Cīņā* 1958. gada 14. janvārī: "Pēteris Stučka — LKP pamatlicējs — kādreiz rakstīja: 'Diezin vai var atrast otru tādu zemes stūrīti, kur būtu tik daudz revolūcionāru asiņu liets, kā tas bijis Latvijā' (...)" Mēnesi vēlāk viņš nāca klajā ar rakstu, kas vietām atgādina patriotisku uzsaukumu:

*Ieskatieties dziļāk šais atbrīvošanas cīņās /t.i. revolūcionārajās cīņās. U.G./, un jūs redzēsīt, ka tās caurstaro kvēla un patiesa patriotisma idejas — mila pret savu dzimteni, pret savu daudz cietušo tautu (...) Latvija, mosties, garā naktis jau beidzas!' — mēs, Rīgas strādnieku jaunieši, ar pilnu krūti dziedājām carisma apstākļos. Mēs dziļi izjusti dziedājām tālajā Sibīrijas trimdā revolūcionārās dziesmas par dzimteni (...) Mēs milam savu tautu, viņas valodu, milam savu dzimteni, drošā balsī sacīja latviešu komunisti(...)*⁷⁸

⁷⁷ *Ibid.*, 38. lp.

⁷⁸ Prof. V. Miške, "Tautas revolūcionārās tradīcijas un patriotisma idejas", *Cīņa*, 15.2.58. nr 39, 2. - 3. lp.; tai pašā laikā vairāki LKP CK darbinieki — 1. sekretārs Jānis Kalnbērziņš, Rīgas pils. komitejas 1. sekr. Eduards Berklavs, LPSR Augstākās Pado- mes Prezidija priekšs. Kārlis Ozoliņš — norādīja, ka partijā maz uzņem latviešu tautības cilvēkus un prasīja šo kļūdu novērst. Viņi arī aicināja partijas /krievu/ kadrus apgūt lat- viešu valodu. Skat. *Cīņa*, 12.1.58. nr 10, 2. lp. (E. Berklavs LKP Rīgas pils. XI konfe- rencē), 24.1.58 nr 20, 3. lp. (J. Kalnbērziņš LKP XV kongresā) un 26.1.58. nr 22, 1. lp. (K. Ozoliņš LKP XV kongresā).

Periodikā sāka lielā skaitā parādīties piemiņas raksti par terrora upuriem, žurnālisti intervēja dzīvi palikušos, Rīgā atklāja pieminekļus izcilākajiem likvidētajiem latviešu lieliniekiem, tika noorganizēts koris no revolūcijas veterāniem, sāka gatavot filmas par strēlnieku cīņām, rakstniekus un māksliniekus aicināja radīt darbus par latviešu revolūcionāru un strēlnieku lielajiem nopelniem Krievijas revolūcijā un — *Ciņa* ziņoja par darbaļaužu priekšlikumiem, lai Rīgā uzceltu pieminekli latviešu strēlniekiem.⁷⁹

Izveidojās jauna latviešu padomju historiografija, kas pūlējās atsākt trīsdesmito gadu vidū pārtraukto darbu latviešu revolūcionārās kustības un latviešu strēlnieku vēstures pētīšanā, centās apzināt un pārņemt otra perioda mantojumu. Bet kaut arī Staļina personības kulta nosodišana bija pavērusi jaunas un plašākas iespējas arī vēsturniekiem, tomēr situācija bija joprojām daudz grūtāka un sarežģītāka nekā divdesmitajos gados.

"Padomju (t.i. krievu) patriotisma" prasības palika spēkā. Avotu publikāciju un vēstures apcerējumu saturā nedrīkstēja būt nekā tāda, kas varētu kaitēt dogmai par lielās krievu tautas vadītāju lomu vēsturiskajā attīstībā. No otras puses PSKP XX kongresa rezolūcijas un lēmumi deva diezgan manāmu atbalstu ilgi ignorētajām nekrievu tautu nacionālajām prasībām; to tās arī, protams, mēģināja izmantot. 1958. gadā vairāki latviešu padomju vēsturnieki ar dr. hist. Jāni Zuti priekšgalā nāca klajā ar šādu kolektīvu deklarāciju:

Jebkuŗa atkāpšanās no vēsturiskās patiesības neatkarīgi no autoru nodoma leļ ūdeni uz marksisma un sociālisma pretinieku dzirnāvām. Tas nozīmē, ka nav pieļaujams arī nihilisms nacionālajā jautājumā, kas, būdams pretrunā ar Komūnistiskās partijas nacionālo politiku, aizskar padomju cilvēku nacionālās jūtas un tikai veicina buržuāziski nacionālistiskās ideoloģijas atlieku saglabāšanu. Ciņa ideoloģiskajā laukā, komūnistiskās audzināšanas uzdevumi prasa nelokāmi izpildīt PSKP XX kongresa lēmumus par personības kulta radīto seku likvidēšanu it visās nozarēs, šai skaitā sabiedriskajās zinātnēs. Latvijā personības kulta iespaidā lielā mērā bija aizmirsts latviešu pirmo marksistu idejiskais mantojums, latviešu tautas pagātnes pētīšanā vairākos jautājumos virsroku guva schēmatisms un dogmatisms, faktu 'pielāgošana' citātiem, kas attiecas uz citiem apstākļiem un citu laikmetu, izcilu tautas pārstāvju nonievāšana utt. Mūsu zinātniekiem šodienas pienākums ir nevis patmilīgi aizstāvēt parsonības kulta iespaidā radītās dogmatiskās koncepcijas, bet radoši atrisināt vēstures problēmas, balstoties uz marksisma—ļeņinisma teorētiskajiem pamatiem, droši atmetot visu, kas neatbilst vēsturiskajai patiesībai, marksistiskajai metodoloģijai.⁸⁰

79 "Kritušiem lai mūžam slava!" (Vēstulju apskats), *Ciņa*, 2.8.57. nr 181, 3. lp.

80 J. Zutis u.c., "Par jaunlatviešu kustības raksturu", *Karogs*, 1958, nr 12, 96. lp.; cf "Par LKP vēstures pareizu apgaismošanu", *Ciņa*, 3.9.64 un *PLK*, 1964, nr 9, 2. - 6. lp.; skat. arī U. Ģermanis, "Rekordisti vēstures viltošanā", *Laiks*, 21.1.59. nr 6, 3. lp.

Taču optimistikāko nekrievu komūnistu un kultūras darbinieku cerības izrādījās pārāgras. Maigākais klimats nacionālajās attieksmēs izbeidzās jau 1959. gadā, kad jaunais vadonis bija nostiprinājis savu stāvokli. Pāri savienotajām republikām sāka velties "tīrīšanu" vilnis: daudzus nekrievu komūnistus apvainoja par "buržuāziskā nacionālisma" un "lokālisma" (savu republiku interešu aizstāvēšanas) tendencēm, un viņus atcēla no amata. "Tīrīšanas" turpinājās arī 1960. un 1961. gadā; sevišķi smagi tās skāra Latviju, kur atceltie partijas vadītāji, darbinieki un ministru padomes locekļi šai gadījumā atteicās "atīt savas kļūdas". Aktivāko Latvijas pārkrievošanas pretinieku, ministru padomes priekšsēža vietnieku un LKP CK biroja locekli, Eduardu Berklavu izsūtīja uz Iekšskrieviju.⁸¹

Šādā veidā Maskava sagatavoja un ievadīja atklātu rusifikācijas politiku, kuŗu sankcionēja PSKP XXII kongress 1961. gadā: tas pieņēma jaunu partijas programmu, kur pirmoreiz Padomju Savienības vēsturē oficiāli deklarēti nekrievu tautu denacionālizācijas nolūki ("nāciju tuvināšanās un viņu pilnīgas vienības sasniegšana").⁸² Kremļis no jauna bija iedzīvinājis krieviskā šovinisma tradīcijas no Aleksandra III un Nikolaja II laikiem, tāpat kā tas bija noticis staļinisma periodā, tikai metodes bija citādas (nenotika vairs masveida deportācijas un cilvēku apšaušana bez tiesas izmeklēšanas).

Viena no šīs reakcionārās politikas iezīmēm ir radījusi sevišķu ievēribu rietumu demokrātijās, proti, pieaugošie spaidi pret žīdu minoritāti, kas tomēr pa lielākaļ daļai nepareizi iztulkoti un attēloti kā vulgāra krievu antisemitisma izpaudumi. Padomju Savienība gluži pamatoti šādus apvainojumus ir noraidījusi; rīkojumi, kas skar žīdu nacionālo kultūru un īpatības gluži vienkārši ietilpst Maskavas vispārējā denacionālizācijas politikā, kas vērsta pret visām nekrievu tautām un nacionālām grupām Padomju Savienībā (kaut arī padomju varas organi dažos gadījumos izmantojuši antisemitiskus noskaņojumus, lai veicinātu nacionālo nīvelēšanu; bez tam zināmas atšķirības žīdu situācijā rada viņu lielā izkļiede PPRS).⁸³

81 B. Kalniņš, "Latvija 1945—1962", *LE Papildinājumi*, 125. - 131. lp.; *idem*, "En ny front i Lettland" (Jauna fronte Latvijā), *DN*, 14.6.60, 2. lp.; U. Ģērmanis, *op.cit.*, *Utrikespolitik*, 1962, h.3, 97. - 98. lp.; *idem*, "Moskvas kolonialpolitik", *Suum Cuique* (Sigtuna), 1960, 8. - 9. lp.; *idem*, "Maskava kļūst nepacietīga", *Latvija* (Eutin), 1961, nr 41—44; skat. arī *Manchester Guardian*, 28.11.59.; *DN*, 26.11.59, 28.11.59., 29.11.59.; *Svenska Dagbladet*, 28.10.59., 3.12.59., 28.1.60. u.c.

82 *Programma Kommunistiķeskoj Partii Sovetskogo Sojuza* (Proekt), Moskva 1961, 113. - 117. lp.; *Padomju Savienības Ķomūnistiskās Partijas Programma* (Projekts), Rīgā 1961, 98. - 101. lp.; PSKP XXII kongresa pieņemtā partijas programma publ. arī *Ciņā* 1961.g. 2. - 4. nov., nr 260—262 (par nacionālo jautājumu kā projektā); skat arī U.Ģērmanis, *op.cit.*, *Utrikespolitik*, 1962, h.3, 98. - 100. lp.; *idem*, "Nacionālais jautājums Padomju Savienībā pēc partijas XXII kongresa", *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1963, nr 4, 19. - 23. lp.

83 U. Ģērmanis, "Är Chrustjev antisemit?" (Vai Chruščovs ir antisemīts?), zv. laikr. *Expressen*, 4.8.63.; *idem*, "Sovjet — fär man vara jude där?" (Padomju Savienība — vai kāds tur drikst būt žīds?), *Expr.*, 16.8.63.; G. Kall (pseudon.), "Ingen antisemitism i Sovjet?" (Nekāds antisemitisms Padomju Savienībā?), *Expr.*, 12.8.63.

Lielkrievu šovinisma varmācības saasināja nacionālās attiecības padomju valsti un padarīja daudzus pilnīgi lojālus nekrievu komunistus par Maskavas pretiniekiem. Pārkrievotāju smieklīgā pārcenšanās (piem., aicinājumi nekrievu rakstniekiem pāriet uz krievu valodu — "otro mātes valodu", mēģinājums izskaust Līgo svētkus Latvijā, jo tie esot "pagānu svētki", visa krieviskā bezgaumīgā un bezjēdzīgā uzspiešana un slavināšana u.c.)⁸⁴ izraisīja nicināšanu un atdūras uz stipru pretestību. Tā kā Staļina terora metodes pilnībā atjaunot nebija iespējams (no tādām izredzēm baidījās arī paši "lielie biedri"), tad ap sešdesmito gadu vidu minētajos centienos iestājās zināms atslābums un dažas pārmērības novērsa. Sešdesmito gadu beigās sakarā ar nemiera izpausmēm padomju intelligencē un valsts vadītāju izšķiršanos par militāru invāziju Čehoslovākijā partijas valdība sāka sludināt cīņu pret "ideoloģisku atmieksķēšanos", atkal pastiprinot spaidus pret kultūras un zinātnes darbiniekiem; manāmākas kļuva tendences daļēji rehabilitēt Staļinu.⁸⁵

Šie dažādie pagriezieni un svārstības nacionālajā jautājumā, ideoloģijā un politikā vispār ir jāpatur prātā, apskatot latviešu padomju historiografijas ceturto periodu. Tas arī izskaidro, kāpēc strēlnieku vēstures izpētē vairākas ieceres nav bijis iespējams īstenot, lai gan pētīšanas darbs šai laikā nav pārtraukts. Šie apstākļi jāievēro arī izvērtējot atsevišķu vēsturnieku darbus; viņi strādā sarežģītā un mainīgā sabiedriskā klimatā, un viņu iespējas ir vienmēr vairāk vai mazāk ierobežotas.

Tūlīt pēc partijas XX kongresa latviešu padomju vēsturnieki attīstīja lielu aktivitāti, kas 1957. un 1958. gadā deva ievērojamus rezultātus. Viņi sagatavoja un publicēja vairākas plaša apjoma avotu izlases par Latvijas Sociāldemokrātijas darbību 1917.—1919. g. (daļa materiālu tur ir par latviešu strēlniekiem); izdeva arī revolūcijas veterānu atmiņas kopā ar rediģētiem atmiņu pārspiedumiem no "Prometeja" L.S.V. Vairāki atmiņu krājumi izdoti arī turpmākajos gados.⁸⁶

⁸⁴ Par mudinājumiem nekrievu rakstniekiem pāriet uz krievu valodu skat. Konstantin Simonov, "Razvivaetsja internacional'naja Kul'tura" (Attīstās internacionāla kultūra), *Pravda*, 1.10.61. (K. S. rakstu publ. arī *Lit. un Māksla*, 7.10.61. nr 40, 2. lp.); par to pašu un par vienotas internacionālas (t.i. krievu) kultūras radīšanu skat. A. Egorov, "Ob internacional'nom i nacional'nom v iskusstve" (Par internacionālo un nacionālo mākslā), *Kommunist*, 1961, nr 17, 61. - 72. lp. (šo rakstu publ. arī *Lit. un Māksla*, 1962, nr 1—2); par komisko uzbrukumu Līgo svētkiem skat. "Mūsu tradīcijas", *Cīņa*, 24.3.61., 1. lp. (rakstā teikts: "Par novecojušu, laika garam neatbilstošu ieražu atzīstama Līgo svētku jeb Jaņu sviņēšana (...) nepareizi un nelietderīgi būtu celt godā pagānu ieražas."); par padomju varas atieksmēm pret Līgo svētkiem ilgākā laika tecējumā skat. Ulafs Jansons (Uldis Ģērmanis), "Igno ūpju" laikmets Latvijā, *Latvija*, 30.7.60. nr 28, 6. lp. un 12.4.61. nr 14, 6. lp.; ar bezgaumīgiem visa krieviskā slavinājumiem tai laikā ir piesārņota visa LPSR prese — laikr. *Cīņa*, *Padomju Jaunatne*, *Lit. un Māksla* u.c.

⁸⁵ Skat. "Omvärdering. Nya glans åt Stalin" (Pārvērtēšana. Jauns spožums Staļinam), *DN*, 20.10.69., 10. lp. (par PSKP vēstures jauno revidētu izdevumu, kas drīzumā parādīsies atklātībā); skat. arī PSRS maršals I. Bagramjans, "Ceļš uz lielo uzvaru", *PLK*, 1969, nr 11, 20. - 27. lp. (ši raksta 26. lp. izteikti vairāki cildinājumi Staļinam, piem., "Augstākā Virspavēlnieka pavēle deva uzbrūkošajām divīzijām jaunu spēka pielūdumu...").

Tai pašā laikā sāka un sešdesmitajos gados turpināja izdot biografiskus darbus (grāmatas) par latviešu vecajiem revolūcionāriem un militārajiem darbiniekiem — P. Stučku, J. Jansonu-Braunu, F. Roziņu-Āzi, K. Pētersonu, J. Lencmani, J. Luteru-Bobi, D. Beiku, V. Dermāni, J. Alksni, A. Lapiņu, E. Bērziņu, J. Fabriciusu (vienīgais par kuŗu jau 1954. gadā bija izdota atsevišķa grāmata) u.c. Diemžēl tie ir visumā pavirši, pelēcīgi un šabloniski apcerējumi; līdz sešdesmito gadu beigām vēl joprojām nav sarakstīts neviens nopietns monografisks pētījums par kādu ievērojamu latviešu revolūcionāru. Nepilnīgi un vietumis kļūdaini ir arī biografiskie apcerējumi krājumos *Latviešu revolūcionārie darbinieki* (Rīgā 1958) un *Cinītāji par Oktobri. Biografiski apraksti* (Rīgā 1967).

Neapšaubāms ieguvums ir vairāku latviešu lielinieku rakstu izlases, kas publicētas Rīgā (P. Stučkas, F. Roziņa-Āža, K. Pečaka); būtu vēlams, lai darbs šai virzienā turpinātos. No jauna izdoti vairāku revolūcionāru dažī literārie darbi vai viņu literāro sacerējumu izlases (R. Eidemaņa, A. Kadiķa-Grozniņa, O. Richtera, J. Eiduka u.c.), kuŗām ir zināma izziņas materiāla vērtība.

1958. gada 4. februārī *Ciņā* bija lasāms, ka Vēstures institūts sācis strādāt gar *Latviešu strēlnieku vēsturi*, kuŗu paredzēts sagatavot trīs sējumos. Tā pašā gada beigās presē parādījās ziņa, ka jau nākamajā gadā iznāks šī darba pirmais sējums.⁸⁷ Bet, kā iepriekš minēts, drīz sākās lielās tīrīšanas nekrievu republikās, un strēlnieku vēstures izdošana nekustējās no vietas. 1962. gada beigās prese ziņoja, ka "autoru grupa raksta latviešu strēlnieku pulku vēsturi, ko izdos trīs sējumos."⁸⁸ Tad viss aplūsa; arī sešdesmitajos, tāpat kā trīsdesmitajos gados, latviešu strēlniekiem nebija lemts tikt pie plašas vēstures trijos sējumos.⁸⁹

No vēsturnieku savāktajiem materiāliem daļu publicēja krājumā *Latviešu strēlnieki ciņā par padomju varu 1917.—1920 gadā* (Rīgā 1960), nedaudz papildinātu šo darbu izdeva arī krieviski 1962. gadā. Pēc tam strēlnieku vēstures avotu izdošanas laukā līdz sešdesmito gadu beigām nekas vairs nenotika. Tā, protams, nav latviešu

86 *Par Padomju Latviju. Cinītāju atmiņas 1918.—1919.*, I—II, Rīgā 1958/59; *Revolūcionārā Pārdaugava. Cinītāju atmiņas*, I (1899—1919) un II (1920—1940), Rīgā 1960/63. Šajās publikācijās lielākā daļa atmiņu uzrakstītas (pierakstītas) tikai piecdesmito gadu beigās. Bez tam jāievēro, ka autoriem savu revolūcionāro nopelnu uzsvēršanā un "noformēšanā" dažkārt bijuši arī praktiskas dabas motīvi — pensijas, labāka dzīvokļa u.c. priekšrocību iegūšana. Kā izziņas avotiem šiem izdevumiem maza nozīme. Atmiņu tēlojumi ietilpināti arī dažos citos rakstu krājumos, skat. *Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija un ārzemju militārā intervencija Latvijā*, Zin. Akad.izd. Rīgā 1957; tāpat arī *Par Oktobra uzvaru, Raksti un atmiņas par Latvijas komunistu ciņu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas un pilsoņu kara laikā 1917—1919*, izd. Liesma Rīgā 1967 u.c.

87 Skat. *Dzimtenes Balss* (Rīgā), 1958, nr 86, 3. lp.

88 H. Broks, "Gadsimti atklāj noslēpumus. Apmeklējums Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūtā", *Dzimtenes Balss*, 1962, nr 102, 2. lp.

89 Kad es 1966. gada oktobrī studiju nolūkos uzturējos Rīgā, vēsturnieks Auseklis Spreslis paskaidroja, ka *Latviešu Strēlnieku vēsture* iznāksot vienā lielā sējumā. Darbu paredzēts veikt līdz 1970. gadam. Skat. U. Ģermanis, *Zili stikli, zaļi ledi*, (Ņujorka) 1968, 164. - 165. lp.

padomju vēsturnieku vaina. Auseklis Spreslis savā darbā par strēlnieku cīņām 1918. gadā nožēlo, ka arī no J. Vācieša manuskriptiem par pilsoņu karu, kas atrodas LKP CK arhīvā, līdz šim nekas nav ieraudzījis dienas gaismu.⁹⁰

Taču strēlnieku vēstures pētišanas darbs ceturtajā periodā nekad nav apstājies: ir pieaudzis to vēsturnieku skaits, kas nododas šim uzdevumam, ir izdoti apcerējumi par atsevišķiem jautājumiem un dažiem strēlnieku cīņu posmiem, kā arī publicēti vispārīgos vilcienos tverti pārskati par strēlnieku gaitām. Šai sakarā galvenokārt jāmin vēsturnieki Teodors Draudiņš (miris 1962. g. Maskavā), Jānis Kaimiņš, Auseklis Spreslis, Bruno Tomanis, Valdis Bērziņš un A. Zile; zināmā mērā ar strēlnieku vēsturi nodarbojušies arī Aleksandrs Drizulis, Jānis Krastiņš, Anatolijs Bīrons (historiografija) Emma Andersone, V. Sīpols u.c.

Mazinieks internacionālists T. Draudiņš pēc oktobra revolūcijas pamazām pieslēdās lieliniekiem. Viņam bija liela personiska pieredze revolūcijas laika notikumos, viņš bija viens no *Brīvā Strēlnieka* un dažu citu strēlnieku laikrakstu redaktoriem, darbojās "Iniciatoru komitejā Latvijas Strēlnieku pulku vēstures lietā", sarakstījis vairākus apcerējumus jau divdesmitajos gados un — viņš bija viens no retajiem, kas pārdzīvoja lielo terroru. Pēc partijas XX kongresa vēstures zinātņu kandidāts T. Draudiņš ir publicējis vairākus isākus rakstus par strēlniekiem un divas grāmatas: *Latvijas bezzemnieki cīņā par zemi un padomju varu 1917. gadā* (Rīgā 1957; izd. krievu val. 1959) un *Latviešu strēlnieku cīņu ceļš 1917—1920* (Rīgā 1961), kas vispirms iznāca krieviski 1960. gadā. Darbs par strēlniekiem ir ļoti vispārīgs pārskats, kuŗa pamatā nav plašāku avotu studiju, kaut izlietoti daži arhīvu materiāli; tur arī vairāk tipisku padomju klišeju, nepie-rādītu un kategorisku apgalvojumu nekā viņa agrākajos apcerējumos (skat., piem., T. D. rakstu L.S.V., I:2).

Vēstures zinātņu kandidāta un bijušā strēlnieka Jāņa Kaimiņa galvenais darbs ir monografija *Latviešu strēlnieku cīņa par Oktobra revolūcijas uzvaru 1917—1918* (Rīgā 1957; izd. krievu val. 1961), kas galvenokārt apskata notikumus 1917. gadā. Šī grāmata var interesēt arī ārzemju vēsturniekus, jo tur lielākā mērā izmantoti materiāli, kas viņiem nav pieejami — it īpaši LKP CK arhīva fondi.

Auseklis Spreslis ir piedalījies avotu apzināšanā un izdošanā, rakstījis par pulkvedi Vācieti un strēlnieku vēstures jautājumiem presē un *LME*, kā arī publicējis monografiju *Latyšskie strelki na straže zavojevanij Oktjabrja 1917—1918 gg.* ("Latvieši strēlnieki Oktobra iekarojumu sardzē 1917—1918.g.", izd. Zinātne Rīgā 1967).⁹¹ Viņš turpina J. Kaimiņa pasākto darbu, attēlodams strēlnieku gaitas 1918. gadā, kad Sarkanā armija vēl tikai veidojās un latviešu strēlnieku divīzijas daļām bija ārkārtīga (vairākās kritiskās situācijās — izšķirīga) nozīme vēsturiskajās norisēs. Autors izmantojis vairāku padomju arhīvu materiālus, centies parādīt strēlnieku plašo un intensīvu darbību, viņu skaitlisko sastāvu un asins upurus, kā arī mēģinājis skicēt latviešu strēlnieku militāro formāciju lomu pilsoņu karā. Bet viņa avoti ir vienpusīgi, un arī tie izlietoti tikai daļēji. Spreslis

90 A. I. Spreslis, *op.cit.*, 12. lpp.

91 Skat. U. Ģermanis, "Strēlnieki 1918. gadā", *Brīvība*, 1968, nr 10, 5. lpp.

izvairās no kontroversālu jautājumu analīzes, viņa stāstījums ir pelēcīgs un schēmatisks. Ar visu to šis darbs vērtējams kā zināms ieguvums strēlnieku vēstures izpētes laukā.

Ar nopietnām pirmavotu studijām nodarbojas samērā jaunais vēstures zinātņu kandidāts Bruno Tomanis, latviešu revolūcionāra un pilsoņu kara dalībnieka dēls, kas dzīvo Maskavā, kur viņš absolvējis Vēstures un arhīvu institūtu.⁹² Starp citu viņš pētījis strēlnieku anketas, kas iesniegtas iestājoties partijā, mēģinājis noskaidrot latviešu pulku skaitlisko, nacionālo un sociālo sastāvu, rakstījis par partijas organizācijas darbu šajās vienībās un par atsevišķiem cīņu posmiem.⁹³

Vēstures zinātņu kandidāts Valdis Bērziņš un vēsturniece A. Zīle ir pievērsušies strēlnieku cīņām Latvijā 1918. un 1919. gadā, turpinot V. Štrausa 1931. gadā iesāktu darbu. Plašāko pētījumu līdz šim ir devis V. Bērziņš monografijā *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā* (izd. Zinātne Rīgā 1969). Grāmatā ir virkne derīgu faktu un datu, bet autors noklusē Padomju Latvijas armijas iekšējo sabrukumu 1919. gada pavasarī, šis parādības cēloņus un sekas. Viņš nav spējis arī izvairīties no vulgāras un šabloniskas padomju rētorikas, kas diemžēl joprojām vairāk vai mazāk izkropļo arī citu padomju vēsturnieku sacerējumus.

Vēstures institūta direktors akadēmiķis Aleksandrs Drīzulis nav nodarbojies ar plašākām avotu studijām strēlnieku vēsturē, bet publicējis vairākus pārskatus par strēlnieku cīņām periodiskos izdevumos un rakstu krājumos. Kopā ar akadēmiķi Jāni Krastiņu un B. Tomani viņš apcerējis latviešu revolūcionāru un strēlnieku darbību Krievijas revolūcijā un pilsoņu kara jubilejas izdevumā *Borba za sovetiskuju vlast' v Pribaltike* ("Cīņa par padomju varu Baltijā", 243. - 456. un 595. - 603. lp.), ko izdevusi Zinātņu Akadēmija Maskavā 1967. gadā. A. Drīzulis un J. Krastiņš arī sarakstījuši grāmatu *Cīņa par padomju varu Latvijā 1917.—1920* (izd. Zinātne Rīgā 1967).⁹⁴

Vēstures zinātņu kandidāts V. Sīpols (Maskavā) ir pētījis cīņu par varu Latvijā plašākā skatījumā, izmantodams arī rietumvalstu dokumentu publikācijas un neatkarīgās Latvijas ārlietu ministrijas arhīvu, kas atrodas Padomju Savienībā. 1957. gadā Rīgā iznāca viņa grāmata *Ārvalstu intervencija Latvijā un tās aizkuli-*

⁹² Par B. Tomani skat. A. Elksne, "Pa zinātnes tekām", *Cīņa*, 19.3.67.

⁹³ B. Tomanis, "Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varas aizstāvēšanu un nostiprināšanu 1918. gadā", *Par Oktobra uzvaru*, izd. Liesma Rīgā 1967, 193. - 219. lp.; *idem*, "Partijas un kultūrizglītības darbs Latviešu strēlnieku padomju divīzijā 1918. gadā", 1919. gads *Latvijā*, izd. Zinātne Rīgā 1969, 25. - 50. lp.; skat. arī A. K. Biron, op. cit., ZAV, 1968, nr 2, 57. norāde 32. lp. (B. Tomaņa rakstu krievu izdevumos).

⁹⁴ Skat. U. Ģermanis, "Kā cēlās un kā krita padomju vara Latvijā", *Laiks*, 29.4.67. nr 34, 3. lp.

ses 1918.—1920,⁹⁵ kuŗu papildināja publikācija *Slepenā diplomātija. Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919.—1932. gadā* (izd. Liesma Rīgā 1965). Autors pūlas attēlot Latvijas valstsvirus kā marionetes rietumu lielvalstu rokās, bet nonāk pretrunās pats ar saviem avotiem. Izlietoto materiālu, it īpaši Latvijas ārlietu ministrijas dokumentu dēļ viņa grāmatas tomēr jāatzīst par ieguvumu vēstures pētniecībai.

Atzīmējams Emmas Andersones plašais apcerējums *Sarkanais strēlnieks latviešu literātūrā 1917.—1940.* (izd. Zin. Akad. Rīgā 1963), kuŗā īstenībā apskatīti latviešu padomju literātu darbi, kamēr par visu pārējo ir tikai trūcīgas un tendenciozas piezīmes.

Anatolijs Bīrons ir sarakstījis vairākus noderīgus apcerējumus par historiogrāfiju latviešu un krievu valodā⁹⁶ Teicams palīgīdzeklis vēsturniekiem ir LKP CK Partijas vēstures institūta lielā publikācija *LKP vēstures bibliogrāfija 1893—1919*, kas izdota Rīgā 1964. gadā (600 lp.).

Tagadējā latviešu padomju historiogrāfija ir pakāpeniski uzlabojusi savas darba metodes un paplašinājusi savu avotu bāzi, apzinoties, ka darbs šai virzienā neatlaidīgi turpināms. Taču tai nav tā svaiguma, atklātības un drosmes, kas raksturo otrā perioda izdevumus. Vēsturnieku apcerējumu limeni bez tam pazemina šabloniska, pelēcīga izteiksme, līdz apnikumam atkārtotas kaujinieciskas un patētiskas frazes. Līdz pat šim laikam latviešu padomju vēsturnieku vidū nav radies neviens teicams stilists. Viņu grāmatas pa lielākai daļai iznāk mazos metienos (*Vēstures zinātnes attīstība Padomju Latvijā* izdota tikai 600 eksemplāros, A. Sprešļa monogrāfija — 1500 eks., A. Drīzuļa un J. Krastiņa kolektīvais darbs — 1500 eks.). Būtu tomēr netaisni par visu to vainot pašus darba darītājus, kas strādā grūtākos un sarežģītākos apstākļos nekā viņu priekšgājēji divdesmitajos gados. Savas ierobežotās iespējas viņi paši izteikuši vārdos: "Vēl nav pārvarēti arī atsevišķi uzslāņojumi, kas ap latviešu strēlnieku vēsturi uzkrājušies personības kulta ietekmē."⁹⁷ Šim atzinumam var pilnīgi pievienoties.

⁹⁵ Šī grāmata tulkota arī vāciski — V. Sipols, *Die ausländische Intervention in Lettland 1918—1920*, Rütten & Loening Berlin 1961. Skat. rec. J. von Hehn "Lettland zwischen den Mächten 1918—1920", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, (München) 1963, H.1, 37. - 45. lp.

⁹⁶ Skat. 48. norādi; skat. arī A. Bīrons "Darbaļaužu cīņa par padomju varu Latvijā 1918.—1920. gadā padomju vēstures literatūras gaismā", 1919. gads Latvijā, 195. - 238. lp.

⁹⁷ A. Bīrons, V. Dorošenko, *op.cit.*, 156. lp.

LATVIEŠU STRĒLNIEKI TĀ LAIKA ZVIEDRU PRESES GAISMĀ

AVOTI UN SAISINĀJUMI

AB *Aftonbladet*, pilsonisks laikraksts Stokholmā, kura akcija majoritāte pirmā pasaules kara laikā atradās vācu rokās, kopš 1938. gada pieder arodbiedrību centrālorganizācijai.

DT *Dagens Tidning*, pilsonisks laikraksts Stokholmā ar reliģiozu ievirzi, beidza iznākt 1922. gadā.

FDP *Folkets Dagblad Politiken*, zviedru kreiso sociāldemokrātu (vēlāk — komunistu) partijas orgāns Stokholmā, 1930-tajos gados pārgāja zviedru nacionālsociālistu rokās, izbeidzās 1945. g. (skat. "Pol").

GD *Göteborgs Dagblad*, konservatīvs laikraksts Gēteborgā 1918. - 1922. g.

GMP *Göteborgs Morgonpost*, konservatīvs laikraksts Gēteborgā, Pirmā pasaules kara un pēckara gados simpātizēja Vācijai.

HvB *Hufvudstadsbladet*, konservatīvs Somijas zviedru laikraksts Helsinkos.

NDA *Nya Dagligt Allehanda*, konservatīvs laikraksts Stokholmā, pirmā pasaules kara laikā simpātizēja Vācijai un somu aktīvistiem (somu apvidūm, kas ar Vācijas palīdzību cerēja iegūt politisku neatkarību), beidza iznākt 1944. g.

NPC *Nordiska Presscentralen*, antantai (rietumu sabiedrotajiem) labvēlīgs ziņu birojs, beidza pastāvēt pēc Pirmā pasaules kara.

Pol *Politiken*, zviedru kreiso sociāldemokrātu laikraksts Stokholmā, sāka iznākt 1916. g., bet 1917. gada beigās pārdēvējās par *FDP* (skat. augstā).

Pr.C. *Presscentralen (genom Nord-Süd)*, ziņu birojs, kurš zināma izteikne bija sociāldemokrātiem, apvienojās ar *NPC* (skat. augstā).

S-D *Social-Demokraten*, Zviedrijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas orgāns Stokholmā, 1944. gadā pārdēvējās par *Morgon-Tidning-en*, beidza iznākt 1958. g.

ser 1918.—1920. gada izdevuma) ir pirmā zinātniskā publikācija *Siepenā diplomātija. Durbak-
niskās Latvijas vēsture 1918.—1932. gadā* (izd. Liesma Rīgā 1965). Autors
pūlas attēlot Latvijas vēsturi kā marionetes rietumu lielvalstu rokās, bet
nonāk pieprasījumā, lai šādiem avotiem, izlietoto materiālu, it īpaši Latvijas ar-
hīvu materiālu, izņemot, ja viņa grāmatas tomēr jāatzīst par ieguvumu vēs-
tūras zinātnē.

Atkārtoti jānosauk šī grāmata plašais apcerējums *Sarkanais strēlnieks lat-
viešu vēsturē* (izd. Liesma Rīgā 1963), kurā īstenībā apskaidro
latviešu vēsturi, bet galvenokārt runā par visu pārto ir tikai trūcīgas un tenden-
ciskas apceres.

Latviešu vēstures zinātnē ir bijis daudz apcerējumu par histōri-
ogrāfiju, bet šādu apcerējumu, kas ir vēsturniekiem ir LFP
vēstures zinātnē, kas ir vēsturnieku bibliogrāfija 1893—
1957. gada izdevums Rīgā 1957. gada 1957. gada.

Apkārt latviešu vēstures historiogrāfijā ir pēdējiem uzlabojumi savas
darbu metodes un paplašinājusi savu avotu bāzi, apzinoties, ka darbs šai virzienā
nesteidzīgi nepieciešams. Taču tai nav tā svaiguma, atklātības un drosmes, kas rak-
sturo citā periodā izdevumus. Vēsturnieku apcerējumu līmeni bez tam pazemina
fobloģiska, pelēca izteiksmē, līdz apnikumam atkārtotas kaunnieciskas un pēd-
tiskas frāzes. Līdz pat šim laikam latviešu padomju vēsturnieku vidū nav radies
neviens teicams stilists. Viņu grāmatas pa lielāku daļu iznāk mazos mercaos
(*Vēstures zinātnes attīstība Padomju Latvijā* izdota tikai 600 eksemplāros, A.
Spreiļa monogrāfija — 1500 eks., A. Drizula un J. Krastiņa kolektīvais darbs
— 1500 eks.). Būtu tomēr netaisni par visu to vainot pašus darba darītājus, kas
strādā grūtākos un sarežģītākos apstākļos nekā viņu priekšgājēji divdesmitajos
gados. Savas ierobežotās iespējas viņi paši izīcīkuši vārdos: "Vēl nav pārvarēti
arī atsevišķi uzslāpojami, kas ap latviešu strēlnieku vēsturi uzkrājoties perso-
nības kulta ietekmē." ⁹⁷ Šai atzinumam var pilnīgi pievienoties.

⁹⁷ Šī grāmata talkata ar vāciski — V. Stipis, *Die ausländische Intervall in
Latvian 1918—1920*, Künze & Loening Berlin 1961. Skat. arī, J. von Hehn "Lat-
vian zwischen den Mächten 1918—1920", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*
1963, II, 1, 37. — 45. lp.

⁹⁸ Skat. 48. norādi; skat. arī A. Buzons "Darbjauda cīņa par padomju varu Latvijā
1918.—1920. gadā padomju vēstures literatūras gaismā", 1919. gadā Latvijā, 195. — 238.

⁹⁹ — Buzons, V. *Krievijas*, op.cit., 156. lp.

LATVIEŠU STRĒLNIEKI TĀ LAIKA ZVIEDRU PRESES GAISMĀ

AVOTI UN SAISINĀJUMI

AB *Aftonbladet*, pilsonisks laikraksts Stokholmā, kuŗa akciju majoritāte pirmā pasaules kara laikā atradās vācu rokās, kopš 1958. gada pieder arodbiedrību centrālorganizācijai.

DT *Dagens Tidning*, pilsonisks laikraksts Stokholmā ar reliģiozu ievirzi, beidza iznākt 1922. gadā.

FDP *Folkets Dagblad Politiken*, zviedru kreiso sociāldemokrātu (vēlāk — komūnistu) partijas orgāns Stokholmā, 1930-tajos gados pārgāja zviedru nacionālsociālistu rokās, izbeidzās 1945. g. (skat. "Pol.").

GD *Göteborgs Dagblad*, konservatīvs laikraksts Gēteborgā 1918. - 1923. g.

GMP *Göteborgs Morgonpost*, konservatīvs laikraksts Gēteborgā, Pirmā pasaules kara un pēckara gados simpatizēja Vācijai

HvB *Hufvudstadsbladet*, konservatīvs Somijas zviedru laikraksts Helsinkos

NDA *Nya Dagligt Allehanda*, konservatīvs laikraksts Stokholmā, pirmā pasaules kara laikā simpatizēja Vācijai un somu aktivistiem (somu aprindām, kas ar Vācijas palīdzību cerēja iegūt politisku neatkarību), beidza iznākt 1944. g.

NPC *Nordiska Presscentralen*, antantei (rietumu sabiedrotājiem) labvēlīgs ziņu birojs, beidza pastāvēt pēc Pirmā pasaules kara

Pol. *Politiken*, zviedru kreiso sociāldemokrātu laikraksts Stokholmā, sāka iznākt 1916. g., bet 1917. gada beigās pārdēvējās par *FDP* (skat. augšā)

Pr.C. *Presscentralen (genom Nord-Süd)*, ziņu birojs, kuŗā zināma ietekme bija sociāldemokrātiem, apvienojās ar NPC (skat. augšā)

S-D *Social-Demokraten*, Zviedrijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas orgāns Stokholmā, 1944. gadā pārdēvējās par *Morgon-Tidningen*, beidza iznākt 1958.g.

StT *Stockholms-Tidningen*, liberāls laikraksts, 1958. gadā pārgāja arodbiedrību centrālorganizācijas īpašumā, beidza iznākt 1966. g.

SvD *Svenska Dagbladet*, konservatīvs laikraksts Stokholmā

Sv.T. *Svensk Telegrambyrå*, ziņu birojs ar Vācijai labvēlīgu ievirzi Pirmā pasaules kara laikā, beidzis pastāvēt

PIEZĪMES

1. No minētajiem zviedru laikrakstiem sistēmatiski un sīki ir izskatīti *S-D, Pol., FDP, HvB* un lielā mērā arī *NDA*. Raksti no pārējiem laikrakstiem iegūti galvenokārt no Zviedrijas Ārlietu departamenta laikrakstu izgriezumam archīva (Utrikesdepartamentets tidningsklippsamling), kas glabājas Zviedrijas Valsts archīva (Riksarkivet) un no Sigtūnas kultūrālā iestādījuma (legāta) laikrakstu izgriezumam archīva (Sigtunastiftelsens klipparkiv).

2. *Latviešu strēlnieki* ir atstājuši neizdzēšamas pēdas jaunāko laiku vēsturē, un ar viņiem spiests sadurties ikviens vēsturnieks, kas nopietnāk nodarbojas ar Krievijas revolūcijas un pilsoņu kara notikumiem. Viņi arī pieminēti daudzos Rietumeiropas un ASV vēsturnieku darbos, kaut gan neskaidrības šai jautājumā joprojām ir ievērojamas.

Vēstures materiāli par latviešu strēlniekiem ir izkaisīti pa daudzām zemēm un vairākiem kontinentiem un nav vēl ne tuvu pietiekami apzināti un izvērtēti.

Kāda dažā ziņā visai interesanta, kaut arī ne nozīmīgākā, avotu grupa ir *tā laika ārzemju preses liecības* par latviešu strēlnieku kara gaitām un viņu revolūcionāro darbību. Tās kritiski izvērtējot, var iegūt zināmu skaidrību par vairākiem jautājumiem. Es minēšu dažus piemērus: 1) kādi bija preses informācijas avoti par latviešu strēlniekiem; 2) kas šajā informācijā atbilst patiesībai, un kas ir apzināti izdomājumi (naidīga propaganda) vai vienkārši pārpratumi, kļūdas un neskaidrības; 3) kā dažādie aculiecinieki un novērotāji vērtēja strēlnieku lomu un nozīmi vēsturiskajos notikumos; 4) cik lielā mērā strēlnieku dažādie darbības posmi atspoguļojās ārzemju presē; 5) ko un kādā veidā ārzemju lasītāji galvenokārt dabūja zināt par latviešu strēlniekiem, viņu darbību un nozīmi; 6) kā šī informācija ietekmēja ārzemju sabiedrisko domu un politiskos darbiniekus u.t.t.

Zviedru prese, protams, ir tikai pavisam neliela daļa no šīs plašās avotu grupas, taču tai ir dažas vērtīgas īpatnības sakarā ar Zviedrijas ģeopolitisko situāciju. Pirmā pasaules kara un Krievijas revolūcijas laikā *Stokholma* bija ievērojams starptautisko intrigu, propagandas un informācijas centrs. Tur sevišķi aktīvi darbojās vācu aģenti, revolūcionāro un nacionālās atbrīvošanās kustību pārstāvji; arī vairāki skandināvu kreisie sociālisti piedalījās šajā sarežģītajā pagrīdes darbā. Minētajā laikā *Stokholma* turklāt bija transita centrs ceļotājiem un bēgļiem no Krievijas uz Rietumeiropu un otrādi. Tādēļ tur saplūda daudz dažādu ziņu un liecību, no kurām daļa nonāca laikrakstos.

1. Latviešu strēlnieki Ziemeļu frontē (pirms oktobra revolūcijas)

Par latviešu strēlnieku cīņām un panākumiem Rīgas frontē, sākot jau ar 1915. gada rudenī, plaši rakstīja krievu laikraksti, un viņus sāka apmeklēt rietumu sabiedroto militārie pārstāvji. Tādā kārtā ziņas par tiem nonāca antantes presē.

Zviedrijā politiski noteicējas konservatīvās aprindas un lielākā preses daļa (atskaitot kreiso spānu — liberāļus un soc. dem.) toreiz simpatizēja ķeizariskajai Vācijai. Tādā garā bija noskaņota arī Zviedrijas sūtniecība Pēterpili¹, zviedru militāros atašejus ieskaitot.² Varbūt tas zināmā mērā izskaidro to, ka latviešu strēlnieku cīņas pret vāciešiem Rīgas frontē visai maz atbalsojās zviedru laikrakstos.

Gan samērā plaši tiek ziņots par t.s. *Ziemassvētku kaujām*, pieminot Tīrelpurvu, Kalnciemu, Babītes ezeru u. t. t., taču latviešu strēlnieku nozīme šajās kaujās nav atzīmēta,³ kaut gan to uzsvēra krievu armijas virspavēlnieka oficiālajā ziņojumā 1917. gada 6. janvārī (24.12.16 pēc vecā stila).

Kā ģuriozitāte jāuzskata latviešu strēlnieces un divu Juŗa krustu kavalieres *Linas Čankas* attēls, ko *S-D* publicēja 1917. gada 20. janvārī (5. lp.) ar paskaidrojumu: "Latviešu varone, trīs reizes ievainota, cīnoties kā kareive krievu pusē."⁴

Latviešu bataljoni zviedru presē parādās sakarā ar interviju, ko 1917. gada 17. martā Stokholmas telegrafa aģentūrai (*Stockholms Telegrambyrå*) deva Latviešu bēgļu apgādāšanas organizācijas Centrālkomitejas priekšsēdis un bij. Valsts domes deputāts *Jānis Čakste*. *S-D* 19. martā šo interviju publicēja pirmajā lappusē ar virsrakstu: "Kurzeme un jaunā Krievija. Intervija ar latviešu bij. Valsts domes deputātu." *J. Čakste* paskaidro, ka latvieši vēlas sev pašvaldības tiesības un izsakās:

1 Skat. Z.A.B. Zeman (ed), *Germany and the Revolution in Russia 1915-1918*, Documents from the Archives of the German Foreign Ministry, London 1958, 99. un 101. lp.

2 Par to liecina *zviedru militāro atašeju* (Carl Wachtmeister, Axel Claeson) *ziņojumi* Ārlietu departamentam Stokholmā (glabājas Kaŗa archivā Stokholmā).

3 Skat. *S-D*, 11.1.17., 6. lp., 26.1.17., 6. lp., 30.1.17., 8. lp., 1.2.17., 6. lp., 2.2.17., 6. lp.; *Pol.*, 17.1.17., 1. lp., un 25.1.17., 1. lp.; *HvB*, 9.1.17., nr. 7.

4 Sal. *Latviešu Strēlnieki, Vēsturiski materiāli un atmiņas, I* (no šīs sērijas iznāca tikai I sējums), Rīgā, 1929, 65. lp.

"Mums visu laiku ir bijis tikai viens ienaidnieks, Prūsija, kas apspiež un uzsūc sevī mazās nācijas. Tāpēc arī *mūsu brīvprātīgo bataljoni* (mans kursiv.) ir vienmēr līdz pēdējam cīnījušies pret uzbrucējām vācu armijām. Tagadējā revolūcija apzīmē mūsu savienību ar atbrīvoto Krieviju. Ne tikai latviešu karaspēka vienības, bet arī visa krievu armija, jauna entuziasma iedvesmota un, skaidri apzinoties, par kādiem lieliem demokratiskiem ideāliem tā cīnās, uzsāks priekšā stāvošo ofensīvu ar tādu pašu drosmi kā franču revolūcijas laikā franču armija, kas to veda preti uzvarām pie Jemappes un Valmy."

Nedaudz agrāk latviešu strēlnieki ir pieminēti Somijas zviedru laikrakstā *HvB*, kas 1917. gada 5. februārī atreferēja kādu latviešu (tekstā nepareizi: "lietuviešu") sabiedrisko organizāciju no Rīgas sūtīto telegrammu valsts domniekiem J. Goldmanim un J. Zālītīm sakarā ar rietumu sabiedroto delegāciju viesošanos Pēterpilī. Tajā minēts (mani retin.):

"... *Latviešu strēlnieku pulki* (tekstā nepareizi: "latviešu snaiperu pulki")⁵ cīnās par sabiedroto ideāliem, par tautu tiesību restaurēšanu, *par nacionālā (nacionālītales) principa atzīšanu visā pasaulē*, ieskaitot mazās tautas, un par viņu tiesībām brīvi attīstīties kā kultūrālā, tā saimnieciskā ziņā..."

Rīgas krišana vācu rokās 1917. gada 3. septembrī plaši atbalsojās zviedru presē. Iespēsti arī vācu ziņojumi par sīvo pretestību pie Juglas, gan neminot, ka tur cīnījās II latviešu strēlnieku brigāde.⁶ Turpreti atzīmēti latviešu strēlnieku veiksmīgie pretuzbrukumi Vidzemē, kur fronte pamazām nostabilizējās.⁷

Tad kādu laiku ir klusums, līdz *HvB* 1917. gada 5. novembrī publicē paziņojumu: "*Latvieši dabūn paši savu armijas korpusu.*" Tas nāk no Pēterpils un tajā teikts:

"Aktīvā armija, 3. nov....Ziemeļu frontes stābs ir saņēmis paziņojumu, ka augstākais virspavēlnieks atļāvis formēt latviešu armijas korpusu."

Kerenska valdība bija visu laiku konsekventi sabotējusi latviešu autonomijas prasības un strēlnieku pārstāvju iesniegumus latviešu korpusa lietā. Oktobra revolūcijas priekšvakarā Kerenskis pēkšņi piekāpās strēlnieku prasības priekšā, bet šim izmisīgajam žestam toreiz vairs nebija nekādas nozīmes.

Pulkvedis Jukums Vācietis par strēlnieku cīņām Rīgas frontē ir devis šādu, ļoti saasinātu, formulējumu: "...šis latviešu strēlnieku kara darbības periods nodēra kā sagatavošanas mēģinājums uz lielāku vēsturisku darbību. Citas nozīmes šim periodam nav."⁸ Šis lakoniski elegantais formulējums neapšaubāmi ir visai vienpusīgs. Taču jākonstatē, ka zviedru presē minētais cīņu posms nav atstājis manāmākas pēdas. Bet aina drīz vien strauji mainījās

⁵ Šis izcilās latviešu vienības ārzemju presē un literatūrā bieži vien *nepareizi* apzīmētas par "*latviešu snaiperu pulkiem (vai bataljoniem)*", *zviedriski* — "lettiska skarpskyttar", *angliski* — "Latvian Sharpshooters", "the famous Lettish Sharpshooters". Skat., piem., W. H. Chamberlin, *The Russian Revolution 1917-1921*, 2nd ed., II, New York 1957, 56. lp.; arī R. R. Abramovitch, *The Russian Revolution*, London 1962, 174. lp. u.c.

⁶ Skat. *S-D*, 5.9.17., 1. lp.; *Pol.*, 5.9.17., 1. lp. u.c.

⁷ Skat. *S-D*, 14.9.17. 1. lp.; *Pol.*, 14.9.17. (krievu armijas ziņojumi).

2. Latviešu strēlnieki oktobra revolūcijas laikā un 1918. gada sākumā

Latviešu strēlnieku revolūcionārā darbība Ziemeļu frontē oktobra revolūcijas dienās izjauca visus Kerenska mēģinājumus iegūt palīgspēkus no šīs frontes vienībām un tādā kārtā izšķirīgi ietekmēja cīņas iznākumu Pēterpilī. Ziņas par šiem notikumiem ātri nonāca zviedru laikrakstos. 1917. gada 15. novembrī *Pol.* pirmajā lappusē parādījās raksts:

Kerenska sakāve apstiprinās

Oficiāls ziņojums.

Haparandā, trešdien (14.11.17).

Krievu karaspēka izpildu komiteja Helsinkos vakar vakarā saņēma no Petrogradas pa telefonu šādu ziņojumu:

"...lai nogrieztu Kerenska atkāpšanās ceļu ir sūtīti latviešu strēlnieki (mans kursiv.) un (karaspēka) daļas no Ziemeļu armijas, kas uzbrūk Kerenska vienībām no muguras (vilka fallā Kerenskis trupper i ryggen)..."

17. novembrī *S-D* 1. lappusē parādījās šāds ziņojums:

Latviešu spēki sakāvuši Kerenski

(Kerenskij slagen av en lettisk styrka)

Ziņo, ka viņš aizbēdzis, lai apvienotos ar Kaļedinu.

Haparandā, piektdien (16.11.17). (Sv.T.)

"No Petrogradas ziņo, ka Kerenskis ir sakauts, tāpēc ka 30.000 vīru lieli latviešu spēki ir nākuši boļševikiem palīgā. Kerenskis nekad nebija ticis tālāk par Carskoje Selo. Ziņo, ka viņš aizbēdzis, lai apvienotos ar Kaļedinu. Boļševiku vara, šķiet, pagaidām ir (no)stiprināta. Pārējā Krievijā stāvoklis ir nedrošs. Gandrīz no visām lielākajām pilsētām ziņo par asiņainiem nemieriem."

Jau 14. novembrī Ļeņins bija pieprasījis nosūtīt vienu latviešu strēlnieku pulku

8. J. Vācietis, *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme, I*, izd. "Spartaks", Pliskavā, 1922, 5. lp.

Pēterpils aizsardzībai. Kad strēlnieki bija pabeiguši savas militārās operācijas Ziemeļu frontē un ieņēmuši Valku (20. nov.), sāka organizēt kaņaspēka nosūtīšanu uz revolūcijas centru. 7. decembrī no Valkas izbrauca latviešu strēlnieku sevišķu uzdevumu rota padomju valdības apsardzībai, un tai pašā laikā uz Pēterpili devās 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulks, kas piedalījās Krievijas Satversmes Sapulces padzišanā.

Par latviešu strēlnieku ierašanos Pēterpili un viņu darbību vairākos rakstos ziņoja *HvB*, nosaucot latviešu strēlniekus par "latviešu snaiperiem" ("lettiska skarpskyttar"). 1917. gada 12. decembrī *HvB* rakstīja:

Notikumi Krievijā

"...*Russkoje Slovo* ziņo, ka Pēterpili no frontes ieradušies latviešu strēlnieki, uz kuriem *boļševiki*, kā (*mums*) ziņo, balstīsies, ja izceltos konflikts ar *Satversmes Sapulci*, un tās atlaišana kļūtu nepieciešama (un to vajadzētu atlaist)."

14. decembrī *HvB* ziņoja, ka viena latviešu strēlnieku rota piedalās Taurijas pils apsardzībā, bet 15. decembrī šajā laikrakstā bija lasāms:

Notikumi Krievijā

Latviešu kaņaspēka vienības Pēterpili

13. decembrī jaunas latviešu kaņaspēka vienības ieradās Pēterpili, ziņo "*Naš Vek*". "*Več. Čas*" stāsta, ka tad, kad latviešu strēlnieki (tekstā: latviešu snaiperi) atstāja "*Reč*" spiestuvi, ko viņi bija okupējuši, tie saliktuvē atstāja šādu plakātu: "Drebiet, buržuji! Latviešu strēlnieku durkļi ir vērsti pret jūsu resnajiem vēderiem! Lai dzīvo Satversmes Sapulce un boļševisms!"

*

1918. gada 7. februārī *S-D* savā pirmajā lappusē publicēja attēlu ar nosaukumu "*Leņina sardze*" ("Lenins skyddsvakt"), kurā redzami divi bruņoti sarkangvardi pie Leņina darba kabineta durvīm Smoļnija institūtā. 1958. gada 4. novembrī *Padomju Jaunatne* iespieda F. Kostikova un J. Mušina rakstu "Kāda fotoattēla vēsture", kur aprādīts, ka minētajā attēlā (tas vēlāk iekļuvus vairākos darbos par Krievijas revolūciju) redzami sarkangvardi ir (no kreisās) lietuviešu strādnieks Eduards Jurgaitis un latviešu strādnieks Eduards Zvirgzdiņš. Kā zināms, evakuētajiem latviešu strādniekiem bija aktīva un ievērojama loma revolūcijas notikumos. Šis attēls zīmīgi ilustrē šo darbību.

1918. gada 30. janvārī latviešu strēlniekus piemin *SvD* (8. lp.) rakstā "*Latviešu kaņaspēka vienības konfliktā ar ukraiņiem*". Igaunņu birojs (*Estniska byrån*) informē, ka kāds latviešu pulks padzinis ukraiņu militāro kongresu Ziemeļu frontē.

1918. gada februārī zviedru prese diezgan daudz rakstīja par padomju varas konfliktu ar ģen. Dovbor-Mušpicka vadīto poļu korpusu (leģionu), par cīņām pie Rogačevas u.t.t., taču latviešu strēlnieku nozīme šajās operācijās, ko vadīja plkv. J. Vācietis, preses ziņojumos neparādās.⁹ Atzīmēts tikai, ka panākumi pret poļiem gūti pēc tam, kad cīņā iesaistītas "revolūcionāras, padomju varai uzticīgas kaņaspēka vienības".

1918. gada aprīlī latviešu strēlnieki veica krievu anarchistu atbrūošanu un to darbības centru likvidēšanu. *S-D* par šiem notikumiem ziņoja 3. maijā (4. lp.):

Krievu anarchistu atbrūošana

"...Kādā oficiālā telegrammā no Maskavas, kas izsūtīta 30. aprīlī, teikts, ka anarchistu atbrūošanā tur piedalījušies 5.000 strēlnieku ("jāgare") un ka arī artilērija lielā mērā lietota šajā operācijā..."

9 Skat. *S-D*, 6.2.18., 1. lp., 8.2.18., 6. lp., 19.2.18., 8. lp. un 20.2.18., 6. lp.

3. Latviešu strēlnieki 1918. gada otrā pusē

1918. gada vasarā un rudenī lielinieku valdība pārdzīvoja vairākas smagas krīzes un reizēm likās, ka tās eksistence karājas mata galā. Sarkanā armija atradās vēl tapšanas stadijā, un Latdivīzijas daļas tika sūtītas visur, kur padomju varai draudēja briesmas. Līdz ar to par latviešu strēlniekiem plaši sāka rakstīt ārzemju prese, arī zviedru laikraksti. Parādās vairāku latviešu militāro vadītāju un redzamāko revolucionāru vārdi un ziņas par viņu darbību un nozīmi laikmeta notikumos. Vairākkārt minēti plkv. J. Vācietis, R. Bērziņš, P. Stučka, J. Peterss, M. Lācis-Sudrabs, tāpat arī J. Bērziņš-Ziemelis, J. Daniševskis u.c.

1918. gada 2. jūlijā FDP pirmajā lappusē iespieda *F.S./strölm'a* interviju ar *Pravdas* redaktoru *Meščerjakovu* (Mestcheriakoff), kas bija ieradies Stokholmā. Uz jautājumu, kā ir ar Krievijas Sarkanā armiju, M. atbildēja:

"Tā vēl atrodas tapšanas stadijā. Tās vienīgais uzdevums ir apkarot kontrrevolūciju un aizsargāt sociālistisko Krieviju. Tās disciplīna tomēr nav tāda, kādai tai vajadzētu būt, jo viņai nav tradīciju. *Visdroširdīgākie kareivji (de tappreste soldaterna) ir latvieši* (mans kursiv.), kas lielā skaitā izceļo no Baltijas provincēm un piesakās Sarkanajā armijā, zināmā mērā arī somi un sociālistiski noskaņoti karagūstekņi..."

Tikai dažas dienas pēc šīs intervijas publicēšanas Maskavā nogalināja Vācijas sūtni Mirbachu un tur sākās kreiso sociālrevolucionāru ("eseru") sacelšanās, ko 7. jūlijā likvidēja latviešu strēlnieki plkv. J. Vācieša vadībā.

Eseru sacelšanās Maskavā radīja lielu ievēribu ārzemēs. *S-D* 8. jūlijā par to ziņoja pirmā lappusē ar virsrakstu "*Kontrrevolūcija iesākusies Maskavā*". Bet jau 10. jūlijā *S-D* informēja savus lasītājus, ka sacelšanās, šķiet, esot apspiesta, kamēr *HvB* tai pašā dienā ziņoja par kreiso eseru sanāksmes (kongresa) dalībnieku arestēšanu Maskavā:

"Stipra latviešu strēlnieku vienība izdarīja apcietināšanu, kas norisinājās bez lielākām grūtībām, lai gan apmēram 300 personas piedalījās kreiso sociālrevolucionāru sanāksmē..."

12. jūlijā *S-D* (3. lp.) rakstīja:

"Pēc ziņām, ko *Deutsche Tageszeitung* saņēmusi no Maskavas, ciņas tur ilga tikai trīs dienas. Pret boļševikiem cīnījās nevien sociālrevolucionāri, bet arī anarchistu un strādnieku no dažādām Maskavas fabrikām."

Tai pašā dienā *S-D* (12. jūlijā) publicēja plašu interviju (1. un 6. lp.) ar sociālrevolucionāru, Satversmes Sapulces locekli *D. Gavrovskiju*, kas tikko kā no Maskavas bija ieradies Stokholmā. Intervijai ir apakšvirsraksts:

"...Boļševiki balstās uz latviešiem, somiem, vāciešiem un ķīniešiem..."

D. Gavrovskijs (*D. Gavrowsky*) stāsta:

"...Raksturīgi, ka lielā strādnieku masa ir nogurusi no politiskajām cīņām un kļūst apātiska.¹⁰"

Boļševiku balsts: latvieši, somi, vācieši un — ķīnieši. Visu to ievērojot, ir ļoti grūti gāzt boļševikus tikai ar krievu demokrātijas *iekšējo spēku* palīdzību, jo boļševiki paši nebalstās uz šiem spēkiem, bet paļaujas uz *svešu (kaŗa)spēku*. Maskavā viņu rīcībā ir *16.000 labi apbruņoti latviešu kareivji*, dažas somu sarkangvardu nodaļas un viens ķīniešu bataljons; šo pēdējo vienmēr izlieto eksekūcijām. Tos atbalsta arī organizētas vācu kaŗagūstekņu vienības, kas it kā pēc augstākas pavēles pēkšņi kļuvušas internacionāli un boļševistiski noskaņotas... Sociālrevolucionāru partija ieskata, ka intervence ir kļuvusi neizbēgama sakarā ar pašreizējo stāvokli..." (Interviju parakstījis: Sergius Cyon).

13. jūlijā *S-D* iespieda (6. lp.) oficiālu padomju valdības ziņojumu par eseru sacelšanās apspiešanu, kur cita starpā teikts:

"Ir iecelta sevišķa izmeklēšanas komisija tieslietu tautas komisāra *Stučkas* vadībā... Padomju kongresā dumpinieku partija bija mazākumā, bet padomju valdība tomēr neapšaubāmi būtu tikusi gāzta, ja (dumpiniekiem) būtu bijis iespējams gūt nodomātos panākumus."¹¹ Turpat iespiests arī padomju kaŗaspēka pavēlnieka Urālu un Sibīrijas frontē *Reinholda Bērziņa* ziņojums par cīņām ar čekoslovakiem.

20. jūlijā *S-D* ievadrakstā "*Ļeņina mantinieki*" teikts:

"...Kreiso sociālrevolucionāru sacelšanos Ļeņinam laimējās apspiest ar savu latviešu, somu un ķīniešu algotņu (legotrupper) palīdzību..." (Sal interviju ar D. Gavrovskiju, *S-D*, 12. jūl.).

8. augustā *HvB* iespieda oficiālu padomju valdības paziņojumu par eseru sacelšanās satriekšanu, kuŗā uzsvērts: "*Sarkanā gvarde un latviešu pulki enerģiski (verksamt) atbalstīja valdību.*"

1918. gada 12. augustā *S-D* parādījās ziņa, ka Maskavā arestēts angļu diplomātiskais aģents *Lokarts* (Lockhart). Pēc tam zviedru presē parādījās vēl daudzi raksti, kas vēstīja par t.s. "Lokarta afēru", un kuŗos pieminēti viņa kontakti ar latviešu strēlniekiem, *J. Petersa* loma šīs lietas izmeklēšanā u.t.t.¹² Šai sakarā zviedru laikraksti pārspieda gan oficiālo padomju informāciju, gan sniedza intervijas ar Lokartu, kad tas pēc atbrīvošanas no aresta caur Zviedriju devās atpakaļ uz Angliju. Šis materiāls ir tik plašs, ka tā sistematizēšanai un izvērtēšanai nepieciešams atsevišķs apcerējums. "Lokarta afēra" padarīja latviešu strēlniekus vēl vairāk pazīstamus ārzemju presē un sabiedrībā.

10 *J. Vācietis* (op.cit., I, 132. lp.), rakstot par kreiso eseru sacelšanos un tās apspiešanu, konstatē: "Maskavas strādniecība savā masā ieņēma neitrālu stāvokli."

11 Skat. arī *FDP*, 15.7.18., 3. lp.

12 Skat. "*Avslōjad sammansvārjning*" mot *Lenin* ("Atklāta sazvērestība" pret Ļeņinu), *S-D*, 5.9.18., 1. un 6. lp.; *Det var lettiska trupper, som skulle mutas* (Tās bija latviešu vienības, kuŗas bija jāpiekukuļo), *NDA*, 5.9.18., 6. lp. un 6.9.18., 8. lp.; *Åven de lettiska trupperna skulle mutas* (Arī latviešu vienības taisījās piekukuļot), *FDP*, 6.9.18., 1. lp.; *Fällan som Lockhart gick i* (Slazds, kuŗā Lokarts iekrita), *FDP*, 7.9.18., 1. lp.; *Engelska Moskvaombudet Lockhart på hemresan* (Angļu pārstāvis Maskavā Lokarts ceļā uz mājām), *S-D*, 9.10.18., 1. lp.; skat. šai sakarībā arī *J. Petersa* raksturojumu ("gluži patikams cilvēks, nevis kaut kāds nezvērs"), *NDA*, 24.9.18., 8. lp. u.c. rakstus presē.

1918. gada augustā un septembrī liela daļa no latviešu strēlniekiem plkv. J. Vācieša vadībā bija iesaistīta smagās cīņās Austrumu frontē, it īpaši pie Kazaņas.

21. augustā FDP pirmajā lappusē parādījās šāds raksts:

***Krievu strādnieku armijas cīņa pret uzbrucējiem.
Latviešu pulki iegūst goda karogu. Ļeņinu sumina.***

Maskavā, 20. aug.

Strādnieku armijas galvenā nometne.

Oficiāls kara ziņojums 18. aug.:

...Kazaņas apkaimē (rajonā): latviešu strēlnieku (tekstā: snaiperu) varonīgās cīņas. Viņu spīdošā Kazaņas aizsardzība... glāba mūsu stāvokli. Ar sevišķu varonību izcēlās divīzijas komandieris, jaunie virsnieki ģenerālstābā, virspavēlnieka adjutants un pārējie komandieri. Virspavēlnieks ierosina piešķirt latviešu pulkam Kazaņā (5. Zemg. latv. str.p. U.Ģ.) sevišķu revolūcijas karogu kā goda balvu.¹³

6. septembrī FDP pirmajā lappusē iespieda paziņojumu:

Latvietis Vācietis (Wazetes) krievu generalissimus.

Maskavā, otrdien (3.9.18.) (Sv.T.)

...Trockis ir iecelts par Augstākās kara padomes priekšsēdi, un latviešu vadonis (den lettiske ledaren) Vācietis tika iecelts par virspavēlnieku visās frontēs.

S-D šo ziņu sniedza tikai 17. septembrī, rakstot viņa vārdu "Vatzetis". Pēc tam Vācietis sakarā ar viņa darbību šajā amatā vēl vairākkārt pieminēts zviedru laikrakstos.¹⁴

14. septembrī FDP publicēja (3. lp.) "Latviešu protestu pret atentatu", kas bija izdarīts pret Ļeņinu. To Latdivīzijas vārdā bija parakstījis divīzijas komisārs K. Pētersons. Turpat arī iespiesta Latdivīzijas telegramma Ļeņinam. Šis pats laik-raksts, atzīmējot oktobra revolūcijas gada dienu, savā 9. novembra numurā (4. lp.) ar virsrakstu "Divas telegrammas ar nozīmi pasaules vēstures mērogā" par jaunu iespieda savu 1917. gada 15. novembra ziņojumu par latviešu strēlnieku lomu Kerenska gāšanā.

*

Jo plašāka izvērtās latviešu strēlnieku darbība pilsoņu kara laikā, jo lielāku

13 Skat. arī FDP, 24.8.18., 1. lp.

14 Skat. S-D, 2.10.18., 6. lp.; FDP, 7.1.18., 3. lp. u.c.

naidu viņi iemantoja pretlielinieciskajās aprindās un it īpaši dažādajās krievu kontrrevolucionārajās armijās. Tā, piem., FDP ziņoja 12. septembrī (1. lp.):

Maskavā, svētdien (8.9.18) (P.T.A)

27. augustā Novorosijsku ieņēma baltgvardu virsnieku armija...

Gandrīz visus pilsētā esošos ķīniešus un latviešus apšāva... (mans kursiv.).

Zviedru sociāldemokratu un pilsoniskajā presē sāka parādīties arvien vairāk rakstu, kas no vienas puses bija visai kritiski vai pat naidīgi pret latviešu strēlniekiem, bet no otras puses tomēr zināmā mērā rādīja viņu ievērojamo lomu un nozīmi tā laika notikumos Krievijā.

5. oktobrī S-D parādījās četrslējijs raksts (10. lp.) — "Kontrrevolūcionāri tiesas priekšā", ko šis laikraksts bija pārņēmis no "Bunda" organa, Kijevas *Volkzeitung* (raksts vispirms bija publicēts žīdu Lodzas laikrakstā *Volksblatt*). Par raksta autoru minēts "visā Internacionālē pazīstamais radikālais sociālists M. Abramovičs" (pēc visa spriežot tas ir *Rafaels Abramovičs*, kas vēlāk emigrēja uz Rietumeiropu un pēc tam uz ASV; ilggadīgs "*Sociaļističeskij Vestņik*" redaktors trimdā. U.G.), kas to sacerējis cietumā, bet varējis to izsūtīt saviem partijas biedriem.

Šajā rakstā A. attēlo, kā divi lielinieki (viens latvietis un viens žīds) ar apm. desmit latviešu strēlnieku palīdzību izjauc kādu strādnieku konferenci Maskavā (datums nav minēts), un kā pašu Abramoviču apcietina. Viņu nopratina izmeklēšanas tiesnesis (pēc visa spriežot žīds, bet apkārt tiesneša galdam sēž vairāki jauni cilvēki un kāda meitene — visi latvieši. Vēlāk Abramoviču pratina kāds latvietis, kas "vāji runā krieviski". A. raksta: "Izmeklēšanas tiesneši gandrīz visi ir personas bez zināšanām un izglītības (gandrīz vienīgi latvieši un divi vai trīs žīdi; mans kursiv.). Stāsta, ka *Stučka* (tekstā: *Tutsjka*) (tieslietu ministrs) ir stipri sastraukts par "Čerezvičajas" rīcību, bet sargās iejaukties..."

25. oktobrī NDA iespieda šādu brīdinātāju rakstu (8. lp.) par latviešu lielinieku plāniem:

Baltijas provinču liktenis, kad vācu karaspēks būs devies uz mājām. (Mani saīs. un kursiv.)

Kāds korespondents ziņo no Rīgas SvT. par sagatvošanos latviešu lielinieku (maximalister) revolūcijai:

"Latviešu lielinieku valdības centrs atrodas Maskavā. Tās priekšgalā vispirms atradās *Rozņiņš*, kuŗa rakstnieka vārds ir "*Āzis*". Viņš organizēja revolūcionāru aģentu grupu un slepeni nosūtīja to uz Baltiju. Viņš darbojas Maskavas Kremli, kur notiek priekšlasījumi par lielinieku revolūcijas istenošanu Baltijā. To mācību kodols, ko tur sludināja, bija pilsonības ("das Bürgertum") iznīcināšana visā pilnībā. Partijas oficiālais organs ir laikraksts *Ciņa*. Tā kā vācu karaspēka atrašanās Baltijā kavē revolūcijas sākšanu, tad aģitatori cer, ka Vācijas valdībai kādu dienu vajadzēs atvilkt savas karaspēka vienības no Baltijas, lai pastiprinātu Rietumu fronti. Tad latviešu lielinieki ķersies pie darba. Viņiem ir pietiekami krājumi aplsētu ieroču, un tie iegūst pastiprinājumus sakarā ar pastāvīgu lielinieku ieplūšanu (Baltijā) no Krievijas... Līdz šim latviešu demokrati ir cerējuši, ka lielinieki tos saudzēs, un ka tie varēs glābt dzīvību, ja gadījumā notīktu pilsonības iznīcināšana. Bet *Ciņa* ir iznīcinājusi šādas cerības. Tā publicē kādu rakstu, kas nostāda šos demokratu vienā līmenī ar visiem pārējiem pilso-

ņiem, kuŗi grib nodibināt *pilsonisku Latviju* un negrib piejaut proletāriāta valdību... Vai latviešu pilsoņiem ir vāciska, vai angļiska orientācija, tas latviešu lielniekiem ir vienalga. Kā vieni, tā otri ir jāiznīcina. Angļi, franči un amerikāņi, tāpat kā vācieši, ir pilsonības aizstāvji. Tāpēc lielnieciskā revolūcija ir jāisteno arī viņu zemēs."

Pēc visa spriežot, šī informācija nākusi no *baltvācu* avotiem. Tas pats sakāms par kādu rakstu, kas veltīts tikai latviešu strēlniekiem. To *NDA* iespieda 1918. gada 27. oktobrī (8. lp.) un tam nav paraksta. Kaut arī visai tendenciozs, vietām pretrunīgs un kļūdains, tas liecina, ka autors tomēr ir visai labi informēts par šo jautājumu. Sniedzu šo rakstu nesaisinātu:

Lielnieku prētoriāņi Latviešu strēlnieki

Joprojām laikrakstos lasāms par latviešu strēlnieku pulkiem, kuŗiem Krievijā tādā ziņā ir ievērojama (redzama) loma, ka tie uzskatāmi par lielnieku prētoriāņiem, jo ir viņu stingrais balsts.

Latviešu strēlnieku pulki, kuŗus sākumā formēja kā bataljonus, radās 1915. gada augustā pēc Valsts domes latviešu deputāta J. Goldmaņa iniciātivs, kuŗš kaŗa laikā bija izcēlies ar savu nevaldāmo naidu pret vāciešiem. Toreizējais krievu armijas virspavēlnieks lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs sākumā bija izteicis šaubas par to, vai vēlams atļaut latviešu nacionāla kaŗaspēka dibināšanu — viņam, šķiet, bija prātā latviešu revolūcija 1905. gadā — taču beidzot viņš piekāpās, ietekmēts no J. Goldmaņa vāciem ārkārtīgi naidīgām runām Valsts domē, un tad Goldmanis un citi latviešu patrioti publicēja uzsaukumu, kas radīja dzīvu atbalsi latviešu tautā un ātri veicināja dažu latviešu bataljonu izveidošanu.

Latviešu strēlnieku uzdevums bija aizsargāt savu dzimteni — Baltijas provinces. Šim nolūkam latviešu virsniekus un kareivjus atdalīja no tām kaŗaspēka daļām, kuŗās tie kalpoja un pārcēla uz latviešu bataljoniem, kur tie veidoja šo vienību kodolu. Brīvprātīgo pieplūdums bija tik liels, ka bataljonus drīz vien vajadzēja paplašināt par pulkiem, un to skaits beidzot sasniedza astoņus pulkus.

Šis stiprais pieplūdums nav izskaidrojams tikai ar to, ka latviešu strēlniekiem bija labāks uzturs un apģērbs — latvieši bija savākuši dažus simttūkstošus rubļu savu strēlnieku apģādei — bet arī ar politiskiem iemesliem. Latvieši, proti, cerēja, ka kaŗš beigsies ar Vācijas sakāvi, un ka pēc tam tie nokārtos rēķinus ar baltvāciem un padzīs viņus no Vidzemes un Kurzemes, tādā kārtā īstenojot ilgi lolotu vēlēšanos. Lai gan latviešu deputāti un latviešu prese nemitējās apliecināt savu lojalitāti Krievijai, bija tomēr zināms, ka latviešu centienu mērķis bija brīvā Latvija ("brihwa Latwija"). Strēlniekiem (strehlneeks) vajadzēja palīdzēt šo mērķi sasniegt.

Latviešu strēlnieki ne tikai ārēji viņiem ļoti labvēlīgā veidā atšķīrās no krievu kaŗaspēka daļām Rīgas frontē, kuŗas atradās uz ļoti zema kultūras līmeņa; tie izrādījās teicami apmācīti, labi disciplinēti un ļoti drošsirdīgi. Vairāki latviešu pulki ir izcēlušies kaujās pie Rīgas, un tie ir cietuši tik samgus zaudējumus, ka tos vajadzēja komplektēt no jauna. Vecais sastāvs bija pilnīgi iznīcināts (sadrāgāts), un jaunie papildinājumi pa lielākai daļai sastādījās no ļoti šaubīgiem subjektiem — sliņķiem, dienaszagļiem un vēl sliktākiem elementiem.

Kad izcēlās Krievijas revolūcija, un krievu armija isā laikā pārvērtās par ne-

disciplinētu, ciņai nederīgu apbruņotu pūli (hord), tad latviešu strēlnieki ar miesu un dvēseli pieslēgās lielinieciņam, kas izskaidrojams ar latviešu tautas plašo masu radikālajiem uzskatiem. Sakarā ar to viņi pazaudēja ne tikai gandrīz visus profesionālos virsniekus, kas atstāja dienestu, bet arī latviešu bagātāko (pārtikušo) šķiru simpatijas, kuŗas bija bagātīgi atbalstījušas strēlniekus ar līdzekļiem.

Plaisa padziļinājās, kad Rīgu vajadzēja atstāt un kad strēlnieki Vidzemes vidienē un tās ziemeļu daļā sāka terorizēt ne tikai vācu iedzīvotājus, bet arī savus tautiešus. Vācu kaŗaspēka ofensīva darija galu strēlnieku terora režīmam (skrāckregemente) — tie aizgāja kopā ar krievu armiju uz Krieviju, lai pilnīgi stātos lielinieku dienestā (lai kalpotu lielinieciņam lietai). Pamest dzimteni latviešu strēlniekus, šķiet, pa daļai pamudināja arī pamatotās bailes no atriebības par viņu neskaitāmajiem brutālajiem pārkāpumiem un varas darbiem.

Tā kā latviešu strēlnieku pulki komplektējas no relatīvi izglītotiem vīriem, kas vēl bija saglabājuši diezgan stingru disciplīnu (šis konstatējums ir pretrunā ar iepriekšējiem apgalvojumiem. U.Ģ.), tie ātri pievērsa sev lielinieku varas vīru uzmanību. Tie ātri ieguva sev izcilu stāvokli kā padomju valdības miesas sardze (lifgarde), kas ir bagātīgi atalgota un bauda visādas, pa daļai ļoti plašas priekšrocības. Tā latviešu strēlnieki var nevien izdarīt apcietināšanas, bet arī piespriest un izpildīt nāves sodus. Agrākais vienas latviešu strēlnieku brigādes komandieris, ģenerālis Vācietis (Wahzeetis), ir iecelts par padomju armijas virspavēlnieku.

Īsi sakot, latviešu strēlnieki ieņēma lielinieciņajā Krievijā izcilu (izņēmuma) stāvokli. Viņiem ir nodota apsardzība gar Igaunijas un Vidzemes robežu un viņi gādā par padomju valdības dekrētu iedzīvināšanu, lietojot nesaudzīgu bardzību un atļaujoties fantastiskus varas darbus.

Tāpēc (šādas rīcības dēļ) viņi Krievijā ir kļuvuši ārkārtīgi ienīsti.¹⁵ Kad lielinieku vara (valsts) reiz ies bojā, tad droši vien tikai dažs retais no latviešu strēlniekiem izglābsies no patiesi pelnītās sodības, kas tiem sagaidāma no viņu mocītās un izsmietās krievu tautas. Latviešu strēlnieki to labi zina, un tāpēc tie spiež visus latviešus, kas vēl atrodas Krievijā, iestāties strēlnieku pulkos, lai pastiprinātu savus spēkus un varētu stāties pretī neizbēgamajai nelaimei.

*

Divi dienas vēlāk (29. oktobrī) NDA pirmajā lappusē parādījās raksts:

Terrora režīms Krievijā

No "uzticamiem proletāriešiem"

izveidos policijas kaŗaspēku (poliskār)

Petrogradā, pirmdien (28.10.18) (NPC. Spec.)

Pēdējās dienās Petrogradā ir noticis Ārkārtējās komisijas ciņai ar kontrre-

15 Šai sakarā interesanti atzīmēt, ka Latviešu Nacionālo Lietu Komisāriāta Latgaliešu sekcijas Maskavā izdots laikraksts *Taisnība* 1918. gada 9. jūlijā (nr. 2, 2. lp.) rakstīja: "... Ir gadejumi, ka naapzinīgos masas tic, ka boda izacelšonai un wysam sabrukumam naw wainīgs ilgais pasaules karš, bet kaut kaidi tur 'latwiši', 'žeidi' woi 'leliniki' (mans kursiv.) u.t.t."

volūciju kongress. Viens no runātājiem ierosināja organizēt sevišķu policijas karaspēku, kas būtu Ārkārtējās komisijas rīcībā... Plānotais policijas karaspēks jākomplektē vienīgi no pilnīgi uzticamiem proletāriešiem, kuŗus ieteic komūnistiskās strādnieku organizācijas. *Latviešu pulkus uzskata par šo spēku kodolu* (mans kursiv.). Vistingrākā disciplina un pilnīgākā centrālizācija paredzēta šai karaspēkā, kas pilnīgi stāties vecās žandarmērijas vietā un iegūs tādas pašas neierobežotas tiesības izdarīt kratīšanas un arestus. Milzīga majoritāte balsoja par šāda karaspēka izveidošanu.

*

S-D savā 21. novembra numurā (3. lp.) iespieda rakstu par trīs zviedru strādnieku vērojumiem Krievijā. Vērtējums bija visai negātivs:

Lielineku Krievija

Zviedru strādnieku iespaidi un pieredze.

"Lielākais ļaunums ir tas, ka lielineki ir iznīcinājuši strādnieku kustību".

Sevišķi nepatīkamu iespaidu šiem trim zviedru strādniekiem radīja tas apstāklis, ka lielineki izlieto ķīniešu kareivjus kā bendes. Arī somu sarkangvardi un latvieši spēlēja riebīgo (baigo) lomu kā Ārkārtējā komisijas izpalīgi, kas organizē un vada terroru...

*

26. novembrī NDA publicēja (7. lp.) interviju ar krievu redaktoru *Nikolaju Notoviču*, kas kā bēglis uzturējās Stokholmā. Intervijai ir virsraksts "Lielinecisma postīšanas darbs. Lielinecisms ir slimība, kas pazudis." N. Notovičs izteicās:

"...Pašlaik lielinekiem ir *daži latviešu pulki* (mans kursiv.) un dažas apbruņotas ķīniešu bandas, kas ir izkaisītas šur un tur..."

Notovičs domā, ka arī neliela antantes intervence satrieks lielinekus un piebilst: "Vācijas kapitulācija ir pilnīgi satriekusi lielineku plānus, un tie ir pavisam zaudējuši galvas."

Šajā intervijā paustie uzskati un cerības bija tipiskas tā laika krievu politisko emigrantu vairākumam.

Plašs raksts par apstākļiem Krievijā un par latviešu lomu revolūcijas notikumos parādījās S-D 29. novembrī (7. lp.). Redakcija paskaidroja, ka pirms dažām dienām Stokholmā no Krievijas ieradies kāds zviedrs (vārds nav minēts), kas ļoti labi pārzina turienes apstākļus. Viņš esot ilgāku laiku uzturējies Maskavā, kur tas sakarā ar savu stāvokli atradies tiešā un dzīvā (intensīvā) saskarē ar Kremli. Raksts publicēts kā intervija (mani.):

Antantes norēķināšanās ar lielinecismu

Saigums (slikts noskaņojums) Maskavā. — Uz Sarkano armiju nevar pāļauties.

Intervija ar labi informētu Maskavas zviedru, kas nupat atgriezies no Krievijas.

Ļeņins valda uz papīra.

...Pašā Maskavā par varu sacenšas divas iestādes: izpildu komiteja (domāta VCIK) un Ārkārtējā komisija cīņai ar kontrrevolūciju... Pēdējās priekšgalā atrodas viens no lielinieku visbriesmīgākajiem bendēm un teroristiem, ja ne pats briesmīgākais: *latvietis Peterss*... Pēc atentāta pret Ļeņinu Petersam ļāva pilnu vaļu, un kādu laiku viņš varēja trakot pēc patikas... Liekas tomēr, ka relatīvi savaldīgākie elementi lielinieku nometnē beidzot sākuši reaģēt pret Petersu un viņa līdziniekiem...

Uz sarkano miljonu armiju nevar paļauties

...Ir pasludināts, ka Sarkano armiju palielinās līdz trim miljoniem vīru. Bet uz cik daudziem no šiem miljoniem lielinieki var droši paļauties? Pats *sarkanās gvardes kodols* gan no lielinieku viedokļa ir uzticams. Tas komplektējās pa lielākai daļai no *latviešu strēlnieku pulkiem*, neapšaubāmi *visai krietniem (spējīgiem) vīriem* visā visumā, protams, tie ir brutāli un nesaudzīgi, ātri (strauji) uz ekscesiem un dažāda veida pārkāpumiem, bet *drošsirdīgi un nikni*. Bet armijas lielā masa ir stājusies ierindā, vai nu lai glābtos no bada un iegūtu labu atalgojumu, vai arī iedzīta tur ar nāves draudiem spaidu kārtā...

Lieliniecisms (tā apkaņošana) — Eiropas uzdevums

...Krievijas un līdz ar to Eiropas glābšana ir visas Eiropas uzdevums, secināja šo ziņu devējs...

*

Pa daļai līdzīga satura raksts parādījās *NDA* 28. decembrī (5.lp.). Tas bija pārņemts no vācu laikraksta *Neue Freie Presse*, kas savukārt balstījās uz informāciju, kuŗa bija iegūta vācu (?) bēgļu kongresā Minchenē 1918. gada 4. decembrī. Tas saucās "*Pie lielinieku grēku saraksta*", un tajā cita starpā teikts:

"...Ļeņinam un tā piekritējiem (hans anhang) vajadzēja radīt sev militāru spēku, un tika izveidota sarkanā gvarde. To galvenokārt sastāda *latvieši un ķīnieši* (mans kursiv.), bet tur ir arī vācu, čehu, austriešu un citu tautību dezertieri, un sarkangvardi saņēma mēnesī 500-600 rubļu. Ar šīs gvardes palīdzību tika izsludināta lielinieku vara Krievijā...Notiesāto nošaušanu (eksekūcijas) izdara ķīnieši..."

*

1918. gada beigās zviedru presē sāka parādīties raksti par padomju kara-spēka operācijām Baltijā. 27. decembrī *NDA* ziņoja (8. lp.), ka igauņu pilsoniskais karaspēks atkāpjas, un ka vācu armijas kājnieku daļas ir pilnīgi demoralizētas. Nobeigumā teikts:

"Lielinieku spēki, kas no austrumiem operē pret Igauniju ir apm. 10.000 vīru, to vidū dažas igauņu nodaļas. Tais spēkos, kas uzbrūk dienvidos, ietilpst galvenokārt krievu jūmieki un latviešu strēlnieki (tekstā: latviešu snaperi)."

29. decembrī *NDA* pirmajā lappusē ziņoja, ka "*Latviešu republika prasa pa-*

*lidzību pret lieliniekiem". NDA informēja, ka Stokholmā kopš dažām dienām uz-
turoties latviešu Tautas Padomes prezidents Jānis Čakste un latviešu militāra
misija (komisija). Laikraksta līdzstrādniekam Čakste paskaidrojās:*

"...Grūtības rada tas apstākļis, ka latviešu pulki, kas latviešu virsnieku vadībā
pasaules kara laikā parādīja sevi kā krievu armijas izlases vienības, atrodas tālu
no dzimtenes Ukrainā un nevar nokļūt mājās, kad draud briesmas... Latvijas re-
publikai tagad vislielākā steigā ir jāorganizē īsta tautas armija...

Lielinieku kaŗaspēkā...ir dažas rēgulāras armijas vienības, bet pārējie, kā
stāsta, ir somu sarkangvardi un dažādu tautību pārstāvji, to vidū ķīniešiem esot
redzama loma..." (Interviju parakstījis: A.W-g).

Šai laikā latviešu sarkano strēlnieku pulki jau tuvojās Rīgai. Grūti iedomā-
ties, ka Čakste par to neko nezina, taču politiskā ziņā nebija izdevīgi par to
runāt Stokholmā.

Sakarā ar padomju varas nodibināšanos lielākajā Latvijas daļā un kara darbi-
bu Baltijā vispār, zviedru laikraksti publicēja serijām dažādus ziņojumus un rak-
stus par turienes notikumiem. Taču to saturs ir galvenokārt politisks, un latviešu
strēlnieki tieši netiek pieminēti.

4. Latviešu strēlnieki 1919. gadā

Laikam nekad zviedru prese nav tik daudz rakstījusi par Latviju un latviešiem kā 1919. gadā. Politiskā un militārā situācija tur toreiz bija tik sarežģīta un mainīga, tik dažādu varas faktoru bija iesaistīti dažādajās cīņās un intrigās, notikumu gaita tik strauja un sensācionāla, ka laikrakstu redakcijām tas deva nepārtraukti interesantu vielu ziņojumiem, intervijām, rakstiem un minējumiem.

Visā visumā zviedru prese samērā labi attēloja juceklīgo notikumu attīstību Latvijā, kaut arī ne visa informācija atbilda patiesībai. Gluži sensācionālas ziņas, piemēram, parādījās *S-D* 1919. gada 21. maijā, kad šis laikraksts (4. lp.) iespie-
da šādu rakstu:

Sajukums Latvijā

Latviešu strēlnieki ir ieņēmuši Rīgu

Liepājā, pirmdien (19.5.19). (NPC)

Latviešu informācijas birojs Stokholmā ziņo:

Pēc ziņām no Rīgas, latviešu strēlnieki latviešu virsnieku vadībā bija ieņēmuši Daugavgrīvu un draudēja apšaudīt Rīgu ar smago artileriju, pieprasot, lai trīs stundu laikā tiem izdod lielinieku komisārus. Kad šo prasību neizpildīja, latviešu strēlnieki ieņēma Rīgu. Vairums komisāru tika nošauti; pēc tam viņi nosūtīja delegātus pie latviešiem Ziemeļvidzemē un pie latviešu valdības karaspēka virspavēlnieka pulkveža Baloža (överste Balods). Nekādas turpmākas ziņas nav pienākušas, jo sakari ar Rīgu atrodas vācu rokās.

*

Minētās baumas parādījās vēl divos rakstos *S-D*. 22. maijā šis laikraksts (7.lp.) iespie-
da rakstu:

Latvijā arvien juceklīgāk

Latviešu informācijas birojam otrdien (20.5.19.) telegrafē no Liepājas:

Stāvoklis Rīgā ir neskaidrs. Latviešu strēlnieki, šķiet, ir sākuši sacelšanos (revolūciju) pret lielinieku kundzību un pievienojušies Latvijas valdības karaspēkam. Sacelšanās kustībai ir nacionāls raksturs. Sociālrevolūcionāri Rīgā ir sacēlušies kopā ar demokrātiem. Pulkvedis Balodis steidzas palīgā. Vācieši kavē viņa došanos uz priekšu.

Liepājā apcietinātie latviešu politiķi ir ielikti cietumā.

*

23. maijā *S-D* ziņoja, ka baltvācu landesvērs iepriekšējā dienā ir ieņēmis Rīgu. Bet 24. maijā šajā laikrakstā (1. lp.) parādījās raksts:

Kas valda Rīgā (Kas ir kungi Rīgā)?

Vairākas pretrunīgas ziņas.

Latvijas Pagaidu valdības informācijas birojs ieguvis no Liepājas šādas ziņas:

Rīgā strēlnieki ir pārgājuši tautas pusē, kas sacēlusies pret lieliniekiem. Uz ielām notikušas sadursmes. Jaunā valdība, ko proklamē Rīgā, sastādās no pretlieliniecisko strādnieku vadoņiem un pilsoniskiem demokrātiem. Uz valdības ēkām Rīgā ir pacelts Latvijas sarkanbaltsarkanais karogs. No Daugavpils pret Rīgu ir izsūtītas lielinieciskas sarkanas karaspēka daļas. Pulkvedis Balodis (latviešu karaspēka virspavēlnieks) ir aicināts steigties uz Rīgu palīgā, bet vācu virspavēlniecība ir pavēlējusi Balodim nekustēties no vietas, piedraudot kā viņam, tā viņa kareivjiem un virsniekiem nepaklausības gadījumā ar lauka kara tiesu.

*

Baumas par strēlnieku un strādnieku sacelšanos pret lieliniekiem Rīgā bija izplatījušās arī Vācijā, no kurienes šīs ziņas par jaunu atkal pārņēma zviedru prese. Tas redzams no raksta, ko *S-D* iespieda (6. lp.) 27. maijā:

Vācbaltu nekrietnības

Tika noklusēts, ka lielinieku valdība Rīgā bija gāzta un ka bija nodibināta mēreni sociālistiska valdība.

Berlīne, svētdien (25.5.19.) (Sv.T. speciālkoresp.)

Freiheit (vācu neatkarīgo soc. dem. partijas organs) raksta: pēc ziņām no pilnīgi drošiem avotiem izrādās, ka uzbrukums Rīgai bija ne tikai brutāls varas darbs, bet arī pasākums, ko raksturs visnieedomāmākā nelietība pret latviešu tautu. Oficiālās aprindas ir līdz šim rūpīgi noklusējušas, ka bija noticis politisks apvērsums vispirms Daugavgrīvā un pēc tam Rīgā. Šī apvērsuma sekas bija lielinieciskās padomju valdības gāšana un tās atvietošana ar mēreni sociālistisku valdību. Pēc demokrātiskā Liepājas laikraksta Latvijas Sargs ("Sarges") ziņām jaunā pagaidu valdība griezās pie latviešu frontes karaspēka vadoņa pulkveža Baloža ar uzaicinājumu tūlīt nodot karapēka vienības jaunās valdības rīcībā, bet viņš atbildēja noraidīgi. Vācu virspavēlniecība, kurai ir padots arī latviešu karaspēks, bija pavēlējusi Balodim nekustēties ar savu karaspēku no vietas. Kāpēc tāda pavēle dota, to izskaidro tagad pienākušie uzvaras ziņojumi. Latviešu karaspēka daļas ar nodomu tika turētas aizmugurē, lai ar baltvācu landesvēra un (valsts)vācu karaspēka daļu palīdzību izdarītu tiecienu pret Rīgu (en kupp mot Riga) un nostādītu latviešu karaspēku notikušā fakta priekšā. Ka tas arī no militārā viedokļa nebija nekāds varoņdarbs, izriet no citām ziņām tai pašā Liepājas laikrakstā. Padomju valdībai

pēdējā laikā Rīgā nebija nekādu lielu militāru spēku. Tā bija jau sagatavojusies uz Rīgas krišanu... Padomju kaņaspēka daļām Rīgas frontē tikpat kā nebija iespējams izrādīt kādu (nopietnāku) pretestību.¹⁶

*

Maldīgas ziņas par strēlnieku un strādnieku sacelšanos pret padomju valdību Rīgā, par tās gāšanu un jaunas mēreni socialistiskas valdības nodibināšanu zviedru presē izplatīja Latvijas informācijas birojs Stokholmā pēc ziņām, kuņas, kā tas apgalvoja, saņemtas no Liepājas. Šis birojs bija uzticīgs landesvēra gāztajai K. Ulmaņa Pagaidu valdībai un tātad opozīcijā A. Niedras vācu kollaborantu kabinētam. Šī biroja informācija (tas vērojams arī šajā gadījumā) dabīgi bija labvēlīga Ulmaņa valdībai, kas angļu flotes aizsardzībā atradās Liepājas ostā uz kuģa "Saratovs", un tā apkaņoja niedristus un landesvēru. Bet kādas ziņas un fakti bija pamatā informācijai par pretlieliniecisko apvērsumu Rīgā? Nav šaubu, ka Liepājā nonāca dažādas ziņas par Padomju Latvijas valdības grūtībām saimnieciskajā laukā, par latviešu bezzemnieku masu neapmierinātību ar agrārā jautājuma nokārtošanu,¹⁷ par pārtikas trūkumu, par nemieru strādniekos¹⁸ un Padomju Latvijas armijā, kur vairējās pārbēgšanas gadījumi.¹⁹ Liepājā bija arī zināms, ka maija vidū, pārvēlot Rīgas Strādnieku Deputātu Padomi (vēlēšanas notika pa t.s. ražotāju savienībām), bija izgāzti vairāki lielinieku kandidāti (cita starpā metallistos) un ievēlēti sociālrevolucionāri; tad pārvēlēšanu pārtrauca.²⁰ Šos apstākļus un informāciju pārspilēti iztulko-

16 Sal. J. Kalnbērziņš, Piezīmes par LKP 1919. g. kļūdām un Padomju Latvijas krišanas iemesliem, *Latvju Revolucionārais Strēlnieks*, II, Maskavā, 1935, 125. lp. ("...Rīgas aizstāvēšana netika nopietni organizēta un padomju valdības rezidence pēc būtības tika atdota ienaidniekam bez enerģiskas un organizētas pretošanās...").

17 Skat. Pilāts (J. Krūmiņš), Padomju Latvija un viņas vēsturiskā nozīme, *Latvju Revolucionārais Strēlnieks*, II, Maskavā, 1935, 69. lp. ("...visplašākās bezzemnieku masas, kuņas bija padomju varas drošs atbalsts, savās ilgās pēc zemes nekā praktiska neiegūva... viņu priekšā atvērās tikai viena perspektīva: strādāt līdz socialistiskajās lielsaimniecībās, kur pēc likuma nebija tiesību turēt pat savus personīgos lopus..."); skat arī J. Kalnbērziņš, op.cit., 115. lp. ("Padomju Latvijā forsēja padomju saimniecību organizēšanu. Ievērojamas zemniecības masas, nesapņēmušas nekāda materiāla labuma no padomju varas un nebūdamas pārliecinātas par lielsaimniecību priekšrocībām — drīz vien padēvās pelēko baronu aģitācijai un nostājās naidīgi pret padomu varu...") un 118. lp. ("Vēl 1931. g. b. Stučka nesaprata to dziļo kļūdu agrārjautājumā, kas kļuva par vienu no galveniem Padomju Latvijas krišanas cēloņiem").

18 Nemieru strādniekos it īpaši radīja *arodbiedrību pārvalstiskošana*, kas atņēma tām strādnieku brīvprātīgo organizāciju nozīmi, kuņas tieši cīnās par strādnieku šķiras praktiskajām interesēm. Skat. Pilāts, op.cit., 77. lp.; līdzīgi arī J. Kalnbērziņš, op.cit., 110. lp.

19 Skat. Pilāts, op.cit., 74. lp.; arī J. Kalnbērziņš, op.cit. 121. lp., passim; jo plaši *strēlnieku neapmierinātību* apskata V. Feldmanis, 1. Latvju strēlnieku pulka dzīve un cīņas Padomju Latvijā, *Latvju strēlnieku vēsture*, II:2, Maskavā, 1934, 118. - 124. lp.

20 Skat. Pilāts, op.cit., 73. lp.

jot tā laika sakarsētājā un baumu pilnajā atmosfērā tad arī varēja nonākt pie "apvērsuma" Rīgā.

6. jūnijā *S-D* iespieda (6. lp.) rakstu:

Smaga lielinieku neveiksme ***Stučkas armija pilnīgi izirusi***

Berlinē, ceturtdien (5.6.19.) (Sv. T. speciālkoresp.)

Pēc oficiāla ziņojuma no Liepājas Stučkas "sarkanā armija" ir cietusi katastrofu.²¹ Lielākā armijas daļa pārgāja pie Baloža brigādes ar visiem zirgiem un veltiem. Latviešu kaņšpēks ar panākumiem virzās uz priekšu visā frontē...

*

Tad zviedru kreisajā presē sāka parādīties arī apraksti par vāciešu terroru Rīgā. Par to ziņoja *S-D* 10. jūnijā rakstā "Stāvoklis Rīgā" (1. lp.). Informāciju sniedza zviedru inženieris *Hans Frenkels* (Hans Fraenckel), kas savā laivā no Rīgas bija pārvedis uz Stokholmu vairākus zviedrus (viņa pieredzējumi vispirms bija aprakstīti laikr. *Sörmlands-Posten*). Pēc *H.F.* stāsta apstākļi Rīgā pārspēj visbriesmīgākos presē lasītos terora aprakstus. Viņš izsakās: "Bads ir briesmīgs, un, lai gan pašlaik neviens lielinieks Rīgā neatrodas brīvībā, tomēr terors uzspiež savu zīmogu pilsētai..."

11. jūnijā *S-D* publicēja rakstu par "Nedzirdētu vācu brutālītāti Latvijā". Tā saturs pārņemts no laikraksta *Die Welt am Montag*, un tā autors ir vācu publicists *Gerlachs*. Rakstā aprādīts, ka landesvēra komandieris majors *Flečers* (tekstā: *Fleischer*) izdevis Rīgā ārkārtīgi bargu dekrētu un beigās piezīmēts: "Un tagad nāk vācu majors *Flečers* un izsludina savu asinskārīgo dekrētu, lai tādā veidā latviešiem tā isti izskaidrotu, cik patikami vācu 'atbrīvotāji' atšķiras no lielinieckajiem teroristiem..."

Vispilnīgākās ziņas par vāciešu sarikoto asins pirti Rīgā sniedza *FDP* tik vēlū kā 30. oktobrī rakstā "Baltā terora šausmu dienas Rīgā", citējot kādu rakstu par to no O. Nonāca vadītā laikraksta *Tautas Balss* (iznāca 1919. gadā Valkā). *FDP* norāda, ka notikumu apraksts dibināts uz aculiecinieku liecībām un to publicējis pretlielinieckais laikraksts.

*

Padomju varas krišana Latvijā vēl 1919. gada oktobrī un novembrī atbalsojās zviedru presē. *GD* 8. oktobrī iespieda dažus izvilikumus no baltvācieša *A. v. Hēdenstrēma* (Hedenström) dienas grāmatas, ko tas bija sarakstījis Rīgā (1922. gadā tā iznāca Rīgā ar nosaukumu "Rigaer Kriegschronik 1914-1917"). 1919. gada 5. maijā *A. v. H.* atzīmējis:

"Rīgas Strādnieku (Deputātu) Padomes plēnums...Par militāro stāvokli ziņo biedrs *Daniševskis*, Latvijas sarkanās armijas Revolucionārās Kara Padomes

²¹ Sal. *J. Kalnbērziņš*, op.cit., 128. lp.; skat. arī *V. Feldmanis*, op.cit. 124. lp.

priekšsēdis...Latvijas sarkanā armija ar spaidu kārtā izdarīto mobilizāciju gan ir dubultojusies, bet tā tagad ir fiziski un psihiski pārpūlēta..."

Ļoti tendenciozu (nepatiesu) un vāciski orientētu rakstu publicēja AB 5. novembrī. Saisinājumā tas ir šāds:

Juceklis Latvijā (ievadraksts)

No lietpratējiem esam saņēmuši šādu interesantu attēlojumu par chaotisko stāvokli Latvijā:

...Apvērsumu Liepājā izdarīja baltvācu landesvērs, lai paātrinātu Rīgas atbrīvošanu no lielinieku jūga, kuŗu novilcināja Ulmaņa nenoteiktība. Kā mēs zinām, Ulmaņa valdību atvietoja Niedras (kabinets), un Rīga tika drīz atbrīvota no lieliniekiem, kuŗu armijas kodols bija latviešu strēlnieku pulki baigā komisāra Stučkas virspavēlniecībā. Kad Stučka aizbēga, un Rīga nonāca landesvēra vadības rokās, latviešu strēlnieku pulki atvilkās uz ziemeļiem, uzstājās kā Ulmaņa valdības piekritēji un apvienojās ar igauņu kaŗaspēka daļām (tas bija viens no vāciešu un niedristu "argumentiem", ar ko tie motivēja savu militāro avantūru Vidzemē. U.Ģ.). Vajāgot šos vēl pavisam nesen lielinieciskos latviešu pulkus, dzelzs divīzija un baltvācu landesvērs iesaistījās ar tiem niknā kaujā pie Cēsīm, kas, kā zināms, beidzās ar dzelzs divīzijas un landesvēra sakāvi. Ulmanis atkal nāca pie varas, un iepriekš minētās latviešu kaŗaspēka daļas Zemītāna un Simonsa (tekstā: Simanītis) vadībā kļuva par viņa varas balstu...

*

Pēc Padomju Latvijas armijas iziršanas decimētie latviešu strēlnieku pulki par jaunu konsolidējās 1919. gada rudenī. Vairākās padomju varai ļoti kritiskās situācijās tiem atkal bija ļoti nozīmīga loma kā triecienvienībām. Ziņas par viņu un latviešu lielinieku darbību turpināja parādīties zviedru presē.

Vispirms jāatzīmē, ka zviedru (un vispār ārzemju) presi sevišķi nodarbināja J. Petersa loma Padomju Krievijā. 1919. gada vasarā Stokholmā no Krievijas bija ieradies Anglijas Sarkanā krusta pārstāvis, kapteinis Arčibolds Pārkers (Archibald Parker), kuŗa stāstījumu par stāvokli Krievijā S-D publicēja 16. jūnijā (7. lp.). A. Pārkers cita starpā izteicās:

"Viens no jaunā režīma galvenajām personām ir latvietis Peterss. Tas bija viņš, kuŗu saukāja par melno gleznotāju, un kas kopā ar dažiem anarchistiem 1910. gadā Londonā aizbarikādējās kādā mājā, no kurienes tie šāva uz kaŗaspēku. Kaŗavīriem vajadzēja norobežot visu (attiecīgo pilsētas) kvartālu un sašaut māju liesmās, iekāms noziedzniekus varēja sagūstīt. Tagad šis vīrs ir istais valdnieks Krievijā, kamēr padomju valdības krišana ir tikai dažu mēnešu jautājums."

Šai pašai rakstu katēgorijai pieder kāds ziņojums, ko GMP bija pārņēmis no angļu laikraksta Times un publicējis 1919. gada 17. decembrī ar virsrakstu "Inkvizīcijas briesmu darbi pārspēti". Ziņu sniedzējs ir angļis Pols Djūks (Paul Dukes), kas kādu laiku uzturējies Pēterpili. Viņš stāsta:

"...Zinovjavs (Apfelbaum) ir priekšsēdis Pēterpils Padomē. Viņa vara balstās uz viņa ārkārtīgajām spējām uzkurināt pūļa kaislības, un viņu tāpēc gandrīz vai dievina ķīniešu un latviešu bandas, kas izpilda sliktākos bendes darbus. Viņa palīgs vasarā bija bandīts Peterss, kas sprediķo buržuāzijas masveida (en masse)

iznīcināšanu kā vienīgo līdzekli, lai aizkavētu kontrrevolūciju..."

*

Latvīdizijas sīvās cīņas ar Deņikina virsnieku pulkiem pie Orlas, kur tā minīgās kaujās 1919. gada oktobrī sagrāva Deņikina armijas centru, atspoguļojas kādā Reitera (Reuter) aģentūras ziņojumā, ko *S-D* iespieda 22. oktobrī. Tajā aprakstīti Deņikina armijas panākumi un teikts:

"Dienvidrietumos no Orlas 10.000 viru liela ienaidnieka kolonna, kuŗā ietilpa latviešu un ķīniešu karaspēka daļas mēģināja iet uzbrukumā, bet tika apieta un puse no tās iznīcināta..." (Kā zināms cīņas beigu iznākums bija Deņikinam likteņīgs. U.G.).

Latviešu strēlnieku cīņas 1919. gada oktobrī, aizstāvojot Petrogradu pret Judeņiča armijas uzbrukumu, netieši atspoguļo kāds ziņojums *S-D* 29. oktobrī:

Judeņiča karaspēks atkāpjas visā frontē

Helsinkos, otrdien (28.10.19). (Sv.T.)

Pāevaleht'a korespondents Gačinā ziņo 24. oktobrī: "...Sevišķi nīkni cīnās komūnistiskie jūrnīki, karaskolas audzēkņi un Trocka gvarde..." (Trocka gvarde jeb t.s. Trocka vilciena triecienvienība komplektējās galvenokārt no latviešu strēlniekiem. U.G.).²²

18. novembrī *S-D* publicēja plašu rakstu — "No mirstošās pilsētas pie Nevas" (3.lp.). Ziņu sniedzēja ir krievu ārste *Alise Dēna* (Alice Dehn), kas pirms kāda mēneša no Petrogradas atbēgusi uz Stokholmu. Viņa cita starpā stāsta :

"Jūs jautājat, kāpēc neviens nepretojas? Neviens neiedrošinās. Lielinieku ierēdņi un latviešu, baškīru un ķīniešu karaspēka daļu skaits, uz kuriem tie (lielinieki) var paļauties, gan nav liels, salīdzinot ar lielo iedzīvotāju masu. Bet krievu tautā vienmēr bijusi apspiesta un ir paradusi paklausīt, un masām nav vadoņu... Kam gan ir drosme nodot savus tuvākos piederīgos ķīniešu un latviešu bēdēm?... Armija disciplīnu uztur ar visdrakoniskākiem līdzekļiem. Ievainotie karavīri, kuŗus es esmu kopusi, man stāstīja, ka pulkus, kas nav vēlējušies cīnīties, dzinušas triecienā latviešu algotņu vienības (lettiska legotrupper), kas, apbruņotas ar ložmetējiem, nostādītas tiem aizmugurē..."

22 Skat. L. Trockij, *Moja žižņ, II*, Rīga 1930, 166. lp. (L.T. min cīņās kritušo un kontūzēto vārdus)

5. Cīņu un revolūcijas notikumu atbalsis

1920. gada 1. decembrī *StT* iespieda publicista *Alfreda Jensena* rakstu "Boļševikija" ("Bolsjevikiens"), kas naidīgs kā Padomju Krievijai, tā jaunajām latviešu un igauņu republikām. A. Jensens raksta :

"...Lielinieku kaujas taktika ir tāda, ka tie cīņās kā avangardu izlieto pa daļai neapmācītas (oōvat) vienības, pa daļai latviešus un ķīniešus, kas ar saviem cilvēku upuriem līdzina ceļu triecienvienību uzvarai. Bet kad šī lielgabalu gaļa būs izlietota, tad Boļševikija stāvēs savas Sevastopoles priekšā... Un laikam gan kā igauņu, tā latviešu republikas, kas tagad aizsprosto ceļu uz Pētera Lielā kultūras jūru — Baltijas jūru, dabūs iepazīties ar savu veco pretinieku..."

*

Samērā daudz ārzemju presi nodarbināja jautājums par cara ģimenes nogalināšanu Jekatarinburgā 1918. gada jūlijā. Bija divas versijas: 1) eksekūcijā piedalījušies latvieši; 2) eksekūtori bijuši vācu un ungāru kara gūstekņi.

Laikraksts *DT* šo jautājumu apcerēja 1920. gada 6. jūlijā rakstā "Krievu cara ģimenes liktenis — noskaidrota mistērija". Materiāls ņemts no *Revue des deux Mondes* jaunākā numura, kur par šo jautājumu bija rakstījis *Nicolas de Berg-Poggenphol's* pēc ziņām, kuŗas bija sniedzis ģen. *Diderichs* (Diederich). Minētāja *DT* atreferējumā cita starpā teikts:

"...(attiecībā uz cara ģimenes apsardzi) vēlāk ieradās *Jurovskis* ar diviem 'ad-jutantiem', vienu krievu un vienu žīdu, kā arī kādu latviešu darba komanda.. Šie pēdējie...ir tie, kas pēdējo stundu laikā bija cietumsargi un bendes..."

Jurovskim sekoja desmit latvieši, speciāli izraudzīti cietuma iekšējai apsardzei; viens no viņiem saucās *Bērziņš*, ar pavārdu *Paško*.

...*Slepkavas* bija: krievs (pēc citiem avotiem: žīds. U.G.) *Jurovskis*, minētie desmit latviešu cietumsargi un pieci padomju deputāti, visi pieci — žīdi. Krievs *Medvedjevs*...arī bija piedalījies slaktiņā.

Šos faktus ir apliecinājuši priesteris un diakons, minētā *Medvedjeva* atraitne, kuŗai tās virs visu izstāstījis, *Jurovska* māsa, kā arī divi cietumsargi, kas šo drāmu atstāstījuši vairākiem radiniekiem."²³

*

1937. gada 14. martā somu profesors *Hermans Gummerus* publicēja *HvB* apcerējumu "Lielā Krievijas revolūcija. Divdesmit gadu atcere". Viņš sevišķi uz-

²³ Šī versija arī atrodama vairāku ārzemju vēsturnieku darbos. Skat., piem., *W. H. Chamberlin*, op. cit., II, 92. lp. un *G.F. Kennan*, *Soviet-American Relations 1917 - 1920*, II, London 1958, 448. - 449. lp. u.c.; sal. *J. Svike*, *Latviešu strēlnieki Oktobra revolūcijas sargpostējos*, Cīņa, 16.1.58.

svēra Krievijas revolūcijas lielo nozīmi carisma apspiesto nekrievu tautu atbrīvošanās kustībā. H. Gummerus secināja:

"Tādā kārtā Krievijas revolūcija kļuva par priekšnoteikumu Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas valstiskās patstāvības nodibināšanai..."

*

Kā tas redzams no šī apcerējuma, *zvedru preses informācijas avoti par latviešu strēlniekiem* (un latviešu revolucionārajiem darbiniekiem) ir ļoti dažādi, un tas pats sakāms par viņu ticamības pakāpi. Mans nolūks šoreiz nav bijis katrā gadījumā sīkāk analizēt šo vielu, bet gan dot materiālu (ar zināmiem komentāriem) tā turpmākai izvērtēšanai. Varam tomēr konstatēt, ka gandrīz visa informācija (ar nedaudz izņēmumiem) nāk no pretlielnieciski noskaņotām aģentūrām, žurnālistiem un izbraucējiem (bēgļiem) no Krievijas. Kaut arī informācija no šādiem avotiem bieži vien ir krasi tendencioza un naidīga latviešu strēlniekiem, taču no otras puses tajā parādās arī apslēpts respekts pret šim izcilajām kara spēka vienībām un rāda viņu ārkārtīgi lielo nozīmi revolūcijas un pilsoņu kara notikumos.

PIEZĪMES PAR SACELŠANOS JAROSLAVĻĀ 1918. GADA JŪLIJĀ

1918. gada vasarā padomju valdība pārdzīvoja vienu no saviem kritiskākajiem periodiem. Tās vara nesniedzās tālāk par Iekšliervijas gubernijām, kur tā vairāk vai mazāk efektīvi kontrolēja lielākās pilsētas un dzelzceļu mezglus. Lauku apgabalos lielieku ieiekmē bija vāja. Zemnieku noskaņojums svārstījās starp pasivitāti un aktīvu dumpīgumu. Vienaldzība un nemiera bija vērojams arī pilsētu proletāriāta sprindīs, kas cieta no saimnieciskā sabrukuma un partikas trūkuma. Labi informētie latviešu lielieki Maskavā savā latgaliešiem izdotajā laikrakstā *Taisnība* 1918. gada 9. jūlijā ar notēlu konstatēja, ka "neapzinīgās tautas masas" daļkārī neizprotot bada un sabrukuma īstos cēloņus, bet par visu to vainojot "latviešus, žīdus un lieliekus".

Vācu karaspēks bija okupējis Baltiju, Ukrainu un daļu Baltkrievijas, bet Donas apgabalā saimniecīkoja kazaku atstāms ģen. Kramoys, kura aizmugurā Ziemeļkaukāzā veidojās ģenerāļu Aļeksejeva un Degikina brīvprātīgo armija. Čechu leģiona sacelšanās bija savukārt aktīvizējusī pretielinieciškos spēkus Sibīrijā un Urālu apgabalā. Jūnija sākumā čechi bija izpēmuši Samaru (tagad Kuibyšev), kur nodibinājās Ls. "Komuč" (Krievijas-Sauversmes sapulces leģionu komiteja), kas sāka organizēt savu "Tautas armiju". Jūlijā histams stāvēklis izveidojās visā Volgas vidus daļā, kamēr Archangeļskā kuru katru brīdi varēja gaidīt antantes intervenciju.

Brestas miers bija devis atelpas brīdi lieliekiem un ļāvis viņiem noturēties pie varas valsts cenurā. Vācu ķeizarišķā valdība visu laiku konsekventi turējās pie ieskata, ka vienīgi Ģeģina valdība var garantēt šī miera notekumu izpildi un pasargāt Vāciju no kara divās frontēs.

Tāpēc arī Berlīnē nespēja ieiekmēt datādie vācu diplomātu pretieliniecišķo ziņojumi un priekšlikumi, kas nāca no Maskavas.

Pēc Vācijas ārlietu ministrijas (no jūlija līdz oktobrim to vadīja Paul von Hintze) domām vācu intervencija Krievijā varēt notikt vienīgi, lai atbalstītu lieliekus, nevis lai tos gāztu.¹ Armijas vadība (OHL, sadarbtā ar Oberost) bija pati izstrādājusi 1918. gada vasarā šādu varbūtībai sevišķu uzskatumu ("An das

1. Par to vācu valdības nostāju skat. Winfried Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*, S. Oldenbourg Verlag, Wien und München 1966.

svēra Krievijas revolūcijas lielo nozīmi carisma apspiesto nekrievu tautu atbrīvošanās kustībā. H. Guemerus secināja:

"Tādā kārtā Krievijas revolūcija kļuva par priekšnoteikumu Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas valstiskās pastāvēšanas nodibināšanai..."

Šīs revolūcijas sekas bija izstrādātas, zviedru preses informācijas avoti par šīs revolūcijas sekām bija raksturojuši (konkrētiem darbiniekiem) ir ļoti dažādi, un šīs ziņas varēja būt diezgan neprecīzas. Mans nolūks šeit nav bijis kautrā gadījumā šīs ziņas uzskatīt par patērējamu materiālu (ar zināmiem komentāriem) kā izpildītājam izstrādātā. Tāpat šīs ziņas varētu būt pārdrīz-visa informācija, ko nodrošinājis izpildītājam, un šīs ziņas varētu būt pārdrīz-visa informācija, ko nodrošinājis izpildītājam un izstrādātājam (konkrētiem darbiniekiem). Tāpat šīs ziņas no šādiem avotiem bieži vien ir kļūst izpildītājam un izstrādātājam, taču no otras puses tās parādās arī kā izpildītājam un izstrādātājam karaspēka vispārīgā un tāda veida ārkārtīgi lielu nozīmi revolūcijas un pilsoņu kara notikumos.

PIEZĪMES PAR SACELŠANOS JAROSLAVĻĀ 1918. GADA JŪLIJĀ

1918. gada vasarā padomju valdība pārdzīvoja vienu no saviem kritiskākajiem periodiem. Tās vara nesniedzās tālāk par lekskrievijas guberņām, kur tā vairāk vai mazāk efektīvi kontrolēja lielākās pilsētas un dzelzceļu mezglus. Lauku apgabalos lielinieku ietekme bija vāja. Zemnieku noskaņojums svārstījās starp pasīvītāti un atklātu dumpīgumu. Vienaldzība un nemiers bija vērojams arī pilsētu proletāriāta aprindās, kas cieta no saimnieciskā sabrukuma un pārtikas trūkuma. Labi informētie latviešu lielinieki Maskavā savā latgaliešiem izdotajā laikrakstā *Taisnība* 1918. gada 9. jūlijā ar nožēlu konstatēja, ka "neapzinīgās tautas masas" dažkārt neizprotot bada un sabrukuma istos cēloņus, bet par visu to vainojot "latviešus, židus un lieliniekus".

Vācu karaspēks bija okupējis Baltiju, Ukrainu un daļu Baltkrievijas, bet Donas apgabalā saimniekoja kazaku atamans ģen. Krasnovs, kuŗa aizmugurē Ziemeļkaukazā veidojās ģenerāļu Aleksejeva un Deņikina brīvprātīgo armija. Čechu leģiona sacelšanās bija savukārt aktivizējusi pretlielinieciskos spēkus Sibīrijā un Ūralu apgabalā. Jūnija sākumā čechi bija izņēmuši Samaru (tagad Kujbyšev), kur nodibinājās t.s. "Komuč" (Krievijas Satversmes sapulces locekļu komiteja), kas sāka organizēt savu "Tautas armiju". Jūlijā bīstams stāvoklis izveidojās visā Volgas vidus daļā, kamēr Archangeļskā kuŗu katru brīdi varēja gaidīt antantes intervenciju.

Brestas miers bija devis atelpas brīdi lieliniekiem un ļāvis viņiem noturēties pie varas valsts centrā. Vācu ķeizariskā valdība visu laiku konsekventi turējās pie ieskata, ka vienīgi Ļeņina valdība var garantēt šī miera noteikumu izpildi un pasargāt Vāciju no kara divās frontēs.

Tāpēc arī Berlīni nespēja ietekmēt dažādie vācu diplomātu pretlielinieciskie ziņojumi un priekšlikumi, kas nāca no Maskavas.

Pēc Vācijas ārlietu ministrijas (no jūlija līdz oktobrim to vadīja Paul von Hintze) domām vācu intervencija Krievijā varētu notikt vienīgi, lai atbalstītu lieliniekus, nevis lai tos gāztu.¹ Armijas vadība (OHL sadarbibā ar Oberost) bija pat izstrādājusi 1918. gada vasarā šādai varbūtībai sevišķu uzsaukumu ("An das

1 Par šo vācu valdības nostāju skat. Winfried Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges*, R. Oldenbourg Verlag, Wien und München 1966.

russische Volk!"), kur paskaidrots, ka vācieši nāk kā draugi, lai neļautu antantes interventiem no jauna ieraut krievu tautu karā pret Vāciju.² No vācu puses tātad Ļeņinam nekādas briesmas nedraudēja. Bez tam Vācija līdz pat savam sabrukumam deva padomju valdībai zināmu saimniecisku palīdzību. Taču tai pašā laikā "kauna pilnais Brestas miers" bija dziļi ienests arī revolūcionārās aprindās un galu galā radīja bistamu krīzi lielnieku un kreiso sociālrevolūcionāru koalīcijas valdībā 1918. gada jūlija sākumā.

Minētajā laikā posmā Sarkanā armija vēl tikai veidojās, un lielnieku stiprākais militārais balsts bija Latviešu strēlnieku padomju divīzija (t.s. Latdivīzija). Sadalīta gan lielākās, gan mazākās vienībās (pat pusrotās un dažādās speciālās komandās) tā bija izsvaidīta pa visu Iekškrēviju "revolūcionārās kārtības uzturēšanai", kā arī iesaistīta cīņās pret čehiem un citiem kontrrevolūcionāriem spēkiem. Latdivīzijas daļas gādāja arī par padomju valdības drošību Maskavā, kur latviešu strēlnieki apsargāja Kremli un veica garnizona dienestu.³

Latviešu strēlnieku apsardzībā 4. jūlijā Maskavā sanāca Viskrievijas V padomju kongress, kur kreisie sociālrevolūcionāri ar lielu sparū un niknumu izbruka Ļeņina valdības politikai un it īpaši Brestas mieram. No šī brīža notikumi attīstījās strauji un drāmatiski. Lai izjauktu ienīsto Brestas mieru, kreiso sociālrevolūcionāru teroristi 6. jūlijā nogalināja Vācijas sūtni Mirbachu (Wilhelm von Mirbach-Harff); tai pašī dienā viņu partijas biedri ar krievu karaspēka daļu palīdzību sāka sacelšanos pret lielniekiem Maskavā. Tikai ātrs un efektīvs latviešu strēlnieku prettrieciens, ko vadīja plkv. Vācietis, ļāva lielniekiem saglābt bīstamo situāciju galvaspilsētā.

Vienlaicīgi ar dumpi Maskavā arī vairākās Volgas augšteces pilsētās (Jaroslavlā, Murumā, Ribinskā) notika sacelšanās vai sacelšanās mēģinājumi, kuŗus organizēja labā spārna sociālrevolūcionāra Borisa Savinkova (Boris Viktorovič Savinkov) vadītā "Dzimtenes un brīvības aizstāvēšanas savienība". Kaut gan šie apvērsuma mēģinājumi nekādā veidā nebija saskaņoti ar kreiso sociālrevolūcionāru akciju Maskavā, to raksturs bija līdzīgs, t.i. pretlielniecisks un pretvācisks. Vislielākos cilvēku upuŗus prasīja sacelšanās, kas naktī uz 6. jūliju sākās Jaroslavlā. Tā ir attēlota gan padomju, gan Rietumvalstu vēsturnieku darbos, un mans nolūks ir tikai pakavēties pie dažiem apstākļiem un īpatnībām šo notikumu gaitā, kas līdz šim mazāk ievēroti.

Jaroslavlās sacelšanās ir interesanta jau tai ziņā, ka tur šādā vai tādā veidā bija iejaukti gandrīz vai visi tā laikā Krievijas revolūcijas drāmas redzamākie aktieri: antante, čehi, vācieši, lielnieku varas pārstāvji, latviešu sarkanie strēlnieki un krievu pretlielnieciskie spēki, kuŗu vidū aktīvi darbojās vairāki latviešu

² Šī uzsaukuma pilnīgu tekstu skat. *Berckheim an AA Spa 14.8.1918* (PAdAA, D 131 Bd. 45 Bl. 290-292). PAdAA = Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Bonn).

³ Par Latdivīzijas (un latviešu strādnieku bruņoto nodaļu) nozīmi 1918. gadā Krievijā divas monografijas ir publicētas tagadējā Padomju Latvijā: A. I. Spreslis, *Latīškie strēlnieki na straže zavoevanij Oktjabrja 1917-1918 gg.*, "Zinātnē", Rīgā 1967; B. Tomanis, *Revolūcijas dēli. Latviešu strēlnieki un sarkangvardi pirmajā padomju varas gadā*, "Liesma", Rīgā 1970.

virsnieki (latvieši tātad bija pārstāvēti abās pusēs). Jaroslavas un Muromas dumpinieki izdeva proklamācijas, kur atrodami gan daži trāpīgi norādījumi, gan šim chaotiskajam laika posmam raksturīgi rētoriski pārspilējumi un nereāli apgalvojumi. Pati sacelšanās Jaroslāvļā nobeidzās gluži traģikomiskā veidā, pie kam visai divainu lomu tur nācās tēlot kara gūstekņiem kāda vācu leitnanta vadībā. Padomju historiografija vispār izvairās pieminēt vāciešus sakarā ar minēto dumpi,⁴ bet aizrādījumi par to ir ārzemju autoru darbos.⁵ Manuprāt ir vērts sniegt dažus papildinājumus šajā jautājumā. Taču vispirms jāsaka daži vārdi par sacelšanās norisi Jaroslāvļā.

Militārās operācijas Jaroslāvļā vadīja pulkvedis Aleksandrs Perchurovs (Aleksandr Petrovič Perchurov), bet viens no viņa tuvākajiem palīgiem bija latviešu pulkvedis (vēlāk — ģenerālis) Kārlis Goppers, kas 1917. gadā komandēja I latviešu strēlnieku brigādi. Savās 1920. gadā publicētajās atmiņās par piedzīvojumiem Krievijas pilsoņu karā labi informētais Goppers apliecina, ka sacelšanās sākta "uz franču norādījumu pamata" un tās nolūks ir bijis "atvieglināt čehu kustību gar Volgu un arī franču desanta tuvošanos no Archangeļskas".⁶ Taču šis pieņēmums izrādījās nepareizs, jo antantes desants ieradās Archangeļskā tikai augusta sākumā, un šie spēki turklāt bija nepietiekami lielākām operācijām.

Nepiepildījās arī vairāki citi sacelšanās vadītāju paredzējumi. Tā, piemēram, krievu virsnieku vājās disciplīnas dēļ, no gaidītajiem (organizētajiem) 400 virsniekiem ciņās piedalījās tikai 300.⁷ Dumpinieki ieņēma pilsētas galveno daļu, kur atradās padomju iestādes, pie kam uz lidzenas vietas tika nošauts Jaroslavas kara apgabala komisārs (bij. latviešu strēlnieku pulka komisārs) S. M. Nachimsons.⁸ Viņiem izdevās arī ieņemt ieroču un municijas noliktavas, bet

4 Skat. aprakstus par sacelšanos Jaroslāvļā, piem., šādos darbos: *Istorija graždanskoj vojny v SSSR 1917-1922, III*, Gos. izd. polit. liter. Mosvka 1957, 210. - 211. lp.; *Latviešu strēlnieku vēsture (1915-1920)*, Red. J. Krastiņš, "Zināte", Rīgā 1970, 208. - 210. lp. (krievu izd. Rīgā 1972, 261. - 264. lp.); Spreslis, 147. - 150. lp.; Tomanis, 189. - 192. lp.

5 W. H. Chamberlin, *The Russian Revolution 1917-1921; II*, The MacMillan Co., New York 1957, 59. lp.; Baumgart, 228. lp.; Kārlis Upičis, *Pulkvedis Fr. Briedis Golgatas gaitā*, "Latva", Rīgā 1925 (2. izd., "Pilskalns", Linkoln 1963), 85. lp.

6 Kārlis Goppers, *Četri sabrukumi. Ģenerāļa Goppera atmiņas*, Armijas informācijas nodaļas izdevums, Rīgā 1920, 32. lp. (krievu val.: "Četyre katastrofy. Vospominanija", Verlag "Riti", Rīga 1920); tāpat sacelšanās priekšspēli attēlo Chamberlin, II 57. - 58. lp.; arī Tomanis, 189. lp.

7 Goppers, 42. lp.

8 Idem, 48. lp. Goppers šajā darbā (39. lp.) nepamatoti apgalvo, ka Nachimsons bijis "visas Rīgas pretvācu frontes sagāšanas lietas dvēsele", jo Rīgas frontē N. nekad nav darbojies. Viņš ieradās bij. Rīgas frontes kara spēkā tikai divus mēnešus pēc Rīgas krišanas un 1917. gada 2. novembrī tika ievēlēts par latviešu strēlnieku pulku komisāru. Skat. U. Ģērmanis, "Zemgaliešu komandieris", Jaunā Gaita, 1972, Nr. 89, 57. lp.

nepietika spēku, lai atbruņotu padomju karaspēka vienības, kas bija novietotas pilsētas nomalē (tās savukārt bija par vājām, lai apspiestu sacelšanās).

Sacelšanās vadītāji bija arī cerējuši, ka viņus aktīvi atbalstīs Jaroslavas strādnieki; bija zināms, ka strādnieki ir neapmierināti ar lielinieku kārtību. Taču dumpinieku panākumi nebija tik lieli, lai pārliecinātu šaubīgos un svārstīgos. Galu galā strādnieki nolēma nogaidīt un palika neitrāli. Apvērsumam labvēlīgi bija noskaņoti apkārtējie zemnieki, bet aktīvu cīnītāju pieteicās mazāk nekā cerēts, un daļa no viņiem vēlāk izklda. Goppers norāda, ka nedēļu pēc sacelšanās sākuma frontē pret lieliniekiem cīnījušies apm. 700 viri, kaut gan ciņai reģistrēti bijuši vairāk nekā 2000.⁹

6. jūlijā Perchurovs griezās ar uzsaukumu pie Jaroslavas iedzīvotājiem, kuŗā paziņots, ka lielinieku vara Jaroslavas guberņā ir gāzta un sacelšanās notikusi arī citās pilsētās pie Volgas. Uzsaukumā tālāk apgalvots:

*Mēs rīkojamies sadarbībā ar Ziemeļu un Samaras valdībām, un mūsu pavēlnieks ir ģenerālis Aleksejevs. Ziemeļu armiju komandē Boriss Savinkovs, vecs revolucionārs. Maskava tagad ir apņemta (ieslēgta) šaurā lokā. [...] Lai ikviens, kas spēj nest ieročus, pievienojas Brīvprātīgo armijai!*¹⁰

Uzsaukumu Perchurovs bija parakstījis kā "Ziemeļu brīvprātīgo armijas Jaroslavas apgabala komandieris". Nekāda Ziemeļu armija, diemžēl, toreiz neeksistēja, un arī pārējie apgalvojumi bija visai tālu no īstenības, bet uzsaukumam vajadzēja liecināt par spēcīgu un labi koordinētu pasākumu, lai sacelšanās gūtu iespējami plašāku iedzīvotāju atbalstu. Taču krievu ļaudis tai laikā jau bija dzirdējuši un lasījuši neskaitāmus "liesmainus uzsaukumus", pārspilētas deklarācijas un solījumus. Viņiem bija iemesls būt piesardzīgiem. Arī Jaroslavasā daudzi izšķīrās par nogaidīšanu un neitrālītāti.

Savinkova organizācijas locekļi nakti uz 9. jūliju sāka sacelšanos arī Muroņā. Viņu uzsaukums "Strādniekiem un zemniekiem!" bija datēts ar 8. jūliju. Tas apellēja pie krievu nacionālajām jūtām un trāpīja lieliniekus ļoti vārigās vietās, jo operēja ar vairākiem nenoliedzami pareiziem faktiem, kaut arī tie bija izteikti saasinātos formulējumos.

Šai uzsaukumā aprādīts, ka Tautas Komisāru Padome novedusi Krieviju sabrukumā, badā un izraisījusi brāļu kaŗu; tā atdevusi auglīgākos apgabalus Vācijai un Austrijai, un krievu maize tagad barojot imperiālistisko vācu armiju, kas slepkavojot ļaudis okupētajos apgabalos; Tautas Komisāru Padome esot rotaļlieta Vācijas sūtņa grāfa Mirbacha rokās (ziņa par Mirbacha nogalināšanu tātad vēl nebija sasniegusi šī raksta sacerētājus). Turpinājumā teikts:

Tautas Komisāru Padome darbojas nevien pilnīgā saskaņā ar vācu imperiālistiem, bet arī nekavējoties izpilda visas viņu pavēles.

⁹ Goppers, 41. un 50. lp. (par strādnieku nostāju), 51. lp. (par zemnieku organizēšanu ciņai) un 56. lp. (par cīnītāju skaitu).

¹⁰ James Bunyan (ed.), *Intervention, Civil War, and Communism in Russia April-December 1918. Documents and Materials*, The John Hopkins Press, Baltimore 1936, 193. - 194. lp.

Ar savu nodevīgo politiku, izpildot grāfa Mirbacha pavēles, Tautas Komisāru Padome spieda sacelties čehoslovaku armiju, kas devās uz Rietumu fronti, lai cīnītos ar vāciešiem. Grāfs Mirbachs pavēlēja atbruņot čehoslovāku korpusu, kura sastāvā bija 60.000 vīru, un Tautas Komisāru Padome pazemīgi padevās šai prasībai.¹¹...

Tautas Komisāri jau sen ir nodevuši strādnieku šķiras lietu un, zinādami, ka tautas dusmas ir briesmīgas, **paļaujas (balstās) tagad uz vācu bajonetēm un uz piekrāptajiem latviešiem** (mans pasvitrojums. U.Ģ), lai glābtu savas dzīvības un noturētos pie varas. (...) Nost ar Tautas Komisāru Padomi! (...) Lai ilgi dzīvo brīvā un varenā tēvzeme!¹²

Taču dumpinieku spēki Muromā bija vājāki nekā Jaroslavļā. Sacelšanos apspieda dažu dienu laikā, un 10. jūlijā no Maskavas izsūtītās 1. un 3. latviešu strēlnieku pulku vienības (ap 150 vīru) likvidēja dumpinieku paliekas Muromas apkaimē.¹³

Cīņas par Jaroslavļu turpretī turpinājās 16 dienas. Lielinieki nosūtīja uz turieni sarkanarmiešu daļas no dažām tuvākajām pilsētām un vairāk nekā tūkstoš latviešu strēlnieku ar 20-25 ložmetējiem, kas nāca no Petrogradas (6. latviešu strēlnieku pulka vienības) un Maskavas (8. latviešu strēlnieku pulka vienības). Īsāku laiku kaujās piedalījās arī 2. latviešu strēlnieku pulka ložmetēju komanda no Ribinskas. 11. jūlijā noorganizēja arī sevišķu Jaroslavļas Revolucionāro kara komiteju latviešu lielinieka Jāņa Lencmaņa vadībā. Dumpja sagrāvē galvenā nozīme bija 6. un 8. pulka strēlniekiem.¹⁴

Tā kā pulkvedis Goppers kauju laikā atradās frontē Tvericas priekšpilsētā (Tverickij prigorod) un vēlāk pilnīgi pazaudēja sakarus ar centru, tad viņa atmiņās nav informācijas par notikumiem, kas tai laikā norisinājās pašā pilsētā. Taču interesanti fakti par to ir plašā ziņojumā (ar vairākiem pielikumiem), ko 22. jūlijā Jaroslavļā sarakstīja vācu kara gūstekņu aprūpes komisijas (Deutsche Kommission 4) vadītājs, rezerves leitnants K. Balks.¹⁵ No šī ziņojuma izriet, ka sacelšanās brīdī Jaroslavļas rietumu priekšpilsētā bija novietoti ap 1500 vācu kara gūstekņu, kuŗus minētā Vācu komisija (vairākas šādas komisijas darbojās Krievijā saskaņā ar Brestas miera noteikumiem) bija savākuši evakuācijai. Kopā ar vācu kareivjiem noietnē bija vēl zināms skaits vācu, austriešu, ungāru un poļu tautības civilo gūstekņu (*Zivilgefangene*), kā arī daži sarkanarmieši, kas bija pa-

11 Par vācu prasībām atbruņot čehoslovākus liecina daudzi vācu diplomātiskie dokumenti. Skat., piem., AA an Mirbach, Berlin 7.6.1918 (PAAdAA, D 131 Bd. 40, Bl. 29), kur teikts: "Wir haben verlangt: 1) Entwaffnung, 2) Verhinderung des Abtransportes der (tschechoslowakischen) Divisionen zur Entente".

12 Bunyan, 194. - 196. lp.

13 Tomanis, 192. - 193. lp.

14 Idem., 190. - 192. lp.; arī Spreslis, 148. - 150. lp.

glābušies pie vāciešiem un bez tam daži citi bēgļi (noch weitere Flüchtlinge).¹⁶

6. jūlija vakarā kāds balto virsnieks mēģināja gan ar solījumiem, gan ar draudiem panākt, lai vācu kareivji iesaistītos cīņā pret lieliniekiem. Vācu komisijas vadītāji atbildēja izvairīgi, lai iegūtu laiku.¹⁷ Situācija kļuva vēl sarežģītāka, kad balto stābs 8. jūlijā oficiāli paziņoja Vācu komisijai, ka Ziemeļu brīvprātīgo armija (die freiwillige Nordarmee) ir *kaŗa stāvoklī ar Vāciju*.¹⁸ Uz laiku tika apcietināts arī Vācu komisijas vadītājs.

Dažas dienas pēc sacelšanās sākuma vācu kaŗa gūstekņus pārveda uz Jaroslavas pilsētas teātri un stingri apsargāja. Lielas grūtības sagādāja pārtikas un dzeramā ūdens trūkums. Turpmākajās dienās lielinieki arvien niknāk apšaudīja pilsētu ar vieglo un smago artilēriju, bet Balks savā ziņojumā piezīmē:

*Die Stadttheater wurde offensichtlich bei der Beschiessung geschont, da seine Belegung mit deutschen Gefangenen zur Kenntnis der Roten Armee gelangt war.*¹⁹

Tomēr ilgajā un intensīvajā apšaudē arī vāciešiem nācās piedzīvot zaudējumus; krita vairāki kareivji un lielāku skaitu ievainoja.

Kad pārsvars arvien vairāk nosvērās sarkano pusē, baltie 16. jūlijā atbrīvoja apvītināto Vācu komisijas vadītāju, bet atkal pieprasīja, lai vācieši dod kādus 250 brīvprātīgos cīņai pret lieliniekiem.²⁰ Arī šoreiz vāciešiem izdevās novilcināt galīgu atbildi, aizrādot, ka kaŗa gūstekņi ir pārāk novārguši pārtikas trūkuma dēļ.

Pa to laiku cīņa jau tuvojās nobeigumam. 20. jūlijā dumpinieku stābs (der Stab der Jaroslawschen Abteilung der freiwilligen Nordarmee) piedāvāja Vācu komisijai savu kapitulāciju. Šajā traģikomiskajā rīcībā neapšaubami varēja saskatīt zināmu juridisku loģiku: kļūstot par vācu gūstekņiem, dumpinieki nāktu Vācijas aizsardzībā un tādā veidā izglābtos no lielinieku atriebības. Šī ideja, acīm redzot, bija dzimusi kāda krievu virsnieka intelektuālajās smadzenēs, bet tā bija bezgalīgi tālu no reālām iespējām pilsoņu kaŗa apstākļos. Šim šaha vilcienam varbūt var piedēvēt zināmu bezcerīgu šarmu, un tomēr tas nebija nekas cits, kā bēdīgi slavenās "krievu ruletēs" iespējami sliktākais variants. Ievērojot iepriekš minēto kaŗa pieteikumu Vācijai, Balks atzina, ka viņš ir *genötigt und berechtigt*

15 Balk, Leutnant d.R., Leiter der Deutschen Kommission 4: "Bericht über die Tätigkeit der Deutschen Kommission 4 in der Zeit vom 1. bis 22. Juli 1918", Jaroslawl, 22.7.1918 (PAdAA, D 131 Bd. 44, Bl. 198-205).

16 Ibid., Bl. 198 un 201.

17 Ibid., Bl. 199-200.

18 Ibid., Bl. 204.

19 Ibid., Bl. 202.

20 Ibid., Bl. 203.

šādu kapitulāciju pieņemt. Pēc zināmas taktiskas un militāras sagatavošanās, ko veica vācu leitnants Müllers, Vācu komisija 21. jūlijā pulksten 2 pieņēma balto stāba padošanos un dumpiniekus tūlīt atbruņoja.²¹

Tā kā lielinieku karaspēks ienāca pilsētā tikai vēlā pēcpusdienā, tad kādu laiku izpildu vara Jaroslāvļā bija Vācu komisijas rokās. Sava ziņojumua pēdējā lapā Balks paskaidroja:

*Am Abend wurden auf Verlangen des Stabes der Roten Armee die sämtlichen den Aufständischen abgenommenen Waffen und der gefangene Stab der Jaroslawschen Abteilung der Freiwilligen Nordarmee an die Rote Armee übergeben.*²²

Turpat nobeigumā Balks uzsvēra, ka ir absolūti nepieciešami gādāt, lai vācu kara gūstekņi, cik ātri vien iespējams, no Jaroslāvļas nokļūtu dzimtenē. Viņš arī izteica cerību, ka daži cilvēki (*einige Leute*) par savu lielisko izturēšanos (*ausgezeichnetes Verhalten*) Jaroslāvļas dumpja laikā saņems ordeņus vai paaugstinājumus vai arī citāda veida atzinību (*andere Anerkennungen*). Lieliniekiem izdotie dumpinieki par šo jautājumu, protams, varēja būt citās domās.

Savā varas laikā 21. jūlijā rezerves leitnants Balks paguva vēl izdot divas proklamācijas krievu valodā — vienu Jaroslāvļas iedzīvotājiem, otru — Sarkanaļai armijai, kur viņš izskaidroja vācu kara gūstekņu un Vācu komisijas situāciju un rīcību sacelšanās laikā, kā arī motīvus, kas vāciešus pamudināja pieņemt balto stāba kapitulāciju.²³

Epilogs bija asiņains. To savā ziņā iezvanīja kara komisāra Trocka draudīgie vārdi 23. jūlija *Pravdā* sakarā ar sacelšanās sagraīvi Jaroslāvļā:

*Revolūcijas smagā roka ir kritusi pār noziedzīgo tautas ienaidnieku galvām.*²⁴

Trīs dienas vēlāk *Pravda* ziņoja, ka speciāla izmeklēšanas komisija ir nobeigusi savu darbu par dumpi Jaroslāvļā. No sagūstītajiem dumpiniekiem nošauti 350 indivīdi — aktīvie sacelšanās dalībnieki un tās organizētāji.²⁵

Sacelšanās vadītājam pulkvedim Perchurovam laimējās izkļūt no Jaroslāvļas, bet 1922. gadā lielinieki viņu notvēra un nošāva.²⁶ No kaujās gūtajiem ievainojumiem mira latviešu kapteinis Fricis Skrabbe (Skrabbe), kas agrāk bija dienējis 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulkā. Pulkvedis Goppers viņu ir apzīmējis par

21 Ibid., Bl. 204.

22 Ibid., Bl. 205.

23 PAdAA, D 131 Bd. 44, Bl. 206-207.

24 Bunyan, 194. lp.

25 Idem., 228. lp.

26 Chamberlin, II, 59. lp.

"vienu no visdarbīgākajiem Jaroslavļas bruņotās sacelšanās dalībniekiem".²⁷ Gopperam izdevās tikt pāri fronteī uz austrumiem, un vēlāk viņš iesaistījās cīņās pret lieliniekiem Sibīrijā. No Tālajiem Austrumiem viņš 1920. gadā atgriezās Latvijā, kur vēl tai pašā gadā publicēja savas atmiņas par pilsoņu karu Krievijā. Gopperam kļuva liktenīga atkārtota vācu un lielinieku vienošanās 1939. gadā (Molotova un Ribbentropa pakts), kas pavēra ceļu Sarkanās armijas iesoļošanai Baltijas valstīs. Šo notikumu gaitā čeka (NKVD) Gopperu apcietināja un nošāva 1941. gadā.²⁸

Jaroslavļas rajona karaspēka pavēlnieks A. I. Hekkers savā 1918. gada 22. jūlija pavēlē izteica pateicību karaspēka daļām, kas bija apspiedušas sacelšanos, minot pirmā vietā 8. un 6. latviešu strēlnieku pulku.²⁹ Jaroslavļas kaujās kritušos latviešu sarkanos strēlniekus ar militāru godu 28. jūlijā apbedīja Marsa laukumā Petrogradā.³⁰

Jaroslavļas sacelšanās un tās neveiksme ir raksturīga pretlieliniecisko spēku darbībai Krievijas pilsoņu karā vispār. Šie spēki bija ārkārtīgi saskaldīti, un to politiskie mērķi ļoti atšķirīgi. Sadarbības vietā dažādas grupas rivalizēja savā starpā un intriģēja viena pret otru. Tāpēc dažādās akcijas nekad nebija koordinētas, un to vadītāju informācija par aktuālo situāciju bija trūcīga vai maldīga. Krievu balto virsnieku disciplina un morāle šajos juku laikos bija lielā mērā deģenerējusies. Daudzi reģistrējās pretlielinieciskajās organizācijās tikai lai saņemtu pabalstu ("uzturu naudu") un pēc tam nozuda bez pēdām. Apzinīgu organizatorisku darbu nespēja aizstāt kaujnieciskās deklarācijas un daiļrunīgie uzsaukumi. Veselas armijas dažkārt eksistēja tikai iedomu pasaulē, t.i. uz papīra. Plaši tautas slāņi gan bija nemierā ar lielinieku varu, bet tos bija grūti iekustināt aktīvai un politiski mērķtiecīgai darbībai, kuŗai bez tam, kā jau minēts, trūka vajadzīgo priekšnoteikumu.

Lielinieku priekšrocība bija tā, ka viņi pārvaldīja valsts centru un satiksmes līnijas uz periferiju. Savus nelielos spēkus (it īpaši efektīvās Latdivīzijas pulkus) viņi varēja ātri pārsviet uz turieni, kur stāvoklis kļuva kritisks. Lielinieki bija disciplinēti, mērķtiecīgi un fanātiski apņēmīgi; viņi rikojās ātri, enerģiski un nesaudzīgi. Bez tam 1918. gadā viņi varēja rēķināties ar vācu ķeizariskās valdības labvēlību, kas iedomājās, ka šādā veidā tā seko "reālpolitiskiem apsvērumiem".

27 Goppers, 57. lp.

28 *Latvju Enciklopēdija, II*, Stokholmā 1950/51, 694. lp.

29 *Latvju revolūcionārais Strēlnieks, I*, "Prometejs", Maskavā 1934, 327. lp.

30 Tomanis, 192. lp

ASV viedoklis Baltijas jautājumā 1918. - 1922. g.

Nav daudz tūdu taub, kuļām savu politisko neatkarību un šīs neatkarības starptautisko atzīšanu nācies iedzīt ar tādām grūtībām kā latviešiem, igauņiem un lietuviešiem. Šīm tautām bija daudz ienaidnieku un nelabvēļu, viņas bija maz pazīstamās, un vecās valstis uz tām skatījās ar neuzticību, pat nepatiku, jo viņu valstis bija kaut kas jauns un neparasts, un tās nevēlēja lieļvalstu politiskajās plānos un apēsēs.

Pat savā cīņā pret boļševismu, kas bija drauds arī pārējai Eiropai, Baltijas valstis sapēma pavisam mīļamālu atbalstu no rietumu sabiedrībām, kas pēc tam vairākus gadus stingrīgi atteicās atīt viņu atkarību. Smagā nūlānē un diplomātiskā cīņā, nesadalīdīgi organizatoriskā un jaunuzbōves darbā tam acīs arī pa solim pierādīt savas tiesības uz patstāvīgu eksistēni un pārkāpēt par to rietumu lielvalstis, kas tai laikā balstīja "neatkarības Krievijas" atjaunošanos. Visgrūtāk bija iegūt oficiālo atzīšanu no ASV, kuru prezidents daudus mēnešus (tai rakstā ar "balviešiem" saprotot latviešus, lietuviešus un igauņus) izsūtījis tāra pēdējos gados bija uzskatījis par mazo nāciju lielāko draugu un tādu politiskās principa suagrāko aizstāvi.

Baltijas jautājumam 1918. - 1920. g. bija arķibīgi liels starptautisks nozīmes, un tā savlaicīga nenokārošana balviešiem piedēvēs veidā lielā mēra bezatkarības cīņās iznākumu Krievijas pilsoņu karā. Tādēļ tik svarīgi ir objektīvi un patstāvīgi noskaidrot Baltijas problēmas risinājumu mūsdienā laikā.

Vēlā bekamu ieguldījumu šajā pētniecības laukā ir veicis lietuviešu vārdnieks *Alberts Tarulis*, kas 1964. gadā izra Vasingtonā, 1959. gadā iznāca viņa grāmata par Padomju Savienības politiku attiecībā pret Baltijas valstis (*Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940. Unoversity of Notre Dame Press, 1959, 276 lpp.*), pēc kam viņš pievērsās ASV un Baltijas valstu attiecībām to pirmajos patstāvības gados. Turūlim izdevās šo darbu pabeigt īsā pirms savas nāves, un 1965. gadā tas iznāca ar nosaukumu: "Amerikāņu un balviešu attiecības 1918-1922: Cīņa par atzīšanu" (*Albert N. Tarulis, American-Baltic Relations 1918-1922: The Struggle over Recognition, Washington, 1965, 386 lpp.*).

Tarulis balstās uz paša pētījumiem amerikāņu arķīvos (galvenā kārtā National Archives of the United States), dokumentu politikācijām, vēsturnieku apcerējumiem un arī amatārdū liecībām. Lietuviešu publikācijās iznākušais daudz plašāk nekā latviešu un igauņu izdevumā, jo tur ir arī gari sagādāt attiecīgos tulkojumus. Tādēļ arī tur, kur runāta par Latviju, lietuviešu valoda otra mazāka ķīda. Viņa galvenais nospēns ir plaši amerikāņu materiālu izvērdēšana, kas aptver Baltijas jautājumu un neapēgusi tā lietuviešu, tā latviešu un igauņu cīņu par atzīšanu de jure. Šai rakstā turpināta izskata Tarulja poļi rezultātus.

"vienu no vislabākajiem Jāzslavijas brīvotības sacelšanās dalībniekiem".²⁷ Gopperam izdevās pārtīkēt fronti uz austrumiem, un vēlāk viņš iesistījās vienpret lielajiem kaujiniekiem. No Talajiem Austrumiem viņš 1920. gadā uzcēlās Latvijā, kas vēl ar vēlā gada publicēja savas atmiņas par pilsoņu karu Krievijā. Gopperam šoreiz īpaši atzīrtots vācu un lielinieku vienošanās 1939. gada oktobrī (pēc Molotova-Ribentropa pakta), kas pavēra ceļu Sarkanās armijas iesoļošanai Baltijā un, kas veicināja gandrīz četrus (NKVD) Gopperu apcietināja un nosūtīja 1941. gadā.²⁸

Jāzslavijas armijā Latvijaska pavēlnieks A. I. Heikkers savā 1918. gada ziņojumā pavēlnieka amatā parādīja krietru daļām, kas bija apspodušas sacelšanās mērķus, proti, 1918. gada 22. oktobrī izveidoti lielinieku pulku.²⁹ Jāzslavijas kaujas 1918. gada beigās un sākumā izvērtējās ar lielinieku godu 28. jūlijā apbedīja Maršāla kauli Jāzslavijā.

Lielinieku pārspēks un ar to saistītais raksturīgais pretlielinieciskais noskaņojums Krievijā pilnībā izveidots. Šis noskaņojums bija ārkārtīgi ietekmīgs un politiskie mērķi jau sākotnēji izvērtējās vienā šķērsliedzības grupas rivalitātē, kas starp un ierīģēja vienu pret otru. Šādas noskaņojuma situācija nekad nebija kļuvusi, un to vadītāju informācija par situāciju bija trūcīga vai nepilnīga. Krievu balto virsaiņu disciplina na mēģināja tādā rīcībā bija liela, bet degenerējās. Daudzi reģistrētais pretlielinieciskās organizācijas tika izveidoti pamatu pamatu ("uztara naudu") un pēc tam rozuda bez pēdām. Apzinātā organizatorisku darbu nespēja aizstāt kaujinieciskās deklarācijas un daļēnīgi veiksmīgi. Veselas armijas dažkārt eksistēja tikai iedomā pasaulē, t.i. uz maršāla Plāša tautas slāni gan bija nederēt ar lielinieku viru, bet tas bija grūti iedomā aktīvai un politiski mērķtiecīgai darbībai, kurai bez tam, kā jau minēts, trūka vajadzīgo priekšnoteikumu.

Lielinieku priekšrocība bija tā, ka viņi pārvaldīja valsts centru un noskaņojumu līnijas uz periferiju. Savus nelielos spēkus (ir īpaši efektīvas Latidivīzijas) pret viņi varēja ātri pārviest uz turieni, kur sāvoklis kļuva kritisks. Lielinieku disciplinēti, mērķtiecīgi un fanātiski apņēmīgi, viņi rīkojās ātri, enerģiski un nesaudzīgi. Bez tam 1918. gadā viņi varēja rēķināties ar vācu ķeizarskās valsts labvēlību, kas iedomājās, ka tāda veidā tā gēko "reālpolitiskiem apsvērumiem".

27 Gopper, 27. lpp.

28 Latvijas Ievēlētne, II, Stokholma 1950/51, 694. lpp.

29 Latvijas Ievēlētne, Stokholma I, "Prometejs", Maskava 1934, 327. lpp.

30 Tomson, 192. lpp.

ASV viedoklis Baltijas jautājumā 1918. - 1922. g.

Nav daudz tādu tautu, kuŗām savu politisko neatkarību un šīs neatkarības starptautisko atzišanu nācies izcinīt ar tādām grūtībām kā latviešiem, igauņiem un lietuviešiem. Šīm tautām bija daudz ienaidnieku un nelabvēļu, viņas bija maz pazīstamas, un vecās valstis uz tām skatījās ar neuzticību, pat nepatiku, jo viņu valstis bija kaut kas jauns un neparasts, un tās neietilpa lielvalstu politiskajos plānos un aplēsēs.

Pat savā cīņā pret boļševismu, kas bija drauds arī pārejai Eiropai, Baltijas valstis saņēma pavisam minimālu atbalstu no rietumu sabiedrotajiem, kas pie tam vairākus gadus stūrģalvīgi atteicās atzīt viņu neatkarību. Smagā militārā un diplomātiskā cīņā, neatlaidīgā organizātoriskā un jaunuzbūves darbā tām nācās soli pa solim pierādīt savas tiesības uz patstāvīgu eksistenci un pārliecināt par to rietumu lielvalstis, kas tai laikā balstīja "nedalāmās Krievijas" atjaunošanos. Visgrūtāk bija iegūt oficiālo atzišanu no ASV, kuŗu prezidentu daudzi baltieši (šai rakstā ar "baltiešiem" saprotot latviešus, lietuviešus un igauņus) pasaules kara pēdējos gados bija uzskatījuši par mazo nāciju lielāko draugu un tautu pašnoteikšanās principa stingrāko aizstāvi.

Baltijas jautājumam 1918. - 1920. g. bija ārkārtīgi liela starptautiska nozīme, un tā savlaicīga nenokārtošana baltiešiem pieņemamā veidā lielā mērā ietekmēja cīņas iznākumu Krievijas pilsoņu karā. Tādēļ tik svarīgi ir objektīvi un pamatīgi noskaidrot Baltijas problēmas risinājumu minētajā laikā.

Vērā liekamu ieguldījumu šajā pētniecības laukā ir veicis lietuviešu zinātnieks *Alberts Tarulis*, kas 1964. gadā mira Vašingtonā. 1959. gadā iznāca viņa grāmata par Padomju Savienības politiku attiecībā pret Baltijas valstīm (*Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940, University of Notre Dame Press 1959, 276 lpp.*), pēc kam viņš pievērsās ASV un Baltijas valstu attiecībām to pirmajos patstāvības gados. Tarulim izdevās šo darbu pabeigt īsi pirms savas nāves, un 1965. gadā tas iznāca ar nosaukumu: "Amerikāņu un baltiešu attiecības 1918.-1922: Cīņa par atzišanu (Albert N. Tarulis, *American-Baltic Relations 1918-1922: The Struggle over Recognition, Washington, 386 lpp.*).

Tarulis balstās uz paša pētījumiem amerikāņu arhīvos (galvenā kārtā National Archives of the United States), dokumentu publikācijām, vēsturiskiem apcerējumiem un arī mutvārdu liecībām. Lietuviešu publikācijas izmantotas daudz plašāk nekā latviešu un igauņu izdevumi, jo autoram bijis grūti sagādāt attiecīgos tulkojumus. Tādēļ arī tur, kur runāts par Latviju, ieviesusies viena otra mazāka kļūda. Viņa galvenais nopelns ir plašā amerikāņu materiāla izvērtēšanā, kas aptver Baltijas jautājumu un atspoguļo kā lietuviešu, tā latviešu un igauņu cīņu par atzišanu de jure. Šai rakstā meģināts izsekot Taruļa pūļu rezultātiem.

*

Prezidentam Vilsonam un viņa līdzstrādniekiem par apstākļiem Austrumeiropā bija visai neskaidri un miglaini priekšstati, tāču tiem jau pasaules kara gados nebija noslēpums, ka baltiešiem (pirmā kārtā lietuviešiem) ir savi nacionāli centieni un politiski mērķi. 1915. gada pavasarī Amerikas lietuvieši savāca ap 1 miljonu parakstu petīcijai, kuŗā tie prasīja *Lietuvas autonomiju*. Bet jau 1916. gada septembrī Lietuviešu Savienība Amerikā iesniedza Vilsonam rezolūciju, kuŗā lūdza ASV atbalstu Lietuvas neatkarības iegūšanai. Šīs idejas propagandai tika izmantota amerikāņu prese, un lietuvieši panāca, ka Kongress pieņēma lēmumu par "*Lietuvas dienas*" izsludināšanu. Prezidents Vilsons par tādu izsludināja 1916. gada 1. novembri.

Prezidents jau 1916. gada 27. maijā kādā vēstījumā bija izteicies, ka "mazajām valstīm ir tādas pašas tiesības prasīt, lai viņu suverēnitāte un teritoriāla neaizkaramība tiktu respektēta, kā to sagaida un prasa lielās un spēcīgās nācijas."

1917. gada 2. aprīlī Vilsons griezās pie Kongresa apvienotās sesijas ar vēstījumu, kuŗā cita starpā teikts: "*Mēs cīnīsimies par mazo tautu tiesībām un brīvību.*" Līdzīgā garā viņš izteicās arī vairākos citos gadījumos. To visu vainagoja viņa "*14. punktu vēstījums*" Kongresa apvienotajai sesijai 1918. gada 8. janvārī. Vēstījums apsolīja piemērot taisnības principu visām tautām un pasvītroja, ka tām ir līdzīgas tiesības dzīvot brīvībā un drošībā, vienalga, vai tās ir vājas, vai stipras. Taču uzmanīgs lasītājs varēja ievērot, ka vēstījuma 6. punktā, kas attiecās uz Krieviju, *nekas nebija teikts par daudzajām nekrievu tautām*, kuŗas tajā laikā jau skaidri bija izteikušas savas nacionāli politiskās prasības. Taču baltieši jūsmīgi cildināja Vilsonu kā "*mazo un apspiesto tautu protektoru un aizstāvi*".

1918. gada 11. februāra vēstījumā Kongresam prezidents svinīgi deklarēja "*Pašnoteikšanās nav tikai tukša fraze. Tas ir imperatīvs princips darbībai...*" Tomēr šis "imperatīvais princips" praksē izrādījās pavisam citāds, nekā to baltieši bija iedomājušies.

*

Pirmo vilšanos piedzīvoja Lietuviešu Nacionālā Padome Šveicē, kas, paziņojusi ASV ārlietu departamentam par Lietuvas neatkarības atjaunošanu, saņēma 1918. gada 27. martā atbildi, ka "šīs problēmas izšķiršana ir jāatliek, ievērojot nenokārtotos apstākļus attiecīgajā telpā".

Baltieši toreiz nezināja, ka Vilsona valdība bija jau izstrādājusi vadlīnijas savai politikai Austrumeiropā, pie kuŗām tā visu savu darbības laiku stingri turējās. Drīz pēc oktobra revolūcijas ārlietu ministrs Lānsings bija sagatavojis memorandu par ASV turpmāko politiku Krievijas jautājumā. Viņam nebija noslēpums, ka Krievijā ir izraisījušies centrifugālie spēki, taču viņš tos nevērtēja augsti. Arī boļševismu viņš uzskatīja par pārejošu parādību. Lānsings tāpēc ieteica nogaidīt, kamēr Krievijā izbeigsies "tumšais terorisma periods" un gādāt, lai pa to laiku *Krievijas intereses būtu aizsargātas*. Prezidents tam pilnīgi pievienojās.

Vilsons bija principā pret Krievijas sadalīšanu (kaut arī ne vienmēr konsekvents). Viņš vēlējās sadarboties ar imperiju un nevis "neattīstītu tautu" pārstāvjiem, kuŗu piedalīšanos miera konferencē viņš apzīmēja par ļoti nevēlamu. Ar visu to Vilsona valdība atzina nevien *Polijas* neatkarību, bet arī *Somijas* un *Armēnijas* tiesības atdalīties; turpretī baltiešiem, ukraiņiem un citām nekrievu

tautām šādas tiesības tika liegtas. Par to jau toreiz brīnījās daži prezidenta padomnieki un vēlāk savās atmiņās arī Lānsings, lai gan atrazdamies amatā viņš pats visu laiku bija pretojies Baltijas valstu atzīšanai.

Vilsona noraidīgo nostāju pret Baltijas valstīm pa daļai izskaidro arī viņa fantastiskie ieskatī par krieviem un to apbrīnojamām īpašībām. *Krievu tautu* viņš savās runās bieži raksturoja kā "lielu, brīnišķīgu, cēlu, draudzīgu, uztīcamu, augstsirdīgu, miermīlīgu, demokrātīku" u.t.t. Tas, protams, ietekmēja arī ASV sabiedrisko domu. (Tarulis, diemžēl, nav mēģinājis noskaidrot, kā Vilsonam radušies uzskati par krievu tautas gluži pārcilvēciskajām īpašībām).

Ārkārtīgi liela ietekme Vašingtonā bija enerģiskajam Krievijas vēstniekam *Borisam Bachmetevam*, kas stājās savā amatā 1917. gada vasarā. No tā laika, līdz 1922. gada jūnija beigām, kad viņš atkāpās no sava posteņa, viņš neatlaidīgi un nepiekāpīgi cīnījās par "*nedalāmo Krieviju*", sīvi apkarodams visus nekrievu neatkarības centīenus. Bachmetevs, tāpat kā krievu diplomāti citās zemēs, izplatīja nelabvēlīgu un nepatiesu informāciju par baltiešiem. Viņu *neatkarības centīenus* apzīmēja par "*pilnīgi fantastiskiem*", norādot, ka tie nekādā ziņā neatbilstot Baltijas tautu patīesai gribai. Bachmeteva autoritāte ASV valdības aprindās bija tik liela, ka Tarulis krievu vēstnieku nosauc par amerikāņu ārlietu departamenta "pēlēko eminenci".

Jāpiezīmē, ka arī tāds brīvības cīnītājs kā *Tomass Masarīks* tai laikā aizstāvēja lielās Krievijas atjaunošanu un izturējās nelabvēlīgi pret nekrievu cīņu par atdalīšanos no šīs koloniālās imperijas.

1918. gada 10. maijā *Vilsons* nosūtīja "Vēstījumu krievu tautai", kurā teikts: "ASV ir pārliecinātas, ka gala iznākumā *demokrātijas apvienotājs spēks iedarbosies uz visu krievu (Krievijas) tautu*".

Krievu diplomāti ASV un Rietumeiropā lietoja pret nekrievu tautām to pašu taktiku, ko savā laikā izmantoja Krievijas Pagaidu valdība, norādot, ka tikai Krievijas Satversmes Sapulce varēs nākotnē izšķirt jautājumus par autonomiju vai teritoriālām pārmaiņām. Viņi arī (līdzīgi krievu boļševīkiem otrā pasaules kara laikā un vēlāk) nemitējās runāt par "krievu neizmērojamiem asins un materiālo vērtību zaudējumiem". Tāpēc tie arī prasīja atbildību par savu lielo ieguldījumu kopējā lietā un Krievijas interešu ievērošanu pēcī laikā.

Istenībā pirmajā pasaules karā vislielākos cilvēku un materiālos zaudējumus cieta nekrievu tautas (it īpaši latvieši) Krievijas rietumu apgabalos, kamēr īsto Krievzemi tiešā kara darbība nemaz neskāra. Tas arī skaidrī parādīja, ka piederība pie lielās Krievijas nekrievu tautām nebūt negarantē mieru un drošību, kā to krievu propaganda dažkārt mēdza apgalvot.

Lai būtu kā būdams, Vilsons un Lānsings pilnā mērā atzina krievu prasības un tās atbalstīja. Dīvainā kārtā Vilsons pat kādu brīdi slavēja boļševīku delegātu izdarības Brest-Litovskā, kur tie ievadīja miera sarunas ar vāciešiem. Pēc Vilsona vērtējuma boļševīki tur rīkojās "ļoti taisnīgi, ļoti gudrī un pie tam modernā demokrātijas garā". Tikai 1918. gada jūnijā un septembrī amerikāņi ļoti negribīgi izcēla nelielas kara spēka vienības Murmanskā, Archangeļskā un Vladivostokā, lai apsargātu tur rietumu sabiedroto Krievijai agrāk nosūtītos kara materiālus.

*

Viens no parastākajiem krievu argumentiem pret Baltijas valstu neatkarību

bija apgalvojums, ka *Krievija nevarot eksistēt bez Baltijas ostām*. Viņi par to izdeva dažādus pamfletus, ko izsūtīja sabiedroto diplomātiem, preseī un izplatīja rietumu intelektuālās aprindās. Krievu vēstnieks Parīzē, V. Maklakovs, runādams Baltijas lietu komisijā, deklarēja, ka pilnīga Baltijas valstu neatkarība nozīmē Krievijas saimniecisku un stratēģisku sagrāvi (apmēram to pašu apgalvoja vairāki boļševiku pārstāvji vāciešiem Brest-Ļitovskā).

Tarulis tuvāk analizē krievu apgalvojumus un secina, ka Baltijas ostu nozīme Krievijas ārējā tirdzniecībā vienmēr tikusi ārkārtīgi pārspīlēta. Taču galvenais ir tas, ka krieviem pat prātā nenāca sadarboties ar baltiešiem, kas no paša sākuma izrādīja vislielāko pretimnākšanu Krievijas saimnieciskajām interesēm un piedāvāja tai kā brīvostas, tā visizdevīgākos transita noteikumus. Taču *krievus neinteresēja praktiski aplēsumi*, bet tie vadījās no vecu vecās maskaviešu imperiālistiskās ideoloģijas.

Latvieši 1919. gadā (*La Revue Baltique*, nr. 3-4) norādīja, ka Latvijai attiecībā pret Krieviju ir tāda pati ģeogrāfiskā un saimnieciskā situācija, kā Beļģijai un Holandai attiecībā pret Vāciju. Bez tam, Tarulis piezīmē, *Roterdamai pie Reinas Vācijas tirdzniecībā ir nesalīdzināmi lielāka nozīme nekā Rīgai pie Daugavas Krievijas tirdzniecībā*. Tomēr Vācija nekad nav apgalvojusi, ka tā bez Roterdamas aneksijas nevar pastāvēt.

Tāpat krievi (kā vecās Krievijas pārstāvji, tā krievu boļševiki) pastāvīgi ir apgalvojuši, ka Krievijai nepieciešama "*drošības zona*" Baltijas piekrastē. Tarulis plašāk apskata krievu ekspansiju vēstures gaitā un Baltijas lomu Krievijas stratēģijā. Lielu konfliktu gadījumos Krievija nekad nav varējusi Baltiju aizstāvēt. Baltijas okupācija Padomju Savienībai arī neko nedeļa stratēģiskā ziņā Otrā pasaules karā. Neatkarīga, neitrāla Baltija Krievijas drošībai būtu daudzējādā ziņā izdevīgāka, nekā krievu okupētas un uzraudzībā turētas Baltijas republikas.

*

Nevarēdami panākt formālu neatkarības atzīšanu, baltieši mēģināja šo mērķi sasniegt netiešā ceļā, nodibinot de facto diplomātiskus un konsulārus sakarus ar ASV. Taču Vilsona valdība bija ļoti piesardzīga arī šai ziņā, un visus baltiešu mēģinājumus bez tam uzmanīja krievu vēstnieks Bachmetevs. Viņam visu laiku asistē krievu organizācijas Amerikā, kas kopīgiem spēkiem iztēlo baltiešu valstsvīrus vai nu par vācu ielikteniem, vai arī par "sarkaniem". Baltiešu diplomātu neatlaidīgo darbu savukārt atbalsta baltiešu organizācijas ASV, kur sevišķi lietuviešiem ir liela nozīme.

Tarulis arī lieku reizi parāda, cik vienaldzīgi un noraidīgi izturas Zviedrija šajā baltiešu cīņā par neatkarību. No sabiedroto lielvalstīm vienīgi Anglija skatās uz Baltijas jautājumu reālistiskāk un nav ieinteresēta par katru cenu aizstāvēt Krievijas nedalāmību.

Kamēr ASV ārlietu departaments atkārtoti noraida visus priekšlikumus atzīt Baltijas valstis, tikmēr daži Kongresa locekļi izrāda lielāku izpratni. Tā, piemēram, senātors *H.K. Lodžs (Lodge)* 1918. gada 10. decembrī iesniedza senātam rezolūciju, kurā teikts, ka "pēc Senāta domām Lietuva jāatdala no Krievijas un ka tādas pašas tiesības pienākas latviešiem un igauņiem". Bet tas neatstāja nekādu ietekmi uz valdības viedokli šai jautājumā.

Sevišķi daudz no ASV bija sagaidījuši lietuvieši. Tie bija pat pārliecināti, ka

saņems amerikāņu militāro spēku palīdzību cīņā pret bolševikiem un griezās tieši pie amerikāņu karaspēka virspavēlnieka Eiropā, ģenerāļa *Pēršinga (John Pershing)*, prasot nosūtīt uz Lietuvu 10.000 lietuvju cilmes amerikāņu kareivju. Lietuvieši kādu laiku arī domāja, ka iztiks pilnīgi bez savas armijas un ka valsts nodrošināšanai pietiks ar miliciju un — ar neitrālītaes pasludināšanu. Tarulis plaši apskata šo lietuviešu "vēlmju domāšanu" un, protams, vilšanos.

*

Amerikāņu ārlietu departaments bija vāji informēts par notikumiem Baltijā, jo no saviem diplomātiem Skandināvijā — *Morrisa (I. N. Morris)* Stokholmā un *Grenta-Smita (U. Grant-Smith)* Kopenhāgenā u.c. — saņēma pilnīgi pretrunīgus ziņojumus.

Vicekonsuls Kopenhāgenā *Lirss (John Lehrs)*, ziņoja, ka Latvijas valdība izrāda simpatijas radikāli sociālistiskām partijām, lai gan tautas noskaņojums kā Latvijā, tā Igaunijā esot pretlieliniecisks. Par latviešu strēlniekiem viņš izteicās, ka tie esot vienīgi, uz kuriem bolševiki varot pašauties; Sarkanās armijas virspavēlnieks un čekas priekšnieks abi esot latvieši.

ASV ģenerālštāba izlūkošanas nodaļa 1919. gadā sarakstīja informācijas grāmatu (guide-book) par Latviju. Tani norādīts: "Kaut arī Sarkanajā armijā ir lieli latviešu spēki, tas tomēr nenozīmē, ka latvieši savā dzimtenē ir bolševiku piekritēji..." Arī Ņujorkas latvieši mēģināja presē izskaidrot latviešu iesaistīšanos revolūcijā un pilsoņu karā. Taču 1919. gadā vairāki amerikāņu novērotāji ziņoja, ka Latvija un Igaunija ir saindētas ar bolševismu. Diemžēl, viņi nespēja iedziļināties apspiesto nekrievu tautu situācijā un tuvāk izprast revolūcionārās kustības cēloņus un mērķus.

Tarulis aprāda, ka baltieši mēģina sabiedrotos ieinteresēt savā labā ar plānu par "cordon sanitaire" radišanu starp bolševistisko Krieviju un Eiropu. Pēc Taruļa ieskata pirmais šo domu esot izteicis *Z. Meierovics* 1918. gada decembrī Londonā. Šāds plāns zināmā mērā ieinteresē angļus, bet neietekmē amerikāņus, kas atturas militārā ziņā iejaukties Baltijas notikumos. Kamēr lietuvieši visādi cenšas iegūt amerikāņu atbalstu, latvieši orientējas galvenā kārtā uz angļiem.

1919. gada februārī Čērčils dedzīgi iestājās par sabiedroto militāro intervenci Krievijā sadarbībā ar robežu valstīm un pretlielinieciskajām valdībām Krievijā. Lidzīgās domās bija arī maršals Fošs, bet to noraidīja L. Džordžs. Amerikāņi tajā laikā stipri paļāvās uz Kolčaku un gaidīja, ka tas sagraus bolševismu Krievijā (kaut arī Kolčaka režīmam nebija nekā kopēja ar demokrātiju).

*

Redzot, ka angļi zināmā mērā atbalsta Baltijas valstis un iegūst tur saimnieciskas koncesijas, arī Vašingtona jutās spiesta 1919. gada martā nedaudz mainīt savu nostāju: 12. martā *Lānsings* izsakās, ka būs jāsniedz *saimnieciska palīdzība*.

Pēc landesvēra 16. aprīļa apvērsuma Liepājā amerikāņu miera delegācijas locekļi, prof. *Lords (R. H. Lord)* un prof. *Morisons (S. E. Morison)*, izstrādāja ziņojumu par apstākļiem Latvijā, ieteicot rīkoties tā, lai gāztā Latvijas valdība tiktu atjaunota. Viņi arī ieteica atzīt Baltijas valstis *de facto* un sniegt tām militāru

un saimniecisku palīdzību. Lānsings šos ieteikumus neatzina, jo tas nozīmētu jau daļēju baltiešu "separātisma" akceptēšanu. Nav brīnums tāpēc, ka baltiešu pārstāvji Parīzē tai laikā reizēm "grimst dziļā pesimismā". Tomēr tiem par godu jāliecina, ka tie neatlaidīgi turpināja savu iesākto darbu.

1919. gada 26. maijā sabiedrotie nosūtīja *Kolčakam* telegrammu, lai noskaidrotu viņa viedokli nacionālajā jautājumā (arī attiecībā uz Baltiju). Tā kā sabiedroto telegrammā nekas nebija minēts par Baltijas valstu neatkarību, tad latviešu un igauņu diplomāti (Z. Meierovics u.c.) asi protestēja pret jebkādiem mēģinājumiem uzspiest Baltijas valstīm Krievijas virskundzību. Vienīgi lietuvieši divainā kārtā izteica šai sakarā sabiedrotajiem "vislielāko (nemirstīgu) pateicību", lai gan tie nebija ne vārda teikuši par Lietuvas neatkarību.

Tomēr lietuvieši kopā ar latviešiem protestēja pret to, ka ģen. Deņikins (lietuvieši minēja arī Kolčaku un Judeņiču) mobilizē baltiešu bēgļus savai armijai. Jāpiezīmē gan, ka daļa mūsu virsnieku šajās Baltijas valstu neatkarībai naidīgajās armijās iestājās pilnīgi brīvprātīgi.

1919. gada 4. jūnijā pienāca *Kolčaka atbilde*, kuŗā tas apliecināja, ka ir ar mieru dot autonomiju "*nacionālajām grupām Igaunijā, Latvijā un Lietuvā*", bet ka galīgo lēmumu pieņems Krievijas Satversmes Sapulce. Vilsons steidzās apzīmēt Kolčaka atbildi par "ļoti apmierinošu un ļoti labu", un sabiedrotie atzina, ka Kolčakam sniedzama iespējami lielāka palīdzība. Tarulis norāda, ka "*autonomija*" vēstnieka Bachmeteva un pārējo "Krievijas atjaunotāju" izpratnē nenozīmēja neko vairāk, kā izglītības un veselības aizsardzības jautājumu kārtošānu pašvaldības ceļā. Raksturīgi, ka ģen. *Judeņičs* apzīmēja Igaunijas valdību par "noziedznieku bandu" un Igauniju par Krievijas provinci.

Latvija kā pirmā asi protestēja pret Kolčaka nostāju, un 10. jūnijā *Meierovics* iesniedza rakstu Baltijas lietu komisijai Parīzē, atkārtojot prasību atzīt Latvijas neatkarību. 17. jūnijā Latvija, Igaunija, Azerbaidžāna, Gruzija, Ziemeļkaukāzija, Baltkrievija un Ukraina (bet ne Lietuva) iesniedza sabiedrotajiem kopīgu prasību atzīt viņu neatkarību. Ne Vašingtonu, ne miera konferenci Parīzē tas neietekmēja. Citādi tas bija ar sabiedroto novērotājiem Baltijā, kur darbojās viņu militārā misija u.c. pārstāvji. Tie drīz vien saprata, ka bez sadarbības ar baltiešiem nav iespējams sekmīgi cīnīties pret boļševikiem. Tāpēc tie no vienas puses mēģināja piespiest baltiešus sadarboties ar krievu pretlielinieciskajiem spēkiem (Judeņiču), bet no otras puses centās panākt konsensijas baltiešu patstāvības centieniem. Angļu ģenerālim *Gofam* (*H. Gough*), kas šai ziņā bija sevišķi asi uzstājies pret Judeņiču, nācās atstāt Baltiju.

*

1919. gada 26. augustā Lānsings atzina, ka jāieceļ sevišķu uzdevumu komisārs un novērotājs Baltijā. Par tādu izraudzīja amerikāņu virsnieku *Geidu* (*John A. Gade*), kuŗa adrese bija: "Riga, Latvia, Russia". Geidam nebija nekādas diplomātiskas pieredzes, un viņš nepavisam nespēja orientēties Baltijas problēmās. Viņš sūtīja pavisam pretrunīgus ziņojumus, pareģojot reizēm boļševisma drīzu galu, reizēm lielas boļševisma briesmas. Geids neieredzēja baltiešus, viņu vadoņus un viņu zemi. Par lietuviešiem viņš izteicās, ka tiem jāizgudro sava valoda, lai tie varētu apgalvot, ka nav krievi. Izņēmums bija igauņu lietiskie virsnieki, kas viņam patika. Visvairāk Geids jūsmoja par Baltijas baroniem — "burvīgiem un

kultūrāliem cilvēkiem". Tomēr, kad Geids 1920. gada martā atstāja savu posteni, viņš saņēma dažādus apbalvojumus no Baltijas valstu valdībām un pavadvēstules, kuŗās izteikta dziļa nožēlošana par viņa aizbraukšanu. Viņa vietā beidzot amerikāņi iecēla diplomātu ar pieredzi — *Jongu (E. E. Young)*.

*

Versaļas miera līgums 1919. gada 28. jūnijā neko neizšķīra Baltijas jautājumā. Tā 443.§ runā tikai par Baltijas provincēm un par pagaidu valdībām Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Taču tādā kārtā bija *de facto* atzīta šo valdību eksistence. ASV neratificēja Versaļas miera līgumu, un ārlietu ministrs Lānsings 4. jūlijā paskaidroja, ka "*Baltijā nav nekādu atzītu valdību*".

Tomēr tajā laikā vairāki amerikāņu politiķi un diplomāti sāka izrādīt nemieru par ārlietu departamenta nihilistisko nostāju. Tādi bija piemēram, *Heils (R. Hale)*, senātors *Lodžs* un amerikāņu miera delegācijas loceklis, vēstures profesors *S. E. Morisons*, kas darbojās Baltijas lietu komisijā Parīzē. Protestēdams pret sabiedroto viedokli Baltijas valstu jautājumā, Morisons 15. jūnijā atkāpās no sava amata. Motivējot savu rīcību, viņš asi kritizēja Baltijas lietu komisijas darbu, jo tā aizstāvēt vienīgi krievu intereses. Pēc Morisona domām miera noteikumi atradās pilnīgā pretrunā ar ASV interesēm un ar tiem ideāliem un principiem, kuŗu dēļ, kā tas apgalvots, ASV devušās karā pret Vāciju.

Morisons publicēja plašu rakstu laikrakstā *Daily Mail* 1919. gada 5. jūlijā, ko pārspieda arī Skandināvijas un Baltijas presē. Viņš rakstīja: "Nekāds miers nav iespējams Austrumeiropā, ja rietumu lielvalstis atļauj krieviem apspiest ne-lokāmās nekrievu tautas, kas par spīti gadsimtu ilgai apspiestībai ir saglabājušas kā savu valodu, tā cerības atgūt neatkarību."

Arī ģen. *Gofs* skarbi kritizēja sabiedroto politiku Baltijā (skat. *The New Statesman*, 10.1.20), jo tie baltiešiem tikpat kā nemaz neesot palīdzējuši, atskaitot nedaudz ieroču un apģādes priekšmetu. Vēlākos gados sērs *Esmē Hovards (Howard)* rakstīja: "Sabiedrotie deva miljonus Kolčakam, Deņikinam, Judeņičam, bet nespēja neko aiztaupīt nelaimīgo Baltijas provinču vajadzībām. Tagad tās ir neatkarīgas un ziedošas, bet kur ir Kolčaks, Deņikins un Judeņičs?" — Pēc reakcionāro krievu ģenerāļu neveiksmēm pilsoņu karā arī *Cērčils* slavēja baltiešus, kas "tura fronti no Baltijas jūras līdz Polijai".

*

Joprojām liedzot Baltijas valstīm de jure atzīšanu, sabiedrotie tomēr vēlējās, lai tās turpinātu karu pret boļševikiem. *K. Ulmanis* tāpēc 1919. gada 22. septembrī pieprasīja, lai Latviju nekavējoties atzīst de jure, lai izvāc no Latvijas vācu un krievu karaspēku, lai dod apbruņojumu 75.000 - 100.000 vīru lielai Latvijas armijai un ilgtermiņa aizdevumu 15 miljonu anġļu mārciņu apmērā. Atbilde bija negatīva, bet anġli arī saprat, ka tādā gadījumā nevar spiest latviešus (un vispār baltiešus) turpināt karu ar Padomju Krieviju. Tāpēc viņi norādīja, ka *Baltijas valstīm ir brīvas rokas* viņu politikā pret Krieviju. Par to Vašingtona bija ļoti neapmierināta un ar bažām vēroja notikumu attīstību. *Bachmetevs* bombardēja *Lānsingu* ar pieprasījumiem aizstāvēt nedalāmās Krievijas intereses, un ārlietu departaments katru reizi apliecināja, ka ASV politika šai ziņā ir nemainīga.

1919. gada 31. augustā padomju valdība uzaicināja Igauniju sākt miera sarunas, bet 11. septembrī to pašu piedāvāja Latvijai un Lietuvai. Baltijas valstis labi saprata, kas tām gaidāms Kolčaka un Deņikina uzvaras gadījumā. *Valdības Vēstnesis* 1919. gada vidū rakstīja: "Ne Latvija, ne tās tuvākie kaimiņi nedomā, ka mūsu misijā ietilpst uzdevums gāzt boļševismu, lai tā vietā nāktu Kolčaks vai Deņikins, kuru attiecības ar Latviju un citām mazajām demokratiskajām valstīm, kas agrāk piederējušas Krievijai, katram ir labi zināmas." Tādas pašas domas toreiz pauda arī igauņu prese.

Lai izjauktu baltiešu miera sarunas ar Padomju Krieviju, *Bachmetevs* steigās prasīt represālijas pret Baltijas valstīm, un ASV 29. septembrī brīdināja Latvijas valdību. *Ulmanis* atbildēja tādā veidā, ka 23. oktobrī iesniedza sarakstu ar latviešu prasībām pēc ieročiem un apgādes. Viņš turklāt norādīja, ka latvieši 11 mēnešus ir cīnījušies pret boļševikiem un pret vācu un krievu karaspēku; tie ir nevien aizsargājuši Eiropu pret boļševismu, bet arī novērsuši savienību starp reakcionāro Vāciju un reakcionāro Krieviju (tādi plāni bija ģenerālim fon der Golcam). Galu galā ne amerikāņu, ne Bachmeteva draudi, ne arī pārējo rietumvalstu spiediens nespēja vairs ietekmēt Baltijas valstu valdību patstāvīgo rīcību sarunās ar Padomju Krieviju.

Neko nedodot un negarantējot, sabiedrotie arī nevarēja prasīt, lai baltieši t.s. sadedzinās uz sārta vecās, nedalāmās Krievijas labā. Angļi to saprata pirmie.

*

Kad cerības uz Kolčaka uzvaru sāka gaist, Vašingtona gaidīja brīnumus no nedisciplinētās Judeņiča armijas. Amerikāņi 1919. gada rudenī jau sagatavoja lielus pārtikas sūtījumus atbrīvotās Petrogradas vajadzībām (oktobra vidū bija izplatījušas baumas, ka pilsēta ieņemta) u.tml. Sajūsma bija īsa. Demoralizētās, bēgošās Judeņiča bandas beidzot igauņi atbruņoja un pašu vadoni arestēja, bet pēc sabiedroto iejaukšanās jāva tam aizbraukt uz Somiju.

Vēlāk amerikāņu sūtījis *Morris* (Stokholmā) ziņoja Vašingtonai, ka pēc kāda bij. Krievijas Pagaidu valdības locekļa domām "*krievu pretestība Somijas un Baltijas valstu neatkarībai ir bijusi galvenais šķērslis boļševisma sagraušānai*". Bet tad jau bija par vēlu.

1919. gada beigās Vilsona valdība tika sakauta Senātā, kas atteicās ratificēt Versaļas miera līgumu. Amerikāņi palika Parīzē vairs tikai kā novērotāji.

1919. gada 24. novembrī *L. Džordžs* pārsteidza amerikāņus, paziņodams viņa miera delegācijas vadītājam *Polkam* (*R. L. Polk*), ka *apvienota Krievija būtu drauds Eiropai*. Viņš tāpēc domājis, ka Baltijas provincēm, Somijai, Ukrainai u.c. nekrievu apgabaliem jādod neatkarība. Lānsings bija pilnīgi satriekts, un pagāja divas nedēļas, iekāms viņš spēja kaut ko atbildēt angļiem (agrākā garā).

New York Times 1920. gada 25. janvārī publicēja ļoti kritisku rakstu par līdzšinējo amerikāņu politiku, norādot, ka visi "Krievijas atjaunotāji" ir tikuši saukti (vēl bija atlicis ģen. Vrangels. U.Ģ.), kamēr jaunās valstis tura fronti pret boļševismu. Latviešu un lietuviešu laikraksti arī netaupīja vārdus, kritizējot ASV ārlietu departamentu, un amerikāņu novērotāji par to ziņoja Vašingtonai. Lānsings tai laikā bija rezignēts vīrs, un 1920. gada 10. februārī viņš atlūdzās no amata.

3. februārī angļu valdība paziņoja, ka vairs neatbalstīs sakauto Deņikinu, bet

kopā ar Franciju sniegs palīdzību robežu valstīm pret boļševiku agresiju. Londo-
na un Parīze tagad rīkojās pilnīgi neatkarīgi no Vašingtonas. Ap to laiku Kon-
gresa loceklis *Čandlers* (*W. M. Chandler*) sāka propagandēt par Baltijas valstu
atzišanu.

*

1920. gada 25. februārī Lānsinga vietā par ASV ārlietu ministru nāca jurists
Kolbijs (*B. Colby*). Arī viņš turpināja sekot agrākajai politiskajai līnijai un klau-
sījās uz Bachmeteva padomiem. Taču viņš bija ar mieru personīgi satīties ar
baltiešu neoficiālajiem diplomātskajiem pārstāvjiem Vašingtonā.

16. maijā Rīgā ieradās jaunais amerikāņu sevišķu uzdevumu komisārs *Jongs*
(*"American Commissioner to the Baltic Provinces"*). Jau drīz viņš sāka iestā-
ties par Baltijas valstu atzišanu, gan rezervējoties attiecībā uz Baltijas jautājuma
nokārtošanu nākotnē, kad nodibināsies "jauna Krievija". 23. jūlijā *Jongs*
nosūtīja savus ieteikumus ārlietu departamentam. Latvijas ārlietu ministrijas
biļetens (franču valodā) 7. augustā noraidīja domu par iespējamo federāciju ar
Krieviju. Šajā rakstā arī pareizi aprādīts, ka nevar salīdzināt ASV ar kaut kādām
Krievijas Savienotajām Valstīm, kā to daudzi amerikāņi neapšaubāmi tai laikā
darīja.

Kolbijs, kas joprojām turējās pie "nedalāmās Krievijas" idejas bija savu vie-
dokli 10. augustā diplomātiskā notā paskaidrojis Itālijas vēstniekam Vašingtonā.
Tani bija teikts: "Amerikāņu draudzība pret krievu tautu ir noteikusi ASV ne-
mainīgo nostāju, atsakoties atzīt Baltijas valstis." Nota tika publicēta un radīja
ārkārtīgu sašutumu Baltijā. Pārsteigts bija arī Itālijas ārlietu ministrs. Visas trīs
Baltijas valstis iesniedza oficiālus protestus Vašingtonai. Arī padomju valdība
izmantoja gadījumu un iejaucās diplomātiskajā spēlē. Ārlietu komisārs *Čičerins*
protestēja pret *Kolbija* apgalvojumiem, ka cara Krievijas anektētās un apspiestās
tautas nedrīkst atdalīties no Krievijas. Viņš piezīmēja, ka amerikāņi, acimredzot,
nekā nesaprot no nacionālajām attiecībām Austrumeiropā. Vienīgi ģen. Vran-
gels, Bachmetevs un citi vecās Krievijas diplomāti sirsnīgi pateicās *Kolbijam*.

*

1921. gada 26. janvārī sabiedrotie (izņemot ASV) atzina Baltijas valstis *de*
jure, atliekot Lietuvas atzišanu uz vēlāku laiku sakarā ar tās konfliktu ar Poliju.
Jongs izlietoja šo gadījumu, lai atkal izdarītu spiedienu uz Vašingtonu. Viņš arī
ziņoja, ka Baltijas valstu izturēšanās ir mainījusies: tās mazāk nododas politiskai
propagandai, bet vairāk nodarbojas ar saimnieciskās dzīves atjaunošanu. Igauni-
ja vairs nepūloties panākt atzišanu no ASV, jo esot pārliecināta, ka to tik un tā
dabūs. Bet tai laikā *Vilsona* valdības periods gāja uz beigām. Nekādus izšķirī-
gus lēmumus tā vairs netaisījās pieņemt.

1920. gada ASV prezidenta un Kongresa vēlēšanas baltieši bija izmantojuši,
lai ietekmētu savā labā it īpaši republikāņu partiju. Vairāki republikāņu pārstāvji
arī apsolīja savu atbalstu. Kongresa loceklis *Čandlers* ieradās Rīgā un pareģoja,
ka Baltijas valstis tiks atzītas pēc valdības maiņas (pareģojums piepildījās).

Vilsona un *Kolbija* aiziešanu baltieši nenožēloja. Vēlāk arī *Lānsings* rakstīja,
ka *Vilsona* nostāja Krievijas jautājumā nozīmēja pašnoteikšanās principa ignorē-

šanu un viņa lozunga — "pašnoteikšanās nav tikai tukša frāze" — diskreditēšanu. Ari lielnieki (Čičerins) gluži pamatoti tāpēc varēja Vilsonam pārnest divkosību.

*

1921. gada 4. martā amatā stājās jaunievēlētais prezidents, republikāņu senātors *Hārdings* (*Warren G. Harding*), un par ārlietu ministru nāca *Hjūzs* (*Charles E. Hughes*). Taču ārlietu departaments vēl kādu laiku palika vecajās pozīcijās — par Krievijas nedalāmību. Bet baltiešu atbalstītāju skaits vairojās Kongresā. Amerikas lietuvieši savāca 1 miljonu parakstu petīcijai atzišanas labā. To bija parakstījuši daudzi Kongresa locekļi, profesori, mācītāji un sabiedriski darbinieki. Kopīga lietuviešu un latviešu delegācija pasniedza petīciju *Hārdingam* 1921. gada 30. maijā.

Jongs no Rīgas turpināja sūtīt pieprasījumus pasteigties ar atzišanu un norādīja, ka angļi iekaro vienu saimniecisku pozīciju pēc otras Baltijas valstīs.

Bachmetevs sāka saprast, ka ilgi vairs nespēs ietekmēt ārlietu departamentu līdzšinējā veidā un viņš mainīja taktiku. 1. jūlijā krievu vēstnieks iesniedza memorandu, kurā viņš izteica domas, kā varētu pagaidām nokārtot Baltijas jautājumu, nekaitējot apvienotās Krievijas interesēm nākotnē. Pēc *Bachmeteva* ieskata t.s. Baltijas valstīs varētu atzīt, rezervējoties pret turpmākām pārmaiņām Krievijā. Precedenta šādi "ierobežotai atzišanai" ("conditional recognition") gan neesot, taču tā būtu labākā izeja. Ziņas par to sasniedza Baltiju, un *Jongs* vēstīja no Rīgas, ka latvieši un igauņi noraidot tādu "ierobežotu atzišanu".

1921. gada 22. septembrī Baltijas valstīs uzņēma *Tautu Savienībā*. *Jongs* atkal brīdināja ārlietu departamentu pasteigties ar atzišanu, jo Baltijā pieaugot antipatija pret amerikāņiem un sakarā ar to ciešot amerikāņu saimnieciskās intereses. Ārlietu departamenta padomnieks ārējās tirdzniecības jautājumos atbalstīja *Jonga* ieteikumu, bet tas "apgūlās aktīs".

Kādu laiku šai lietā nekas nenotika, bet 1922. gada 6. aprīlī *Jongs* nosūtīja jaunu ziņojumu. Viņš paskaidroja: "Visām trim Baltijas valstīm ir redzami panākumi savu valstu sekmīgā pārvaldē. Viņu valdības izpilda savus pienākumus ar tautas piekrišanu, kas iegūta brīvās vēlēšanās. Likumi tiek ievēroti mierīgā un kārtīgā veidā. Ir noorganizētas mazas, bet labi apmācītas un disciplinētas armijas. Baltijas valstu tirdzniecība attīstās kā ar kaimiņu zemēm, tā ar pārējo pasauli..."

Šoreiz *Jonga* ziņojumu uzņēma atsaucīgi. Izrādījās, ka arī Čehoslovākija, kuŗas ārpolitiku visu laiku bija ietekmējušas krieviem draudzīgas aprindas, tagad bija atzinusi Baltijas valstis bez ierobežojumiem. Kongress pieņēma vairākas rezolūcijas par labu Baltijas valstu oficiālai atzišanai.

Pēc ilgākām pārdomām nepiekāpīgais "nedalāmās Krievijas" aizstāvis, vēstnieks *Bachmetevs*, paziņoja, ka viņš nolēmis atkāpties no sava posteņa 1922. gada 30. jūnijā. Viņš izteica ASV valdībai pateicību par tās nesatricināmo ticību Krievijas atdzimšanai. Līdz ar to pēdējais šķērslis bija novākts no ceļa.

1922. gada 24. jūlijā *Hjūzs* ieteica *Hārdingam* atzīt Baltijas valstis, un prezidents to akceptēja. *Hjūzs* lika *Jongam* informēt Baltijas valstu valdības, ka 28. jūlijā ASV pilnos apmēros atzīs viņu neatkarību. Tā bija reizē *de facto* un *de jure* atzišana un šī dokumenta nobeigumā teikts:

BIBLIOGRAFISKAS PIEZĪMES

1.
LATVIJAS NEATKARĪBAS IDEJAS ATTĪSTĪBA, publ. "Jaunā Gaita", nr 58 - 62 (1966/67); arī vācu val. rakstu krājumā "Von den baltischen Provinzen zu den Baltischen Staaten", I, J.G. Herder - Institut, Marburg 1971; arī angļu valodā rakstu krāj. "Res Baltica", A.W. Sijthoff - Leyden 1968.

2.
LATVIJAS SATVERSMES SAPULCES PROJEKTS 1917. GADĀ, publ. žurn. "Treji Vārti" (ASV) 1977, nr 61; arī vācu val. rakstu krāj. "Acta Baltica" (Königstein i. T.), 1979/80 un "Journal of Baltic Studies" (ASV), Vol. XI, No. 2 (1980).

3.
RAINIS REVOLŪCIJAS LAIKA PRESE 1917. GADĀ, publ. "Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1972. gadam".

4.
NACIONĀLPOLITISKĀS DOMAS RAIŅA "DAUGAVĀ", publ. "Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1971. gadam".

5.
LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATI 1918. GADA BEIGĀS, publ. "Jaunā Gaita", nr 68 (1968).

6.
AUGUSTS VĪNNINGS PAR LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATIEM 1919. GADĀ, publ. "Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1973. gadam".

7.
VIŅI SATIKĀS PIE BERMONTA, publ. "Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1974. gadam".

8.
LATVIEŠU STRELNIEKI PADOMJU VESTURES LITERĀTURĀ, publ. "Jaunā Gaita", nr 77 (1970); arī vācu val. "Acta Baltica", Bd. XII, 1972.

9.
LATVIEŠU STRELNIEKI TĀ LAIKĀ ZVIEDRU PRESES GAISMĀ, publ. žurn. "Tilts" (ASV) nr 86/87 (1968).

10.
PIEZĪMES PAR SACELŠANOS JAROSLAVĻĀ 1918. GADA JULIJĀ, publ. "Jaunā Gaita", nr 100 - 101 (1974); arī vācu val. "Acta Baltica", 1974, un angļu val. "Journal of Baltic Studies", Vol. IV, No. 3 (1973).

11.
ASV VIEDOKLIS BALTĪJAS JAUTĀJUMĀ 1918. — 1922., publ. "Tilts", nr 76/77 (1966)

BIBLIOGRĀFISKAŠ PĪZĪMES

1. LATVIJAS NEATKARĪBAS IDEJAS ATTĪSTĪBA, publ. "Jaunā Gaitā", nr. 38 - 53 (1960/61) ar visu veidlapu krājumu "Vēsturi un dabiskās zinātnes no latviskās valsts", L. L. Hinder - Lindner, Mārupis (1971); ar angļu valodā izdotu krājumu "Latvian Studies", A.W. Sigmund - London 1968.

2. LATVIJAS SĀTVĒRSMES SĀPULČES PROJEKTS 1917. GADĀ, publ. taut. "Tautas Vārds" (ASV) 1971, nr. 51, ar visu veidlapu krājumu "Acta Baltica", (Kopenhāģa) T. 1, 1970 - 80 un "Journal of Baltic Studies" (ASV), V. d. XI, Nr. 2 (1980).

3. RĀJNIS REVOLUCIJAS LAIKĀ PĒRSE 1917. GADĀ, publ. "Raiņa un Apdzimnieku pēdējais 1973. gadam".

4. NĀCIJĀLPOLITISKĀS DOMAS RĀJIS "DAUGAVA", publ. "Raiņa un Apdzimnieku pēdējais 1971. gadam".

5. LATVIŠU SOCIĀLDĒMOKRĀTI 1918. GADĀ BEIGAS, publ. "Jaunā Gaitā", nr. 68 (1968).

6. AUGUSTS VĪNINGS PAR LATVIŠU SOCIĀLDĒMOKRĀTIEM 1918. GADĀ, publ. "Raiņa un Apdzimnieku pēdējais 1973. gadam".

7. VĪNI SĀTKĀS PĪR BĒRMONTĀ, publ. "Raiņa un Apdzimnieku pēdējais 1974. gadam".

8. LATVIŠU STRĒLNIEKI PĀDOMU VESTURĒS-LĪTERĀTURĀ, publ. "Jaunā Gaitā", nr. 71 (1970), ar visu veidlapu krājumu "Acta Baltica", Bd. XII, 1972.

9. LATVIŠU STRĒLNIEKI TĀ LAIKĀ KVĪDRU PĒRSES GAIŠMĀ, publ. taut. "Tautas Vārds" (ASV) nr. 80/81 (1973).

10. PĒRSMES PAR SACHEĀNOS JAROSĀVAJĀ 1918. GADĀ JELIŅĀ, publ. "Jaunā Gaitā", nr. 100 - 101 (1974), ar visu veidlapu krājumu "Acta Baltica", 1974, ar angļu val. "Journal of Baltic Studies", Vol. LV, No. 3 (1973).

11. ASV VĪDOKĻS BALTIJAS JAUTĀJUMĀ 1918 - 1922, publ. "Ties", nr. 76/77 (1966).

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Abramovičs, M. 201
Abramovičs, Rafaels 194, 201
Ädler, Viktors 106
Akurāters, Jānis 12, 24, 32, 61, 62, 70, 75, 76, 78, 99
Aleksandrs III 183
Alksnis, Jēkabs 176, 185
Alksnītis, E. 62
Aļeksejevs, Michails Vasiljevičs, ģen. 217, 220
Andersone, Emma 170, 186, 188
Andersons, Edgars 20, 112, 117, 127
Anskins, Ādolfs 23
Antons, Mārtiņš 77
Apine, Ilga 89, 90, 96, 98, 99, 101
Apinis, Roberts 134, 170, 172 - 174
Apsedēls (Apsītis), Augusts 79
Arnis (Runcis), Ernests 9, 10
Aspazija (Rozenberga, Elza) 91, 106 - 109, 111, 118
Auzāns, Andrejs 22, 23, 44
- Bachmetevs, Boriss, kr. dipl. 229, 230, 232, 234 - 236
Bachmanis, Kristaps 76 - 78
Bagramjans, Ivans 184
Bāle, Jānis 172
Balk, K., ltn. 221 - 223
Balodis, Jānis, ģen. 207, 208, 210
Balodis, Jānis, žurn. 170
Bangerskis, Rūdolfs 20, 22, 23
Bankavs, Jānis 24, 32, 60, 62, 74, 91, 101
Barkmans, N., zv. ltn. 165
Bastjānis, Valdemārs 106, 111, 112
Bauers, Ernests 111, 126
Bauers, Oto 9, 105, 126
Baumgart, Winfried 217, 219
Bauze, Roberts 134, 172, 173
Beika, Dāvids 170, 185
Beķeris (Beķers), Voldemārs 65, 136
Benjamiņš, Antons 134
Benuss, Rūdolfs 126, 131
Bergers, Josefs 178

- Berg - Poggenphol, Nicholas de 213
 Bergs, Arveds 14, 50
 Bergis, Simanis 170
 Berklavs, Eduards 181 - 183
 Bermonts - Avalovs (Bermond - Awaloff), Pavels Michailovičs 115, 118,
 146, 148, 151, 153, 154
 Bernovskis, Fricis 169
 Bērziņš, Eduards 176, 185
 Bērziņš, Jānis (Kuzis, Pēteris) 176
 Bērziņš (ps. Ziemeļis), Jānis 111, 112, 117, 170, 176, 198
 Bērziņš - Paško 213
 Bērziņš, Pēteris 20
 Bērziņš, Reinholds 172, 176, 198, 199
 Bērziņš, Valdis 185, 187
 Birkerts, Antons 72, 97
 Birkerts, Pēteris 72, 97, 98, 100
 Birons, Anatolijs 171, 174, 186 - 188
 Birznieks, Jānis 126, 131
 Bite, Erasts 55
 Black, C.E. 160
 Blanks, Ernests 9, 11, 12, 24, 28, 32, 35, 38, 43, 45, 50 - 52,
 62, 83, 91, 92
 Blūmfelds (Sviris), Pēteris 172
 Bļodnieks, Ādolfo 32
 Boķis, Gustavs 176
 Bonnier, Albert 18, 19
 Braeunlich, P. 15
 Brantings, Jalmars (Hjalmar) 19, 106
 Brēmers, Arvids 111
 Briedis, Frīdrihs 20, 32, 219
 Broedrich - Kurmahlen, Silvio 18, 19
 Broks, H. 185
 Bružis, Miķelis 55
 Bucharins, Nikolajs Ivanovičs 40, 162, 181
 Bukšs, Miķelis 35, 160
 Bunakovs, soc. rev. 105
 Bungšs (ps. Kulaks), Jānis 99, 106
 Bunyan, James 220, 221, 223
 Burchards, Vilhelms 145 - 148, 151 - 153
 Buševics (ps. Zvejnieks), Ansis 127

 Carr, E.H. 180
 Caune, Voldemārs 13
 Celmiņš, Pēteris, žurn. 172
 Celms, Jūlijs 125, 127, 130, 133
 Ceplis, Alvis 166

- Chamberlin, W.H. 165, 166, 194, 219, 223
 Chruščovs, Nikita, Sergejevičs 160, 162, 163, 179
 Cielēns, Fēlikss 11, 13, 17, 25, 26, 46, 81, 82, 108, 116, 118,
 134 - 136, 139, 141
 Claeson, Axel 193
 Cohn, Oskar 146, 147
 Comberg, Heinz 10
 Cyon, Sergius 199
- Čaklais, Māris 178
 Čakste, Jānis 14, 28, 29, 35, 77, 130, 137, 193, 194, 206
 Čandlers (Chandler), W.M., am. pol. 235
 Čanka, Lina 193
 Čerčils, Vinstons 231, 233
 Čičerins, Georgijs 235, 236
- Daniševskis (ps. Pakalns), Jūlijs Kārlis 41 - 44, 91, 92, 105, 106,
 116, 117, 170, 172, 176, 198, 210
 Dangerutis (Daugerutis) 119
 Dauge, Pauls 30, 42, 71, 93, 95, 96, 105, 106, 116, 117, 170, 172, 180
 Dēkēns, Kārlis 106
 Dēna (Dehn), Alise 212
 Deņikins, Antons Ivanovičs 14, 130, 163, 164, 167, 212, 217, 232 - 235
 Dermanis, Vilis 185
 Deutscher, Isaac 158, 167
 Dicgens (Dietzgen), Jozefs 105
 Diderichs (Dieterichs), ģen. 213
 Dille, L. 72, 97
 Dimitrijevs, Radko 20, 21, 34
 Diviļkovskis (Divil'kovskij), A. 158
 Djūks (Dukes), Pols 211
 Dobelis, Ādolfs 75 - 77
 Dopkeviča (Dopkewitsch), Helēne 7, 9 - 11, 31, 38, 56, 63, 81
 Doroženko, Vasilijs 171, 188
 Doumergue, E. 17
 Dovbors - Musņickis (Musnickij), Juzefs 196
 Dozitis, Kārlis 172, 173
 Draudiņš, Teodors 35, 46, 61, 172, 173, 176, 186
 Drizulis, Aleksandrs 186 - 188
 Dzenis, Osvalds 172
 Dzeržinskis, Fēlikss Edmundovičs 176
 Džiljeja, Kārlis 55
- Eberts, Frīdrichs 146, 147
 Eferts (ps. Klusais), Ernests 170

- Egle, Kārlis 19
 Eglītis (lielin.) 99
 Eglītis, Viktors 24, 37
 Egorov, A. 184
 Eiche, Roberts 43, 176, 179
 Eidemanis, Roberts 170, 176, 185
 Eiduks, Jānis 185
 Eliass (ps. Socius), Kristaps 129, 131, 133
 Elksne, A. 187
 Endrups, Rūdolfs 173
 Erdmansdorfs (Erdmannsdorff), dipl. 152, 153

 Fabriciuss, Jānis 185
 Fadejeva, A. 180
 Feldmanis, Ansis 58, 172, 173
 Feldmanis, V. 209, 210
 Fischer, Fritz 18
 Flečers, Alfrēds 210
 Fošs, Ferdinands 231
 Freinbergs, Kārlis 16, 106, 119
 Frenkels (Fraenckel), Hans 210
 Futrell, Michael 18, 19

 Gailis, Kārlis 64
 Gavroškij, D. 198, 199
 Geds, Žils 105
 Geids (Gade), Džons A., am. virsn. 232, 233
 Gerlachs, publ. 210
 Gofs (Gough), Sērs Hjūberts P. 232, 233
 Golcs (Goltz), Rūdigers grāfs fon der 115, 146, 148, 151 - 154, 234
 Goldmanis, Jānis 14, 15, 24, 28, 37, 75 - 79, 91, 107, 108, 111,
 112, 131, 137, 165, 194, 202
 Golikovs, G.N. 162
 Goppers, Kārlis 20, 219 - 221, 223, 224
 Gorkijs, Maksims 175
 Grasis, Kārlis 106
 Grents - Smits (Grant - Smith), U. 231
 Grēviņš, Valdis 136
 Grigulis, Arvids 178
 Grīns, Jānis 61
 Gučkovs, Aleksandrs Ivanovičs 105
 Gulbis, Ansis 115
 Gummerus, Hermans Gregorijs 19, 164, 213, 214

 Ģermanis, Uldis 39, 44, 54, 58, 60, 66, 71, 89, 90, 93 - 95, 123, 157,
 159, 161, 162, 167, 182 - 187, 219

Hårdings (Harding), Vorens G. 236, 237
 Hāze (Haase), Hugo 56, 57, 146, 147
 Hēdenstrēms (Hedenström), Alfrēds fon 14, 20, 34, 45, 210
 Hehn, Jürgen von 31, 64, 161, 188
 Heils (Hale), R., am. pol. 233
 Heine, Heinrichs 105
 Hekkers, A.J. 224
 Hermanovskis, Teodors 126, 131
 Hintze, Paul von 217
 Hitlers, Ādolfs 179, 180
 Hjūzs (Hughes), Čārlzs, am. pol. 236, 237
 Hovards (Howard), sērs Esmē 233

 Imants 109, 120
 Ivanovs, Roberts 118

 Jablonowski, Horst 31
 Janelis, Kārlis 172
 Jansons (ps. Brauns), Janis 12, 14, 185
 Jansons, Ulafs = Ģermanis, Uldis
 Jansens, Alfrēds 213
 Janssen, Karl-Heinz 148
 Jokums, Konrāds 172, 173
 Jongs (Young), E.E., am dipl. 233, 235 - 237
 Judeņičs, Nikolajs N. 167, 172, 212, 232 - 234
 Jūlians (Balodis), Jūlijs 170
 Juraševskis, Pēteris 126, 131
 Jurgaitis, Eduards 196
 Jurovskis, Jankels 213
 Juzefovičs, J.D. 65

 Kadiķis - Groznijs, Arturs 185
 Kaimiņš, Jānis 21, 59, 61, 66, 186
 Kall, G. (ps.) 183
 Kalnbērziņš, Jānis 181, 182, 209, 210
 Kalniņa, Klāra 133, 134
 Kalniņš, Augusts 126
 Kalniņš (ps. Tangens), Brūno 10, 16, 17, 24, 34, 48, 55, 56,
 124, 125, 127, 129, 131, 133 - 135, 139, 160, 183
 Kalniņš, K. 37
 Kalniņš, Nikolajs 70
 Kalniņš, Pauls 55 - 57, 117, 123 - 127, 131, 134, 146, 147
 Kaļedins, Aļeksejs Maksimovičs 195
 Kambala, Staņislavs 76
 Kameņevs (Rosenfeld), Ļevs B. 162, 181
 Kan, A. 180

- Kärkliņš, Oto 60, 61, 63, 69, 72, 74, 97, 98, 100 - 102, 111
 Kärkliņš, R., strēln. virsn. 60
 Karlgren, Anton 165
 Karulis, Konstantīns 169
 Kasparsons, Kārlis 126, 131
 Kellers, grāfs 130
 Kennan, G.F. 213
 Kerenskis, Aleksandrs Fjodorovičs 54, 58 - 61, 65, 83, 107, 194,
 195, 200
 Kesküla, Aleksandrs Eduards 19
 Kihlberg, Leif 18
 Kirchbachs, Hans fon 103
 Kirchenšteins, Augusts 72, 97, 108
 Klive, Ādolfs 75, 77
 Klots, barons 131
 Knoriņš, Vilhelms (Vilis) 170, 176
 Kociņš, Aleksandrs 61
 Kolarz, Walter 160, 169, 170
 Kolbijs (Colby), Bēnbridžs, am. pol. 235, 236
 Kolčaks, Aleksandrs Vasiljevičs 154, 167, 231 - 234
 Kons = Cohn, Oskar
 Korņilovs, Lavrs Georgijevičs 59
 Kostikovs, F. 196
 Krapotkins, Pjotrs Aļeksejevičs 105
 Krasevskis, Alfrēds 177
 Krasnovs, Pjotrs Nikolajevičs 217
 Krastiņš, Jānis 186 - 188, 219
 Krastkalns, Andrejs 34
 Krauklis, Valdemārs 46
 Krauze, Austra 109
 Krauze, Jānis 118
 Kreicbergs, Jānis 77
 Krieviņš (Zaķis), Mārtiņš 170
 Krodgers, Arturs 61 - 63
 Krodgers, Jānis 72, 97, 98
 Krūmiņš (ps. Pilāts), Jānis 59, 68, 72, 97, 98, 209
 Kupcis, Z. 179
 Kurševics, Kārlis 17, 25, 82
 Kurts, J. (Grinbergs, Oto), žurn. 170
 Kuzmins, I.F. 161
 Kuzņecovs, M.I. 162

 Kempelis, Gustavs 31
 Ņeņina kundze = Rūmane - Ņeņina, Anna
 Ņeņiņš, Atis 37, 106, 131
 Ņisis, Roberts 180, 181

- Lācis, Anna 177
 Lācis, Mārtiņš (Sudrabs, Jānis) 170, 172, 176, 198
 Lāčplēsis 120
 Lāgerkrancs (Lagercrantz), Olofs 178
 Laicēns (Laicens), Linards 12, 18, 24, 32, 47, 51, 65, 72, 85, 86,
 91, 97, 174
 Lānsings, Roberts, am. ār. min. 228, 229, 231 - 236
 Lapiņš, Alberts 176 185
 Lapiņš, Jānis 12, 14, 16, 76
 Laursons, Eduards 111
 Lazdāns, Pēteris 76
 Lazdiņš, Reinholds 61
 Leccs, J. 27
 Lēdebūrs (Ledebour), Georgs 56
 Leiše, Andrejs 12
 Leitāns, V. 89
 Lejgalietis = Ramats, E.
 Lencmanis, Jānis 43, 172, 185, 221
 Lidaks, Oto 72, 96
 Liepulapiņa 108, 110
 Lieven, Dr. Wilhelm 36, 45, 47
 Ligoṭnis = Ligoṭņu Jēkabs
 Ligoṭņu Jēkabs 16, 60, 62, 63, 71, 75, 79 - 81, 88, 90
 Linde, Frīdrichs 134
 Lindh, Nils 30
 Lindiņš, Rūdolfš 72, 97
 Lindkvist, Erik 165
 Lirs (Lehrs), Džons, am. dipl. 231
 Liventāls, Teodors 72, 73, 96 - 98, 100
 Lodžs (Lodge), Henrijs Kebots, am. sen. 230, 233
 Loids, Džordžs, Deivids 231, 234
 Lokarts (Lockhart), Roberts H.B. 22, 45, 172, 199, 200
 Lords, R.H., am. dipl. 231
 Lorencs, Klāvs 111, 112
 Luters (ps. Bobis), Jānis 185
 Luīss, Kārlis Bernhards 162
 Leņins (Uljanovs), Vladimirs Iljičs 39 - 42, 45, 67, 108, 116, 117,
 135, 158 - 164, 166, 167, 180, 195, 199, 200, 205, 217, 218
 Ļūdēns, Vitauts 178
 Maklakovs, V. kr. dipl. 230
 Markss, Kārlis 111, 157, 160
 Markuss (Markus), Fricis 58, 73, 98, 99
 Masariks, Tomass 229
 Mednis, Edvins 23
 Medvedjevs, Pāvels 213

Meierovics, Zigfrīds Anna 31, 35, 50, 59, 60, 75 - 77, 80, 94,
111, 126, 137, 231, 232
Melderis, J. 77
Menders (ps. S. Olavs, Fr, Weiss), Fricis 55, 83, 84, 123 - 125, 127,
131, 132, 134 - 136, 141, 146, 147
Mēnerts (Mehnert), Klauss 160
Meščerjakovs, Nikolajs Leonīdovičs 198
Meyer, Klaus 10, 18
Mežiņš, Juris 74, 101
Mieziņš, Augusts 176
Millers (Müller), Hermans 145, 146, 151
Miļukovs, Pāvels Nikolajevičs 105
Mīrbachs (Mīrbach - Harff) grāfs Vilhelms 198, 218, 220, 221
Misiņš, Jānis 84
Miške, Elza 170, 179
Miške, Vladimirs 179, 181
Molotovs, Vjačeslavs Michailovičs 180, 224
Morisons, S.E., am. dipl. 231, 233
Morriss (Morris), I.N., am. dipl. 231, 234
Müllers, ltn. 223
Mušins, J. 196
Muške, Dāvids 52

Nabokovs, Konstantīns 19
Nachimsons, Semjons Michailovičs 66, 219
Niedra, Andrievs 111, 118, 137, 151 - 155, 209, 211
Niedre, Jānis 169, 177
Nikolajs II 183
Nikolajs Nikolajevičs, lielkņazs 202
Nonācs, Oto 76 - 78, 210
Notovičs, Nikolajs 204

Ņečkina, Miļica 161

Olavs (Plute), Vilis 14, 89
Olberg, Paul 160
Olmāne, Pauline 169, 170
Ozoliņš, Ernests 111, 112
Ozoliņš, Kārlis, publ. 48, 55, 56, 59, 136, 139
Ozoliņš, Kārlis, pad. darb. 181, 182
Ozols, Jānis, s.d. 107, 111
Ozols, Vladimirs 176

- Paegle, Spricis 9, 12, 31, 34, 35, 46, 48, 50, 51, 53, 55, 56, 131, 139
 Pagāns, s.d. 106
 Pakalns, J. = Daniševskis, J.K.
 Palcmanis, Georgs Aleksandrs 12, 75, 76
 Palcmanis, Juris = Palcmanis, G.A.
 Pavlovičs, J. 72, 97
 Pečaks, Kārlis 111, 185
 Pekmanis (ps. Adata), P. 106
 Pelše, Roberts 170, 177
 Peniķis, Mārtiņš 22, 23
 Perchurovs, Aleksandrs Petrovičs 219, 220, 223
 Pernerstorfer (Pernerstorper), Engelbert 105
 Pēršings (Pershing), Džons 231
 Peteris Lielais 213
 Pētersons, Kārlis 111, 185, 200
 Peterss, Jēkabs 43, 172, 176, 198, 199, 205, 211
 Philipp, Werner 31
 Pierendels, Pēteris 151
 Pilāts = Krūmiņš, Jānis
 Pilsudskis, Juzefs 118
 Pīpiņš, Ērmanis 55
 Pirrs (Pyrros), sengr. valdn. 23
 Pjatakovs, Grigorijs L. 40
 Plensners, Aleksandrs 11, 12, 61
 Plinka, Emilija 170
 Plūdons, Vilis 72, 96
 Pļechanovs, Georgijs Valentinovičs 105, 106
 Pokrovskis, Michails N. 160, 174
 Polks, R.L., am. dipl. 234
 Porietis (Poriets), Jānis 23, 61
 Priedkalns, Andrejs 11, 34, 107
 Protopopovs, Aleksandrs Dmitrijevičs 105
 Puriņš, Kārlis 126
 Puriškēvičs, Vasilijs Mitrofonovičs 105

 Radeks, Kārlis Bernhardovičs 162
 Rainis (Pliekšāns), Jānis 11, 16 - 19, 25, 78, 82, 91, 92, 105 - 112,
 115 - 121, 151
 Raitis (Wright), E.H. 19
 Ramats (ps. Lejgalietis), Eduards 61
 Rauchs, Georgs fon 164
 Rauska, Jānis 102
 Reed, John 65
 Renners, Kārlis 9
 Ribentrops (Ribbentrop), Joachims fon 180, 224
 Richters, Oskars 185
 Rikovs, Aļeksejs Ivanovičs 162

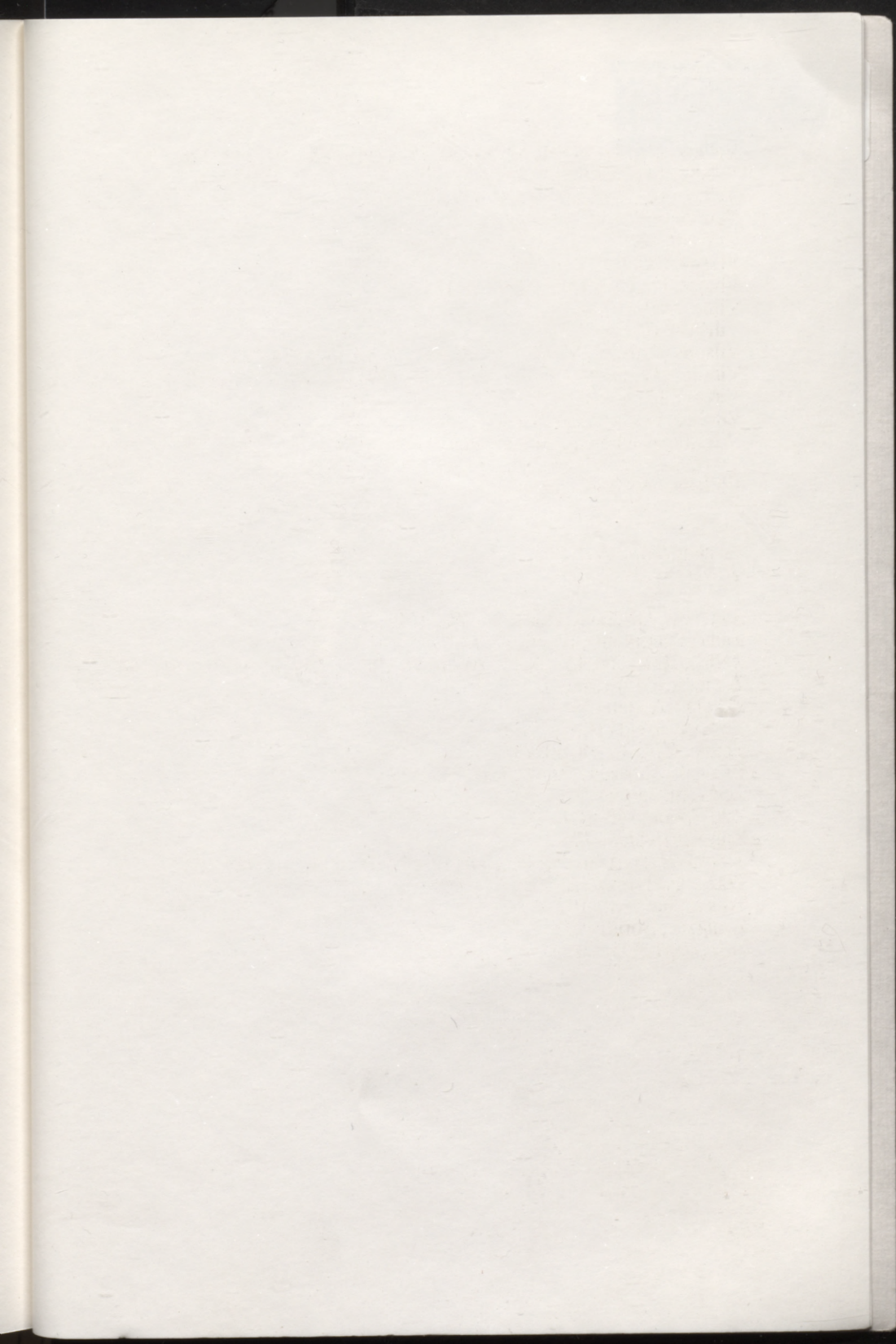
- Rimskijs - Korsakovs, A., kr. sen. 154
 Ritiņš, Indriķis 111, 112
 Rolavs, Ernests 9, 82
 Rozenbergs, Eduards barons fon 131
 Roziņš (ps. Āzis), Fricis 67 - 69, 72, 97, 98, 102, 108, 111, 112, 185, 201
 Rozītis, Pāvils 16
 Roždestvenskis, Roberts 179
 Rubulis, Jānis 35
 Rubulis, Vladislavs 75, 76
 Rudevics, Ansis 73, 100, 101, 106, 127, 139, 141
 Rudzītis, s.d. 106
 Rudzutaks, Jānis 170, 176
 Rūmane - Ķeniņa, Anna 17, 109
 Rūsis, Armins 89
 Ruzskijs, Nikolajs Vladimirovičs 20
 Rydberg, F. 167
- Salenieks, Eduards 32, 170, 177, 1790
 Salna, R. 69
 Sams, Mārtiņš 72, 97
 Savinkovs, Boriss Viktorovičs 218, 220
 Schiemann, Theodor 10
 Schwarte, M. 54
 Schwarz, S.M. 160, 178
 Seržants, Kārlis 59, 76
 Seskis, Jānis 60, 78, 79, 81
 Seton - Watson, Hugh 164
 Seyers, M. 180
 Shub, David 166
 Siliņš, Jānis 35, 52
 Siliņš, Vilis 78
 Simonsons, Dāvids 211
 Sīpols, Vilnis 186 - 188
 Skalbe, Kārlis 61, 76 - 78, 111, 121
 Skrabe, Fricis 223
 Skubiķis, Emīls 9, 82
 Skubiņš, Vasilijš 111
 Skujenieks, Marģers 11, 33, 38, 55, 82, 130, 168
 Smilga, Ivars 162
 Spekke, Arnolds 24
 Spīdola 120
 Spreslis, Auseklis 171, 178, 185 - 187, 218, 219, 221
 Sprūdžs, Ādolfs 89
 Staļins (Džugašvili), Josifs Visarionovičs 39, 68, 93, 158 - 162,
 167, 174 - 176, 180 - 182
 Staprāns (Staprans), Sergejs 32, 61, 63
 Stūprais, Jānis 72, 97

- Strauss, Vilis = Štrauss, Vilhelms
 Strautnieks, Eduards 131
 Strazdiņš, Kārlis 157
 Streļevičs, Vincents 75
 Ström, Fredrik 198
 Stucka, Kirils 172, 174
 Stučka, Pēteris 30, 41, 42, 45, 49, 66, 83, 92, 108, 111, 112, 117,
 142, 152, 154, 170, 172, 181, 185, 198, 199, 201, 209 - 211
 Sudrabkalns (ps. Oliveretto), Jānis 61, 151
 Sudrabu Edžus 177
 Suvarins (Souvarine), Boriss 158
 Svike, J. 213
- Šaumjans, L.S. 162
 Šeidemanis (Scheidemann), Filips 106, 146, 147
 Šeubners - Richters, M.E. fon 148
 Šimanis Teodors = Schiemann, Th.
 Šļups (Šliupas), Jonas 51, 52, 77
 Šolmers (Scholmer), Jozefs 167, 177
 Štrauss, Vilhelms 172 - 174, 187
 Švābe, Arveds 12, 24, 164
- Tangens = Kalniņš, Brūno
 Tarulis, Alberts N. 227, 229 - 232, 237
 Tautietis, s.d. 106
 Terpovics 106
 Tomanis, Bruno 161, 186, 187, 218, 219, 221, 224
 Trockis (Bronšteins), Ļevs Davidovičs 158, 162, 164, 167, 177,
 181, 200, 212, 223
 Tuominens, Arvo 178
 Tupiņš, Jānis 172
 Tūters, Kārlis 109
- Ulmanis, Kārlis 31, 34, 55, 125, 126, 130 - 132, 154, 155, 209,
 211, 233, 234
 Upītis (Upīts), Kārlis 12, 24, 27, 32, 43, 50, 52, 83, 91, 219
 Upīts, Andrejs 109 - 111
 Uustalu, Evald 34
- Vācietis, Jukums 22, 23, 44, 54, 58, 60, 66, 157, 163, 173, 176, 178,
 181, 186, 194, 195, 197 - 200, 203, 218
 Vācietis, Ojārs 179
 Valentin, Hugo 160
 Vallmark, Sven 162

Valters, Miķelis 9, 11, 12, 31, 50, 55, 82, 84, 85, 107, 118, 126, 130
Vasiljevs, Aleksandrs 172
Veinbergs, Fridrichs (Fricis) 55
Velme, J. 46, 62
Vidvuds 27
Viksna, Dzintra 169, 177
Viksne, Pauls 65, 73, 99, 172 - 175
Vilhelms II 10, 17
Vilisters, Pēteris 170
Vilsons (Wilson), Vudro 18, 35, 131, 228 - 232, 234 - 236
Vinnigs (Winnig), Augusts 131, 133, 139, 141, 145 - 148, 152, 152
Virza, Edvarts 102, 103
Vitoliņš, Fricis 61, 72, 76, 97
Vorošilovs, Kļiments Jefremovičs 167
Vrangels, Pjotrs 167, 234, 235
Vulfsons, Mavriks 176

Wachtmeister, Carl 193
Woytinsky, W.S. 65

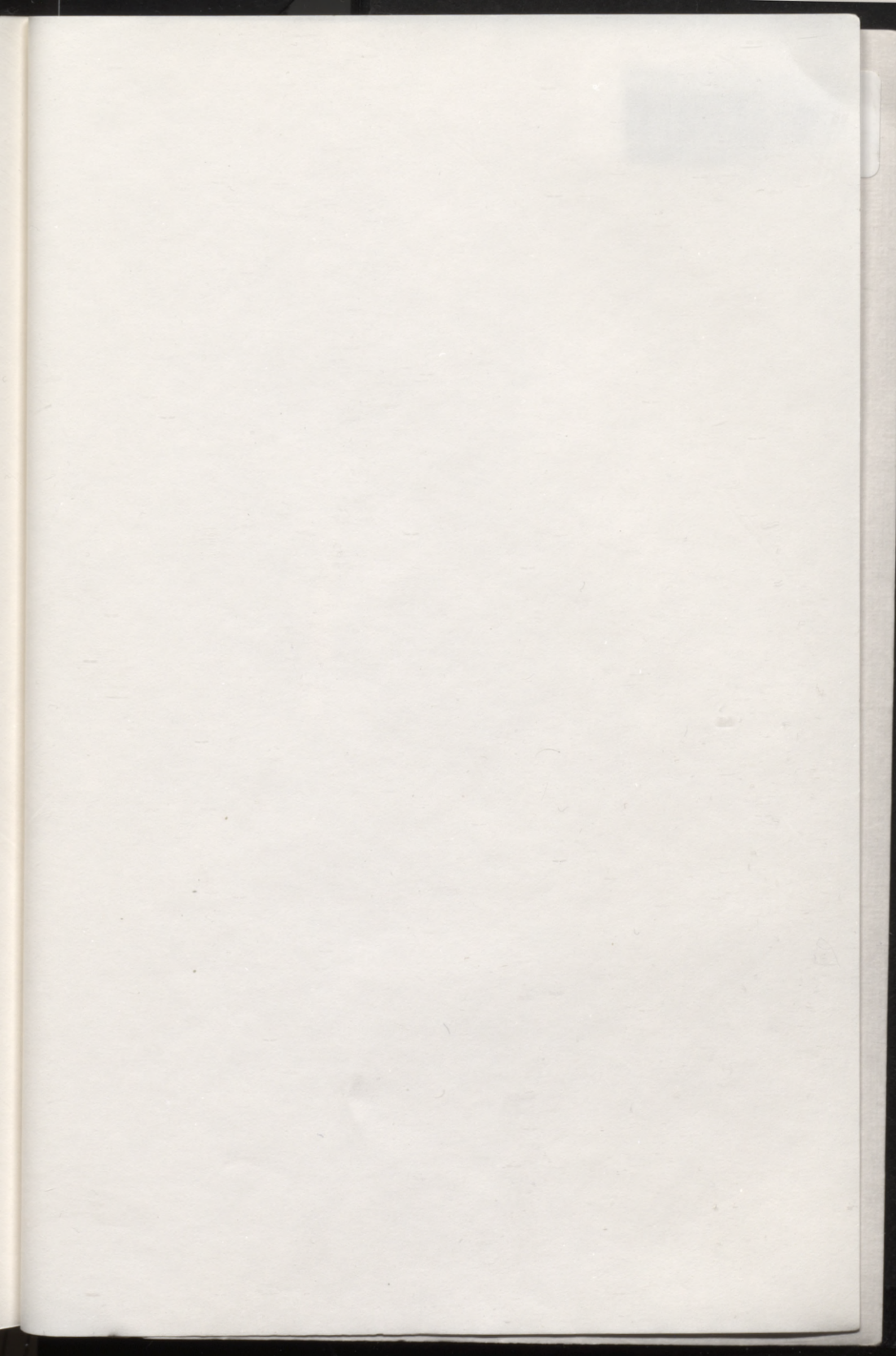
Zaķis (ps. Dzelons), Jānis 74, 101, 107
Zālīte, Pēteris 10, 11, 16, 31, 77, 92
Zālītis, Jānis 12, 15, 16, 19, 20, 24, 28, 35, 37, 76, 78, 80, 91, 165, 194
Zāmuēls, Voldemārs 78
Zēbergs, Aurēlijs 31
Zeibots, Arvids 107
Zeman, Z.A.B. 18, 40, 193
Zemgals, Gustavs 72, 97, 130, 136, 137
Zemitāns, Jorģis 211
Zile, Alma 186, 187
Zilliacus, Konni 19
Zinovjevs (Apfelbaum), Grigorijs Evsejevičs 111, 162, 181, 211
Zonbergs, Zānis 172
Zutis, Jānis 161, 182
Zvaigzne, Boriss 173
Zvirgzdiņš, Eduards 196

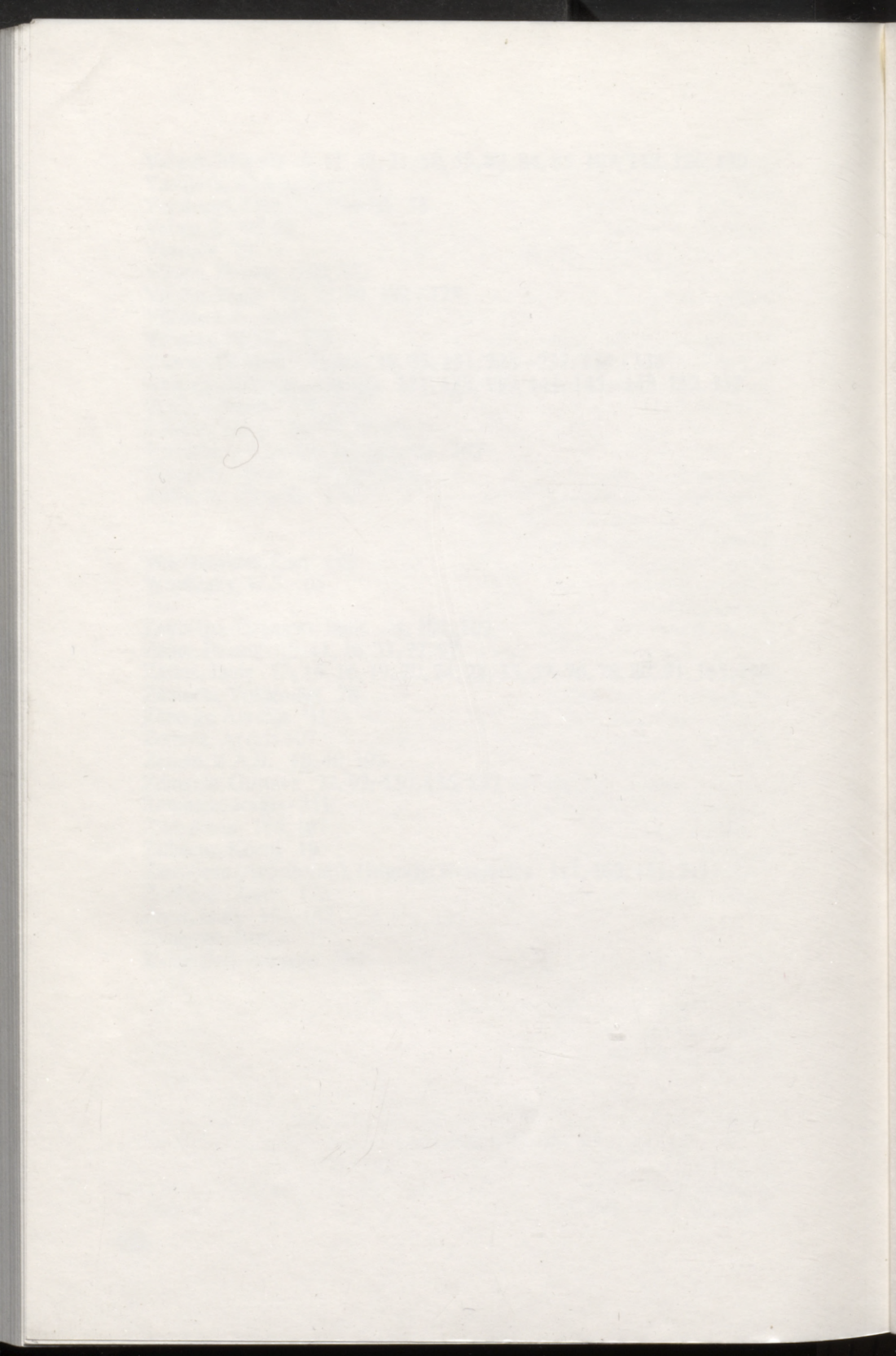

Valters, Mikēlis 9, 11, 12, 31, 50, 55, 82, 84, 85, 107, 118, 126, 130
Vasiljevs, Aleksanders 172
Veinbergs, Frīdrihs (Fricis) 55
Velme, J. 46, 62
Vidvuds 27
Vikma, Dzintars 169, 177
Viksne, Pēteris 45, 75, 99, 172 - 175
Vilhelms II 10, 17
Vilisters, Pēteris 170
Višņovs (Wissnowski) Voldemārs 18, 35, 131, 228 - 232, 234 - 236
Vinnigs (Winnig), Augusts 131, 133, 139, 141, 145 - 148, 152, 152
Virza, Edvīns 102, 103
Vīrsliņš, Jānis 61, 72, 76, 97
Vorničuks (Voronicovs) Jeronīms 167
Wangsa, Pēteris 167, 234, 235
Vulfson, Māris 176

Wachmeister, Carl 193
Wojzinsky, W.S. 65

Zakis (ps. Dzelons), Jānis 74, 101, 107
Zalīte, Pēteris 10, 11, 16, 31, 77, 92
Zālītis, Jānis 12, 15, 16, 19, 20, 24, 28, 35, 37, 76, 78, 80, 91, 165, 194
Zārnēlis, Voldemārs 78
Zēbergs, Aurēlijs 31
Zeibots, Arvids 107
Zeman, Z.A.B. 18, 40, 193
Zemgals, Gustavs 72, 97, 130, 136, 137
Zemītāns, Jorģis 211
Zile, Alma 186, 187
Zilliacus, Koni 19
Zinovjevs (Apfelbaum), Grigorījs Evsejevičs 111, 162, 181, 211
Zonbergs, Zanis 172
Zuis, Pēteris 161, 182
Zvīngans, Boriss 173
Zwiņģelst, Edvīns 196

LĀTVIJAS NACIŅĀLA BIBLIOTEKA

0300032161

3.50

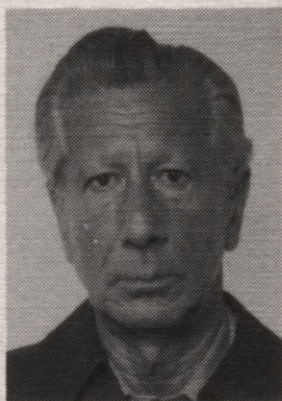
CEĻĀ UZ LATVIJU

Raksti par mūsu vēsturi

Latvijas neatkarības idejas attīstība *** Latvijas satversmes sapulces projekts 1917. gadā *** Rainis revolūcijas laika presē 1917. gadā *** Nacionālpolitiskās domas Raiņa "Daugavā" *** Latviešu sociāldemokrāti 1918. gada beigās *** Augusts Vīnigs par latviešu sociāldemokratiem *** 1919. gadā viņi satikās pie Bermonta *** Latviešu strēlnieki Padomju vēstures literātūrā *** Latviešu strēlnieki tā laika zviedru preses gaismā *** Piezīmes par sacelšanos Jaroslavjā 1918. gada jūlijā *** ASV viedoklis Baltijas jautājumā 1918. — 1922.

Uldis Ģērmanis

Vēsturnieks un rakstnieks. Dr. Uldis Ģērmanis ir Latvijas universitātes vēstures maģistrs (1943) un Stockholmas universitātes vēstures doktors (1974), specializējies jaunāko laiku, it īpaši Latvijas un Padomju Savienības vēsture. Vairāku iemīļotu grāmatu autors ("Latviešu tautas piedzīvojumi", "Zili stikli, zaļi ledi" u.c.) Pazīstams arī kā nopietns publicists un ass satīriķis — Dr. Ulafs Jāņsons.

Apgāds
"Memento"